

LUND UNIVERSITY

Teologisering i predikan

Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020

Nystrand, Clara

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nystrand, C. (2024). *Teologisering i predikan: Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020*. [Doktorsavhandling (monografi), Centrum för teologi och religionsvetenskap]. Centre for Theology and Religious Studies, Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

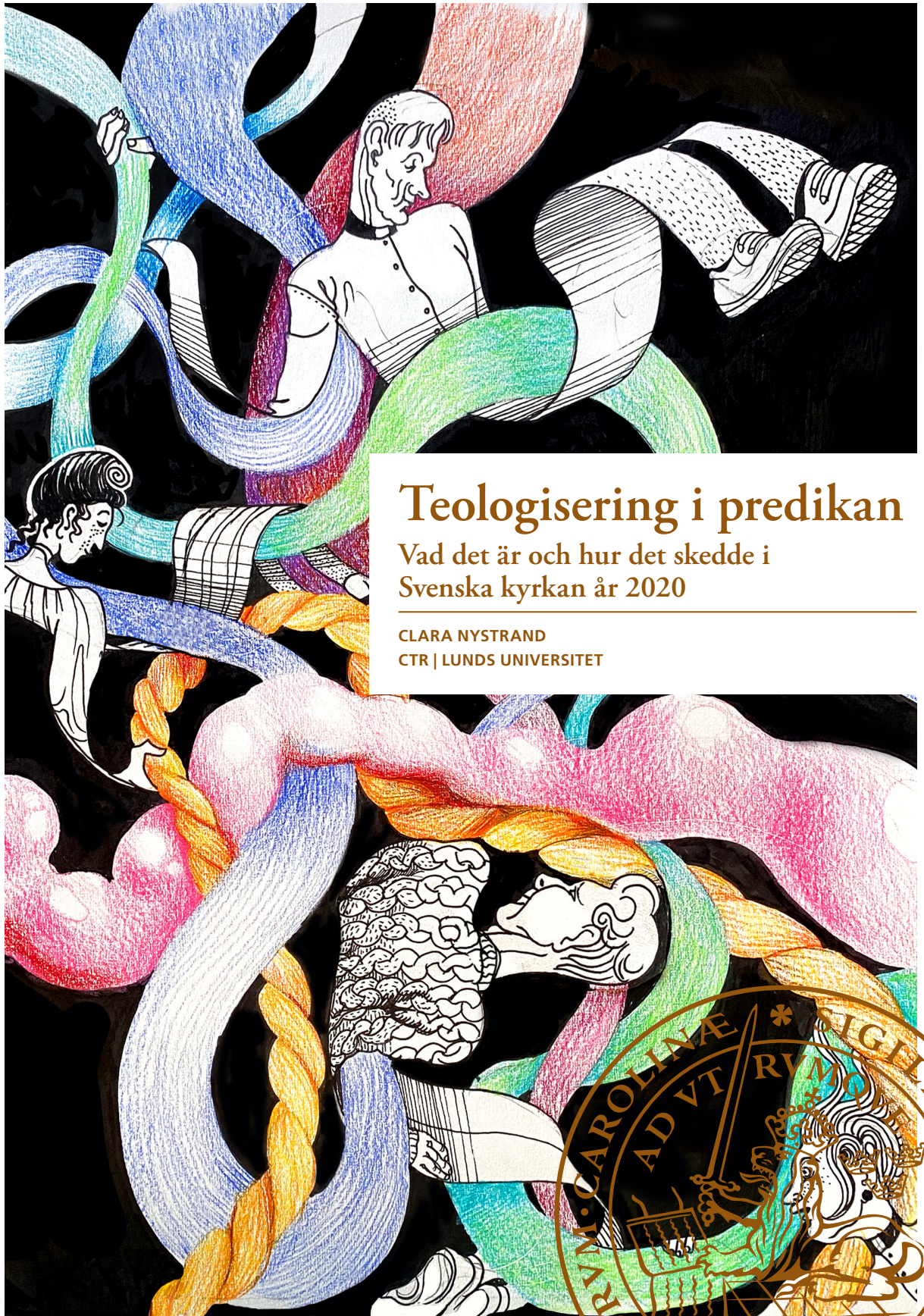
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Teologisering i predikan

Vad det är och hur det skedde i
Svenska kyrkan år 2020

CLARA NYSTRAND
CTR | LUNDS UNIVERSITET

Varje vecka hålls över tusen predikningar inom Svenska kyrkan. I var och en av dessa formuleras teologi när predikanter tolkar bibeltexter, kontexter och traditioner. Den här avhandlingen bygger på en empirisk undersökning av över 200 predikningar från Svenska kyrkan, insamlade under år 2020. Med hjälp av begreppet *teologisering* analyserar författaren hur predikanter formar teologi i predikan och hur några av huvudmotiven i denna teologi ser ut.

Författaren menar att den teologisering som sker i predikan är med och formar det teologiska tänkandet i Svenska kyrkan – eller kanske själva rummet, utrymmet, för detta tänkande. Det präster talar om i predikan kan man också tala om vid kyrkaffet och i andra sammanhang. Teman, frågor och perspektiv som däremot aldrig berörs i predikan riskerar att av åhörarna uppfattas som mindre teologiskt intressanta eller till och med inte hemmahörande i det teologiska samtalet. På så sätt kan predikan både vidga och reducera rummet för det teologiska tänkandet.

Därtill befinner sig predikan ibland just i den konstruktiva teologins framkant. När något nytt och signifikant sker i omvärlden är det bland andra predikanterna som tidigt formulerar sig teologiskt kring detta.

Allt detta bidrar till vikten av att rikta ljuset mot den teologisering som sker i predikan och den teologi som formuleras där.

Teologisering i predikan

Teologisering i predikan

Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020.

Clara Nystrand

LUNDS
UNIVERSITET

DOCTORAL DISSERTATION

by due permission of the Joint Faculties of Humanities and Theology,
Lund University, Sweden.

To be publicly defended at Helgonavägen 3, LUX, C121, March 1, 2024, at 1 pm.

Faculty opponent

Katarina Westerlund, Uppsala University

Organization: LUND UNIVERSITY

Document name: Doctoral dissertation

Date of issue February 2, 2024

Author: Clara Nystrand

Title and subtitle: Teologisering i predikan. Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020.

Abstract:

Every Sunday, sermons are delivered in over a thousand churches within the Church of Sweden. In each of them, theology is not just applied but also "done", or formulated. Using the concept of "theologizing" and building on theories from two professors in homiletics, David Schnasa Jacobsen and Leonora Tubbs Tisdale, this thesis empirically investigates in what ways preachers in the Lutheran Church of Sweden (CoS) formulate and shape theology in their sermons with the help of biblical texts, traditions, and references to context. It also explores some of the main motifs in the theologies formulated.

Two main questions frame this research:

1. In what ways do preachers in the Church of Sweden use contexts, biblical texts and traditions to formulate theology in their sermons?
2. How are some of the main motifs in these theologies formulated?

Using an analytical model developed for this purpose, I analyzed 228 sermons collected in the year 2020 from the Lutheran Church of Sweden. The approach was abductive in that the model was based on a theoretical framework, but also influenced to a certain extent by what emerged in the material. In addition to thematic sorting and searching for patterns, I examined certain aspects more closely in a smaller number of sermons.

Presenting the results of the analysis, I use the image of a macramé, a type of handicraft where threads are tied together by knots to form a pattern. In this image, the different kinds of threads represent biblical texts, contexts, and traditions. I show that the preachers interpret not only the biblical texts, but also the contexts and traditions and that the interpretations mutually influence each other. Using the concept of juxtaposition, I point to the significance of how preachers select from traditions, contexts, and biblical texts.

I also introduce the concept of crux in sermons and define it as "what emerges in the sermon about what makes its message necessary to be heard right now". I explore the crux as a form of knot in the macramé; a means by which the messages of the sermons are tied to the needs, difficulties, and questions that the preachers have identified among the listeners. The concept of crux exposes the theologizing done by the correlation method, as associated with theologian Paul Tillich, where theology is supposed to formulate answers to people's existential questions.

I illuminate another aspect of theologizing in preaching through a focus on verbal images in the material. I argue from both homiletic literature and analysis of the material that verbal images – analogies, examples, and metaphors – are not theologically neutral. With their help, the preachers shape theology.

The main motifs I investigate are: images of God; anthropologies; missions given to the listeners; and 'the Gospel'.

Key words: Preaching, theologize, homiletics, sermons, Church of Sweden, David Schnasa Jacobsen, Leonora Tubbs Tisdale.

Language: Swedish

ISSN and key title:

ISBN: 978-91-8039-896-1 (print), 978-91-8039-897-8 (PDF)

Recipient's notes

Number of pages:

Price

Security classification

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date 2024-01-11

Teologisering i predikan

Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020.

Clara Nystrand

LUNDS
UNIVERSITET

Omslagsbild: Maja Lindén

Copyright Clara Nystrand

Humanistiska och teologiska fakulteterna

Centrum för teologi och religionsvetenskap

ISBN 978-91-8039-896-1 (tryck)

ISSN 978-91-8039-897-8 (PDF)

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet, Lund 2024

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel certified provider of printed material. Read more about our environmental work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

Sermons do not have to be the locus of the sentimental image, the trite thought, or the dogmatically reductive idea.

They are sometimes places where theology takes up its unfinished task anew to name God into the world again.

David Schnasa Jacobsen

Innehållsförteckning

Abstract

Förord

DEL I – INLEDNING	19
1 Att studera predikan: ett metodkapitel	21
1.1 Syfte och frågeställning	23
1.2 Metod och material.....	23
1.3 Närhet och distans	34
1.4 Normativitet i undersökningen	36
1.5 Tidigare forskning och avhandlingens plats på fältet	38
1.6 Avhandlingens disposition	44
2 Begreppet teologisering.....	45
2.1 Predikans process	45
2.2 Homiletisk teologi med David Schnasa Jacobsen	47
2.3 Begreppet teologisering i andra sammanhang.....	50
2.4 Leonora Tubbs Tisdale och predikan som lokal teologi.....	52
2.5 Fler perspektiv på teologisering	54
2.6 Bilder för teologisering: att bygga en bro eller väva en väv	58
2.7 En definition och en ny bild: teologisering som makramé	62
2.8 Begreppet teologisering som ett av många tänkbara sätt att beskriva.....	64
2.9 Teori och annan litteratur i avhandlingen	65

DEL II – TRÅDAR	67
3 Kontextens trådar	69
3.1 Begreppet kontext i den här avhandlingen.....	69
3.2 Det större sammanhanget: Vår tid, vår kultur	73
3.3 Det lokala sammanhanget	76
3.4 Det personliga sammanhanget – erfarenheter och existentiella utmaningar	78
3.5 Vems kontext och erfarenheter?	79
3.6 Predikanterna själva om sin inspiration: ”Bibeln – Livet – Världen”	81
3.7 Exemplet Tomas	82
3.8 Exemplet covid-19 – ett särskilt exempel?	86
3.9 Anknytning till erfarenheter: djupmodellen och breddmodellen.....	93
3.10 Predikningar där kontexten inte nämns.....	95
3.11 Sammanfattning och diskussion utifrån kontexten i predikan	96
4 Bibeltexternas trådar	101
4.1 Bibeltexter som givna utgångspunkter för predikan i Svenska kyrkan.....	102
4.2 Bredvidställande: bibeltext bredvid kontext.....	104
4.3 Vilka bibeltexter används?	105
4.4 Predikanterna själva om sin tolkningsprocess	110
4.5 Predikanterna om Bibeln och dess auktoritet	112
4.6 Modeller för användande av bibeltexterna i predikan	115
4.7 Tre olika vägar när predikanten finner bibeltexten svår	125
4.8 Predikanter förutsätter ofta lyssnarnas kännedom om bibeltexten.....	129
4.9 Sammanfattning och diskussion utifrån bibeltexten i predikan.....	131
5 Traditionernas trådar	135
5.1 Tradition som utmanar och utmanas	136
5.2 Fyra sätt att relatera till traditioner	137
5.3 Predikans tradition i Svenska kyrkan.....	138
5.4 Teologiska resurser från traditionen 1: teologer	140
5.5 Teologiska resurser från traditionen 2: praktiker	141

5.6	Predikanterna själva om traditionens roll i förberedelsen	142
5.7	Språk och begrepp som traditionsbärare.....	143
5.8	Traditionens trådar i form av olika kristna läror	150
5.9	Enstaka exempel på motstånd, vägran och revision.....	159
5.10	Pandemin och teologisering utifrån avbrott i traditionen.....	161
5.11	Sammanfattning och diskussion utifrån traditionen i predikan.....	163
5.12	Reflektioner utifrån avhandlingens del II	166
DEL III – KNUTAR.....		169
6	Krux och andra knutar.....	171
6.1	Övergångar mellan bibeltext och samtid.....	171
6.2	Predikans krux	178
6.3	Krux i materialet	183
6.4	I stället för krux	188
6.5	Sammanfattning och diskussion.....	191
7	Bidrag till teologiseringen.....	195
7.1	Verbala bilder: analogier, exempel och metaforer	196
7.2	Bilder i predikan – mer än illustrationer.....	198
7.3	Bilder som en kraftfull form av kommunikation	200
7.4	Bilder i predikan 2020 – en överblick	201
7.5	Bilder som sträcker sig bakåt och framåt i tiden	204
7.6	Bilder av kontraster.....	205
7.7	Bilder av livet, sorgen och himlen på Alla själars dag	205
7.8	Fler exempel på bärande bilder i empirin	211
7.9	Risker med bruk av verbala bilder	215
7.10	Sammanfattning och diskussion.....	218

DEL IV – HUVUDMOTIV	221
8 Evangelium och uppdrag	223
8.1 Teoretiska perspektiv på evangelium i predikan	224
8.2 Evangelium i materialet	227
8.3 Teoretiska perspektiv på uppdrag och kallelse i predikan.....	242
8.4 Uppdrag i materialet	245
8.5 Sammanfattning och diskussion	253
9 Gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen.....	257
9.1 Gudsbilder.....	259
9.2 Relationen mellan Gud och människa.....	267
9.3 Människosyn	272
9.4 Gud – människa – skapelse	280
9.5 Sammanfattning och diskussion.....	285
DEL V – RESULTAT	289
10 Teologisering i predikan – sammanfattning och diskussion	291
10.1 Sammanfattning av avhandlingens resultat.....	291
10.2 Avhandlingens frågeställningar och svar	295
10.3 Begreppet teologisering i ljuset av avhandlingens resultat	296
10.4 Bilden av teologisering i predikan som en makramé	300
10.5 Predikanten som en lokal praktisk teolog	302
10.6 Belysning av teologiska frågor i vår tid	305
10.7 Förslag för fortsatt forskning.....	307
English Summary.....	309
Referenser	325
Appendix A – Mejl utskickat vid insamling av predikan	333
Appendix B – Enkätfrågor.....	337
Appendix C – Analysfrågor	339

Abstract

Every Sunday, sermons are delivered in over a thousand churches within the Church of Sweden. In each of them, theology is not just applied but also "done", or formulated. Using the concept of "theologizing" and building on theories from two professors in homiletics, David Schnasa Jacobsen and Leonora Tubbs Tisdale, this thesis empirically investigates in what ways preachers in the Lutheran Church of Sweden (CoS) formulate and shape theology in their sermons with the help of biblical texts, traditions, and references to context. It also explores some of the main motifs in the theologies formulated.

Two main questions frame this research:

1. In what ways do preachers in the Church of Sweden use contexts, biblical texts and traditions to formulate theology in their sermons?
2. How are some of the main motifs in these theologies formulated?

Using an analytical model developed for this purpose, I analyzed 228 sermons collected in the year 2020 from the Lutheran Church of Sweden. The approach was abductive in that the model was based on a theoretical framework, but also influenced to a certain extent by what emerged in the material. In addition to thematic sorting and searching for patterns, I examined certain aspects more closely in a smaller number of sermons.

Presenting the results of the analysis, I use the image of a macramé, a type of handicraft where threads are tied together by knots to form a pattern. In this image, the different kinds of threads represent biblical texts, contexts, and traditions. I show that the preachers interpret not only the biblical texts, but also the contexts and traditions and that the interpretations mutually influence each other. Using the concept of juxtaposition, I point to the significance of how preachers select from traditions, contexts, and biblical texts.

I also introduce the concept of *crux* in sermons and define it as "what emerges in the sermon about what makes its message necessary to be heard right now". I explore the *crux* as a form of knot in the macramé; a means by which the messages of the sermons are tied to the needs, difficulties, and questions that the preachers have identified among the listeners. The concept of *crux* exposes the theologizing done by the

correlation method, as associated with theologian Paul Tillich, where theology is supposed to formulate answers to people's existential questions.

I illuminate another aspect of theologizing in preaching through a focus on verbal images in the material. I argue from both homiletic literature and analysis of the material that verbal images – analogies, examples, and metaphors – are not theologically neutral. With their help, the preachers shape theology.

The main motifs I investigate are: images of God; anthropologies; missions given to the listeners; and ‘the Gospel’.

Förord

Två saker intresserar och engagerar mig omåttligt. Trots tusentals sidor av läsning och hundratals samtal på dessa teman är jag inte mätt, inte färdig, inte framme. Ständigt lär jag mig nytt, utmanas och blir berörd.

Den ena är människan med alla hennes sidor och allt det hon möter i sitt liv: hennes skapande, växande, snubblande och läkande; hennes begränsningar i tid och rum men också hennes ibland överraskande kreativitet; hennes storhet och litenhet; rädslor och mod.

Den andra är evangeliet. Detta svårfångade befriande budskap som kyrkan i alla tider har försökt att klä i både ord och handling. Detta ogripbara som fått människor att förändra sina liv och som ständigt får människor att vilja fortsätta gå, kämpa, älska, försöka – eller för den delen att bryta upp och våga något nytt!

”Predikan är en privilegierad plats att gå till för att få reda på hur kyrkan egentligen förstår evangeliet och människolivet” läser jag i boken *Prekenbeskrivelse* av de norska teologerna Gunnfrid Ljones Øierud och Rolv Nøtvik Jakobsen.

Då gör vi väl det. Vi går till denna privilegierade (och alldeles underbara!) plats och tar reda på vad kyrkan genom sina präster och andra predikanter säger om människolivet och evangeliet. När vi ändå är där, kan vi passa på att undersöka *hur* hon säger det.

Men på vägen dit har jag några tack att framföra!

Först och främst vill jag tacka alla modiga predikanter som skickat sina predikningar till mig! Jag vet att det inte alls är självklart att låta sina ord – som kan betyda så mycket för en själv – dissekeras av en kritisk doktorand. Jag vet att en del av er tvekade innan ni tryckte på ”sänd” och jag är så glad och tacksam att ni skickade in! Till er vill jag också skriva att när jag emellanåt har tvivlat på mitt avhandlingsarbete har jag läst i era predikningar: ”Var inte rädd!” När jag inte har kunnat se ljuset i tunneln har jag mött era ord om det ljus som inget mörker kan övervinna och när livet har varit härligt har ni skänkt mig ord om lovsång och tack. Jag rekommenderar alla som funderar på att doktorera att välja ett material så fullt av uppmuntran och själavård – av kraft, hopp och mod – som det jag har fått glädjen att arbeta med! Tack

kära predikanter för era ord, inte bara de ni skickade in utan de ni formulerar varje vecka i era församlingar!

Jag vill även rikta ett tack till alla predikanter som valde att inte skicka in någon predikan. Jag vet inte hur jag skulle ha hanterat ett större material. Tack till er också för det arbete ni står i som predikanter!

Till min huvudhandledare Stephan Borgehammar, som funnits vid min sida sedan jag skrev min masteruppsats, vill jag rikta ett stort tack! Tack för att du så skickligt kan sätta fingret på det ännu inte färdigtänkta och på det som äntligen har landat. Tack för ditt förtroende för mig, för din inspirerande kärlek till kunskap och för din språkliga skicklighet!

Till min biträdande handledare Anna Davidsson Bremborg vill jag rikta ett tack framför allt för din hjälp att hitta en bra väg in i arbetet i början. Tack för din skarpa blick för metoder! Tack också för att du har hjälpt mig att finna en balans mellan att vara kritisk och inkännande i relation till det jag studerar.

Många människor har läst mina utkast längs vägen och kommit med värdefull återkoppling. Utöver mina båda handledare har jag fått stor hjälp av seminariet i kyrkohistoria och praktisk teologi vid Lunds universitet. Jag beundrar er alla för er förmåga att kunna se hur texter kan bli skarpare och tydligare, även när ämnet ligger utanför era egna huvudintressen. Tack för att ni hjälpt mig att skriva mindre som en predikant och mer som en akademiker! Och för att jag fått kika in i kyrkohistoriens förvånansvärt intressanta värld!

I ett tidigt skede av skrivandet presenterade jag ett kapitel på Svenska kyrkans forskningsenhet och möttes med både uppmuntran och vägledning. Tack!

I början av min doktorandtid gick jag parallellt den kvalificerade fortbildningen i predikan vid Fjellstedtska skolan i Uppsala. Där hade jag möjligheten att pröva några tankar i praktiken och få nya tankar av kloka praktiker. Stort tack till de lärare och kollegor som jag fick möta där, inte minst min handledare Hanna Brande som frågade vad kruset var i min predikan.

Att få komma iväg och möta kollegor på andra håll i världen har varit både givande och inspirerande i arbetet. Särskilt vill jag tacka kollegor jag fick möta under min termin vid universitetet i Stellenbosch och tack Mika Vähäkangas som hjälpte mig att komma iväg. Jag vill också passa på att rikta ett tack till Societas Homiletica och det Nordiska nätverket för homiletik för värdefulla dagar med intressanta föreläsningar och samtal.

Vid mitt slutseminarium hade jag förmånen att få den mycket skickliga Tone Stangeland Kaufman som opponent. Tack Tone för din noggranna läsning mitt under pågående översvämning! Du är en förebild både i ditt sätt att forska och skriva och i ditt sätt att generöst dela med dig av uppmuntran och pepp.

Till Maja Lindén vill jag framföra ett varmt tack för din underbara tolkning av avhandlingen till omslaget!

Alexander Mauritz och Blaženka Scheuer vill jag tacka för att ni skapar stabila ramar kring oss doktorander och för att ni dessutom fyller dessa ramar med er värme. Tack för allt förtroende ni visat längs vägen. Ni har lärt mig mycket om ledarskap. Tack också till Anna Kring, Therese Herter och Martin Lembke som hjälpt mig att hålla koll på administrativa trådar! Och tack till övriga doktorander och kollegor på CTR för oräkneliga intressanta lunchsamtal i vårt lilla pentry!

Till studenter och nya kollegor på Svenska kyrkans utbildningsinstitut som gett mig så mycket kraft och energi under det sista året av skrivande vill jag också skriva tack. Tack för att ni haft tålamod med att jag behövt prioritera att bli färdig med avhandlingen!

Längs vägen har jag funnit några kollegor som kommit mig särskilt nära. Jag vill rikta ett varmt tack till Frida Mannerfelt och Anna Norrby som jag kan vara predikonörd tillsammans med. Vilken ynnest det är att få dela sitt specialintresse med så kloka, starka och framförallt roliga kvinnor!

Under avhandlingsarbetet har det varit synnerligen viktigt att ha människor omkring mig som påminner om allt det där andra i livet. Jag är så innerligt tacksam för de många fantastiska människor jag har glädjen att få ha i mitt liv!

Tack Monica, Åsa och Kajsa för att ni finns där. För att inget är för stort, för litet eller för pinsamt. Tack för långa samtal, för skratt och tårar. Tack till Sebastian, Emilie, Emil, Jenny, Monica och Truls för både kaotiska och lite mindre kaotiska kvällar i matlaget. Så fint att få dela vardag och fest med er! Tack Lisa för värdefulla samtal där liv och teologi hålls samman! Tack till bokklubben för kallbad, romaner och viktiga skratt! Och tack alla andra vänner, gamla som nya, som jag får lov att vandra (och dansa) genom livet med! Ni betyder alla mer än jag här förmår att uttrycka.

Och sist men inte minst den viktiga och brokiga familjen med alla föräldrar, bonusföräldrar, svärföräldrar och mostrar, syskon, syskonbarn och hundar. Ett extra tack till mamma, Kurt och Karin för er korrekturläsning och för ovärderlig hjälp att tyda handskrifter från 1918. Till mamma, pappa och Calle: tack för att ni ständigt påminner om vikten av nyfikenhet, glädje, dans, god mat och "rolig tid"!

Allra mest vill jag rikta ett tack till Johan, Viggo och Gunnar som mer än några andra kan få mig att vara *i* livet istället för att bara reflektera över det och skriva om det. Tack för att ni följde med mig till andra sidan jorden och tillbaka igen. Jag är så tacksam för våra äventyr och vår vardag.

DEL I – INLEDNING

Metod, material och teori.

1 Att studera predikan: ett metodkapitel

På den dag som är uppkallad efter solen samlas alla som lever i städerna och på landsbygden på ett och samma ställe. Apostlarnas hågkomster eller profeternas skrifter föreläses så länge tiden medger. Därefter, när uppläsaren har slutat, *håller föreståndaren ett tal med vilket han uppmanar och uppfordrar oss att efterfölja det goda vi hört om.*¹

Detta är en av de äldsta beskrivningar vi har av kristen gudstjänst och den är nedtecknad av Justinus Martyren omkring år 150 e. Kr. Predikan har med andra ord funnits med som en central del av den kristna gudstjänsten så långt tillbaka vi kan spåra. Även läran om predikan, homiletiken, har rötter långt tillbaka i tiden. Redan på 300-talet skriver Augustinus, både kyrkolärare och skolad retoriker, en bok i homiletik, *De doctrina christiana*.

Åtskilliga aspekter har lyfts fram och diskuterats i olika tider: alltifrån predikans innehåll och form till frågan om vem som får predika och med vilken auktoritet. Ofta har de som skrivit böcker i homiletik haft en normativ ingång. Syftet har varit att presentera tankar om vad och hur predikan *bör* vara.

Under andra halvan av 1900-talet kom en strömning inom homiletiken, som i USA fick namnet *New Homiletics*, att prägla samtalet om predikan och har gjort det fram till idag. Detta innebar framför allt ett skifte i fokus från predikans innehåll till själva kommunikationen och lyssnarna. Upptäckter och forskning på andra områden än homiletikens bidrog till insikter bland annat om att det talade ordet inte är detsamma som det hörda. Inom filosofin satte man med den språkliga vändningen ljus på språkets begränsningar. Samtidigt innebar 1900-talet också en förändrad syn på auktoritet. Allt detta samverkade till att man inom homiletiken började tala om predikan som *en dialog* och satte frågor om lyssnaren i centrum. Först ut var Fred Craddock med sin numera klassiska bok *As One Without Authority*.

¹ Justinus Martyren, 1 Apol 64.

Mycket forskning inom homiletik har på 2000-talet följt denna ström och riktat sitt undersökande fokus mot lyssnaren.² Ofta har intervjuer av lyssnare varit den huvudsakliga metoden. Därtill finns det forskare som har använt sig av Michail Bachtins teori om dialogicitet för att undersöka lyssnarnas roll i predikan.³ Ett syfte med dessa undersökningar, inte minst de intervjubaserade, har varit att vända sig bort från det fokus på innehållet i predikan som tycks förutsätta en idé om kommunikation som enkel budskapsöverföring.⁴

Min undersökning bygger däremot på insamlade predikningar, både manus och transkriberade tal. Detta ska inte förstås som ett ointresse för lyssnaren eller som att jag underskattar den utmaning som själva kommunikationen innebär. Jag är väl medveten – bland annat genom det arbete som gjorts av ovan nämnda forskare – om att vad lyssnaren hör inte behöver vara detsamma som det predikanten säger. Däremot är fokus för den här undersökningen hur predikanten *formulerar teologi* i predikan. *Ett* led i detta är att undersöka hur predikanterna i predikan relaterar till sina lyssnares samtid och kontext. En utgångspunkt är således just den syn på predikan som dialog, som nu varit det dominerande idealet i bland annat Svenska kyrkan under ett halvt sekel och som säger att predikanten ska försöka möta lyssnarnas frågor och erfarenheter.⁵ Jag står med andra ord på deras axlar som gått före mig, även om min metod och infallsvinkel är en annan. En drivande nyfikenhet för mig har varit: om nu predikanter fått lära sig att de ska möta sina lyssnares frågor och erfarenheter, vilka frågor tror de då att lyssnarna har? Detta kommer jag in på i bland annat kapitel 3 om kontext och samtidsreferenser.

I nästa kapitel beskriver jag mina teoretiska utgångspunkter närmare, när jag skriver om teologisering i predikan. Men redan här kan jag i korthet skriva att jag menar att predikanter formulerar teologi i predikan bland annat utifrån att de låter bibeltext och tradition möta en bestämd kontext. I tre antologier, utkomna 2015–2018, resonerar homileten David Schnasa Jacobsen och andra homileter om predikan i detta perspektiv, men någon konkret undersökning av praktiken görs inte. Denna avhandling utgör således en empirisk undersökning som svar på ett mer abstrakt teoretiskt resonemang.⁶ Jacobsen själv skriver i inledningen till den första av de

² I USA gjordes till exempel en större lyssnarundersökning som flera homileter gemensamt skriver om i boken *Listening to Listeners*. På mer närbeläget håll har lyssnaren stått i fokus för avhandlingar av Theo Pleizier, Marianne Gaarden, Linn Sæbø Rystad och Ingemar Söderström.

³ Bland dessa finner vi till exempel Jonny Karlsson och Marlene Ringgard Lorensen.

⁴ Se till exempel Marianne Gaarden 2015, 11.

⁵ Se Mannerfelt 2018.

⁶ Just en sådan undersökning av hur homiletisk teologi sker i praktiken efterfrågas i antologin *Homiletical theology: preaching as doing theology*. Se Jacobsen 2015a, 150.

antologier han står som redaktör för, att homiletiken håller på att göra en ”teologisk vändning”, där teologin i predikan nu får nytt ljus, men inte som teologi som *appliceras* i predikan, utan som teologi som *görs*.⁷

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna avhandling är:

att undersöka på vilka sätt predikanter i Svenska kyrkan formulerar och formar teologi när de predikar med hjälp av bibeltexter, traditioner och referenser till kontexten samt att beskriva några av huvudmotiven i den teologi som formuleras.

De huvudsakliga frågeställningarna som guidar undersökningen är:

1. På vilka sätt använder predikanter i Svenska kyrkan kontexter, bibeltexter och traditioner för att formulera teologi i predikan?
2. Hur ser några av huvudmotiven i denna teologi (dessa teologier) ut?

1.2 Metod och material

Att utforma en forskningsstudie handlar i stort om att hitta en väg från en fråga till en slutsats. Men denna väg är inte alltid rak och den kan behöva ändras efterhand. I mitt fall kom till exempel en pandemi att i viss mån påverka studien, vilket jag återkommer till längre fram.

Ovan har valet att fokusera på predikomanus istället för exempelvis lyssnarintervjuer kort berörts. Det har naturligtvis med min frågeställning att göra, men också med det faktum att många lyssnarstudier redan har gjorts.

Frågeställningen handlar om på vilka sätt predikanter formulerar teologi i predikningarna. Tänkbara metoder blir då att antingen intervjua predikanter om hur de själva tänker sig att de gör detta eller att undersöka resultatet i de färdiga predikningarna. Här avsåg jag från början att göra båda delar, och en etikprövning genomfördes för detta, men då det insamlade materialet blev så rikt och då några första pilotintervjuer mest bekräftade vad jag kunde se i materialet, beslöt jag att analyser av färdiga predikningar skulle vara tillräckligt för att besvara mina frågor.

⁷ Jacobsen 2015a, 4. Själva idén om en teologisk vändning hänför han till Paul Scott Wilsons artikel ”Is Homiletics Making a Theological Turn?” från 1998.

Nedan redogör jag mer utförligt för hur predikningar samlats in, kodats och analyserats.

1.2.1 Insamling av material: predikningar och enkäter

Huvuddelen av materialet för denna undersökning består av predikningar och predikomanuskript insamlade under år 2020. Insamlingen har skett uppdelat på 6 perioder under året i syfte att fånga in kyrkoårets skiftningar. Den första perioden är således från fastan, den andra från påsk, den tredje och fjärde från olika delar av trefaldighetstiden, den femte från tiden kring allhelgonadagen och den sjätte från advent och jul. Avsikten har alltså inte varit att jämföra de olika perioderna med varandra, utan att få en stor bredd av teologiskt innehåll, som ju varierar med kyrkoårets olika teman och texter.

Inför och efter varje period har ett mejl skickats ut till runt 485 präster i Svenska kyrkan. Mejladresserna har hämtats ur *Matrikel för Svenska kyrkan* för 2019, där först och främst präster i församlingstjänst har valts ut, men till viss del även andra. Efter de sex perioderna har således mejlet skickats ut till cirka 2900 präster, vilket är en stor del av de cirka 3400 präster (exklusive pensionärer) som står upptagna i den nämnda matrikeln.⁸ I mejlen har det framgått att om någon annan än prästen har predikat i församlingen den givna perioden är det möjligt för prästen att vidarebefordra mejlet till vederbörande. Således har det funnits möjlighet även för diakoner och lekmannapredikanter att delta i undersökningen. Det mejl som skickats ut inför insamlingsperioderna har haft ett informerande och förberedande syfte. Studien har i korthet presenterats och det har framförts att den som skriver predikomanuskript gärna får spara dessa och att den som inte använder sig av manus, men ändå vill delta i undersökningen, har möjlighet att filma eller göra en ljudupptagning av predikan.⁹

Att skicka ett sådant förberedande mejl riskerar i någon mån att påverka predikanterna i deras förberedelse av predikan, vilket naturligtvis inte är önskvärt. Å andra sidan möjliggör detta mejl för fler predikanter att delta i studien, då det finns präster som arbetar utan skrivna manuskript. Denna fördel har bedömts överväga nackdelarna med en eventuell påverkan, särskilt som denna påverkan bedömts som relativt liten. Som predikant har man ofta redan sin gudstjänstfirande församling i åtanke vid predikoförberedandet och eventuellt därtill något sorgehus, konfirmander, någon kör eller en barngrupp som deltar i gudstjänsten. Dessutom är det rimligt att anta att de flesta predikanter har en viss vana för sitt predikoskrivande. Dessa faktorer,

⁸ *Matrikel 2019 : Svenska kyrkan*, 439.

⁹ Se Appendix A för mejlen till predikanterna.

vanans makt och övriga lyssnare, har bedömts som tyngre vägande för utformandet av predikan och dess budskap än det faktum att en doktorand vid ett senare tillfälle ska läsa predikomanuskriptet. Däremot är det sannolikt så att den predikant som själv varit nöjd med sin predikan är mer benägen att skicka in den än en predikant som känt sig missnöjd. I viss mån bör materialet därmed bestå av relativt ”bra” predikningar. Men då det inte råder någon enighet kring vad en bra predikan är, är det oklart hur denna påverkan ser ut. Mer om detta nedan, under rubriken ”Om själva materialet”.

Utskicken gick till yrkesverksamma präster¹⁰ i alla åldrar och i alla stift, vilket ger materialet en stor bredd. Svenska kyrkan är en bred kyrka både vad gäller teologi och praktik, och ambitionen har varit att låta det avspeglas i materialet.

Att så många som 2900 utskick gjordes, berodde på att ett stort bortfall förutsågs. Målet var att få in 20–30 predikningar per period, vilket gott och väl uppnåddes. Utskicken resulterade i totalt 320 insamlade predikningar, varav cirka 30 är inspelade predikningar och övriga är av predikanterna nedskrivna manuskript. Några enstaka predikningar kom in i form av en mindmap eller ett antal stödord. Dessa har jag valt att inte inkludera i analysen. Ytterligare ca 20 predikningar kom in *både* som inspelade filmer och som predikomanuskript. I de fallen har jag utgått från manus, men sett inspelningarna och gjort justeringar om skillnaderna varit stora. Den faktiskt framförda predikan har fått företräde.

Att bortfallet är så stort, har olika potentiella förklaringar. En förklaring är att en hel del av de präster som fick mejlet inte predikar regelbundet inom ramen för sin tjänst. Mejlet gick exempelvis ut även till fängelsepräster, sjukhuspräster, universitetspräster och i någon mån även till präster som arbetar på stiftskansli samt några pensionerade präster. Att detta skulle öka bortfallet stod klart redan från början, men samtidigt gjordes bedömningen att präster som har en särskild förankring i olika delar av samhället skulle kunna bidra med intressanta perspektiv i sin förkunnselse. Därför inkluderades de i utskicken. En andra förklaring till bortfallet är att en del av de präster som står med i matrikeln för 2019 hann gå i pension under 2020, andra var föräldralediga och ytterligare några var tjänstlediga eller sjukskrivna.¹¹ Det fanns också ett antal mejladresser som inte fungerade.¹² En tredje förklaring är den pandemi som kommit att präglade denna undersökning på många olika sätt. De restriktioner som i

¹⁰ Även några pensionärer inkluderades i de första utskicken, men responsen från dem var inte så stor, så efter påsken upphörde jag att skriva till pensionerade präster.

¹¹ 21 präster meddelade att de gått i pension; 65 var lediga från sin tjänst på grund av sjukdom eller föräldraledighet.

¹² I 66 fall förekom felmeddelanden.

varierande grad gällde för gudstjänstfirande under året 2020 har hanterats på olika sätt i församlingar. På en del håll har gudstjänst firats enligt handboken i kyrkan och en predikan har därmed hållits. På andra håll har man övergått till en digital variant av gudstjänst eller andakt, ibland med en nedkortad version av förkunnelsen. Ibland har man varit tvungen att ställa in gudstjänstfirandet helt i någon period.

Men den sannolikt främsta förklaringen till att relativt få predikanter valt att skicka in predikningar står att finna i själva materialets art. Predikomanuskript är för många en personligt skriven text avsedd för ett visst sammanhang vid en viss tidpunkt och redan detta att hålla en predikan kräver ett visst mod. Att dessutom skicka sin predikan vidare till någon man inte känner som granskar den utanför sitt sammanhang är ingen självklarhet.

Bortsett från detta med pandemin ingick dock de olika skälen för bortfall i kalkylen från början och storleken på materialet är på inget sätt mindre än önskat! Ett större material hade under rådande tidsbegränsningar varit svårt att hinna analysera. Av de 320 insamlade predikningarna har ytterligare urval gjorts. En del predikanter har skickat in mer än en predikan och då har av dessa endast en predikan valts ut för analys. Urvalet har gjorts med sikte på att få en så jämn spridning som möjligt över de i insamlingsperioderna inkluderade söndagarna och helgdagarna. Totalt har 228 predikningar analyserats.

De insamlade predikningarna har betecknats med datum för den dag då de hållits, samt en versal. De transkriberade predikningarna har ytterligare markerats med ett –t. Predikan 1224H-t är alltså en predikan hållen på julafton och insänd som en inspelning som transkriberats, medan predikan 0301B är hållen söndagen den första mars och insänd som ett manus. I arbetsgången fick predikningarna först sin beteckning och därefter gjordes ett urval av vilka som skulle analyseras. Det innebär att en given söndag kan det finnas en analys av predikan B, C och E, men inte av A och D.

Utöver de insamlade predikningarna består materialet också av elektroniska enkäter, insamlade tillsammans med predikningarna. Enkäternas funktion har varit att vara behjälpliga vid tolkningen av predikningarna. Enkätfrågorna handlar därför om vilken gudstjänst predikan hållits i, om det funnits någon särskild grupp i kyrkan vid just detta tillfälle som kommit att påverka predikans utformning samt frågor om predikoförberedelsen. Dessutom innehåller enkäten frågor om predikantens ålder, ungefärliga prästvigningsår, kön och prästvigningsstift. Enkäterna är således mest att betrakta som ett stödmaterial till predikningarna.¹³

¹³ Se Appendix B för enkätfrågorna.

Att en så pass stor del av materialet består av predikomanuskript innebär en del risker. I nästa kapitel går jag närmare in på att predikoskeendet består av mycket mer än bara de nedskrivna eller uttalade orden, och det finns en risk att dessa andra viktiga aspekter av predikan förbises när fokus ligger på analys av predikomanuskript. Därtill kommer risken att saker som varit obegripliga muntligt ändå blir tydliga i det manuskript man har möjlighet att läsa flera gånger om. Det är viktigt att komma ihåg att det materialet kan säga något om inte är hela predikoskeendet, utan bara en del av detta.

Ett misstag i insamlandet av materialet, som jag i efterhand är kritisk emot, är att de helger som tydligast handlar om Helig Ande – Kristi Himmelfärdshelgen och pingst – inte omfattas i insamlingsperioderna. Detta är, menar jag, ett beklagligt exempel på hur min egen svenskkyrkliga bakgrund påverkar utformningen, och därmed resultatet, av forskningen. Jag betvivlar att till exempel en doktorand med hemvist i Pingstkyrkan skulle ha gjort samma urval av insamlingsperioder. Ytterligare resonemang om normativitet i forskningen följer längre fram.

1.2.2 Om själva materialet

I kvalitativ forskning är det vanligt att använda sig av observationer och forskningsintervjuer, men även analys av olika sorters dokument och texter. I sin bok om samhällsvetenskapliga metoder anger Alan Bryman fyra olika kriterier för att bedöma dokumentets kvalitet för forskning. Det första kriteriet är *autenticitet*, det vill säga att det är äkta och av otvetydigt ursprung. I fallet med den här undersökningen är det predikanterna själva som skickat in sina predikningar och i vissa fall har jag kunnat se dem framförda i en gudstjänst som filmats. Överlag finns ingen anledning att betvivla materialets autenticitet.

Det andra kriteriet är *trovärdighet* – att det är utan felaktigheter och förvrängningar. En intressant aspekt här är något som Jakobsen och Øierud lyfter i boken *Prekenbeskrivelse*: att präster de arbetat med inte alltid förkunnar sin egen teologi. Jakobsen och Øierud pekar på en spricka mellan teologisk intention och faktiskt hållna predikningar.¹⁴ För den här avhandlingens del innebär det att några slutsatser om predikanternas egen teologi inte med självklarhet kan dras. Det materialet kan säga något om är just den teologi som kommer fram i de faktiska predikningarna, inte bakomliggande intentioner.

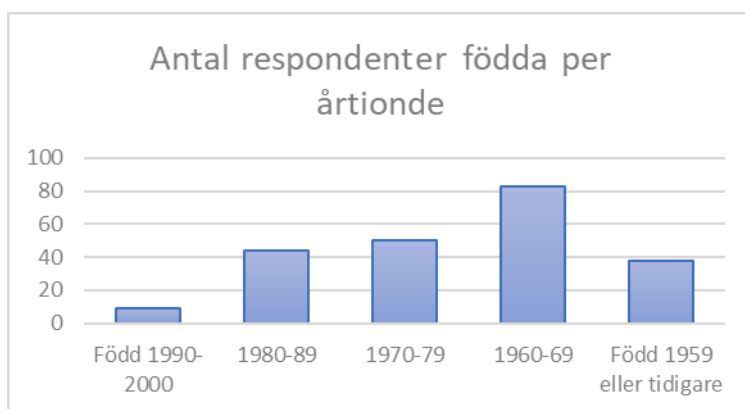
¹⁴ Jakobsen & Øierud 2009, 37.

Brymans tredje kriterium är *representativitet*. Är de insamlade predikningarna typiska? Här kan jag å ena sidan peka på en stor bredd av predikanter och av predikningar från olika stift och olika delar av kyrkoåret. Å andra sidan är, som ovan nämnts, bortfallet stort och det finns anledning att tro att de predikningar som skickats in är sådana som predikanterna är någorlunda nöjda med, vilket inte gäller alla predikningar som hålls. Om och hur detta påverkar innehållet är svårt att säga eftersom det finns olika syn på vad en bra predikan är. Det ska också sägas att en del predikanter skrivit i sina mejl att de velat skicka in sin predikan för att bidra till undersökningen, trots att de kände nervositet inför att låta någon läsa den. Någon skrev och förklarade att hon behövt hoppa in med kort varsel och skrivit sin predikan i sista sekunden inför gudstjänsten. Ytterligare andra predikanter har skickat in alla predikningar de hållit under den period jag efterfrågat. Det är med andra ord inte heller så att materialet enbart består av predikanternas egna favoriter. Den risken hade varit större om jag till exempel hade efterfrågat en valfri predikan från de senaste tre åren. Att predikningarna är insamlade under just år 2020 – ett år så starkt präglad av covid-19-pandemin – diskuterar jag under nästa rubrik, men också längre fram i kapitel 3.

Brymans fjärde kriterium är *meningsfullhet*, det vill säga om texterna är tydliga och begripliga. Om detta kan sägas att de allra flesta predikningar är högst begripliga och när de inte är det, är det en intressant del av resultatet.¹⁵

Som ovan nämnts skickades det ut en enkät att fylla i för dem som bidrog med predikningar till undersökningen. Dock fanns det oklarheter i förfarandet. En del av dem som skickade in mer än en predikan fyllde i en enkät för varje inskickad predikan, andra valde att skicka flera predikningar men fyllde bara i en enkät. Ytterligare andra skickade in predikan, men avstod från att fylla i en enkät. Detta innebär att det inte alltid finns en enkät för varje predikan. Totalt inkom 221 ifyllda enkäter. Av enkätmaterialet, om än något ofullständigt, går det att utläsa att nästan precis hälften av respondenterna är kvinnor och hälften är män. På frågan om vilket stift predikanten är präst- eller diakonvigd i (om något) är alla 12 stift representerade. Vanligast förekommande är de större stift: Göteborg, Lund och Stockholm. Minst antal respondenter har angett några av de mindre stift: Karlstad, Västerås och Strängnäs. Respondenternas ålder är fördelad enligt följande diagram:

¹⁵ Bryman & Nilsson 2018, 657–659.

Transkribering från ljudfil eller film har jag gjort. Fördelen med det transkriberade materialet har varit att jag vid transkriberingen kunnat ta del av röstläge, särskilda betoningar, skratt och annat som inte går att utläsa ur predikomanuskript. Vid de filmade predikningarna har även kroppsspråk och rum blivit synliga.

För läsbarhetens skull har jag i citat från transkriberade predikningar ibland modifierat en aning, när jag menat att innehållet inte har påverkats. Detsamma gäller uppenbara stavfel och småfel i predikomanus. För övrigt när det gäller citat ur predikomanuskript gäller att [...] betyder utelämnad text. Ord eller bokstav inom rak parentes () betyder att jag lagt till eller ändrat för att klargöra vad jag tror att predikanten menat. De gånger jag vet om predikanten är en man eller kvinna, skriver jag ibland han eller hon om denne. När jag inte vet använder jag ordet hen eller också håller jag mig till benämningen *predikanten*.

1.2.3 Digitalt förmedlade predikningar i materialet

En del av de insamlade predikningarna har aldrig framförts på traditionellt vis inför en församling sittandes i en lokal kyrka. Istället har de till exempel hållits i ett lokalt rum med endast ett fåtal medverkande och samtidigt – eller vid ett senare tillfälle – i ett *digitalt rum* med en till viss del okänd samling lyssnare. Några av dessa digitalt förmedlade predikningar har utgjort en del av en gudstjänst som firats enligt kyrkohandboken för Svenska kyrkan, andra har varit en del av en förenklad och nedkortad andakt. Vad får detta för betydelse för materialet?

Sedan år 2020 och covid-19-pandemin har det gjorts en hel del forskning på digitalt förmedlade gudstjänster. Delar av denna forskning har fokus på nattvarden eller andra

gemenskapspekter av gudstjänsten, men det finns även forskning som specifikt behandlar digitalt förmedlad predikan. En av dem som skrivit mycket om detta är Frida Mannerfelt, doktor i praktisk teologi. I sin avhandling *Co-preaching. The Practice of Preaching in Digital Culture and Spaces* undersöker hon i fyra olika artiklar ett antal skilda aspekter av digitalt förmedlad predikan. I ytterligare en artikel, ”Old and New Habits. The Transition to Digitally-Mediated Worship in Four Swedish Free Church Denominations during COVID-19”, beskriver Mannerfelt de förändringar pandemin kom att innebära för fyra frikyrkliga samfund i deras gudstjänstfirande och relaterar detta till en mer övergripande sammanställning av relevant forskning som gjorts i bland annat Tyskland, Danmark och Storbritannien.¹⁶ Jag kommer här inte att återge forskningsresultaten i sin helhet, men jag vill lyfta framför allt två punkter som framkommer i Mannerfelts forskning och som är relevanta för min egen undersökning. För det första visar Mannerfelt att av gudstjänstens olika moment är predikan det moment som tycks vara minst påverkat av digitala media. För det andra framkommer det att av predikans olika moment och aspekter tycks teologiseringen och predikantens förberedelsefas vara den som är minst påverkad (jämfört med till exempel framförande eller mottagande).

Den första av dessa punkter visar sig bland annat i att de flesta respondenter i Mannerfelts intervjustudier talar om förlorad gemenskap när gudstjänsten övergått till att vara digitalt förmedlad. Däremot anger de att predikan är det som ”fungerat” bäst. Mannerfelt lyfter också fram att i studier av kyrkor i Sverige och deras digitalt förmedlade gudstjänster, valde den stora merparten (särskilt i början av pandemin) en form och strategi som bygger på *broadcasting*. Denna form lämpar sig väl för predikan och sångframträdanden, men sämre för interaktion och delaktighet.¹⁷

Den andra punkten, om att predikans förberedelsefas är den minst påverkade, visar sig på ett par håll i Mannerfelts studier. Inte minst gäller detta en av hennes huvudteser: att digitalt förmedlad predikan öppnar för ett större inflytande från så kallade ”co-preachers”, medpredikanter. Mannerfelt visar att i en del församlingar har det funnits kommunikatörer och andra personer som varit behjälpliga i att filma, visualisera och rama in de digitalt förmedlade gudstjänsterna. Deras medverkan har påverkat predikan på flera olika sätt, bland annat genom val av bildmaterial att visa. En stor del av denna påverkan rör dock själva framförandet eller till och med bearbetningar efteråt och alltså inte i någon högre utsträckning den del av predikoprocessen som är föremål för denna avhandling.¹⁸

¹⁶ Mannerfelt 2022.

¹⁷ Mannerfelt 2022, 100. Se även Mannerfelt 2023, 152.

¹⁸ Mannerfelt 2023, 129–130 och 236–238.

Jag har således valt att inkludera de digitalt förmedlade predikningarna med de övriga. Givetvis hade jag kunnat göra en mer genomgripande undersökning av skillnaderna mellan de predikningar som bara hölls lokalt, de som bara hölls online och de som *både* hölls lokalt *och* förmedlades digitalt. Kanske hade intressanta resultat dykt upp i en sådan undersökning, men det faller utanför syftet för denna avhandling. Det jag velat undersöka är teologiseringen i predikan, oavsett vilken form den färdiga predikan sedan tagit. Beslutet att hålla samman predikningarna i materialet stärks också av en artikel skriven av Frida Mannerfelt och Tone Stangeland Kaufman, norsk professor i praktisk teologi, i vilken författarna varnar för att skapa en alltför stark motsättning mellan det virtuella och det verkliga/reella (virtual and real). Istället menar de att det virtuella kan ses som en fortsättning på det reella.¹⁹ Därmed inte sagt att den digitalisering som skedde av många gudstjänster under 2020 inte spelat någon roll alls för teologiseringen i predikan. Jag kommer att få anledning att återkomma till detta i de olika analyskapitlen för en kontinuerlig reflektion över vad det kan ha betytt för de olika delarna av teologiseringen.

Ett par punkter för denna reflektion kan nämnas redan här. En punkt är att den digitalt förmedlade predikan får en mer offentlig prägel, då predikanten inte kan veta vem som kommer att lyssna på den.²⁰ En andra punkt är att predikan potentiellt får en mer central roll i gudstjänsten när till exempel nattvard inte firas. En tredje punkt är att predikan på sina håll tycks ha blivit kortare och en fjärde punkt är att digitaliseringen inte tycks vara en källa till någon helt ny teologi, men däremot händer det att den fungerar som förstärkare av drag som redan förekommit.²¹

Jag återkommer till dessa punkter om det digitala mediets påverkan på teologiseringen i predikan – och därmed undersökningen för denna avhandling – på ett par ställen, där jag menar att det är särskilt relevant.

1.2.4 Kodning och analysens första steg

Metoden för denna undersökning är en analys av de insamlade predikningarna. Denna analys har skett i olika steg. I ett första steg har jag följt ett analyschema där jag för varje predikan svarat på ett antal frågor. För framställande av detta schema hade jag i ett första skede god hjälp av boken *Prekenbeskrivelse*, där författarna Rolv Nøtvik Jakobsen och Gunnfrid Ljones Øierud lyfter fram en mängd frågor att

¹⁹ Mannerfelt & Kaufman 2023. Se även Mannerfelt 2023, 42–43.

²⁰ Mannerfelt 2022, 100.

²¹ Mannerfelt 2023, 140. Se även hela Artikel B i Mannerfelts avhandling.

använda vid beskrivandet av en predikan.²² Därtill har materialet och vad jag funnit i detta kommit att påverka analys-schemat. Jag har fokuserat på en insamlingsperiod i taget och inte sällan har det skett någon mindre justering av schemat efter att en period analyserats – oftast i form av ytterligare adderade frågor. Men det har också hänt att jag tagit bort frågor som visat sig vara svåra att svara på samtidigt som svaren inte varit givande. Efter analysen av den första insamlingsperioden lade jag till ett kodande av materialet i programmet NVivo.²³ Detta hjälpte mig att hålla ordning på – och kunna söka i – en stor mängd data. Både frågor i analys-schemat och kategorier jag valt att koda i har arbetats fram, dels utifrån undersökningens frågeställningar och teoretiska ingång (till exempel kopplingar mellan bibeltext och nutid), dels utifrån vad som visat sig centralt och frekvent i materialet (till exempel vad som sägs om Gud respektive människan). I detta finns en viktig avvägning att göra: den som styrs för mycket av sin teori och frågeställning riskerar att hindras från att se det oväntade i materialet och enbart bekräfta det förväntade, medan den som angriper materialet helt fritt från teori riskerar att missa viktiga kopplingar till just teorin och frågeställningen.²⁴ Därför har jag, framför allt i detta första steg av kodning och analys, eftersträvat en bred ansats, med både färdiga frågor och en öppenhet för att låta överraskningar i materialet forma den fortsatta analysen.

En kompletterande metod har varit att med hjälp av NVivo göra olika ordräkningar och ordmoln. Det har varit ytterligare ett sätt att få syn på vanliga teman och fånga upp sådant jag eventuellt annars skulle ha missat. Med hjälp av jämförelser mellan ordlistor från de olika perioderna har det också gått att få syn på en del teman som varit särskilt vanliga under någon eller några av perioderna.

Så långt i analysen har det handlat om att skapa en överblick av materialet och en inblick i detsamma, samt en utgångspunkt för fortsatt sorterande. Det har också innefattat en del anteckningar av saker jag funnit intressanta för en närmare undersökning, till exempel om en viss söndag uppvisat något särskilt mönster.

1.2.5 Analysens andra steg

I en artikel om tematisk analys beskriver Gery W. Ryan och H. Russell Bernard olika tekniker för att identifiera teman i ett material. De beskriver då något de kallar för ”klippa och sortera”.²⁵ Vad det handlar om är att i ett stort material ”klippa ut” de

²² Jakobsen & Øierud 2009, 43–45.

²³ Jag har inte arbetat i kronologisk ordning vid analysen, så den först analyserade perioden är trefaldighetstidens andra halva.

²⁴ Se till exempel Ryan & Bernard 2003.

²⁵ Min översättning av ”Cutting and sorting” i Ryan & Bernard 2003.

delar som i kodningen ordnats till en viss kategori, för att sedan sortera dessa urklipp i nya teman. Detta har varit en viktig del av analysens andra steg, även om NVivo här har stått för en stor del av själva det digitala klippandet. Självklart, skriver Ryan och Bernard, kommer olika forskare att sortera sina urklipp på olika sätt. Det finns inga givna – eller objektiva – teman som av sig självt ”uppstår” ur materialet. Men en vanlig princip att tillämpa är att göra teman av det som återkommer ofta bland urklippen.²⁶ Detta är också den princip jag har följt. I vissa fall har jag därutöver noterat vad som *inte* förekommit i materialet, trots att man hade kunnat förvänta sig det. Jag har även sökt efter och antecknat det som inte följt mönstren. Ibland är det inte mönstret utan just det partikulära som är intressant.

I min roll som forskare har jag betraktat mig själv som *samtalsledare* mellan material och teori. Jag har funnit frågor i teorin som jag velat ställa till materialet, men också funnit frågor i materialet som jag försökt förstå med hjälp av teori och litteratur. Ibland har jag i egenskap av samtalsledare valt ut och bjudit in andra samtalspartners till bordet, för att ytterligare fördjupa och belysa samtalet och bidra till tolkningen. Så har till exempel litteratur om kallelselära och gudsbilder hittat sin väg in i avhandlingen. Därmed har jag format undersökningen och påverkat det resultat som framkommer. Något annat är inte möjligt vid en kvalitativ undersökning. Med en annan samtalsledare hade samtalet blivit ett annat, men sannolikt skulle flera likheter ha funnits. Att forskaren påverkar är inte detsamma som att vilka teman som helst kan påträffas eller att vilka slutsatser som helst kan dras. Att som här beskrivits röra sig fram och tillbaka mellan teori och material kallas att ha en *abduktiv* ingång i undersökningen. Teorin används som inspiration för att finna mönster i materialet och materialet hjälper forskaren att få syn på nya saker i teorin.²⁷ Och när man i detta arbete hittar något överraskande mönster, kan man leta efter ytterligare litteratur som kan belysa vad det är som händer.

Utöver tematiskt sorterande och sökande efter mönster har jag i analysens andra del också gjort mer avgränsade djupdykningar, där jag närmare undersökt hur något fenomen har sett ut i ett mindre antal predikningar, oftast predikningar från en och samma söndag eller helgdag. Valet av predikningar för dessa ”djupdykningar” har gjorts utifrån mina egna anteckningar – från analysens första steg – om att de på ett särskilt tydligt sätt visar på ett mönster jag även sett i materialet i stort. Delarna är alltså valda för att belysa något som finns i helheten. Ett konkret exempel på detta är att jag under analysens första steg la märke till att olika former av verbala bilder – analogier, exempel och metaforer – ofta förekom i predikningarna. Detta ville jag

²⁶ Ryan & Bernard 2003, 89. Se även Bryman & Nilsson 2018, 705.

²⁷ Alvesson & Skoldberg 2017, 13–14. Se även Idestrom 2015, 128.

undersöka närmare för att se hur användandet av bilder spelade roll för teologiseringen i predikan. Då sökte jag i mina anteckningar från analysens första steg och fann att just Alla själars dag var en dag med ett rikt bildmaterial i predikan. Därmed valde jag ut predikningarna från denna dag för att närmare undersöka hur verbala bilder spelar roll för teologiseringen i predikan.

På liknande sätt valde jag ut ett antal predikningar från Andra söndagen i påsktid, då dessa särskilt tydligt visar hur samspelet mellan tolkning av kontext och tolkning av bibeltext ömsesidigt påverkar varandra. När jag däremot i kapitel fem beskriver ett antal predikningar utifrån hur bibeltexten används i dessa har jag arbetat på ett lite annat sätt. Där är exempelpredikningarna inte från en och samma söndag, utan var och en av dessa är vald utifrån att de representerar ett visst sätt att använda bibeltexten. Överlag kan sägas att när jag valt ut ett antal predikningar för en mer djupgående analys, så är det för att de valda predikningarna visar något som förekommer på flera håll i materialet. Detta har varit ett sätt att kombinera kvalitativ analys med ett relativt stort material. Mer om hur varje urval gått till skriver jag under respektive kapitel.

Ansatsen är alltså, som redan framkommit, kvalitativ. Samtidigt har det relativt stora materialet gett mig möjlighet att också ställa ett par frågor av kvantitativ art, till exempel om vilken bibeltext som används mest. Sådana chanser har jag velat fånga när jag har bedömt att det kunnat bidra till att besvara avhandlingens frågeställning. Överlag har jag dock inte varit ute efter kvantitativa resultat av typen ”3 av 10 predikningar nämner...”. Vad jag velat teckna är den bredd och de mönster som jag finner i materialet. Det kan vara intressant att se vad som är vanligt förekommande och vad som är undantag, vilket jag därför försökt skriva fram i texten, men att ange exakta siffror har inte eftersträvat. Siffror har en tendens att få saker att framstå som mer otvetydiga och knivskarpa än de i verkligheten är.

1.3 Närhet och distans

Så långt har det här kapitlet handlat om metod och metodologiska ställningstaganden. I det följande reflekterar jag över min egen roll som forskare. Ett första föremål för reflektion är det faktum att jag undersöker predikan i det samfund i vilket jag själv är prästvigd och predikant. I många böcker och artiklar om samhällsvetenskapliga forskningsmetoder behandlas frågan om forskarens närhet och distans till det undersökta.²⁸ Fördelarna med att redan känna det fält man ska

²⁸ Se till exempel Pål Repstad & Björn Nilsson 2007.

undersöka är flera: man har redan en hel del kunskap och den vokabulär som krävs för att förstå sammanhanget. Det kan också möjliggöra en större förståelse för aktörerna på fältet. I fallet med predikan i Svenska kyrkan har jag till exempel en förståelse för både den glädje och den vånda det kan innebära att förbereda en predikan. Nackdelarna med att undersöka "sin egen hemmaplan" är bland annat att man kan bli hemmablind för sådant som man ser som självklart, men som för en utomstående kan framstå som utmärkande eller speciellt. Emellanåt kan det liknas vid att försöka få syn på det vatten man själv simmar i. Det kan också hända att man har *för stort* inläggande med aktörerna, så att man riskerar att förlora forskarens kritiska blick, eller att man *tror sig förstå* aktörerna bättre än man faktiskt gör. I *Ecclesiology in the Trenches* skriver Sune Fahlgren, som själv har erfarenhet av att studera det egna samfundet, att det är viktigt att inte tro att man redan kan och förstår den praktik man undersöker eller att tro att man redan vet hur den ska tolkas.²⁹

Inom praktisk teologi är det inte ovanligt att studera det samfund man sedan tidigare är bekant med. I sin studie av predikningar från Pingstkyrkan reflekterar Ulrik Josefsson, som själv har sin hemvist i samfundet och även beskriver sig ha haft en betydande roll i forandet av det teologiska uttrycket i detsamma, över att detta "kräver noggrannhet i analysen och medvetenhet om min egen förförståelse".³⁰ Samtidigt, fortsätter Josefsson, ger hans kännedom honom möjligheter att läsa undertexter som annars kunnat vara svåra att upptäcka. Vare sig man är insider eller outsider på det fält man valt att studera, kommer det med en uppsättning för- och nackdelar.

Ett sätt för mig att arbeta med att skapa distans till undersökningsmaterialet har varit att förflytta mig själv till andra kontexter. I ett arbete med en artikel om predikan i pandemitider tog jag chansen att läsa hundra år gamla predikningar från Svenska kyrkan och under en termins utbytesvistelse vid universitetet i Stellenbosch fick jag möjligheten att lyssna på predikningar från olika samfund hållna i Sydafrika. Dessa utflykter till andra tider och rum har inte systematiserats i avhandlingsarbetet, men de har bidragit till min förmåga att se på predikan i Svenska kyrkan idag med delvis ny blick, och jag har kontinuerligt gjort anteckningar kring de reflektioner som väckts. Något som också varit viktigt har varit att ta del av forskning om predikan i andra samfund för att på så vis öppna ögonen för hur det hade kunnat vara annorlunda.

²⁹ Fahlgren 2015, 101.

³⁰ Josefsson 2019, 146.

1.4 Normativitet i undersökningen

Inom praktisk teologi är frågan om normativitet i forskningen ständigt återkommande och högst levande. På senare tid har frågan behandlats i ett flertal böcker, mestadels antologier, som diskuterar vad praktisk teologi är och hur forskning på detta område bäst bedrivs.³¹ En av de forskare som i hög grad bidragit till denna reflektion är tidigare nämnda Tone Stangeland Kaufman. Hon skriver i ett kapitel om normativitet i boken *Conundrums in Practical Theology* att normativiteten finns inflätad på många håll i den praktiskteologiska forskningen: både i forskningsfältet och i forskningens egen praktik. Normativitet finns både i de praktiker som undersöks, i den teori eller teologi som praktikerna ställs emot och i själva forskningsmetoden.³² Det är inte att jämföra med en enskild del av tårtan, utan snarare att betrakta som den glasyr som bredds ut över hela.³³

I ett annat kapitel om normativitet, denna gång i boken *What Really Matters*, beskriver Kaufman, tillsammans med sin medförfattare Jonas Idestrom, forskaren i praktisk teologi som en *spelledare*. Som spelledare tar man beslut och gör val som påverkar hela spelet, det vill säga hela forskningsprocessen.³⁴ Kaufman och Idestrom lyfter fram teologins fyra röster, *The Four Voices of Theology*, en modell som ursprungligen utarbetats av en brittisk aktionsforskningsgrupp (Action Research Church and Society). Denna modell skiljer mellan fyra olika teologiska röster: den röst som *förespråkas* på det empiriska fältet; den röst som *är verksam* i praktiker på det empiriska fältet; den *normativa* rösten från skrift och tradition; samt den *formella* rösten, som oftast förs till fältet av forskaren. Kaufman och Idestrom menar att forskaren, i rollen som spelledare, har stor makt att bestämma hur dessa olika röster representeras. Spelledaren kan, menar de, orkestrera olika teologiska och normativa röster från det empiriska fältet, den teologiska traditionen och från akademien.

För att ytterligare klargöra med vilken komplexitet normativiteten spelar in i ett forskningsprojekt, föreslår Kaufman och Idestrom en uppdelning av denna i fyra olika former:

³¹ Som exempel kan nämnas: Idestrom & Stangeland Kaufman, red. 2018. *What Really Matters : Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*; Mercer & Miller-McLemore, red. 2016. *Conundrums in Practical Theology*; Fahlgren & Idestrom, red. 2015. *Ecclesiology in the Trenches : Theory and Method under Construction*; samt Bennett, Graham, Pattison & Walton. 2018. *Invitation to Research in Practical Theology*.

³² Kaufman 2016, 145.

³³ Kaufman 2016, 139.

³⁴ Idestrom & Kaufman 2018, 173.

- *Utvärderande* normativitet (eller normativitet utifrån). Detta kan handla om att akademiska eller kyrkliga auktoriteter hålls fram som en mätstav att ställa det undersökta bredvid. Man kan till exempel ställa något i relation till Luther för att se om det är lutherskt.
- *Preskriptiv* normativitet. Denna kommer ofta in mot slutet av ett forskningsprojekt där forskaren föreslår ett bra sätt att utföra en viss praktik på.
- *Reskriptiv* normativitet (eller normativitet inifrån) erkänner att forskningsprocessen inte är ”enbart ett beskrivande” av fältet, utan att det alltid finns en normativ teologisk dimension även av detta. Varje återberättande är en tolkning och det rent deskriptiva finns inte.
- *Framväxande* normativitet är den som växer fram i mötet mellan olika röster i det samtal som forskaren leder. Här har forskaren som spelledare stort inflytande, men kan samtidigt inte helt kontrollera konversationen.³⁵

En viktig poäng hos Kaufman och Idestrom är att forskaren inte kan kliva ur sin roll som spelledare. Hon eller han kan bara välja att försöka vara en ansvarstagande spelledare som är transparent med sina antaganden, sin position och sin förförståelse samt med att visa fram bevekelsegrunderna för sina val. Alltså behöver den ansvarsfulla forskaren utöva självreflexivitet. För Kaufman och Idestrom innebär detta att vara medveten om två viktiga frågor: Vilka röster inkluderas i samtalet? Och vilken roll eller vilken position tillåts dessa röster att inta? Andra praktiska teologer pekar på vikten av att se till att ett utrymme hålls öppet för ömsesidigt samtal mellan praktiska, normativa och akademiska auktoriteter. Clare Watkins, brittisk docent i praktisk teologi, skriver att våra teologiska antaganden formar hur vi läser det empiriska materialet, men att målet är att inte formas enbart av dessa tidigare teologiska antaganden, utan av mötet mellan alla dessa röster.³⁶ Å andra sidan påpekar Kaufman just detta: att det som framställs som en ideal ömsesidig konversation i verkligheten ofta blir en tämligen asymmetrisk sådan.³⁷

I ljuset av vad Kaufman och Idestrom skriver, kan jag i mitt eget avhandlingsprojekt se hur själva valet av forskningsfråga och material präglats av min egen lutherska bakgrund (som säger att predikan är central för kyrkan) och av mitt eget intresse för predikan. Redan här har normativiteten spelat in. Därtill finns det normativitet i mitt

³⁵ Idestrom & Kaufman 2018, 174–175. Se även Cameron 2010.

³⁶ Watkins 2015, 145.

³⁷ Kaufman 2016, 145.

val av perspektiv på predikan, nämligen att se predikan som teologisering. Inte alla skulle hålla med om detta. Som redan nämnts påverkas även analysen och val av koder och teman av mig som spelledare – eller samtalsledare. Det är också viktigt att lyfta fram att en del av den litteratur jag använder, kanske framför allt den homiletiska, har ett normativt drag. Många homileter har en uppfattning inte bara om vad predikan är, utan också om vad den bör vara. Med detta sagt har jag utifrån Kaufman och Ideström eftersträvat just den transparens som de förespråkar. Mitt mål har varit att låta läsaren veta hur mina analysteman är valda och hur jag resonerat för att välja ut den litteratur jag använder.

En annan viktig del av arbetet med avhandlingen har varit att löpande presentera mina kapitel och analysfynd i olika sammanhang: för mina handledare, på forskarseminarier och på konferenser, både i Sverige och utomlands. Inte bara är detta ett sätt att förbättra den egna metoden, det har också hjälpt mig att få syn på mig själv och min svenskkyrkliga hemvist i mina tolkningar. När jag till exempel i internationella sammanhang har mött förvåning över att predikanterna i mitt material främst predikar utifrån evangelietexten, har jag kunnat gå tillbaka till materialet med nya ögon och nya frågor.

1.5 Tidigare forskning och avhandlingens plats på fältet

Den praktiska teologen kan beskrivas som något av en gränsgångare. Hon rör sig mellan olika fält och använder sig av flera olika perspektiv. Den praktiska teologins interdisciplinära karaktär blir särskilt tydlig i ett av dess delområden, homiletiken. Homiletiken som ämne rör sig alltid nära bibelvetenskapen, eftersom en predikan oftast utgår från tolkningen av en eller flera bibeltexter. Vidare gränsar homiletiken till den systematiska teologin, då predikan använder sig av kunskap, begrepp och bilder från detta fält. Andra angränsande grannar till homiletiken kan vara retoriken, kyrkohistorien eller själavården, beroende på vad man undersöker. Den här undersökningen ligger på ett sätt nära den systematiska teologin i sitt fokus på predikans innehåll. Samtidigt finns ett fokus på kontexten och samtiden som gör att undersökningen handlar om teologin på en given plats och vid en given punkt i historien, och även om det sätt som teologin tar form i denna kontext.

Med den här avhandlingen vill jag bidra till två olika samtal. Det första är samtalet om *teologisering i predikan*, vad det är och hur det sker i praktiken. Det andra är ett samtal om *vilken teologi* som kommer till uttryck i predikan i Svenska kyrkan. I följande forskningsöversikt är det därför först och främst dessa båda samtal jag presenterar. Som redan nämnts, har det inom homiletiken på senare tid skett mycket

forskning med fokus på lyssnarna. Det innebär att de samtal jag vill bidra till i nuläget inte är så omfattande. Jag nämner därför också en del annan homiletisk forskning av betydelse för att teckna en något större bild av homiletiken idag och därmed denna avhandlings plats på fältet.

Geografiskt och språkligt har jag valt att huvudsakligen avgränsa mig till undersökningens närområde, det vill säga i första hand Sverige och därefter Norden. För att finna böcker om just teologisering och predikan har jag dock behövt söka mig utanför Norden och då valt att gå vidare till amerikansk litteratur, eftersom det är från detta håll svensk homiletik hämtat sin mesta inspiration under de senaste femtio åren. Kronologiskt har jag valt att avgränsa mig till tiden efter 2000, återigen med undantag för en av böckerna om teologisering i predikan, som utkom redan 1997.

1.5.1 Teologisering i predikan

Det är under den här rubriken som mina huvudsakliga samtalspartners för avhandlingen återfinns: David Schnasa Jacobsen och Leonora Tubbs Tisdale. Båda två kommer att presenteras mer utförligt i nästa kapitel. Här vill jag bara kort nämna de böcker av dem och andra som är av särskild betydelse för samtalet om teologisering i predikan.

Leonora Tubbs Tisdales bok *Preaching as Local Theology and Folk Art* gavs ut 1997 och bygger vidare på de tankar om kontextuell teologi som vid den tiden framför allt behandlats inom missionsvetenskapen. En av bokens huvudtankar är att det i predikan formuleras lokal teologi, för en särskild plats och en särskild samling människor.

David Schnasa Jacobsen står som redaktör för ett projekt om homiletisk teologi som utmynnat i tre antologier: *Homiletical Theology: Preaching as Doing Theology* (2015), *Homiletical Theology in Action: The Unfinished Theological Task of Preaching* (2015) och *Theologies of the Gospel in Context: The Crux of Homiletical Theology* (2017). I antologierna diskuteras olika perspektiv på begreppet ”homiletisk teologi” – ett begrepp som Jacobsen vill undersöka och etablera. I Jacobsens egna texter i dessa antologier argumenterar han för att se predikan som ett sätt att *göra teologi*, eller att *teologisera*. Jag återkommer till detta i kapitel två.

Gemensamt för både Tisdales och Jacobsens verk är att de bygger på teoretiska resonemang om teologisering i predikan och i viss mån på egna erfarenheter av predikosituationen. Ingen av dem har dock genomfört några empiriska undersökningar av teologisering i faktiska predikningar.

En som har gjort en sådan empirisk undersökning är ovan nämnda Frida Mannerfelt, som i sin artikel "Closer Away from Us: Theologizing in the Intersection Between Ascension Theology and Experiences of a Pandemic and Digital Space" undersöker teologiseringen i 32 predikningar från Kristi Himmelfärdshelgen i Sverige 2020. Här använder hon tankar om teologisering från Jonas Idestrom, som jag återkommer till i nästa kapitel, och fokuserar på hur predikanterna formulerar teologi i korsningen mellan erfarenheten av pandemin, digitala rum, Bibeln och dogmer rörande Kristi Himmelfärd. Artikeln ingår i Mannerfelts avhandling *Co-Predaching. The Practice of Preaching in Digital Culture and Spaces*.

Bortsett från Mannerfelts undersökning, som i tid är begränsad till Kristi Himmelfärdshelgen och i rum är begränsad till storstäderna i Sverige, saknas det empiriska undersökningar av teologisering i predikan. Detta är ett tomrum som denna avhandling syftar till att fylla.

1.5.2 Teologi i nutida predikan i Svenska (och Norska) kyrkan

Det andra samtalet som jag med denna avhandling vill bidra till, om än i något mindre utsträckning än det första, är ett samtal som utifrån empiriska undersökningar diskuterar teologi i nutida predikan i Svenska kyrkan. En sådan undersökning har Anne-Louise Eriksson, tidigare rektor för Svenska kyrkans Utbildningsinstitut, gjort. I boken *Att predika en tradition: om tro och teologisk literacy* studerar hon ett antal predikningar från påsken samt från femte söndagen i fastan för att se hur predikanterna formulerar teologi i relation till kristen tradition. Fokus ligger bland annat på läran om försoning, och för att diskutera sitt resultat använder Eriksson begreppet *teologisk literacy*. Eriksson använder inte begreppet teologisering i sin studie, men undersöker i viss mån hur predikanterna relaterar tradition till samtid, något jag menar är en del av vad teologisering i predikan innebär.

Även i detta samtal saknas det mer omfattande empiriska undersökningar. Angränsande till teologin i nutida predikan finner vi dock två undersökningar av teologin i griftetal. Jan-Olof Aggedal har skrivit en avhandling från 2003 med titeln *Griftetalet mellan trostolkning och livstydning: en pastoralteologisk studie* om teologin i griftetal i Sverige. Från 2011 finns även en norsk avhandling om teologin i griftetal, skriven av Bjarte Leer-Salvesen. Titeln är *Levende håp. En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Aggedal anlägger ett lyssnarperspektiv i sin analys av griftetal, medan Leer-Salvesen ställer sitt material i relation till teologen Jürgen Moltmanns teologi om hopp.

Själv har jag tidigare skrivit två artiklar som berör teologin i predikan i Svenska kyrkan. Den ena, *Nöd och nåd i aktuell svensk predikan*, utkom 2018. Utifrån 19 analyserade predikningar från Lunds stift och med Paul Scott Wilsons begrepp *trouble and grace*, skriver jag i denna artikel bland annat om vad som i predikan sägs om Gud. I den andra artikeln, från 2021, *Preaching in Times of Pestilence – 1918 and 2020*, jämför jag predikningar skrivna under covid-19-pandemins inledning med predikningar skrivna under spanska sjukan. Teman som behandlas är bland annat gudsbilder samt synen på lidande respektive hopp.

1.5.3 Fler viktiga verk i nordisk homiletik under 2000-talet

I denna del av forskningsöversikten listar jag i all enkelhet de avhandlingar och monografier i homiletik som utgivits i Norden på engelska eller på något av de skandinaviska språken under 2000-talet. Denna översikt bekräftar vad som redan anförts om att fokus inom homiletiken har legat på lyssnarna under denna period. Avhandlingar med detta fokus lyfter jag fram först. Därefter listar jag några verk med en enskild predikant i fokus och slutligen tar jag upp de avhandlingar som faller utanför dessa båda teman. För en mer detaljerad beskrivning av nutida nordisk homiletik, se Marlene Ringgaard Lorensens artikel *Nyere nordisk homiletik: Empirisk vending, fremmedhed og resonans*.

Avhandlingar som antingen fokuserat på lyssnarna eller på predikan som en dialog är till exempel Marlene Ringgaard Lorensens *Preaching as a Carnavalesque Dialogue – between the ‘Wholly Other’ and ‘Other-Wise’ Listeners* från 2012. Här undersöker Lorensen predikan i ljuset av Michail Bachtins teorier om dialogicitet och karnevalisering. Ett par år senare, 2015, kom Marianne Gaardens avhandling *Prædikenen som det tredje rum*. Gaarden bygger sin avhandling på empiriskt material, däribland intervjuer med lyssnare. Hon beskriver att det vid lyssnandet på predikan kan uppstå liksom ett ”tredje rum” där predikans ord möter lyssnarnas situation och ny mening skapas. I avhandlingen *Overestimated and Underestimated – a Case Study of the Practice of Preaching for Children with an Emphasis on Children’s Role as Listeners* från 2021 undersöker Linn Sæbø Rystad med hjälp av intervjuer barns lyssnande på predikan.

En avhandling som både har fokus på lyssnaren och predikan som dialog och samtidigt fokuserar på en enskild predikant är avhandlingen *Predikans Samtal: en studie av lyssnarens roll i predikan hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet* (2000) av Jonny Karlsson. Precis som undertiteln låter avslöja, skriver Karlsson om Gustaf Wingrens predikan i ljuset av Bachtins tankar om dialogicitet. Karlsson argumenterar i sin avhandling för att lyssnarna och deras tänkta frågor haft

ett stort inflytande över Wingrens predikan. Året därpå utkommer Bernice Sundkvists avhandling *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse* (2001). Sundkvist undersöker där Martin Luthers predikosyn och pekar bland annat på att Luther ser predikan som ett *skeende*, ett Guds handlande här och nu samt att predikan – liksom sakramenten – är ett *utdelande* ”för dig”. Sundkvist ger senare ut ytterligare en monografi om predikan, med titeln *Evangelium och existens: predikan som behande dialog* (2003). I denna bok resonerar Sundkvist om hur man kan förkunna evangelium på ett sätt som blir angeläget för dagens lyssnare, eller med andra ord: hur evangelium kan möta människans existens. Bokens teman och frågor påminner om de som återfinns i denna avhandling, men Sundkvist utgår främst från sin studie av Martins Luthers predikan samt homiletisk litteratur och inte från ett empiriskt material bestående av nutida predikningar. Efter Karlssons avhandling om Wingrens predikan och Sundkvists om Luthers kommer ytterligare en avhandling med en bestämd predikant i fokus: Siv Lundströms avhandling *”Till gruvhålet som suger och skrämmer”. En studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950* (2014). I denna undersöker Lundström Bolanders poetiskt skrivna predikan med betoning på hans *syfte* med predikan.

Några avhandlingar faller utanför trenderna med fokus antingen på lyssnarna eller en enskild predikant. En sådan avhandling från 2006 är skriven av Sune Fahlgren och har titeln *Predikantskap och församling – sex fallstudier av en ekklesial baspraktik inom svensk frikyrklighet fram till 1960-talet*. Fahlgren skriver här ur ett ekklesiologiskt perspektiv om relationen mellan predikantskap och kyrkosyn i sex olika frikyrkliga församlingar. Ett annat exempel på en avhandling som varken riktar in sig på lyssnarna eller en viss predikant är Carina Sundbergs avhandling *Här är rymlig plats: predikoteologier i en komplex verklighet* (2008). I Sundbergs avhandling undersöker hon komplexiteten i predikan som kommunikationsform genom att jämföra olika teologers syn på predikan. De teologer hon studerar är Eberhard Jüngel, Mary Catherine Hilker, W. Paul Jones och Rebecca S. Chopp. Ett tredje exempel är ovan nämnda avhandling av Frida Mannerfelt: *Co-preaching. The Practice of Preaching in Digital Culture and Spaces* (2023) som behandlar digitalt förmedlad predikan.

Jag har ovan nämnt två avhandlingar som behandlar den teologi som kommer fram i nutida griftetal i Svenska kyrkan respektive Norska kyrkan. Även på danskt håll har det skrivits en avhandling om kasualtal, men då inte främst med fokus på det teologiska innehållet. I avhandlingen *Fordi der skal prædikes på lørdag. Kasualierne som orienteringsritualer belyst med udgangspunkt i nyere tysk kasualteori* (2011) skriver Ulla Morre Bidstrup om kasualtalen i ljuset av begreppet *orientering*.

En sista punkt vill jag lyfta fram som viktigt för nordisk homiletik på 2000-talet. Det är inte en enskild avhandling utan en samling artiklar på ett specifikt område:

flyktingsituationen i Europa från mitten av 2010-talet. År 2016 och de därpå följande åren gjordes ett antal satsningar på att undersöka predikan i relation till den dåvarande situationen. Projektet "Preaching in Times of the European Refugee Crisis" inkluderade kyrkor i Ungern, Tyskland, Nederländerna, Sverige, Norge och Danmark och resulterade i en rad olika artiklar.³⁸ Ansatsen att undersöka aktuella frågor från kontexten i predikan är något den här avhandlingen i viss mån delar med detta projekt.

Sammantaget menar jag att denna avhandling bidrar till de ovan nämnda samtalen, samt till nordisk homiletik mer allmänt, genom den relativt omfattande empiriska undersökningen av faktiskt hållna predikningar samt genom att på nytt rikta fokus mot predikans innehåll och inte minst teologi, efter en period av fokus på predikans lyssnare.

1.5.4 Ett tredje samtal: om levd teologi?

Det finns andra samtal som jag hade kunnat sätta min avhandling i relation till. På 2000-talet har det till exempel inom den praktiska teologin vuxit fram ett samtal om *levd teologi*, i vilket man fokuserar på hur teologi kommer till uttryck i vanliga människors vardag. Utifrån de ovan beskrivna "teologins fyra röster" har man med begreppet levd teologi velat flytta fokus från teologins formella och normativa röster till den verksamma rösten och den röst som förespråkas på fältet.³⁹ I detta sammanhang skulle man kunna placera även predikan.

Att jag ändå inte har valt att gå in i samtalet om levd teologi, utan hållit mig till samtalet om teologisering i predikan, beror till stor del på att jag menar att ramarna för teologisering i predikan är så pass speciella – och relativt fasta. Levd teologi kan handla om alla möjliga uttryck för teologi, där både präster och lekmän kan vara de som låter teologin komma till tals. Även om det finns ytor som överlappar, är predikans ramar till stor del särskilda. I predikan är det fortfarande oftast en akademiskt skolad teolog som predikar och som inom ramen för sin tjänst har tid för att förbereda sin förkunnelse. Detta gör predikanten utifrån ett antal givna bibeltexter och med lyssnarna i åtanke, vilket jag återkommer till i nästa kapitel. De teologer jag i första hand använder mig av i den här avhandlingen är väl bekanta med just predikans ramar och skriver om teologisering i relation till just dessa ramar, vilket jag funnit mycket givande.

³⁸ Några exempel på detta är artiklarna Lorensen et al. 2017; Angel & Johnsen 2019; och Lorensen 2018.

³⁹ Se till exempel Ward 2017 och Marsh 2016.

1.6 Avhandlingens disposition

Den här avhandlingen är indelad i fem olika delar. Den första delen, inledningen, består av detta metodkapitel samt det följande om teologisering. Kapitlet om teologisering beskriver avhandlingens teoretiska ramverk. Därefter följer avhandlingens andra del, som består av tre kapitel som utgår från den första forskningsfrågan, om på vilka sätt predikanter i Svenska kyrkan använder kontext, bibeltext och tradition för att formulera teologi i predikan. Dessa tre behandlas således i var sitt kapitel. I avhandlingens tredje del följer två kapitel som behandlar olika sätt på vilka kontext, bibeltext och tradition av predikanterna ställs i relation till varandra. Den fjärde delen av avhandlingen utgår från den andra forskningsfrågan, om hur några av huvuddragen i den teologi (de teologier) som formuleras i predikan ser ut. Ett kapitel i denna del behandlar evangelium och uppdrag och ett annat tar upp gudsbilder och människosyn. I varje analyskapitel, det vill säga kapitel 3–9, förs en kortare diskussion av de resultat som kapitlet har gett. Avhandlingens sista del och sista kapitel rymmer sedan en sammanfattning av resultaten samt en mer övergripande diskussion.

Varför jag har delat upp avhandlingen på just det här sättet återkommer jag till i nästa kapitel, när jag har gett min bild av teologisering i predikan.

2 Begreppet teologisering

...preaching is not about consuming theology, but a place where theology is "done", or produced.⁴⁰

Varje predikan är en komplex händelse som kan studeras utifrån flera olika perspektiv och med hjälp av olika teoretiska raster. I det här kapitlet ger jag först en kort inblick i predikans process och den bredd av sätt att se på predikan som finns bland homileter. Därefter kommer jag med homileterna David Schnasa Jacobsen och Leonora Tubbs Tisdale att argumentera för att en av de saker som sker i predikan är *teologisering*. Med hjälp av några ytterligare perspektiv från andra teologer kommer jag sedan att utveckla och diskutera detta begrepp vidare. Därefter kommer jag att lyfta fram – och problematisera – en bild av predikan som ett byggande av broar för att sedermera föreslå en annan bild. Slutligen visar jag hur jag i denna avhandling använder begreppet teologisering för att skapa en stomme för analysen av predikomanuskript.

2.1 Predikans process

En tid innan predikan ska hållas i en söndagsgudstjänst i Svenska kyrkan brukar predikanten typiskt läsa igenom söndagens texter och en tanke- och tolkningsprocess sätts igång. Kort innan det är dags att framföra predikan formulerar predikanten sin predikan, ofta i nedskrivna text, men inte alltid. Ibland läggs därutöver tid på att memorera predikan och då kan det hända att den behöver arbetas om ytterligare. Kanske vaknar predikanten på söndagens morgon och skriver hastigt ner några nya tankar som dykt upp under natten. I gudstjänsten hålls sedan predikan. Den framförs muntligt, ibland med blicken i manus, ibland mer fritt. De gudstjänstfirare som finns på plats lyssnar i varierande utsträckning, gör sina egna associationer och tolkningar. Kanske dras paralleller till något i det egna livet, kanske vandrar tankarna iväg. Bland homileter och teologer finns ofta stora tankar om vad denna stund kan eller bör rymma. Den svenska teologen Gustaf Wingren såg till exempel predikan som ett

⁴⁰ Jacobsen 2015a, 3.

möte mellan ordet och människorna,⁴¹ vilket Bo Larsson knyter an till i *Spadtag i orden*⁴². Några år senare skriver Bo Larsson boken *Recept eller replik*, i vilken predikan beskrivs som ”ett bidrag in i en fortlöpande dialog, en oavslutad konversation kring vad det är att vilja vara människor som litar på Gud”⁴³. Biskop Martin Lönnebo skriver i boken *Homiletik* att predikan är ”en proklamation av och undervisning i Guds ords aktualitet i nuet”.⁴⁴ Bernice Sundkvist, professor i praktisk teologi, skriver att predikans syfte är att upprätta eller förnya gemenskapen mellan Gud och människa.⁴⁵ Utanför den nordiska kontexten möter ännu fler perspektiv. Predikan sägs vara ett sätt att benämna nåden (naming grace)⁴⁶, att inbjuda lyssnarna till tro⁴⁷ eller ett vittnesmål om det predikanten funnit och trott, när denne engagerat sig i den befriande kraften i Guds ord – både i bibeltexten och i livet.⁴⁸

Allt detta är olika sätt att se på predikan, som inte med nödvändighet utesluter varandra. Naturligtvis skulle ännu fler exempel kunna ges. I det här kapitlet kommer jag att argumentera för att *en* aspekt av predikan är att det i predikans process sker teologisering. Teologi görs. Först av predikanten i dennes förberedelse av predikan, sedan av lyssnaren i dennes möte med predikan. Detta utesluter inte de andra synsätten på predikan, som mycket väl kan vara giltiga samtidigt. Det som är relevant för den här avhandlingen är *predikantens* teologisering.⁴⁹ Som jag nedan kommer att visa, består teologiseringen, så som jag definierar den, av många olika element. Den är ett komplext skeende, vars helhet jag som forskare inte har tillgång till. Mitt material består bildligt talat av en tunn skiva av processen, ett statiskt predikomanuskript eller en transkriberad predikan. Men dessa, menar jag, bär spår av teologiseringen som ägt rum och kan lära oss något om processen.

Vad betyder då detta ord, teologisering? Söker man i Svenska akademins ordbok finner man att ordet teologisera betyder att formulera (en) teologi; göra teologi av något eller behandla något ur en teologisk synvinkel alternativt allmännare att tala om eller diskutera teologi. Engelskans *theologizing* har enligt Collins Dictionary primärt

⁴¹ Wingren 1949, 1.

⁴² Larsson 1994, 23.

⁴³ Larsson 1998, 10.

⁴⁴ Lönnebo 1984, 11.

⁴⁵ Sundkvist 2003, 15.

⁴⁶ Hilbert 1997.

⁴⁷ Wilson 1999, 205.

⁴⁸ Florence 2007.

⁴⁹ Den som vill läsa mer om lyssnarens roll och perspektiv i processen kan med fördel läsa Marianne Gaarden, *Predikenen som det tredje rum*. Eller Theo Pleiziers avhandling *Religious Involvement in Hearing Sermons : a Grounded Theory Study in Empirical Theology and Homiletics*.

två betydelser: ”to speculate upon theological subjects, engage in theological study or discussion, or formulate theological arguments” samt ”to render theological or treat from a theological point of view”. I både svenskan och engelskan ges begreppet alltså två olika betydelser, där ingen av dem helt stämmer med det jag här är ute efter. Närmast kommer förklaringen att teologisering innebär att göra teologi av något eller snarare: att ge något en teologisk tolkning. Försöken att avgränsa ordet teologisering leder vidare till frågan om hur man kan definiera ordet teologi. En vanlig definition är att tillsammans med Anselm från Canterbury från 1000-talet definiera teologi som ”faith seeking understanding”. I ljuset av denna definition skulle teologisering kunna vara detsamma som en intellektuell reflektion över kyrkans tro. Det ger oss en bra början, men tar oss inte hela vägen. För att vidare klargöra hur jag tänker mig begreppet teologisering i relation till predikoprocessen vänder jag mig nu till ett antal homileter och teologer som på olika sätt har resonerat om detta. Först ut är David Schnasa Jacobsen.

2.2 Homiletisk teologi med David Schnasa Jacobsen

I ett projekt som utmynnat i fyra antologier med framstående amerikanska homileter driver David Schnasa Jacobsen, professor i homiletik och tidigare pastor i United Methodist Church, tesen att predikan inte primärt bör förstås som en plats där predikanter konsumerar eller applicerar teologi. Istället, menar Jacobsen, är predikan en plats där teologi ”görs”, eller produceras. Denna plats utmärks av sina egna praktiker, teorier och kontexter som påverkar ramarna för hur teologi kan göras. Jacobsen hänvisar till Karl Barth, som menar att all teologi ska stå till predikans tjänst, och vänder sedan på denna idé genom att hävda att all predikoförberedelse *är* teologi.⁵⁰ Tanken är inte alldeles ny. Redan 1988 skriver David Buttrick, amerikansk professor i homiletik, i sitt stora verk *Homiletic. Moves and Structures* att ”preaching is doing theology”⁵¹ när han argumenterar för att orden därför måste väljas varsamt.

Jacobsen drar paralleller till utvecklingen inom den liturgiska teologin, där man ofta skiljer mellan primär och sekundär teologi. En del teologer, till exempel Alexander Schmemmann, David Fagerberg och Gordon W. Lathrop, menar att liturgin i sig själv

⁵⁰ Jacobsen 2015a, 3–4 and 25.

⁵¹ Buttrick 1988, 193. Detta fångas sedan upp i Jan-Olof Aggedals avhandling även om han själv går vidare med begreppen *trostolkning* och *livstydning*. Se Jan-Olof Aggedal 2003, 12–13. Buttrick kommer även in på detta i sitt förord till Karl Barths bok *Homiletics*, vilket Jacobsen också hänvisar till.

är platsen för den primära teologin, *theologia prima*, medan den reflektion som sedan görs utifrån denna kan kallas för sekundär teologi. Lathrop skriver:

Primary liturgical theology is the communal meaning of the liturgy exercised by the gathering itself. The assembly uses combinations of words and signs to speak of God.⁵²

Primär teologi handlar därför för Lathrop om att delta i liturgin. Att sedan ta ett steg tillbaka och reflektera över liturgin och de tankar denna väckt samt att lyfta fram dessa reflektioner i ljuset av till exempel historiska kunskaper, det är att ägna sig åt sekundär teologi. Någon sådan uppdelning, menar Jacobsen, går det inte att göra i homiletiken. Han beskriver predikans teologi som alltför mänsklig och trasig för att kunna kallas *theologia prima*. Istället vill han beskriva homiletisk teologi som provisorisk. ”Homiletical theology is theology on the way – sometimes even on the way out of town.”⁵³

Den akademiska homiletiken möter, enligt Jacobsen, predikans praktik i fem större korsningar, fem *loci*. Den första är *teologisk reflektion över evangeliet* som startpunkt för predikan. Homileter behöver reflektera över evangeliet eftersom det är centrum för förkunnelsen, menar Jacobsen. Den andra korsningen är *teologier för predikan*, det vill säga en teologisk reflektion över vad predikan är. Detta kan omfatta diskussioner om vad som är Guds ord, hur Anden verkar samt om lyssnarna ska förstås kollektivt eller individuellt. Den tredje korsningen är *den teologiska reflektionen över hur predikan relaterar till resten av gudstjänsten*. Är predikan bara en förberedelse inför mottagandet av sakramenten eller kan predikan själv vara ett medel för att förmedla nåd? Den fjärde korsningen fokuserar på *predikans teologiska innehåll och hur teologisk reflektion kan göras i själva predikan*. Slutligen handlar den femte korsningen om att *se predikan som en förlängning av den akademiska teologin eller som en särskild teologisk metod*. Här, menar Jacobsen, ställs frågan om vilka som är källorna och normerna för att göra teologi. Den här korsningen, skriver han vidare, är inte så väl utforskad som de övriga, men här finns en stor potential. Den stora frågan för denna korsning är: ”Just how is preaching ’doing theology?’”⁵⁴ Det är i dessa två sistnämnda korsningar som den här avhandlingen befinner sig när den dels undersöker *vilken* teologi det är som kommer till uttryck i predikningarna i materialet, dels undersöker *hur* denna teologi tar form och formuleras.

Jacobsen menar att just eftersom predikan är mer än bara ett applicerande av teologi händer det att predikan ibland befinner sig på den konstruktiva teologins framkant,

⁵² Lathrop 1993, 5.

⁵³ Jacobsen 2015a, 5.

⁵⁴ Jacobsen 2015a, 13.

eller ytterkant, av kyrkan. Då är det viktigt att också skärpa reflektionen kring det som sker just längs randen av kyrkans liv när predikanter teologiserar vecka ut och vecka in.⁵⁵ Han avslutar sitt resonemang enligt följande:

Sermons do not have to be the locus of the sentimental image, the trite thought, or the dogmatically reductive idea. They are sometimes places where theology takes up its unfinished task anew to name God into the world again. That, we propose, is the ultimate task of homiletical theology that views sermon preparation as theology – and why doing theology homiletically can be important today.⁵⁶

Jacobsen beskriver sitt perspektiv som praktisk-teologiskt och konstruktivt. I detta perspektiv, menar han, adderar predikan något till den akademiska teologin:

Accordingly, homiletical theology has something to contribute to theology generally, either as an instantiation of theology, a critical-theological move, or a constructive homiletical moment.⁵⁷

Till skillnad från sin kusin, den systematiska teologin, gör den homiletiska teologin sitt arbete med hjälp av metaforer, bilder, berättelser, symboler och känslor. Jacobsen beskriver det som att den homiletiska teologin är ”confessional-correlational theology in a rethorical mode”⁵⁸. Det konfessionella draget består då i att sätta evangeliet, i någon form, som utgångspunkt för den teologiska reflektionen. Ordet *correlational* står enligt Jacobsen för att situationen, kontexten, inte enbart är mottagare av tal om evangelium. Kontexten är med och formar evangelium. Att predikans teologisering sker i en retorisk form innebär för Jacobsen att den alltid äger rum med lyssnare i åtanke, något som skiljer predikans teologisering från till exempel den som sker inom akademien. På detta sätt ringar Jacobsen in det som på olika vis sätter ramarna för den homiletiska teologin och därmed visar han på vad som är utmärkande för teologisering i predikans form.

Som kanske framgått av min återgivning av Jacobsens argumentation är det ibland oklart hur han använder termerna *teologi* och *homiletisk teologi*. Oftast tycks han syfta på akademisk (systematisk?) teologi när han skriver *teologi*, och när han skriver *homiletisk teologi* menar han oftast den teologiska reflektion som på olika sätt kommer till uttryck i predikan, men ibland också den teologiska reflektion som kan föras utifrån denna reflektion (alltså på en metanivå). Men det framgår också av

⁵⁵ Jacobsen 2015a, 13–14.

⁵⁶ Jacobsen 2015a, 14.

⁵⁷ Jacobsen 2015a, 25.

⁵⁸ Jacobsen 2015a, 37.

Jacobsen att de olika författare som bidrar till antologin *Homiletical Theology*, för vilken han själv är redaktör, alla menar lite olika saker med begreppet.⁵⁹ Utifrån denna milda begreppsförvirring skulle man kunna dra slutsatsen att det är vanskligt att arbeta med begrepp som *teologi* och *teologisering* i en avhandling eller åtminstone att man noga måste definiera vad man menar härmed. Jag återkommer till detta. I nuläget vill jag främst slå fast att det jag tar med mig från Jacobsen är just tanken att teologi *görs*, eller formuleras, i predikan, men att detta då är något annat än akademisk teologi. Det handlar om en provisorisk form av teologi i bemärkelsen intellektuell reflektion över tro, som sker under vissa bestämda omständigheter, givna av predikans ramar, där en viktig aspekt är att det alltid finns tänkta lyssnare med i processen. Jag tar också med mig hans bild av att predikanternas teologisering ibland sker långsamt med – och därmed formar – randen av kyrkans liv och att just detta gör det viktigt att föra en kritisk reflektion över denna teologisering.

2.3 Begreppet teologisering i andra sammanhang

För att ytterligare problematisera användandet av begreppet teologisering som ett sammanhållande begrepp i min analys av materialet vill jag också lyfta fram att det inom olika kristna samfund finns olika sätt att förstå ordet teologi på, och därmed ordet teologisering. Min undersökning och metod riskerar därför att bli snävt inomkyrklig för just Svenska kyrkan, som teologiskt sett kan beskrivas som relativt progressiv. I den romersk-katolska kyrkan kom 2011 ett dokument i syfte att hålla ihop den teologi som efter Andra Vatikanconciliet kommit att finna många nya former. Man fastslår i dokumentet att teologi är katolsk, och därmed i grunden en, om den kommer av ett uppmärksamt lyssnande på Guds Ord, om den placerar sig medvetet och troget i kyrkans gemenskap och om den är orienterad mot ett tjänande av Gud i världen, erbjudande dagens män och kvinnor gudomlig sanning i en begriplig form.⁶⁰ I dokumentet konstateras det att *intellectus fidei*, trons förståelse, kan ta olika form i kyrkans liv. Meditation, *lectio divina* och predikan nämns som exempel. Men detta, menar man, är inte detsamma som teologi.

It becomes theology in the strict sense when the believer undertakes to present the content of the Christian mystery in a rational and scientific way. Theology is

⁵⁹ Se till exempel Jacobsen 2015a, 18 och 38.

⁶⁰ International Theological Commission. 2011. *Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria*. Introduktionen, stycke 3.

therefore *scientia Dei* in as much as it is a rational participation in the knowledge that God has of himself and of all things.

A criterion of Catholic theology is that, precisely as the science of faith, 'faith seeking understanding [*fides quaerens intellectum*]', [...] it has a rational dimension. Theology strives to understand what the Church believes, why it believes, and what can be known *sub specie Dei*. As *scientia Dei*, theology aims to understand in a rational and systematic manner the saving truth of God.⁶¹

Med denna mer strikt avgränsade förståelse av ordet teologi skulle man med andra ord inte instämma i att det som sker i predikans process är teologisering. Begreppet skulle inte heller finna stöd i de mer radikala kristna rörelser som betraktar Bibeln som ofelbar. I dessa sammanhang ses predikan mer som ett rent förmedlande av, och ett undervisande om, Bibelns ord. Samtidigt är det inte ovanligt att man inom praktisk teologi använder begrepp och metoder som är anpassade för den kontext eller kyrka man valt att studera och jag menar att begreppet teologisering fungerar väl inom ramen för Svenska kyrkan, där denna undersökning äger rum. Dessutom menar jag att som ett *analytiskt begrepp* kan ordet teologisering trots allt vara användbart även utanför Svenska kyrkans kontext. Som analytiskt begrepp är det inte beroende av huruvida predikanten själv anser sig teologisera eller inte.

I Jacobsens resonemang om teologisering i predikan ingår att det predikanter formulerar är *kontextuell* teologi. Han skriver: "Preaching is *doing* theology, for preachers and homiletics specifically doing *contextual* theology of the gospel in relation to a text and/or situation."⁶² Han skiljer mellan exegetisk predikan och situationsorienterad predikan. I båda dessa relaterar predikanten situation, evangelium och text till varandra, men den exegetiska predikan sätter texten främst och situationen i bakgrunden, medan den situationsorienterade predikan gör tvärtom. Båda varianter förekommer i materialet, men ingen vikt har lagts vid att särskilja dem.

Nästa homilet att här komma till tals är Leonora Tubbs Tisdale, amerikansk professor i homiletik, och hon skriver framför allt om predikan som *lokal teologi*. I sin bok *Preaching as Local Theology and Folk Art* bygger hon vidare på de tankar om kontextuell teologi som framför allt utvecklats inom missionsvetenskapen av bland andra Robert J. Schreiter och Stephen B. Bevans.

⁶¹ International Theological Commission. 2011. *Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria*. 1:18–19.

⁶² Jacobsen 2018, 35

2.4 Leonora Tubbs Tisdale och predikan som lokal teologi

Leonora Tubbs Tisdale menar precis som Jacobsen att predikan är en form för teologisering. Redan i förordet till boken *Preaching as Local Theology and Folk Art* skriver hon: "Sermons of local pastors, preached in their own unique congregational contexts, provide real-life examples of contextual theologizing in action."⁶³

En utgångspunkt för Tisdale är hennes egen erfarenhet av att som predikant arbeta i ett annat land med en helt annan kultur och insikten om att då behöva förhålla sin predikan till lyssnarnas kultur, erfarenheter och teologi. Tisdale menar vidare att detta – i en något mindre uppenbar form – är verkligheten för många predikanter även om de inte flyttar utomlands. Kulturskillnaden mellan de teologiska studierna vid universitetet och en liten församling på den amerikanska landsbygden manar också till reflektion över lokala skillnader, menar Tisdale. Hon skriver att predikan kan betraktas som "an act of constructing 'local theology' – that is, theology crafted for a very particular people in a particular time and place."⁶⁴

Tisdale menar att det akademiska fält som ägnat denna form av teologisering särskild uppmärksamhet är missionsvetenskapen. Av missionsvetarna, skriver Tisdale, kan man lära sig hur man ger röst åt en teologi som både är trogen mot Skriften och traditionen och samtidigt passande för en viss grupp människor. Hon menar därför att homiletiken bör uppmärksamma de samtal om kontextuell teologi som redan förs på global nivå inom detta fält.⁶⁵ Därmed riktar hon blicken mot missionsvetarna Robert J. Schreiter och Stephen B. Bevans.

Det Stephen B. Bevans, amerikansk professor i kultur och mission, särskilt lyfter fram och argumenterar för är vikten av kontexten som en teologisk källa. I sin bok *Models of Contextual Theology*, först utkommen 1992, skriver Bevans att det inte finns någon "ren teologi", det finns bara *kontextuell* teologi. På bokens första sida skriver han:

There is no such thing as "theology"; there is only *contextual* theology: *feminist* theology, *black* theology, *liberation* theology, *Filipino* theology, *Asian-American* theology, *African* theology, and so forth. Doing theology contextually is not an option, nor is it something that should only interest people from the Third World, missionaries who work there, or ethnic communities within dominant cultures. The

⁶³ Tisdale 1997, xiii.

⁶⁴ Tisdale 1997, vii.

⁶⁵ Tisdale 1997, 28.

contextualization of theology – the attempt to understand Christian faith in terms of a particular context – is really a theological imperative.⁶⁶

Bevans förklarar vidare att detta sätt att se på teologi är relativt nytt samt visar hur det skiljer sig från ett mer klassiskt synsätt. Han skriver att teologi länge har uppfattats som ett slags objektivt studium av tron. Teologi har förståtts som en reflektion över tro utifrån två teologiska källor: skriften och traditionen, vars innehåll inte förändras och som därmed står över kultur och andra historiskt betingade uttryck. Men, menar Bevans, det som gör att teologi alltid måste beskrivas som kontextuell, är erkännandet av en tredje teologisk källa: nutida mänsklig erfarenhet.

Theology that is contextual realizes that culture, history, contemporary thought forms, and so forth are to be considered, along with scripture and tradition, as valid sources for theological expression.⁶⁷

Att på detta sätt tala om *tre* källor för teologi, hävdar Bevans, är inte enbart ett adderande av kontexten som ett tredje element, det är snarare en förändring av hela ekvationen.

Bevans lyfter därefter fram sex olika modeller för *hur* kontextuell teologi tar form. I de olika modellerna fästs olika vikt vid traditionen respektive människors nutida erfarenheter. Tisdale ger sig inte in i dessa olika modeller utan konstaterar att homiletiken i långa perioder fäst vikt vid antingen traditionen eller textutläggningen, men att tiden nu (år 1997) är mogen för att balansera upp detta genom att även betona kontextens roll i forandet av teologi.⁶⁸

Det är med andra ord på Bevans synsätt på kontextuell teologi som Tisdale bygger vidare i sin bok, i vilken hon också vill erbjuda predikanter verktyg för att *utlägga sin kontext*, sin församling, utöver det för Tisdale självklara utläggandet av bibeltexter. Att se predikan som lokal teologi innebär för henne att se kraften i den partikulära förkunnelsen (i motsats till generella predikningar som skulle kunna hållas var som helst); att predikan inte bara hålls *för* en församling utan även ”utifrån mitten av” och ”på uppdrag av” en lokal gemenskap; att predikan är lyssnarorienterad samt att en exeget av församlingen och dess olika subkulturer inte är en perifer uppgift för predikanten utan en helt central del av arbetet med predikan. Hon uppmantrar

⁶⁶ Bevans 2002, 3. Han påpekar själv i en fotnot att begreppet ”Third World” är kontroversiellt, men att han här valt att behålla det.

⁶⁷ Bevans 2002, 4.

⁶⁸ Tisdale 1997, 33. Både Bevans och Tisdale skriver om kontextuell teologi på 90-talet. Jag menar att talet om kontextuell teologi sedan dess blivit alltmer utbrett och accepterat.

därför predikanter att vara amatöretnografer som undersöker den församling de predikar i.⁶⁹

Vidare beskriver Tisdale predikanten som en "lokal praktisk teolog". Som predikant, menar Tisdale, är man teolog i det att predikan har att göra med *konstruktion av mening* och att denna mening inte uppstår ur intet. Mening i predikan, skriver Tisdale, smids genom att två saker som tidigare inte placerats sida-vid-sida, nämligen bibeltexten och en viss partikulär församlingskontext, tillåts leva, prata och dansa med varandra i predikantens föreställningsvärld till dess att något nytt sker genom deras möte.⁷⁰

Tisdale beskriver teologiseringen i predikan som en dans, där bibeltext, tradition och kontext alla dansar med. Men det är inte en dans med på förhand bestämda steg och roller, utan det är predikanten som har getts friheten att vid varje tillfälle välja hur dansen ska börja och fortsätta. Det viktiga är att alla partners (tradition, bibeltext och kontext) engageras i varje dans, men att de kan forma dansen lite olika.⁷¹ Detta är inte detsamma som systematisk teologi, menar Tisdale, men det är en teologisk handling, i vilken predikanten är ansvarig inför en större trosgemenskap.⁷²

Tisdale sammanfattar enligt följande:

We have long recognized that preaching is, at its heart, a theological act. [...] The preacher as "practical theologian" must also bring the worlds of text and context together in one creative and imaginative act of theological construction we call the sermon. In preaching, then, theology is created.⁷³

2.5 Fler perspektiv på teologisering

Det är främst utifrån Jacobsens och Tisdales förståelse av teologisering i predikan som jag formar min egen definition och bild av denna, men jag saknar några perspektiv i deras framställning. Därför kommer jag i det följande att lyfta in ytterligare två röster. En av dessa röster tillhör den systematiska teologen Paul Tillich, som bidrar med att belysa den roll som människors *existentiella frågor* spelar för teologiseringens process. Den andra rösten kommer från den svenske professorn Jonas Idestrom, som är en av

⁶⁹ Tisdale 1997, 40–48 och 90.

⁷⁰ Tisdale 1997, 38.

⁷¹ Tisdale 1997, 92.

⁷² Tisdale 1997, 42.

⁷³ Tisdale 1997, 39.

de teologer som på svensk mark använt begreppet teologisering. Hans bidrag i det här sammanhanget är att lyfta fram teologisering som *bredvidställande*. Men först ut är Tillich.

2.5.1 Paul Tillich och de existentiella frågornas betydelse för teologin

Mycket är redan sagt om teologisering i det här kapitlet. Men det jag saknar i homileternas resonemang om kontexten och kulturen är människans existentiella frågor. Kanske tänker man sig att dessa frågor finns inbäddade i kulturen, men jag vill hävda att de förtjänar att tydligare belysas. När Paul Tillich 1951 gav ut sin bok *Systematic Theology* introducerade han den metod han kallar korrelationsmetoden, *method of correlation*. Enligt denna metod ska teologi alltid vara svaret (Guds svar) på människors frågor. Han skriver:

In using the method of correlation, systematic theology proceeds in the following way: it makes an analysis of the human situation out of which the existential questions arise, and it demonstrates that the symbols used in the Christian message are the answer to these questions.⁷⁴

Enligt Tillich skiftar de existentiella frågorna i angelägenhet över tid och därmed behöver teologin också förändras. I boken *The Courage to Be* hävdar till exempel Tillich att där frågan om döden och ödet var centrala mot slutet av antiken, var skulden den stora frågan på Martin Luthers och reformationens tid och i Tillichs egen samtid pekar han ut frågan om meningen som den största. Samtidigt menar han att alla dessa tre områden, grundade i tre sorters ångest, funnits i alla tidsperioder.⁷⁵ Frågor om mening, skuld och död tillhör människans existens och finns i alla tider. Djupast sett, menar Tillich, är människan själv den första fråga hon ställer om sig själv. ”Man is the question he asks about himself, before any question has been formulated”.⁷⁶

Att jag lyfter fram Tillich här, är för att jag menar att denna ingång, att inte bara relatera teologin till kontexten som sådan utan just till de existentiella frågor som en viss kontext väcker, kan ha relevans för den teologisering som sker i predikans process. Det visar att kontexten inte enbart består av samtidens aktuella frågor och skeenden utan även frågor som på sätt och vis binder samman människor över tid och rum, men som också kan få särskild relevans i vissa tider och på vissa platser. Så kan till

⁷⁴ Tillich [1951] 1973, 62.

⁷⁵ Tillich [1952] 2014, 53–58.

⁷⁶ Tillich [1951] 1973, 62.

exempel corona-pandemin ses som en del av kontexten för predikan år 2020, men den som söker möta människors existentiella frågor i en predikan i denna kontext kan förslagsvis välja att aktualisera frågor om dödlighet, ensamhet, maktlöshet eller ovisshet och väntan.

Tillich kan dessutom sägas ha haft ett tydligt inflytande i svensk homiletik. I sin mycket lästa bok *Homiletik* använder Martin Lönnebo sig av Tillich just i sin reflektion över sin tids frågor och homiletikens möjligheter att möta dessa.⁷⁷ Även Tina Johansson och Maria Ottensten utgår fyrtio år senare från Tillich i ett resonemang om samtidens frågor i boken *Predikan växer fram*.⁷⁸ Detta är intressant också utifrån perspektivet att även då man inte talat om just teologisering i predikan vid denna tid är det tydligt att den systematiska teologins metoder haft inflytande också i homiletiken och därmed sättet att predika på.

2.5.2 Jonas Ideström och teologisering som bredvidställande

Någon som på svensk mark använt sig av begreppet teologisering är Jonas Ideström, professor i praktisk teologi. Även han skriver att vi alltför ofta talar om teologi på ett sätt som antyder att det är ett system av tankar, eller en teori. Vi tenderar, menar Ideström, att se teologi som en teoretisk lösning på ett praktiskt problem, eller som en teoretisk resurs. I sin bok *Ikoniska kartor* skriver han att han istället är

intresserad av de samtal, sociala praktiker och skeenden genom vilka teologi formuleras, uttrycks eller framträder. Det handlar om teologi som ett verb snarare än ett substantiv – att göra teologi eller att teologisera.⁷⁹

Han skriver vidare att det både inom kyrka och akademi behövs olika uttryck och former för teologi samt att förståelsen av teologi som något människor tillsammans gör, skapar och formulerar behöver stärkas. Han vill att teologins mångfald på så vis ska erkännas och att fler ska upptäcka möjligheter med att teologisera.⁸⁰ Ideström betonar att teologi och att teologisera i sig varken är bra eller dåligt. ”Den avgörande frågan är *hur* vi gör teologi och vad det leder till.”⁸¹

Själv utgår inte Ideström från någon tydlig och distinkt definition av vad teologi, och att teologisera, är eller bör vara. Istället vill han ”diskutera och utarbeta konstruktiva

⁷⁷ Lönnebo 1984, 26–27.

⁷⁸ Ottensten & Johansson 2010, 49–52.

⁷⁹ Ideström 2021, 10.

⁸⁰ Ideström 2021, 11.

⁸¹ Ideström 2021, 11.

förståelser av vad det kan innebära att göra teologi i praktiskt kyrkligt liv”.⁸² Ideströms fokus är inte predikan utan församlingslivet i stort. I hans studie hjälper han församlingar att finna vägar och rum för teologisering i församlingens egen vardag. Men resonemangen kring begreppet kan vara hjälpsamma. Ideström lyfter till exempel fram att alla sätt att teologisera sker någonstans ifrån. Det finns inget neutralt läge. Teologins karaktär är rumslig och situationspräglad. Den formuleras, artikuleras och kommuniceras alltid någonstans ifrån.⁸³

Från liturgiken, med Gordon Lathrop, lånar Ideström tanken på teologisering som ett bredvidställande (juxtaposition). I liturgiins grundmönster, menar Ideström, ställs gamla texter och vardagens erfarenheter bredvid varandra i en dialog som förvandlar och skapar teologi. Ideström hävdar att gudstjänstens liturgi således präglas av ett pågående teologiserande.⁸⁴ När saker ställs sida vid sida, till exempel gamla texter och en nutida församling, uppstår något nytt. Detta bredvidställande överför Ideström till andra praktiker i församlingslivet där en dialog mellan vardag och bibeltext kan äga rum. Jag menar att detta bredvidställande även är ett av flera tänkbara sätt att beskriva den teologisering som sker i predikans process.

En kritik mot Ideströms användande av begreppet teologisering är att han inte bara avhåller sig från att definiera begreppet, vilket är förståeligt i hans undersökning, utan att det emellanåt tycks omfatta väldigt mycket. Någon gång framstår det som att nästan allting kan vara teologisering.⁸⁵ Min ambition är att tillämpa begreppet något mer avgränsat, vilket jag återkommer till nedan.

Med hjälp av dessa båda röster – Tillich och Ideström – har jag sammanfattningsvis velat lyfta fram de existentiella frågornas plats i teologiseringen, det faktum att all teologisering sker någonstans ifrån samt bilden av teologisering som ett bredvidställande, till exempel då valda delar av en bibeltext ställs bredvid någon skildring av kontexten.

2.5.3 Predikanten som praktisk teolog

Predikanten beskrivs av Tisdale, som ovan nämnts, som en *lokal praktisk teolog*. För den här avhandlingen är det själva teologiseringen, inte teologen, som står i fokus. Däremot erbjuder detta perspektiv möjligheter till ytterligare reflektion kring det som kommer fram i själva undersökningen. Inom den akademiska praktiska teologin har

⁸² Ideström 2021, 16–17.

⁸³ Ideström 2021, 19 och 80.

⁸⁴ Ideström 2021, 80–81. Se även Lathrop 1993.

⁸⁵ Se till exempel Ideström 2021, 98.

det under de senaste två decennierna på bred front diskuterats vad praktisk teologi är och bör vara och hur den bör bedrivas. En del förskjutningar och förändringar har ägt rum.⁸⁶ I samtalen som förts, har det förts fram en del kritiska frågor som den praktiska teologen har att förhålla sig till. Här går det, menar jag, att i viss mån dra paralleller mellan hur predikanter arbetar som praktiska teologer och hur jag själv arbetat med den här avhandlingen. Som nämnts i föregående kapitel behöver jag som praktisk teolog förhålla mig till frågor om normativitet och hur denna (ofrånkomligen) spelar in i arbetet. I rollen som spelledare eller samtalsledare behöver jag reflektera över vilka röster som får komma till tals. Liknande kritiska frågor går att rikta till de lokala praktiska teologerna – predikanterna: Vilka röster får höras, – det vill säga vilken del av kontexten? Vilka erfarenheter används och vems är dessa? Detsamma gäller traditionen och vilka delar av denna som får tala samt frågan om hur kontext viktas mot tradition och bibeltext. Vilka texter väljs ut och vilka väljs bort? Precis som den akademiska praktiska teologen kan predikanten beskrivas som en samtalsledare som i predikan låter olika röster få komma till tals.

Jag presenterar denna reflektion och dessa frågor här, inte för att det är en del av avhandlingens primära syfte att fokusera på predikanten som praktisk teolog, utan för att jag redan här vill introducera ett kritiskt perspektiv utifrån vilket jag återkommande reflekterar över de resultat jag finner.

2.6 Bilder för teologisering: att bygga en bro eller väva en väv

Innan jag presenterar en egen bild för teologisering i predikan vill jag här lyfta fram två andra bilder som använts inom homiletiken. I den första bilden tecknas predikan som en bro, i den andra framställs predikan som en väv.

”Predikan är som en bro” konstaterar Martin Lönnebo i boken *Homiletik* och fortsätter: ”Den måste ha fäste på båda sidor om den ska kunna användas. Från *då* måste vi gå till *nu*.”⁸⁷ Lönnebo skriver om vikten av att både göra en exeges av bibeltexten och att göra en pastoral analys av nuet. Han menar vidare att det ofta begås misstag i brobyggandet. En risk är att predikanten stannar i texten och aldrig lämnar det Heliga landet och en annan är att tvärtom börja i nuet och stanna där utan att komma till det bibliska landskapet.

⁸⁶ Se Bobrowicz & Mannerfelt 2021.

⁸⁷ Lönnebo 1984, 99.

Men den största faran och den som är vanligast och skadat predikan mest är detta mitt emellan. Man står bildligt talat på bron och har ingen verklig kännedom om brons bägge fästen. Det är ingen saklig och intensiv inlevelse i bibelordet. Det är ingen verklig identifikation och dialog med den moderna människan.⁸⁸

Även Paul Scott Wilson, kanadensisk professor i homiletik, använder sig av bilden av en bro – eller broar – för att beskriva vad som sker i predikan. Wilson menar att predikanter naturligt söker applicera bibeltexter på idag och i boken *The Practice of Preaching* beskriver han en övning i vilken predikanten kan söka efter kopplingar mellan vad han kallar för ”concerns of the text” och ”concerns of the sermon”. Dessa kopplingar blir till naturliga broar mellan den bibliska texten och nutida erfarenhet, menar Wilson, och tillägger att alla predikningar använder sig av dessa även om predikanten aldrig haft en terminologi för dem.⁸⁹ I en senare utgiven bok, *The Four Pages of the Sermon*, utmanar han själv en alltför förenklad väg från bibelutläggning till applikation, då han menar att denna modell för predikan tenderar att leda till en teologi som i mycket handlar om människans ansvar.⁹⁰ Istället för en enkel väg mellan bibeltext och nutid föreslår Wilson i denna bok en struktur för predikan som bygger på fyra tänkta sidor text. En sida handlar om nöden (trouble) i texten, en sida handlar om nöden idag. En tredje sida handlar om nåden (grace) i bibeltexten och en sista sida om nåden idag. Wilson konstaterar att en enkel bro mellan bibeltext och nutid inte med nödvändighet behöver handla om Gud i någon större utsträckning, vilket han menar att en predikan bör göra.⁹¹

Bilden av predikan som en bro möter ytterligare kritik i en artikel skriven av Edward Farley, tidigare professor i teologi på Vanderbilt University i Tennessee. Farley menar att rådande syn på predikan befinner sig inom det han kallar för ”bro-paradigmet” (the bridge paradigm), som blivit en så självklar del av hur vi ser på predikan att vi glömmer att andra sätt att se är möjliga. Detta paradigm, skriver Farley, omfattar både en syn på predikan och en syn på Bibeln. I stort går det ut på att ur ett visst textavsnitt ur Bibeln, en perikop, ska predikanten finna något ”preachable”, något som det är möjligt och lämpligt att predika över, samt därefter bygga en bro från detta till församlingens situation.⁹² Farleys kritik består framför allt i denna syn på Bibeln, såsom uppdelad i små stycken. Att predika över ett litet stycke ur Bibeln, menar Farley, är inte detsamma som att förkunna evangelium. Bibeltexterna kan fylla många

⁸⁸ Lönnebo 1984, 99.

⁸⁹ Wilson [1995] 2007, 72.

⁹⁰ Wilson 1999, 13. För mer om detta, se Nystrand 2018.

⁹¹ Se bland annat Wilson 1999, 15.

⁹² Farley [1994] 2016, 66.

funktioner och är en del av kyrkans berättelser och kollektiva minne, men inte varje perikop rymmer det som kyrkan är kallad att förkunna. Därför skiljer Farley mellan att *förkunna en perikop* och att *förkunna evangelium*. Han jämför med att ingen som läser Shakespeare skulle dela upp King Lear i småbitar och förvänta sig att finna hela berättelsen i varje liten bit.

Farleys kritik går vidare ut på att eftersom det inte alltid finns något i texten som kan uppfattas som evangelium eller som en livsvisdom, tenderar predikanter att överge det som en noggrann exeget av texten skulle ge vid handen och istället göra en tolkning som i själva verket utgår från församlingens situation. Då kan det låta som att predikan rör sig från text till nutid, men i själva verket, menar Farley, är vägen den omvända: från nutid till ett konstruerat budskap löst kopplat till texten.⁹³ I sin kritik menar Farley att många homileter på sistone har försökt att komma tillrätta med det som han beskriver som predikans omöjliga situation, men att de gjort det *inom* broparadigmet, utan att identifiera detta som det stora problemet. Istället har homileter på olika sätt försökt komma tillrätta med att bibeltolkningar i predikan faller för långt ifrån den tolkning som görs av exegeter eller också har man försökt förbättra vägen från text till nutid genom att lyfta fram bibeltexten som narrativ snarare än en källa för *en* bestämd visdom. Ytterligare homileter har betonat predikantens egen roll i tolkningen av bibeltexten och fört in kunskaper från hermeneutiken om att ingen tolkning är neutral. Det Farley vill se är ett utmanande av själva paradigmet. Vad kan predikan vara om den inte är en bro från en bibelperikop till den nutida situationen? Farley försöker närma sig ett svar genom en reflektion över vad evangelium är. Vad är det att predika goda nyheter?

[...] the gospel is not simply a clear and given content. It is the mystery of God's salvific working. Thus, we never master it, exhaust it, presume we comprehend it. Rather, we continue to struggle to fathom its reality. Gospel is not simply given all at once like a gift-wrapped package. It is something to be proclaimed, but the summons to proclaim it is a summons to struggle with the mystery of God's salvific action and how that transforms the world.⁹⁴

Evangelium ska inte förminskas, menar Farley. Det är inget färdigt paket med bestämt innehåll som går att överrätta. Däremot går det att urskilja vissa mönster och teman i det som är evangelium. Tidsmässigt handlar evangelium om att använda historiska berättelser för att öppna upp nuet för en framtid av försoning. Evangelium handlar om framtid, om vad som är möjligt och om vad som inte behöver vara som

⁹³ Farley, [1994] 2016, 67.

⁹⁴ Farley [1994] 2016, 72.

det är. Sett på ett annat sätt har evangelium ett profetiskt element av upplösning, avbrott (disruption) – ett avslöjande av det som förtrycker och ett samtidigt blottande av möjliga försonande vägar framåt. ”To say it is the good news of the kingdom of God is to say both of these things”,⁹⁵ sammanfattar Farley och tillägger att detta kräver hårt teologiskt arbete.

Bilden av predikan som en bro som binder samman bibeltext och nutid har alltså både styrkor och begränsningar. Den lyfter fram vikten av att ha två stadiga fästen – och inte bara ett. Den visar också på risken med att bli stående mitt på bron utan fäste eller riktning. Svagheten i bilden, menar kritikerna, består framför allt i att den inte på något sätt placerar Gud eller evangelium i centrum för förkunnelsen. Faktum är, menar både Wilson och Farley, att broar mellan text och nutid kan byggas helt utan att ta in vare sig Gud eller evangelium i bygget, trots att de flesta homileter anser att detta bör vara självklara och centrala element. Jag menar därutöver att bilden av bron inte fångar den komplexitet som predikosituationen rymmer. Den ger inte mycket rum för predikan att vara något annat än en enkel koppling mellan nu och då.

En annan bild för predikan, som också kan sägas beskriva den teologisering som sker i predikans process, är Christine Smiths bild av predikan som en väv. Smith tecknar synen på auktoritet och predikantens underliggande teologi som själva vävstolen, som sätter ramarna för väven.⁹⁶ Därefter beskriver hon vävens varp som traditionen, det vill säga de starka trådar som håller ihop väven, men som inte syns på ytan när den är färdig. Smiths ärende är att teckna en homiletik för feministisk transformation. Därmed beskriver hon att den feministiska predikans varptrådar både består av tradition och av en kritik av densamma samt av en ny uppsättning bilder.⁹⁷ Slutligen ser Smith att väften, det vill säga de trådar som i denna vävteknik bildar den i slutändan synliga väven, består av visionen, det vill säga bilden av vad som i ljuset av Bibeln är möjligt för framtiden. Att det är väften som syns i den vävteknik Smith beskriver betyder för henne att *visionen* i feministisk predikan behöver vara mer styrande än *traditionen*. Denna bild av väven, menar jag, har en fördel i att den rymmer en något större komplexitet än bilden av bron. Samtidigt är den fortfarande begränsande genom att i stor utsträckning på förhand definiera vilken funktion de olika trådarna ska fylla. Detta kan jämföras med Tisdales redan nämnda bild av teologiseringen som en dans, i vilken text, tradition och kontext kan ha olika roller vid olika predikotillfällen.

⁹⁵ Farley [1994] 2016, 72.

⁹⁶ Smith 1989, 43–44 och 63.

⁹⁷ Smith 1989, 78.

Med allt detta i åtanke vill jag nu teckna en bild av begreppet teologisering i predikan så som jag förstår begreppet och såsom jag valt att använda det i den här avhandlingen.

2.7 En definition och en ny bild: teologisering som makramé

David Schnasa Jacobsen lyfter fram att det sker något teologiskt konstruktivt i predikan. Predikan är mer än en plats för den akademiska teologin och exegetiken att tillämpas. Jag delar denna syn och menar att det finns en poäng i att belysa denna aspekt av predikan – även om den säger långtifrån allt om vad som sker i predikoprocessen och predikohändelsen. Att skapa en medvetenhet om att teologi inte är något statiskt som tillämpas utan också något dynamiskt som utvecklas inom ramarna för predikan väcker nya frågor om hur detta sker, hur förutsättningarna ser ut samt frågor om vad det är för teologi som då tar form. Att beskriva predikan utifrån begreppet teologisering kan öppna för ett både kritiskt och konstruktivt samtal om teologins relation till predikan. En särskilt viktig del av detta, menar jag, är att predikan bidrar till den gemensamma teologin – i vid mening. Den påverkar hur man i en viss kontext tillsammans talar, tänker och skriver om Gud och därmed den förståelse som då skapas av trons innehåll. I någon mån påverkar detta i sin tur vad som är möjligt att tänka och säga i det egna kyrkliga sammanhanget. Predikans teologisering kan både utöka och insnäva sfären för det tänkbara.

Utän några illusioner om att i några få meningar kunna sammanfatta de resonemang som förts i detta kapitel, vill jag ändå med en kortfattad definition ange att teologisering i predikan inom ramen för denna avhandling kan beskrivas som:

En process

... i vilken bibeltext, tradition och kontext (inklusive existentiella frågor) av predikanten på olika sätt förs samman och relateras till varandra, och

... genom vilken (provisorisk) teologi formuleras.

Jag föreställer mig denna process som en sorts makramé, ett hantverk som använder sig av en mängd trådar och knytttekniker för att forma något nytt. Hantverkaren – predikanten – arbetar med olika sorters trådar: bibeltextens, traditionens och kontextens. Teologiseringen är inte en rak bro som binder samman ett nu med ett då. Istället är det en mer komplex process i vilken flera trådar tillsammans bildar något nytt. I varje enskild predikan används trådarna på ett eget sätt och olika predikanter

väljer olika trådar från till exempel tradition och kontext. I mitt material har jag inte tillgång till hela den process i vilken teologiseringen äger rum. Det jag har är på sätt och vis ögonblicksbilder, som bär spår av hur processen sett ut så långt.

Syftet med denna avhandling är att undersöka *hur* teologi görs i predikningar i Svenska kyrkan idag samt *vad* för teologi som kommer fram. Utifrån bilden av predikans teologisering som en makramé blir avhandlingens disposition enligt följande: Efter att nu i avhandlingens första del ha redogjort för metod, material och teoretiskt ramverk kommer jag i avhandlingens andra del att med hjälp av mitt insamlade material närmare undersöka var och en av de tre sorters trådar som används i teologiseringen: kontexten (inklusive existentiella frågor), användandet av bibeltexter samt traditionernas trådar. I den tredje delen av denna avhandling riktar jag fokus mot själva *knyttandet*, sammanfogandet av trådarna. Här kommer jag bland annat att introducera begreppet *krux* i predikan samt undersöka hur predikanter använder verbala bilder för att knyta samman olika trådar. Slutligen kommer jag i avhandlingens fjärde del att beskriva några av de *mönster* som träder fram i den färdiga makramén, det vill säga huvuddrag i de teologier som skrivs fram i predikningarna.

Både de tre sorters trådarna, de olika slags knutarna och de delar av mönstret jag valt att belysa har valts ut i mötet mellan material, teori och i viss mån övrig homiletisk litteratur. Så har till exempel bibel användning, kontext och tradition framstått som självklara trådar utifrån den teoretiska ram jag just tecknat med hjälp av framför allt Jacobsen och Tisdale, medan de teologiska teman jag valt att titta närmare på mot slutet av avhandlingen framför allt valts utifrån deras rikliga förekomst och centrala ställning i materialet. Användandet av verbala bilder är något som är utbrett i de analyserade predikningarna och dessutom något som fått stort utrymme i delar av den homiletiska litteraturen, inte minst på senare tid. Begreppet *krux* är däremot mitt eget och kommer av min egen praktiska erfarenhet av arbete med predikan samt utifrån en upplevelse av brist på belysning av just denna form av knut i predikans teologisering. Allt detta beskriver jag närmare i de kommande kapitlen.

2.7.1 Predikantens roll som hantverkare

Tidigare i detta kapitel beskrev jag med Tisdale predikanten som en lokal praktisk teolog. Bilden av teologisering i predikan som en makramé ger ytterligare perspektiv på predikantens roll i denna process. Att beskriva predikanten som den hantverkare som har till uppgift att välja sina trådar och knyta sina knutar för att skapa en ny makramé vid varje predikotillfälle tydliggör att det alltid är en konkret individ som teologiserar – utifrån sina konkreta kunskaper, sin föreställningsförmåga och sin världsbild och teologi. De trådar i traditionen som predikanten inte känner till, kan

inte heller medvetet knyts in. Detsamma gäller upptäckandet av trådar i bibeltexterna och finndet av olika trådar i kontexten: vad predikanten känner till, eller i processen läser sig till, är avgörande. Varje del påverkas av att det är en konkret – och begränsad – person som teologiserar.

Men det är inte bara predikantens kunskaper – och hantverksskicklighet – som spelar roll. Även predikantens egna erfarenheter påverkar hennes teologisering. Ett tänkbart sätt att tydliggöra detta vore att inkludera predikantens erfarenheter som en fjärde sorts trådar i predikans makramé. Om jag hade gjort ett djupstudium av en enskild predikant hade kanske erfarenhetens trådar varit ett relevant kapitel, men utifrån det material jag analyserar i den här avhandlingen är det svårt att säga någonting om predikanternas egna erfarenheter och den roll de spelar. Det händer att erfarenheter skymtar fram i predikningarna, men inte särskilt frekvent. I den här avhandlingen har de några gånger behandlats som bilder i kapitel sju eller som en del av kontexten och samtidigt i kapitel tre.

Tisdale beskriver, som ovan nämnts, predikanten som den som leder teologiseringens dans i vilken kontext, tradition och bibeltext alla deltar. Fördelen med bilden av teologisering i predikan som en makramé med flera sorters trådar är att den tydliggör att kontexten, traditionerna och bibeltexterna inte är något enhetlig. Alla tre rymmer de flera olika trådar och predikanten gör alltid val (medvetet eller omedvetet) och allt det som predikanten själv kommer med – sin kunskap, erfarenhet med mera – påverkar dessa val. Ett annat sätt att uttrycka detta på, vore att med insikter från hermeneutiken, peka på hur varje läsare alltid närmar sig en text utifrån sin egen förståelse.⁹⁸ Predikantens förståelse av kontexten, bibeltexterna och traditionerna påverkar hennes teologisering. Mycket av detta förblir oåtkomligt för mig i det material jag arbetar med, men jag får anledning att reflektera över detta i de kommande kapitlen.

2.8 Begreppet teologisering som ett av många tänkbara sätt att beskriva

Alla raster för analys lyfter fram något och döljer något annat. En risk med att lägga ett raster över ett stort material av predikomanuskript är att materialet kan komma att framstå som betydligt mer ordnat och likriktat än det i själva verket är. Att tala om trådar kan ge intryck av att det går att nysta upp något som i verkligheten inte helt

⁹⁸ Om detta finns det mycket att läsa. Se till exempel Werner G. Jeanrond. 1994. *Theological Hermeneutics : Development and Significance*.

låter sig nystas upp. Jag har därför i arbetet påmint mig själv, och vill nu även påminna läsaren, om att de trådar jag tecknar berättar *något* av det som sker i predikningarna i materialet, samtidigt som ingen predikan är helt lik en annan och att inte heller någon tråd fyller precis samma funktion i alla predikningar.

Slutligen riskerar ett fokus på teologisering i predikan att antyda att detta skulle vara det viktigaste som sker i predikan, samtidigt som det inte säger något om det som sker i rummet då predikan hålls och inte heller om det som sker hos lyssnaren under predikan och därefter. Detta fokus riskerar med andra ord att förminska predikan i relation till de förståelser av förkunnelsen som lyftes fram i inledningen av detta kapitel. Men eftersom predikan är en så pass komplex händelse är det klokt att inte samtidigt försöka fånga in allt som sker. Det denna avhandling gör, är att sätta ljuset på en viktig aspekt av det som sker i predikan: att i predikan görs teologi och, med Jacobsens ord, riktar den ljuset mot det som sker just längs randen av kyrkans liv, där predikanter teologiserar vecka ut och vecka in.

2.9 Teori och annan litteratur i avhandlingen

Som ovan tecknats består det teoretiska ramverket för den här avhandlingen av begreppet teologisering och av vad jag utifrån framför allt Jacobsen och Tisdale har beskrivit av hur teologisering i predikan går till. Det är denna ram som i mycket har utformat avhandlingens upplägg och struktur. Jacobsen och Tisdale kommer även att finnas med genom avhandlingen som mina primära samtalspartners och jag förhåller kontinuerligt min analys och mina resultat till vad de skriver om predikan som teologisering.

Därtill använder jag även annan litteratur – andra samtalspartners om man så vill – för att belysa mitt material och mina resultat. Bland annat använder jag homiletisk litteratur. Jag har då främst valt att använda svensk och nordisk homiletisk litteratur som varit betydande i den kontext jag undersöker, det vill säga Svenska kyrkan. Jag har också valt att använda en del amerikansk homiletisk litteratur, som använts och omnämns av de svenska homileterna, däribland David Buttrick, Fred Craddock och Thomas G. Long.

Därutöver rymmer avhandlingen ytterligare en kategori litteratur. Detta är främst i avhandlingens fjärde del, där jag lyfter fram viktiga teman i den teologi som tar form i predikningarna. Det jag funnit i materialet har jag velat ställa i relation till ett större samtal om de respektive temana. Här rör det sig om stora frågor om till exempel kristen människosyn och teologier om kallelse. Vart och ett av dessa ämnen hade med lätthet kunnat bli föremål för en avhandling eller flera, men eftersom de bara utgör en

liten del av denna studie har jag fått förlita mig på andra personers sammanställningar. Överlag kan sägas att jag sökt tematisk litteratur huvudsakligen längs två linjer: antingen sådan som är skriven av svenskkyrkliga teologer och som därmed har en form av närhet till det undersökta materialet eller litteratur som har karaktär av internationella standardverk. Både den litteratur jag på detta sätt använder och den ovan nämnda homiletiska litteraturen kommer att presenteras och motiveras löpande efterhand som den tas i bruk i avhandlingen.

DEL II – TRÅDAR

I tre kapitel undersöker jag tre trådar i teologiseringens makramé:
kontexter, bibeltexter och traditioner.

3 Kontextens trådar

Whenever we include a slice of life in a sermon, we are making implicit theological claims whether we know it or not. By the kinds of experiences and images we choose to employ in sermons, we are forming, implicitly or explicitly, specific connections between the nature of contemporary life and the character of the gospel.⁹⁹

Orden är skrivna av Thomas G. Long, amerikansk homilet med rötter i den presbyterianska kyrkan, i sin bok *The Witness of Preaching*. Long belyser i detta citat en av utgångspunkterna för den här avhandlingen: att kontexten är en viktig del i den teologisering som sker i predikan. ”En skiva av liv” eller en vald del av kontexten är, som Long visar, inte något neutralt när det inkluderas i predikan. Det blir en del av teologiseringen, vare sig predikanten är medveten om det eller inte. Detta synsätt är inte något kontroversiellt i den homiletiska litteraturen idag. Jag har ovan beskrivit att Jacobsen och Tisdale menar att kontexten är med och formar predikans budskap och jag har från svensk mark framhållit Martin Lönnebo, som talar om ”bron” som måste ha ett stadigt fäste både i bibeltexten och i samtiden. Men begreppet kontext används på olika sätt i olika sammanhang och det är därför viktigt att definiera vad som menas med kontext i det här kapitlet och i avhandlingen i stort. Det som fått styra definitionen av begreppet kontext i det här arbetet är dels hur det används i nutida homiletisk litteratur, dels vad som är relevant utifrån undersökningens syfte, frågeställning och material.

3.1 Begreppet kontext i den här avhandlingen

I en artikel från 2018 skriver teologen Frida Mannerfelt om de predikoideal som dominerat kurslitteraturen i homiletik för blivande präster i Svenska kyrkan de senaste cirka hundra åren. Mannerfelt beskriver idealet sedan 70-talet och framåt som ”relationsorienterat”. Med det menas att predikan ”börjar i människors erfarenheter, för att genom dem skapa en relation till budskapet”.¹⁰⁰ Mannerfelt sammanfattar de

⁹⁹ Long 2016, 225.

¹⁰⁰ Mannerfelt 2018, 142.

tankegångar som dominerat mycket av den homiletiska litteraturen sedan 70-talet med att det handlar om att relatera budskapet till människors erfarenheter och frågor samt till samtidens oro och lyssnarnas "livsvärld". Med teologen Paul Tillich är det också många som betonar analysen av människans existentiella oro.¹⁰¹ Allt detta innefattas i begreppet kontext, så som jag valt att använda det. Detta ligger i linje med hur begreppet används av Jacobsen, Tisdale och andra homileter idag.

3.1.1 Kontextens olika nivåer

Om kontexten handlar om lyssnarnas sammanhang, vad är det då som inbegrips i detta? Jacobsen gör en uppdelning mellan kontext och situation, där han menar att kontexten är mer beständig medan ordet situation beskriver något mer tillfälligt.¹⁰² Denna uppdelning gör inte jag i min analys, utan låter begreppet kontext omfatta både det som är beständigt och det som är tillfälligt.

Leonora Tubbs Tisdale använder sig av kulturanthropologin för att utveckla hur kontexten kan handla om olika nivåer. Hon skriver att människor både är som *alla* andra, som *inga* andra och som *några* andra och att alla dessa aspekter har implikationer för predikan. Det faktum att människor på en del sätt är "som alla andra" gör kommunikationen möjlig. Det går att anta att det finns gemensamma upplevelser av ilska, glädje, frustration och förtvivlan. Det finns också biologiska egenskaper som människor delar: som att födas hjälplös, uppleva hunger och att erfara åldrande. Dessutom, menar Tisdale, finns det teologiska attribut som människor har gemensamt, till exempel att vara skapade till Guds avbild. Att människor samtidigt är som "inga andra", menar Tisdale, betyder att predikanten inte ska förbereda sin predikan för en ansiktslös, generisk mänsklighet och inför denna svara på abstrakta teologiska frågor. Varje människa bär på sina helt egna erfarenheter. Att människor slutligen är som "några andra" innebär att det finns kulturella och subkulturella värderingar och livsstilar som förenar människor inom vissa grupper och samtidigt skiljer dem från andra.¹⁰³

För analysens del har det inneburit att jag sökt efter hur predikanterna relaterat till dessa ganska olika delar, eller nivåer, av åhörarnas kontext. I materialet har detta motsvarats av att jag funnit en del fenomen som predikanter beskriver i termer av "vår tid" eller "vår kultur, vårt samhälle". Jag har också funnit att predikanterna refererat till gemensamma upplevelser i den lokala församlingen och slutligen har jag i analysen

¹⁰¹ Mannerfelt 2018, 142–147.

¹⁰² Jacobsen 2017, 4–5.

¹⁰³ Tisdale 1997, 11.

noterat när enskilda människors konkreta erfarenheter och existentiella frågor eller brottningar förts på tal. Allt detta är således inkluderat i begreppet ”kontexten”. Hur jag sedan delat in detta i underkategorier har berott på vad jag har identifierat i analysen av materialet.

Som framgår av ovanstående resonemang är det alltså *inte* kontexten i vilken predikan framförs, i bemärkelsen den konkreta gudstjänsten där predikan är del av liturgin, som åsyftas med ordet kontext här, även om beskrivningar av detta också förekommer i materialet. Istället handlar det om den kontext som åhörarna – och även predikanten själv – befinner sig i, i sina liv, sett både i ett större sammanhang av världshändelser, ett mer nationellt eller lokalt sammanhang samt på det personliga planet. Det handlar om att få syn på, i predikomanuskripten, vad i lyssnarnas (av predikanterna kända eller förmodade) situation som predikanterna väljer att beskriva eller benämna i predikningarna. I detta inkluderas både referenser till samtiden och till mer allmänmänskliga eller existentiella frågor.

3.1.2 Kontexten så som den blir synlig i predikan

Det är viktigt att framhålla att det i analysen av mitt material enbart kan handla om kontexten så som den blir synlig i den färdiga predikan. Det betyder att det till exempel inte handlar om kontext i bemärkelsen att predikanten alltid står i en kontext utifrån vilken hon teologiserar, även om detta också är sant. Teologisering sker alltid utifrån en punkt, vare sig predikanten är medveten om det eller inte, och vare sig predikanten väljer att tala om detta i sin predikan eller inte. Men materialet ger inte tillgång till dessa punkter.

Inte allt som predikanten tänker kring lyssnarnas kontext, och som hon ser som betydande för förberedelseprocessen, blir synligt i den färdiga predikan. Tisdale menar till exempel att kontexten som församlingen befinner sig i bör finnas med predikanten under hela dennes förberedelse. Tisdale beskriver att redan när predikanten sitter på sitt arbetsrum och läser bibeltexten inför predikan bör församlingen finnas med henne. Genom empatisk föreställningsförmåga, menar Tisdale, ska en predikant ta med sig sin specifika församlings frågor, angelägenheter, glädjeämnen och bekymmer till bibeltexten för att med hjälp av dessa kunna urskilja ett budskap att förkunna.¹⁰⁴ Lyssnarnas kontext är med andra ord inte något som predikanten förväntas ”lägga till” i ett sista skede av predikoförberedelsen genom att ge ett exempel eller en tillämpning i det lokala sammanhanget. För den här studien innebär det, att det ur materialet av predikningar inte går att komma åt exakt vilken roll kontexten spelat för hela den

¹⁰⁴ Tisdale 1997, 11.

teologisering som sker i predikan. Vid ett par tillfällen blir detta särskilt tydligt, då predikanten i enkäten nämner en viss kontext som varit viktig för predikans utformning, men som jag i min analys av predikan inte kunnat läsa mig till.¹⁰⁵ Det jag i det här kapitlet kommer att undersöka närmare är därför *det som framkommer i den färdiga predikan gällande predikantens bild av den kontext församlingen befinner sig i.*

3.1.3 Disposition av kapitel tre

Avhandlingens första frågeställning handlar om på vilka sätt predikanter i Svenska kyrkan använder kontext, bibeltext och tradition för att formulera teologi i predikan. Utifrån denna fråga och utifrån hur jag ovan ringat in begreppet kontext för den här avhandlingen kommer detta kapitel att huvudsakligen guidas av två frågor:

- Vilka kontexter blir synliga i predikningarna?
- På vilka sätt märks kontextens påverkan på teologiseringen i predikan?

Den första frågan handlar om vilket *urval* av trådar ur kontexten som predikanten knyter in i sin makramé. Redan detta säger något om de sätt på vilka predikanter använder kontext för att formulera teologi. Här använder jag mig av Tisdales tre nivåer av kontext och gör en övergripande beskrivning av vilka kontexter det är som blir synliga i predikomanuskripten – i det större sammanhanget, det lokala sammanhanget och det personliga sammanhanget. Därefter diskuterar jag kort *vems* kontext det är som skildras i dessa valda trådar.

Den andra frågan handlar om vad det går att säga om hur kontextens trådar påverkar de andra trådarna i predikans teologisering samt hur de påverkar helheten. Här har jag inkluderat ett avsnitt om vad predikanterna själva svarat om sin inspiration till predikan. Därefter har jag valt ut en söndag med predikningar om lärjungen Tomas för en närmare undersökning av hur tolkning av kontext och tolkning av bibeltext ömsesidigt påverkar varandra och även påverkar den gudsbild som gestaltas i predikningarna.

Därpå följer ett stycke med tema covid-19 och pandemi, som på många sätt utgjort en stor och central del av kontexten för predikan under år 2020. Genom att belysa hur pandemin kommer fram i predikningarna kan jag dels visa hur aktuella händelser

¹⁰⁵ Predikanten till predikan 1213E nämner till exempel en kris i församlingen, som inte syns för mig, en utomstående, i predikans färdiga manus, men som enligt predikanten varit central i predikoförberedelsen.

blir synliga i predikan, dels visa att predikanterna inte bara inkluderar de aktuella händelserna utan också gör en *tolkning* av dessa.

Mot slutet av kapitlet redovisar jag två olika modeller för hur personliga erfarenheter återges i predikan och sist skriver jag kort om de predikningar som *inte* inkluderar några uppenbara ”skivor av liv”. Alla predikanter knyter inte in några kontextens trådar i sin makramé och frågan blir då hur detta utelämnande påverkar teologiseringen. Utöver det insamlade materialet kommer jag från teoretiskt håll i det här kapitlet främst att använda mig av Tisdales tre nivåer av kontext samt hennes perspektiv på kvinnors erfarenheter i predikan.

3.2 Det större sammanhanget: Vår tid, vår kultur

När predikanterna i predikningarna från 2020 säger något om sin egen tid är det ofta med hänvisning till den rådande pandemin. ”Det är en märklig tid vi lever i”,¹⁰⁶ konstaterar en predikant i inledningen av sin predikan redan under fastan och denna beskrivning håller i sig och återkommer i flera predikomanskrift under året. Därtill kommer ord som turbulent, underlig, orolig och kaotisk för att beskriva tiden. Men jag återkommer till exemplet covid-19 senare i det här kapitlet. Först vill jag återge de beskrivningar av det större sammanhanget som inte enbart eller direkt har med pandemin att göra.

När ”vår tid” eller ”vårt samhälle idag” skildras i predikan är det ofta något som predikanten uppfattar som ett samhällsproblem eller en kris som tas upp. En sådan kris är klimatkrisen. I en predikan från midsommardagen beskrivs ett Sverige där människor är stolta över den vackra naturen. ”Vi är ett land som brinner för naturen och skapelsen på flera plan” skriver predikanten, och går sedan vidare till att nämna de röster som höjts för att hindra klimatförändringarna och till att diskutera människans plats i skapelsen.¹⁰⁷ Ytterligare en predikan från midsommardagen betonar vikten av att reflektera över ”hur naturen blivit skadad och är i behov av räddning”.¹⁰⁸ Men denna predikant vill samtidigt påminna om att ”den inre miljön” också kan vara i behov av räddning, något hon menar att vi talar mindre om. Hon skriver att mångas inre landskap är kantade av tomhet, depression, sår, skörhet och så vidare. Inte sällan nämns klimatkrisen som en del av en generell fond till våra liv. På söndagen före domssöndagen skriver till exempel en predikant:

¹⁰⁶ Predikan 0322K.

¹⁰⁷ Predikan 0620A.

¹⁰⁸ Predikan 0620B.

Men ännu lever vi på vår jord, ännu har Jesus inte återvänt, ännu finns tid att göra något åt den globala uppvärmningen, krigets skrammel, svåra sjukdomar, svält och den fria världens allt mindre inflytande.¹⁰⁹

Problemen buntas ihop och vävs samman. En annan predikant tar upp frågan om miljöförstöring i samband med ett mer övergripande resonemang om sanning, lögn och ondska. Kan man veta att miljöförstörelsen är på riktigt när det finns de som påstår att det hela är en konspiration?¹¹⁰

Detta leder vidare in på att ”fake news”, falska nyheter, är en del av några predikanter samtidsbeskrivning. En predikant menar att aposteln Tomas, Tomas Tvivlaren, är en apostel för vår tid eftersom

Nu för tiden hör vi ofta talas om fake news, internet svämmer över av information av olika slag [...] Gång på gång uppmanas vi att inte gå på vad som helst. Att kontrollera källor, finns det något bakomliggande syfte med att just den här personen säger en viss sak, finns det någon forskning som stöder argumentet osv. Det var ju precis så Tomas agerade.¹¹¹

Det stora *informationsflödet* återkommer på flera håll i materialet. Det talas om ett ständigt nyhetsbrus och en ständig uppkoppling. Någon predikant refererar tillbaka till hur det var ”före de sociala mediernas tid”.¹¹² Någon annan beskriver att företag som Google, Facebook och Instagram styr våra tankar, värderingar och mål genom sina olika algoritmer.¹¹³ Informationssamhället framställs inte som ett problem i samma bemärkelse som klimatkrisen eller falska nyheter, men det kommer enligt predikningarna med en uppsättning utmaningar.

Ett antal predikanter beskriver *konsumtionen* som en central del av samhället idag. I en predikan skriver predikanten att det ”i vår kultur” är okej att ta till konsumtion och spännande filmer för att lugna sin oro.¹¹⁴ En annan predikant konstaterar att ”Sveriges hushåll är de mest skuldsatta i hela världen” och att väldigt många svenskar överkonsumerar och detta därtill på avbetalning eller med hjälp av lån.¹¹⁵ Predikanten menar att vi behöver tänka över vår konsumtion.

¹⁰⁹ Predikan 1115D.

¹¹⁰ Predikan 0301C. Predikanten svarar sedan själv på sin fråga att ja, det kan man resonera sig till.

¹¹¹ Predikan 0419B.

¹¹² Predikan 0308E.

¹¹³ Predikan 0419D.

¹¹⁴ Predikan 0726D.

¹¹⁵ Predikan 0809B.

Några predikanter skriver om ett fokus på *prestation* i samhället. En predikant beskriver en press på att vi borde kunna bli vackrare, smalare, snabbare, starkare, effektivare och så vidare.¹¹⁶ En predikant menar att vi idag lär oss att bara köra på istället för att stanna upp, ta sig tiden att betrakta sig själv.¹¹⁷ Ytterligare två predikanter framhåller att det främst är människans arbete, insatser och prestation som belönas i dagens samhälle.¹¹⁸ En av dem skriver att i samhället kommer prestationen först och identiteten sedan. Du åstadkommer något, sedan är du något.¹¹⁹ Kristen tro framställs som en kontrast till detta. Nämnda predikant fortsätter sin predikan:

Kristen tro går nästan alltid i rakt andra riktningen. Det börjar alltid med Guds kärlek. Du är älskad, accepterad, mottagen, förlåten. Det är din identitet. Du är människa. Du är skapad till Guds avbild. Du är sårbar och det är som det ska vara. Ur denna totala acceptans kan sedan sådant följa, som kärlek, medmänsklighet, barmhärtighet och empati.¹²⁰

I detta sammanhang av fokus på prestation kan också nämnas att en del predikanter skriver att det inte finns någon riktig *vilodag* i vårt samhälle idag. Firandet av sabbat finns inte kvar.¹²¹ I en annan predikan sätts stressen i relation till att budskapet om det eviga livet har tystnat. Predikanten menar att när jordelivet framställs som det enda liv vi har ökar pressen på att hinna med mycket, att lyckas och att leva lyckligt – för vi har bara en chans. Allt detta skapar ångest, stress och kamp.¹²²

I materialet beskrivs också ett antal fenomen som skulle kunna samlas under begreppet sekularisering, även om just detta ord sällan används av predikanterna själva. Som exempel på detta kan nämnas att predikanter bland annat tar upp att det i Sverige idag finns en rädsla för att ”tro för mycket”,¹²³ att vi lever i en ”andligt förvirrad tid”,¹²⁴ att det saknas en tro på himlen eller något efter döden,¹²⁵ att Alla Helgons dag mer eller mindre har glömts bort i Sverige,¹²⁶ att tron på djävulens

¹¹⁶ Predikan 0301A.

¹¹⁷ Predikan 0308D.

¹¹⁸ Predikan 0913A och 0913E.

¹¹⁹ Predikan 0913E.

¹²⁰ Predikan 0913E.

¹²¹ Se till exempel predikan 0620C.

¹²² Predikan 1031A.

¹²³ Predikan 0315D.

¹²⁴ Predikan 0802J-t.

¹²⁵ Predikan 0412B, 1031A och 1101F.

¹²⁶ Predikan 1031A.

existens har försvunnit¹²⁷ samt att människor i Sverige idag känner Jesus för dåligt (samtidigt som de tror sig veta vem Jesus är).¹²⁸

Andra fenomen, som bara nämns av någon enstaka predikant för att beskriva den större kontexten man befinner sig i, är psykisk ohälsa, arbetslöshet, att män fortfarande är normen för samhället, att Europa på nytt sätter upp gränser, att vi vant oss vid att sitta trygga i TV-soffan på bekvämt avstånd från krig och sjukdom samt att familjen idag är nästintill gudomligförklarad.

Sammantaget är det en relativt mörk bild av vår tid som återges i predikningarna, även när det inte talas om den rådande pandemin. En tänkbar förklaring till detta skulle kunna vara att det ändå är pandemin som kastar sin skugga över tillvaron. En annan förklaring skulle kunna vara att den mörka bilden av samtiden används som en bakgrund mot vilken predikanterna sedan tecknar evangeliet i ljus kontrast eller som tröstande ord in i det som är svårt. I kapitel åtta återkommer jag till att ett av de vanligaste budskapen i predikningarna är just att ”Gud är med dig/oss”. Den något dystra samtidsskildringen skulle då fylla en retorisk funktion. Detta behandlas även i kapitel sex där jag skriver om predikans krux.

3.3 Det lokala sammanhanget

Av de tre nivåer jag delat in kontexten i, är det den lokala nivån jag funnit minst av i materialet. Det kan naturligtvis till viss del bero på att jag undgått att känna igen referenser till lokala sammanhang som jag inte är bekant med. Men även om det säkert är fallet i en del predikningar, så förblir denna nivå den minst representerade.

Den predikan som tydligast använder sig av församlingens lokala kontext är en predikan som berättar om det diakonala arbete som görs i församlingen. Diakonen är inbjuden till att delta i predikan och hen berättar om diakonins olika delar. Lyssnarna får veta både vad som görs och hur de skulle kunna hjälpa till.¹²⁹ En annan predikan som tydligt refererar till, och använder sig av, den lokala kontexten är en predikan hållen inne på ett fängelse. Predikanten skriver:

Tänk er en kille som sitter här på C till exempel som har en skuld till kronofogden på flera hundra tusen och skall sitta länge, men en dag knackar det på dörren och utanför står det några kriminalvårdare och poliser, med en man och säger, det har visst blivit en

¹²⁷ Predikan 0301E.

¹²⁸ Predikan 1025E.

¹²⁹ Predikan 0906H.

förväxling, det här är han som betala skulden och sitta i fängelse... Men killen vet ju att han är skyldig, så han protesterar. Då förvandlas mannen inför honom och Guds röst hörs från himlen. ”Det är lugnt det här är min älskade son, lita på honom”. Också byter killen och Guds son plats. Och han kan gå ut, utan skulder och utan straff...¹³⁰

I en predikan refereras det till pastoratets vision och vad som står i denna. I en annan predikan nämns den lokala kyrkobyggnad som brann för 40 år sedan.¹³¹ Just det lokala kyrkorummet och olika detaljer i detta förekommer i ytterligare ett par predikningar. En predikant nämner ”Fallens dag” och övandet av att öppna dammluckorna inför denna.¹³² En annan predikant berör ”Hoppets vägmärken” som man hjälpts åt med i församlingen.¹³³ I några predikningar omtalas promenader (ibland särskilda kyrkogårdspromenader) och andra aktiviteter som ordnats i församlingen i corona-tider.¹³⁴ I någon predikan nämns brännandet av Koranen som just skulle ha ägt rum och i en annan predikan ett interreligiöst samtal som förts i stadsdelen Rosengård i Malmö. Men det är inte helt klart om dessa sistnämnda exempel är en del av den lokala kontexten eller om de sker en bit bort.¹³⁵ Utöver dessa exempel är det glest med referenser till händelser i den nära omgivningen.

Vad detta beror på går inte att utläsa av materialet i sig självt. En tänkbar förklaring är att så mycket i det lokala sammanhanget var inställt under pandemin. Gemensamma händelser på lokal nivå var få under 2020. Andra tänkbara förklaringar är att predikanterna inte vill ta ställning i lokala frågor eller att predikanten bor på annan ort och inte är så insatt i det lokala. Ytterligare en tänkbar förklaring är att platsen för en stor del av predikningarna år 2020 inte var ett lokalt kyrkorum utan ett digitalt rum. Den praktiska teologen Frida Mannerfelt skriver i en artikel om teologisering i predikan i Sverige på Kristi Himmelfärdsdagen 2020 att teologiseringen alltid relaterar till både tid och plats, men att just i denna tid av pandemi domineras hennes material av att teologiseringen relaterar till *distans* och oro.¹³⁶

Att predikan hålls i det digitala rummet innebär ju dessutom att den kan komma att nå långt utanför det lokala sammanhanget och finna lyssnare på andra orter. I Mannerfelts artikel om hur digitaliseringen av gudstjänsten påverkat densamma under pandemin framhåller hon att en faktor är att den digitalt förmedlade gudstjänsten

¹³⁰ Predikan 0726F.

¹³¹ Predikan 0412G.

¹³² Predikan 0620C.

¹³³ Predikan 1031B.

¹³⁴ Se till exempel predikan 1101C.

¹³⁵ Predikan 0823C och 0906G.

¹³⁶ Mannerfelt 2023, 189.

upplevs som mer offentlig av dem som ansvarar för den. Därmed blir den också mer allmänt hållen. Man vill till exempel att den också ska vara tillgänglig för nytillkomna.¹³⁷ I min egen undersökning visar enkäten från jultid (som är den period som präglas av de hårdaste restriktionerna) att en del av predikanterna menar sig känna sin gudstjänstfirande församling mycket väl. De firar gudstjänst med åtta föranmälda personer och vet därmed precis vilka som kommer. Andra skriver att de nog känner de flesta av dem som deltar i den digitala gudstjänsten, men att det ju också kan tillkomma personer de inte alls vet vilka de är. En stor andel predikanter skriver dock att de inte alls kan veta vilka som deltar i gudstjänsten, eftersom den sänds i det digitala rummet. Detta visar på att det digitala formatet påverkar vilken församling predikanten föreställer sig och att denna tänkta församling inte är begränsad till den lokala församlingen.

För Tisdale är den lokala kontexten underskattad i homiletiken – även när predikan sker i det lokala rummet. Detta är en av de punkter hon driver i sin bok om predikan som lokal teologi: att den lokala kulturella aspekten av människans kontext behöver lyftas fram bredvid den universella och den individuella, som redan får sitt utrymme.¹³⁸ En predikan som är skriven för en viss församling, menar Tisdale, ska inte gå att rakt av hålla i en annan. Att Tisdale driver detta i sitt amerikanska sammanhang tyder på att det inte är unikt för Svenska kyrkan år 2020 att den lokala kontexten är den minst frekventa i predikningar, även om pandemiåret sannolikt i hög grad förstärkt denna tendens.

3.4 Det personliga sammanhanget – erfarenheter och existentiella utmaningar

Som ovan nämnts har den homiletiska litteraturen de senaste årtiondena präglats av ett ideal som säger att predikan ska skapa band mellan budskapet och människors *erfarenheter*. I analysen av predikomanuskript har jag noterat de erfarenheter som finns beskrivna. Dessa har jag sedan delat in i fyra olika kategorier. Den första kategorin har jag valt att kalla för *vardagserfarenheter*. Här finns sådant som att lägga pussel, äta semlor, ägna sig åt nöjen som konserter och bio, spela fotboll, gå i skolan, se på TV eller Netflix, följa OS, ha semester, vara stressad, bygga kojor, gå på 3-årskalas, bråka med sina syskon, hjälpa sina föräldrar, göra de övningar man fått av arbetsterapeuten, uppfostra barn och mata katten. Nästa kategori är *de stora livshändelserna*. I denna

¹³⁷ Mannerfelt 2022, 100.

¹³⁸ Tisdale 1997, 30.

kategori ingår sådant som att vara gravid, föda barn, förlorad kärlek, skilsmässa, sjukdom, uppsägelse, arbetslöshet, sökande av uppehållstillstånd, sorg och död. En tredje kategori består av *erfarenheter som är knutna till tron och trons praktiker*. Här finns erfarenheter av bön, tvivel, fasta och fasteinsamling, läsande av bibeltexter (som uppges vara svåra att relatera till), uteblivna bönesvar, omvändelse, Guds kallelse, Guds sändande, diakoni, firandet av gudstjänst och nattvard (samt att *inte* kunna samlas till gudstjänst och nattvard), växande i tro samt att bli berörd av Gud eller uppleva att Gud gör sig synlig i tillvaron. Den fjärde och sista kategorin har jag valt att kalla *brottningar med existensen*. Denna kategori rymmer framför allt inre kamper och personliga utmaningar, som inte sällan är en del av att vara människa. Det handlar till exempel om att försöka balansera mellan att övervärdera eller undervärdera sin egen betydelse, om att ställas inför något nytt och oväntat, om att först bli hyllad och sedan föraktad, att tvivla på sin förmåga, på sig själv och på framtiden, att förlora fotfästet och kontrollen, att ha svårt att förlåta sig själv, att döma andra människor, att ha ”en inre odugligförklarare”, att sträva efter perfektion och att möta andra människors krav, att må dåligt och isolera sig, att inte känna sig älskad, att skjuta upp det viktiga, att ha klimatångest, att vara rädd för döden samt att frestas av makt, pengar och status. Allt detta är uttryck för olika existentiella frågor.

Alla dessa ovan beskrivna erfarenheter förekommer i de analyserade predikningarna och kanske säger de sammantaget något om den samtid predikanterna riktar sin predikan till. Inte minst hoppas jag att ovan nämnda exempel visar på den stora mångfald av erfarenheter som ryms i materialet. Trots mångfalden går det att notera delar av den samtida kontexten som *inte* blivit synlig i predikningarna, vilket väcker frågan om vems kontext och erfarenheter det är som skildras.

3.5 Vems kontext och erfarenheter?

1960 prästvigdes för första gången kvinnor i Svenska kyrkan. Kring samma tid togs liknande steg i andra samfund i andra länder. Under det senaste decenniet har det börjat komma böcker och artiklar om vad detta har inneburit för bland annat predikan. En av dem som skrivit om detta är den för läsare av den här avhandlingen nu välbekanta Leonora Tubbs Tisdale, som med hjälp av intervjuer gjort en undersökning i USA av vad kvinnors tillträde till prästämbetet har fått för konsekvenser för predikan på amerikansk mark. I boken *How Women Transform Preaching* listar hon tio betydande förändringar. En av dessa är att kvinnors livserfarenheter numera har en självklar plats i predikan.¹³⁹ En annan är att dessa erfarenheter även blivit en del av teologiseringen i

¹³⁹ Tisdale 2021, 58.

predikan. Tisdale skriver att kvinnors predikan inte bara innebär att de skildrar sina erfarenheter som kvinnor i predikstolen utan även att de formulerar teologi utifrån dessa erfarenheter samt att de utmanar teologier som inte leder till befrielse för alla människor – inklusive kvinnor.¹⁴⁰

Det Tisdale pekar på, med god hjälp av andra feministiska teologer, är att det spelar roll för teologiseringen i predikan *vems* erfarenheter som får höras. I den ömsesidiga process där tolkning av bibeltext och kontext påverkar varandra, spelar det roll vilka delar av en kontext som väljs ut och vävs in. Som vi snart ska se samspelar predikantens syn på kontexten med tolkningen av bibeltexten. Men hur ser det då ut i det insamlade materialet för den här studien? Vems erfarenheter hörs?

Till att börja med kan jag konstatera att det Tisdale säger om sin amerikanska kontext även gäller i den svenska: kvinnors livserfarenheter har numera en självklar plats i predikan. I materialet nämns bland annat erfarenheter av graviditet och förlossning, men också mer vardagliga händelser ur ett kvinnligt perspektiv.

Men även om kvinnorna år 2020 utgjorde hälften av prästerskapet i Svenska kyrkan, finns det andra grupper som inte är lika väl representerade. Det är dock svårt, även utifrån ett relativt stort material av predikningar, att uttala sig om hur detta påverkar predikan i Svenska kyrkan. Det är vanskligt att ringa in vilka erfarenheter det är som *inte* hörs. Ett sätt att ändå närma sig detta är att se på vilka frågor som varit aktuella under den givna tidsperioden och jämföra med vad materialet gett vid handen. Det hade till exempel kunnat finnas referenser till Black Lives Matter-rörelsen, som verkligen var i ljuset under år 2020, och kanske hade några erfarenheter av vardagsrasism förekommit, om det bland predikanterna funnits en större mångfald i fråga om härkomst eller etnicitet. Som en jämförelsepunkt vill jag här framhålla att den amerikanske homileten Lisa Thompson, som i boken *Ingenuity. Preaching as an Outsider* skriver om svarta kvinnors predikan, beskriver hur berättelser om ”living while black” – alltså upplevelser av hur vardagliga erfarenheter starkt präglas av ens hudfärg – ofta finns med när svarta kvinnor predikar. Dessa berättelser är en viktig del, menar Thompson, av att förankra predikan i det för församlingen välkända.¹⁴¹

En annan fråga som var på tapeten under 2020, men som jag inte heller finner i materialet, är den om synen på åldrande och på äldre människor. Detta trots att många gudstjänstfirande församlingar består av en relativt stor andel åsrika personer. Att frågan inte berörs skulle kunna tyda på att predikanter i själva verket mer utgår från den egna situationen än lyssnarnas. Det är som sagt svårt att uttala sig om det

¹⁴⁰ Tisdale 2021, 69.

¹⁴¹ Thompson 2018, 45–52.

som *inte* förekommer i materialet, men det kan vara viktigt att åtminstone väcka frågan om vems erfarenheter som inkluderas och inte inkluderas.

De feministiska teologer som betonat vikten av att kvinnors erfarenheter måste få höras, fokuserar mycket på predikantens egna erfarenheter. Dessa formar hur predikanten ser på både världen och bibelberättelserna. Men som ovan nämnts finns i materialet också många exempel på hur predikanter beskriver och använder sig av andras erfarenheter genom till exempel litteratur och film samt att de inspirerats av samtal med olika församlingsbor. Därmed finns det en möjlighet för alla predikanter att lyssna in andra röster och erfarenheter i sin predikoförberedelse. Detta har både John S. McClure och Lucy Atkinson Rose skrivit om med begreppen "Roundtable Pulpit"¹⁴² och "Roundtable Church".¹⁴³ Både McClure och Rose uppmanar predikanter till att i sin predikoförberedelse aktivt söka upp människor med en annan uppsättning erfarenheter, för att tillsammans tolka bibeltexterna. I bilden av teologisering i predikan som ett knytande av en makramé skulle det innebära att predikanten inte bara nöjer sig med att ta tag i de välkända kontextens trådar som finns nära till hands, utan också söka efter fler och andra trådar.

3.6 Predikanterna själva om sin inspiration:

"Bibeln – Livet – Världen"

Hur beskriver då predikanterna själva kontextens betydelse för prediko-förberedelsen och predikan? Som ovan nämnts gavs alla predikanter möjligheten att svara på en enkät i samband med att predikan skickades in. En av frågorna löd "Var fick du din inspiration ifrån till just den här predikan?" På denna fråga uppger en del predikanter att de läst andras predikningar eller att de funnit inspiration i kommentarverk, teologiska kurser eller i samtal med kollegor. Några skriver att de hoppas att inspirationen kommit från Helig Ande. Men majoriteten av predikanterna anger antingen Bibeln/bibeltexterna eller livet/situationen/ samtiden eller både bibeltext och den samtida situationen. Ungefär en femtedel anger att de inspirerats av bibeltexten, två femtedelar uppger att de inspirerats av livet/situationen/samtiden och ytterligare två femtedelar nämner *både* bibeltext och situation. Att bibeltexten nämns mindre ofta än kontexten ska dock ses i ljuset av att en del predikanter tycks mena att bibeltexten är en så självklar del av inspirationen att frågan i enkäten framstår som

¹⁴² McClure 1995.

¹⁴³ Rose 2000.

underlig. ”Märklig fråga. Från Guds Ord, förstås” svarar till exempel en predikant.¹⁴⁴ Det kan med andra ord vara så att en del av dem som uppgett att något i kontexten varit inspiration för predikan, även menar att bibeltexten varit en del av inspirationen. En predikant skriver kort och koncist att inspirationen till predikan kommit från ”Bibeln – Livet – Världen – som alltid”.¹⁴⁵ En annan predikant beskriver det en aning utförligare: ”Grunden är givetvis den aktuella bibeltexten, i detta fall evangelietexten. Utmaningen är ju alltid att hitta hur en gammal text handlar om vår tid och vår situation”.¹⁴⁶ Många skriver att det är situationen med pandemi och restriktioner som inspirerat till den givna predikan och några anger lokala sammanhang i församlingen, till exempel en samtalsgrupp för konvertiter eller en vuxenkatekumenatsgrupp som inspirationskällor. Sammantaget går det utifrån enkätsvaren att konstatera att kontexten är en central del av vad majoriteten av predikanterna själva ser som sin inspiration.

Men av intresse för den här avhandlingen är inte enbart vilken kontext – eller vems – som beskrivs, utan än mer *hur* den används av predikanterna i predikan. I det följande kommer jag därför att visa på vilken roll kontexten spelar i ett mindre antal predikningar som jag analyserat närmare.

3.7 Exemplet Tomas

I ett första exempel har jag undersökt fyra predikningar som alla utgår från Joh 20:24-31, den text där Jesus efter sin uppståndelse möter lärjungen Tomas, i kyrkohistorien känd som Tomas Tvivlaren, och erbjuder honom att själv känna i hans sår. Predikningarna är hållna en vecka efter påskdagen 2020. Jag har valt ut detta exempel för att det visar hur tolkning av kontext och tolkning av bibeltext samverkar och ömsesidigt påverkar varandra. Eftersom jag inte har tillgång till hela förberedelseprocessen kan jag inte avgöra om det framför allt är tolkningen av bibeltexten som har styrt vad predikanterna valt att belysa i sin kontext eller om ordningen varit den omvända. Man kan också tänka sig en hermeneutisk cirkel där förståelsen av kontexten påverkar tolkningen av bibeltexten som i sin tur påverkar vad man ser i sin kontext och så vidare.¹⁴⁷ Oavsett förberedelseprocessen kan vi i predikomanuskripten se en samverkan mellan vilka erfarenheter som belyses och hur texten tolkas.

¹⁴⁴ Enkäten till en predikan på Kristi förklarings dag, sannolikt predikan 0726B.

¹⁴⁵ Enkäten till predikan 1129I.

¹⁴⁶ Enkäten till predikan 0419B

¹⁴⁷ Se till exempel Jeanrond 1994, 5–7.

3.7.1 En omskakad Tomas

I den första predikan skildras en Tomas som är omskakad efter påskens händelser. Det jämförs med hur ”vi alla” är omskakade efter en påsk påverkad av coronapandemin. Predikanten beskriver hur pandemin påverkat alla och att vi alla har olika behov i denna situation av ovisshet. En del behöver handfasta råd och konkreta instruktioner, andra behöver närhet. Tomas vågar inte tro. Han behöver konkreta bevis. Jesus framställs som den som vet att människor har olika behov och som därför möter människor på olika sätt. Tomas får det konkreta och handfasta bemötande som han behöver. Predikanten visar sedan att Maria vid graven får ett annat bemötande, det bemötande hon behöver, liksom lärjungarna som vandrar med Jesus till Emmaus.¹⁴⁸

I samma predikan talar predikanten om hur ovissheten i pandemin öppnar upp sår i oss. ”Vi människor bär på sår, på brister. Vi drabbas av livet. Alla.”¹⁴⁹ Detta kopplas till hur Gud bär sår, med hänvisning till biskop Rappmanns valspråk som är just ”Vår Gud bär sår”, men också till hur Gud bär *våra* sår och att Gud bär oss.

3.7.2 En sunt skeptisk Tomas

En annan predikan från samma söndag beskriver, som ovan nämnts, en kontext av ”fake news”, konspirationsteorier och trollfabriker. I denna kontext blir Tomas en lärjunge med oförtjänt dåligt rykte. Predikanten menar att det som kallats tvivel egentligen är en sund skepsis. Tomas skildras som en lärjunge för vår tid. Han vågar ställa de kritiska frågorna samtidigt som han är öppen för att lyssna på Jesus svar. Tomas är en förebild, inte bara någon som ifrågasätter utan också en som bekänner. I relation till denna kontext och denna skildring av Tomas presenteras Jesus som den som tar både Tomas och hans frågor på allvar. Jesus blir inte kränkt av Tomas frågor. Det betonas att Jesus verkligen är Gud och att mötet med honom kom att förändra Tomas, som senare kom att bli Indiens apostel och som till slut led martyrdöden.¹⁵⁰

3.7.3 En tvivlande Tomas som söker mod och livsglädje

En tredje predikan över Tomas-texten ägnar egentligen ganska lite utrymme åt Tomas och texten om honom. Predikanten tecknar istället ett antal bilder som belyser texten ur ett visst perspektiv. Den första bilden är en egen erfarenhet av att lyssna på ungdomar, däribland den egna sonen, som sjunger i en kyrka i Tyskland. Hon skriver:

¹⁴⁸ Predikan 0419A.

¹⁴⁹ Predikan 0419A.

¹⁵⁰ Predikan 0419B.

Något hände där inne. Inne i mig. När tonåringarna sjöng.

Jag tänkte på livet. Och den där förbannade döden, som alltid skall göra sig påmind och väcka oro i själen. Livets flykt. Hur länge är nu? Såg på ungdomarna där framme och lyssnade på deras sång. Anade deras kraft. Deras rädsla. På väg att kasta sig ut i livet. Längtan efter kärlek, sammanhang, att få höra till. Deras drömmar. Det kom en tår och jag lät den rinna ner över kinden, ville inte torka bort ögonblicket. Det finns inget vackrare än bultande tonårshjärtan och de sjöng för mig den kvällen.

Om detta handlar evangeliet och berättelsen om Tomas, han som kallats för tvivlaren – om längtan efter frihet, att komma ut, att leva och att överleva. Att hitta modet och livsglädjen.

Att hitta vägar ut, trots avstånd, rädsla och isolering, och dörrar som tycks stängda nu. Det handlar om oss. Vår tid. Den här våren och viruset som drar över världen. Hur länge? Hur länge är nu?¹⁵¹

Predikanten berättar också om journalisten Göran Greider som tagit avsked av sin mor under pandemin och som skrivit om detta svåra att inte få röra vid varandra i den stunden. Greider skriver, och predikanten citerar, att ”Gud botar ingen sjuk. Men kan kanske någon gång få den sjuke att inte släppa taget om livet. Det är det enda jag tror om Guds närvaro i denna värld”.¹⁵² En tredje bild som predikanten ger är från en spårvagnsolycka i Göteborg där det sägs att en flicka i 10-årsåldern gått fram till en gammal man och hållit hans hand när han dött av skadorna efter olyckan.

I relation till dessa erfarenheter och berättelser, och i relation till rädsla, avstånd och isolering, framhåller predikanten fram en Tomas som kommer med sina tvivel och en Gud som är *närvaro*, inte makt – en Gud som håller människan i handen och som inte lämnar någon ensam. ”När Tomas kommer med sitt tvivel är det Gud själv som står där och sträcker ut sina såriga händer. Håll mig i handen.”¹⁵³

3.7.4 En Tomas i chock

I det fjärde och sista exemplet från denna söndag beskrivs en kontext av förlorat fotfäste och förlorad kontroll. Exempel ges på sådant som kan få en att uppleva just kontrollförlust och förlorat fotfäste. Det kan handla om att permitteras under pandemin, att inte kunna träffa släkt och vänner, att känna utanförskap, uppleva svek eller att inte kunna ta avsked av en älskad på grund av pandemin.

¹⁵¹ Predikan 0419C.

¹⁵² Predikan 0419C.

¹⁵³ Predikan 0419C.

Tomas beskrivs som en person som precis har upplevt detta: han har förlorat fotfästet och allt är svajigt. Efter korsfästelsen beskrivs Tomas vara i chock och i djup förlust. I relation till denna situation beskrivs Jesus som någon som ger tydliga instruktioner till den chockade Tomas. Jesus väcker honom till nytt liv och ny andning.

I samma predikan står det att Tomas är som många av oss, som formats av skolan och akademien: han styrs av sitt förnuft. I relation till detta framställs Jesus som den som kallar Tomas till tro. Jesus ser det goda och orädda i oss alla.¹⁵⁴

3.7.5 Tomas i jämförelse

I dessa predikningar om Tomas kan vi se hur predikanten knyter samman Tomas, Jesus och situationen i samtiden. Tomas erfarenheter ställs i relation till lyssnarens erfarenheter. I en lyssnarkontext som beskrivs som präglad av fake news framhålls Tomas som förebild i sund skepsis och modet att komma med kritiska frågor. Men samma predikant beskriver också hur Tomas bekänner och tar konsekvenserna av sin tro när han väl informerat sig. I en kontext av förlorat fotfäste beskrivs Tomas som en som förlorat kontrollen och befinner sig i chock. I en kontext av ovisshet, där människor tycks behöva olika saker, beskrivs Tomas som en som behöver handfasta instruktioner och som också får detta av Jesus. Samtidigt som de olika predikningarna om Tomas bär gemensamma drag, till exempel i att framhålla hur Jesus möter Tomas som den han är och med de behov han har, blir det tydligt att predikanternas sätt att se på Tomas hänger nära samman med deras sätt att tolka sin kontext. Med andra ord visar detta exempel på en ömsesidighet mellan tolkning av kontext och tolkning av bibeltext. Bibeltexten påverkar vad predikanterna ser i sin och lyssnarnas kontext – och hur de tolkar kontexten – samtidigt som kontexten påverkar vad predikanterna ser i bibeltexten.

I dessa exempel blir det också tydligt att den gudsbild som tecknas i respektive predikan svarar mot både bilden av Tomas och skildringen av kontexten. Inom ramen för dessa fyra predikningar beskrivs en Jesus som handfast bemöter Tomas, men som samtidigt bär sår, en Jesus som ”verkligt är Gud” och som förmår ändra Tomas och hela hans liv, en Gud som är närvaro och som varsamt sträcker ut sina såriga händer för att hålla i handen samt en Jesus som ger tydliga instruktioner, som väcker till nytt liv och som ser det goda och orädda i oss alla. Det är på inget sätt gudsbilder som motsäger varandra, men betoningen och framtoningen varierar. Gudsbilden, eller Jesusbilden, tecknas alltså på ett sätt som gör att den passar till hur predikanten tolkat och beskrivit kontexten.

¹⁵⁴ Predikan 0419E.

I det följande tittar jag närmare på hur kontexten att befinna sig i en pandemi påverkat teologiseringen i predikan. Just i detta sammanhang behandlar jag inte hur formen för predikan påverkats, utan hur innehållet styrts av den pandemipåverkade kontext som lyssnare och predikant befinner sig i.

3.8 Exemplet covid-19 – ett särskilt exempel?

År 2015 var ett särskilt år. Det talades om en flyktingkris och medier fylldes av bilder på människor som försökte fly över Medelhavet i alltför små båtar.¹⁵⁵ 2016 var också ett särskilt år. Det kom att präglas av Storbritanniens beslut att lämna EU samt USA:s val av Donald Trump till president.¹⁵⁶ Oxford Dictionary valde det året ordet *post-truth* som årets internationella ord. Under 2017 och 2018 hände det särskilda att #MeToo växte till en stor rörelse och överallt lyftes frågor om sexuella trakasserier. Mot slutet av 2018 och under 2019 fick klimatfrågorna ett särskilt stort utrymme i media, inte minst som ett resultat av *Fridays for Future*, den skolstrejk som inleddes redan under hösten 2018 av Greta Thunberg.

När jag under hösten 2019 planerade för en insamling av predikomanuskript under det påföljande året såg jag framför mig att många predikningar skulle återspegla den klimatdebatt som då fördes på flera håll och som var en stor del av den större kontexten. Om inget oväntat skulle hända. Men som vi alla vet kom något oväntat att hända just 2020 då ett nytt virus spreds över världen och coronapandemin snart var ett faktum. Jag aktualiserar detta för att jag vill visa på hur 2020 på ett sätt var ett mycket särskilt år, då det starkt präglades av pandemin och dess konsekvenser. Samtidigt var det ett år bland andra, där en fråga blossar upp, blir brinnande aktuell och dominerar det offentliga samtalet, för att så småningom bli en del av vardagen. När jag därför i det följande visar hur coronapandemin blir en del av predikan menar jag att detta kan sägas vara en del av predikans väsen idag: att samtidsfrågor finner plats i predikan och att bibeltexterna ställs i relation till dessa. Så har det inte alltid sett ut. I en studie genomförd mitt under pandemin jämförde jag en liten del av mitt dittills insamlade material med tio predikningar från 1918. Ett tydligt resultat var att bland de hundra år gamla predikningarna fanns det avsevärt färre manuskript som alls benämnde eller berörde den tidens pandemi, spanska sjukan. Det var för hundra år sedan betydligt vanligare att predikningarna var strikt textutläggande, utan några

¹⁵⁵ I samband med detta gjordes som ovan nämnts en gemensam undersökning av predikan i sju europeiska länder under flyktingkrisen. Se Lorensen et al. 2017.

¹⁵⁶ Homiletiska reflektioner kring detta finns bland annat i boken *Preaching in the era of Trump* av O. Wesley Allen från 2017.

uppenbara kopplingar till den samtida kontexten.¹⁵⁷ Idag är kontexten mer framträdande i predikningarna, vilket ju stämmer överens med vad Mannerfelt visar i den tidigare nämnda artikeln om ett förändrat predikoideal i undervisningen av Svenska kyrkans blivande präster sedan 1970-talet.¹⁵⁸

3.8.1 Året 2020 – ett år av vågor

På Folkhälsomyndighetens hemsida finns en årssammanfattning för smittsamma sjukdomar i Sverige under år 2020. I denna framgår det tydligt att smittspridningen av covid-19 hade två större toppar i landet under året. Den första toppen kom i slutet av mars och början av april, kort efter att viruset introducerats i Sverige. Sedan minskade smittspridningen under senvåren och under sommarmånaderna befann den sig på en låg nivå. Därefter ökade spridningen av viruset igen under hösten för att nå en ny topp under senhösten och vintern.¹⁵⁹ Med anledning av den ökade smittspridningen under hösten höll den dåvarande statsministern Stefan Löfven en presskonferens den 22 oktober där han bland annat sa att det får vara slutfestat nu. Restriktionerna för större evenemang skärptes. En månad senare, den 22 november höll statsministern ett tal till nationen. Då inskräppte han ytterligare situationens allvar och tydliggjorde att det kommer att dröja innan det går att umgås som vanligt igen. Restriktioner och rekommendationer skärptes löpande under senhösten.

De två topparna i smittspridning med de därpå följande restriktionerna märks i predikomanuskripten på så sätt att det är fler predikanter som under dessa kritiska perioder nämner pandemin. Mellan den 29 mars och den 12 april är det mellan 80 och 100 % av predikningarna som berör coronapandemin, med undantag för långfredagen, då motsvarande siffra är 55 %. Under sommarmånaderna vilar covid-19 också från predikningarna och de flesta söndagar är det mellan 0 och 50 % av predikningarna som berör ämnet, och då oftast mycket kort. I november kommer en ny ökning. Mellan den 8 och den 29 november är det enbart en predikan som inte alls nämner pandemin. I december sjunker siffran igen. Något förvånande är att siffran också är låg under allhelgonahelgen. Trots att denna helg i många kyrkor innebär att man minns de som gått bort under det gångna året, är det färre än hälften som säger något om den sjukdom som dittills tagit cirka 6000 liv i Sverige och som dessutom påverkat de omständigheter under vilka människor kunnat ta avsked från sina närmaste.

¹⁵⁷ Nystrand 2021a och Nystrand 2021c.

¹⁵⁸ Mannerfelt 2018.

¹⁵⁹ Folkhälsomyndighetens hemsida.

3.8.2 Pandemins olika frågor i predikan

Att predika – och konstruera lokal teologi – är i grunden en tolkande uppgift, menar Tisdale och hon betonar vikten av att också *tolka kontexten* likaväl som bibeltexten. Om predikanterna i mitt material håller med henne går inte att veta, men tydligt är att det under året 2020 skiftar inte bara *hur mycket* pandemin omnämns, utan också *på vilket sätt*. Det som varierar är framför allt beskrivningarna av hur pandemin upplevs samt vilka frågor, tankar och känslor som belyses av predikanterna i samband med tal om pandemin. Det är alltså tydligt att situationen med covid-19 inte bara nämns utan även ges en tolkning av predikanterna, vilket framkommer i följande framställning av teman och frågor som belyses i samband med tal om pandemin i predikningarna.

Under fastan sätts pandemin framför allt i samband med oro, rädsla, ovisshet och förändring. Det sägs att vi lever i en ”märklig tid”. Det som beskrivs som skäl för oro är såväl sjukdomen i sig som isoleringen och de ekonomiska svårigheter som kan uppstå i pandemins följd. I denna beskrivna kontext av oro och rädsla pekar predikanterna på vikten av att fästa blicken på Gud, på Jesus som säger ”var inte rädd” samt på all den hjälpsamhet som människor visar varandra.

Ju mer vi tar in av kaoset, desto mer behöver vi också ta in av Gud. Desto mer behöver vi fästa vår blick på Jesus som säger: Var inte rädda!¹⁶⁰

Oron, rädslan och ovissheten fortsätter att vara i centrum när pandemin kommer på tal under påsken. Och predikanterna pekar även under denna period på människors hjälpsamhet och uppfinningsrikedom. De framhåller ängeln som i påskberättelsen säger till kvinnorna vid graven: ”Var inte rädda”. Något som betonas starkare under påsken är den Gud som lider med den som lider och som lovat att vara med alla dagar. Gud är en medlidande Gud. Ett återkommande budskap är att vi inte är ensamma och att det finns hopp. I predikomanuskripten från påsken får restriktionerna mer utrymme och Anders Tegnells namn dyker upp. Med både lite humor och allvar skriver en predikant:

Och mitt i detta kaos ska vi också minnas att vi aldrig är ensamma, vi har inte bara Anders Tegnell och andra specialister som tålmodigt förklarar hur allt ligger till vi har också Gud, Gud som ständigt bär oss, omger oss på alla sidor och håller oss i sin hand.¹⁶¹

¹⁶⁰ Predikan 0329A.

¹⁶¹ Predikan 0405D.

I trefaldighetstidens första del, från midsommar till början av augusti, nämns pandemin mindre. Det kommer in en lite mer distanserad reflektion i relation till pandemin i den här perioden och det finns ett element av att blicka tillbaka ut över det som varit och reflektera över detta. Det väcks frågor om hur vi människor ser på varandra och hur vi ser på livet. Vad är viktigt? Oro och rädsla nämns fortfarande, men inte i samma utsträckning som tidigare. I den här perioden pekar flera av predikanterna på vikten av att ta vara på livet och att lita på Gud som bär allt. Som exempel för den här perioden har jag valt en predikant som talar om förändringar och om hur alla under de senaste fem månaderna har tvingats in i förändringar utan att kunna välja. Hon nämner sjukdom och död, arbetslöshet och försämrad ekonomi, men också att få sitt livsrum starkt beskuret på olika sätt. Därefter säger hon:

Men vi får lyssna in det nya,
alla våra nya förutsättningar,
och fråga oss: Vad säger det till mig?
Vilket är mitt ansvar?

Till mig säger det:
Se ditt liv!
Se det som är viktigt!
Prioritera det!

Och vänta inte:
För livet är nu!

Det är nu du har fått din stund på jorden!
Så var inte rädd!
Lev i hoppet – Lev i Gud!¹⁶²

I trefaldighetstidens andra del, från slutet av augusti till slutet av september, får coronapandemin en ännu mindre roll. Ofta nämns den inte alls, och när den nämns är det mest i förbifarten, som till exempel när en predikant säger:

Om det inte hade varit Coronatider nu så hade var och en av oss fått låna en pusselbit idag. På Öppna förskolan finns det ett pussel med stora bitar, stora som min handflata. Men nu utan de riktiga pusselbitarna så får vi istället tänka oss varsin pusselbit.¹⁶³

¹⁶² Predikan 0802F.

¹⁶³ Predikan 0913F.

På detta sätt kommer pandemin fram som en del av den kontext man befinner sig i, men den får ingen central roll för hur text eller kontext tolkas.

En aning överraskande sägs inget konkret om pandemin på den söndag som har temat ”döden och livet”. I evangelietexten, som predikanterna använder sig av i sina predikningar, hjälper Jesus en 12 år gammal flicka, som alla tror är död, tillbaka till livet. Flickan har varit sjuk och hennes pappa, synagogföreståndaren Jairos, har sökt upp Jesus för hjälp. Denna söndag handlar predikningarna om gränssituationer och människors olika reaktioner när de ställs inför sådana, om att Gud längtar efter varje människa och att vi ska stiga upp och leva, om att vi människor behöver det kristna hoppet, om jordelivets meningsfullhet och att det aldrig är för sent, om att för Gud är alla levande och att vi inte behöver vara rädda inför döden, om att Gud är med oss och Gud överger inte, om att Gud är större än människans vetande samt om att livet uppskattas i dödens närhet. Pandemin nämns inte uttryckligen. I några av predikningarna är det dock tydligt att den finns där, implicit. En predikant skriver:

Det är lätt att läsa berättelsen om Jesus och föreståndarens dotter som ytterligare en mirakelhistoria, som i själva verket mest väcker besvikelse eftersom så få av oss har eller får erfarenheter av sådana händelser. Däremot har många av oss erfarenheter av när livet inte vann, utan döden stod där med sista ordet.¹⁶⁴

För den som förlorat en anhörig under pandemin, eller varit rädd för att det ska hända, är det inte svårt att höra predikantens ord just i relation till situationen med covid-19. Men några uttryckliga kopplingar görs inte. Värt att notera är också att ingen av predikanterna på denna söndag för något resonemang om Jesus förmåga att bota i relation till den rådande pandemin.

Väntan och längtan får ett stort utrymme i predikningarna från allhelgonatiden, från slutet av oktober till slutet av november. Det märks en trötthet på pandemin. I början av denna period nämner en del predikanter det som redan offrats, försakats och genomlidits. Mot slutet betonas istället allvaret och uthålligheten. Någon refererar till statsministerns tal och menar att domssöndagstidens allvar är tydligt. Domssöndagens allvarliga och kärva bibeltexter sägs passa situationen väl. Följande citat är från inledningen till en predikan hållen på domssöndagen 2020:

Visst lever vi i domssöndagstid. Vi behöver inte dagens texter för att känna av det när samhällsläget är som det är. ”Vi lever i en prövningens tid.” Följt av ”Det kommer att bli värre.” Statsministerns ord från veckans 8-personerspresskonferens kunde lika väl

¹⁶⁴ Predikan 0927B.

varit ett urklipp från en predikan den gånga helgen eller denna. Så var dock inte fallet.¹⁶⁵

Den här perioden talar predikanterna också om ansvaret för medmänniskan. Några betonar vikten av att inse att det man själv gör får konsekvenser för andra. Oron i samband med pandemin benämns fortfarande, men den har nu fått sällskap av den ilska och frustration som människor också upplever. I relation till dessa beskrivningar av situationen pekar predikanterna på hoppet och kärleken. De framhåller vikten av att hålla fast vid Gud och att rädda liv. Några pekar på Paulus ord från domssöndagens episteltext.

Det är svårt att ingjuta hopp utan tron. Statsministern försöker vara sträng och förmanande och samtidigt tala om att det kommer en dag när allt detta är över. Samtidigt vet ingen av oss när och om det är så. Detta luriga Coronavirus kanske muterar många gånger till och gäcker oss lång tid framöver. Men vi kristna litat på fiskenätets mästare och bär ett hopp som inte begränsar sig till denna världen.¹⁶⁶

Hoppet som tecknas är inte ett hopp om att besparas från sjukdom eller död, det är ett hopp om något annat: ett hopp om uppståndelse, ett hopp om att Gud en dag ska bli allt, överallt¹⁶⁷ eller ett hopp som inte specifikt är kopplat till någonting särskilt.¹⁶⁸

I den sista perioden från 2020, från sista söndagen i november till och med sista söndagen i december, är ensamheten ett stort tema i samband med att predikanterna nämner pandemin. Flera predikanter talar om traditioner som detta år måste se annorlunda ut: firandet av första advent, Lucia och jul. Precis som i perioden innan betonar predikanterna nu uthålligheten. Någon skriver att gemenskapen finns även när man inte kan ses.

Bilden av ljus och mörker återkommer i en stor del av predikningarna. En predikan från juldagen är uppbyggd enbart av bibelord som på ett eller annat sätt uttrycker att Gud är ljuset i mörkret.¹⁶⁹ En annan predikan inleds enligt följande:

¹⁶⁵ Predikan 1122B.

¹⁶⁶ Predikan 1122E.

¹⁶⁷ 1 Kor 15:28. Predikan 1122A.

¹⁶⁸ I artikeln *Predikans ärende i tider av pandemi. Lidande, hopp och evighetens horisont under corona och spanska sjukan* skriver jag mer om det hopp som inte tycks knutet till någonting specifikt. Se Nystrand 2021c.

¹⁶⁹ Predikan 1225D. Eftersom denna predikan enbart består av bibelord nämns inte covid-19-pandemin. Men jag vill mena att pandemin mycket sannolikt är en del av den kontext som i kombination med juldagens gammaltestamentliga läsning gjort att predikanten valt temat med mörker och ljus.

Natten ska vika där ångest råder. Det folk som vandrar i mörkret ska se ett stort ljus. [...] I år är texten mer aktuell än på länge. Just nu upplever många att mörkret är extra tungt. Pandemin som drabbat mänskligheten gör livet svårt för oss. Därför behöver vi få höra profetian, få lyssna till löftet om ljuset som ska komma.¹⁷⁰

Denna genomgång av hur predikanterna tar upp och behandlar tematiken covid-19 och pandemi under 2020 visar att det inte bara sker en tolkning av bibeltexten utan också av kontexten. Pandemin är en framträdande del av den kontext som beskrivs i flera predikningar, men huruvida det är oro, rädsla, frustration eller trötthet som belyses, skiftar. Likaså om betoningen är på ensamhet och isolering eller på vikten av att ta ansvar för varandra. Till viss del hör detta samman med tidens gång och hur länge pandemin pågått. I pandemins inledning talas det mer om oro och ett halvår senare ligger fokus mer på uthållighet. Till viss del skiftar tolkningen av kontexten genom att tolkning av bibeltext och kontext ömsesidigt påverkar varandra. På fjärde söndagen efter trefaldighet, där temat är att inte döma, reflekterar några av predikanterna över hur lätt det är att döma andras hantering av råden och restriktionerna under pandemin. Det är en aspekt av pandemin som inte kommer upp någon annan söndag. Här verkar det som att söndagens tema och texter får predikanterna att få syn på och belysa en ny aspekt av tillvaron i pandemin. Vid tiden för domssöndagen pekar predikanterna istället på kopplingen mellan allvaret i bibeltexterna och det skärpta allvaret i pandemisituationen. Detta sistnämnda exempel visar hur tolkningen av kontexten även förändras i relation till kyrkoårets växlingar.

I kapitel två framhöll jag fram Paul Tillichs syn på de existentiella frågornas roll för teologin, där han menar att teologin i viss mån vill ge svar på de frågor människor ställer sig. I genomgången ovan framkommer hur det delvis är just olika existentiella frågor – såsom oro inför förändring, frågor om vad som är viktigt i livet och tankar om mening – som beskrivs i samband med situationen med covid-19.

Något annat som kommer fram i denna överblick över hur pandemin kommit till uttryck i predikan i olika perioder under 2020, är att predikanten alltid står i en kontext. Som ovan nämnts skriver Idestrom just detta om teologisering: att den alltid sker utifrån en viss punkt. På ett sätt går det att tala om kontexten som något predikanter kan välja att mer eller mindre inkludera i predikan, men på ett annat sätt är predikanten alltid del av någon kontext och kan inte välja att ställa sig utanför den. När pandemin kom under våren 2020 fann sig predikanterna plötsligt, precis som de flesta andra människor, i en helt ny situation, som de dels behövde orientera sig själva i, dels reflektera över i relation till de texter de skulle predika utifrån.

¹⁷⁰ Predikan 1224D.

3.9 Anknytning till erfarenheter: djupmodellen och breddmodellen

I analysen av predikningarna om Tomas framkommer det att predikanter ofta knyter an till åhörarnas erfarenheter på två olika sätt: antingen beskrivs en erfarenhet utförligt, möjligen med syfte att bjuda in lyssnaren att ta del av upplevelsen, eller också omnämns ett antal olika situationer mycket kort som olika exempel på var en viss erfarenhet kan göras. I Tomas-predikningarna ovan kunde vi till exempel se hur en av predikanterna tog med lyssnaren till konserten i kyrkan och de tankar och känslor hon hade där, medan en annan med korta omnämmanden gav flera exempel på vad en erfarenhet av förlorat fotfäste och förlorad kontroll kan komma av. Detta gäller inte enbart Tomas-predikningarna utan är något som återkommer i olika predikningar i hela materialet. Jag har valt att kalla dessa två olika tillvägagångssätt för *djupmodellen* och *breddmodellen*.

Ett exempel på breddmodellen, när erfarenheter förekommer i formen av korta omnämmanden, är hämtat från Jungfru Marie bebådelsedag. Predikanten ger ett antal exempel på när livet hastigt förändras då något oväntat sker, som i en dikt av Alf Henriksson.

Dikten syns ofta i dödsannonser när någon avlidit, men jag tror att orden stämmer in i så många fler sammanhang än bara vid döden. Ett uppsägningsbesked, sjukdomsbesked, ett nej från den man älskar, skilsmässa eller något annat. [...] Men ibland hejdar sig tiden ett slag och det oväntade sker som förändrar världen i en positiv riktning. För den som längtat, bett och hoppats på ett positivt besked kring en ansökan om arbete, utbildning eller uppehållstillstånd. Eller för varje längtande blivande förälder som får ett efterlängt graviditetsbesked.¹⁷¹

Dessa stora, oväntade livshändelser liknar predikanten sedan med Marias upplevelse av att bli med barn. En annan söndag gör en predikant på ett liknande sätt med den söndagens bibeltext om Marta, som enligt predikanten "låter oro och bekymmer hänga över allt hon gör".¹⁷² I en lång beskrivning tecknar predikanten bilden av en stressad samtid genom att kort nämna olika exempel på saker som bidrar till oro och stress hos människor, bland annat nyhetsflödet, den ständiga uppkopplingen, den lättillgängliga konsumtionen och den förändrade arbetsmarknaden.¹⁷³

¹⁷¹ Predikan 0322H.

¹⁷² Predikan 0920H.

¹⁷³ Predikan 0920H.

I ett sista exempel på breddmodellen ger en predikant prov på hur den gyllene regeln kan förstås i olika sammanhang genom att ställa en lång rad frågor till lyssnaren.

Om jag var tvungen att fly för mitt liv till ett annat land, hur skulle jag vilja bli mottagen? Om jag satt ensam och inte hade några kompisar hur skulle jag vilja att de som fanns runt mig gjorde?¹⁷⁴

Han fortsätter med liknande frågor från sjukvården, mataffären, mellanstadiet och så vidare.

I djupmodellen väljer predikanten istället ut *en* eller ett fåtal erfarenheter och beskriver dem mer utförligt. Det kan vara en av predikanten själv upplevd erfarenhet, men det kan också vara något som är hämtat från film eller litteratur, från vänner till predikanten eller i några fall erfarenheter beskrivna i narrativ form utifrån en av predikanten påhittad person. Ett exempel på det sistnämnda är bland annat en narrativ predikan om en man, en företagsledare, som blir morfar och då omvärderar sina prioriteringar.¹⁷⁵ Ett exempel på när en predikant använder sig av djupmodellen med hjälp av erfarenheter funna i litteraturen, finns i en predikan från fastan där *nådens ordning* förklaras. I korthet, menar predikanten, handlar det om att Gud kallar, upplyser och helgar. Predikanten berättar:

Vi ska först stanna vid det här att Gud kallar. [...] En del av oss har läst Elisabeth Sandlunds bok. Hennes dotter var konfirmand och vid konfirmationen var det också nattvardsgång och hon var sån här människa som sysslade med ekonomi och journalistik och liksom det här med andlighet och verkligheten och sånt det var liksom inte hennes... men plötsligt så tänker hon att Ulvis, hennes dotter, blir nog glad om jag också går till nattvarden. Hennes man tittade konstigt på henne men hon gick fram. Och det var sån här nattvard där man faller på knä på en altarring och så går prästen runt och när prästen skulle ge henne brödet, alltså Elisabet, så hade brödet på fatet tagit slut. Så han fick gå tillbaka till altaret och hämta mer bröd. Den stunden, de tio sekunderna som det tog för prästen att hämta nytt bröd, tog Gud tag i henne. Upptäckte hon efter det. Gud finns. Och inte bara att Gud finns utan Gud vill mig nånting också. Gud kallar.¹⁷⁶

Här ser vi ett tydligt exempel på när predikanten, som han själv skriver ”stannar vid” och låter en erfarenhet ta plats i predikan. I just den här predikan fortsätter sedan predikanten med att återge ytterligare en journalists berättelse om sin upplevelse av kallelse.

¹⁷⁴ Predikan 0906G.

¹⁷⁵ Predikan 0301A. Att berättelsen är påhittad signaleras genom inledningsorden ”Det var en gång...”

¹⁷⁶ Predikan 0315E-t.

Att egna erfarenheter kan användas på liknande sätt finner vi ett exempel på i en predikan där predikanten gör en mer utförlig beskrivning av vad det kan vara att döma andra människor. I evangelietexten har Jesus frågat sina lyssnare ”varför ser du flisan i din broders öga när du inte märker bjälken i ditt eget?”¹⁷⁷ och predikanten har skildrat den pandemi hon ser följa i coronapandemins fotspår: en pandemi av att hitta syndabockar och vända folk emot folk och länder emot länder. Därefter beskriver hon, inte lika utförligt som den citerade predikanten ovan men ändå med en relativt stor detaljrikedom, hur hon själv på senare tid kommit på sig själv med att döma människor hon mött.¹⁷⁸ Som exemplen visar, blir skillnaden stor beroende på om predikanten väljer breddmodellen eller djupmodellen.

3.10 Predikningar där kontexten inte nämns

I ett fåtal predikningar försvinner kontexten, pandemi-situationen eller annan kontext, nästintill helt ur bilden.¹⁷⁹ Predikan rör sig då i det närmaste helt inom bibeltextens ramar eller inom ramarna för ett flertal bibeltexter. Dessa predikningar är ofta rika på bibelcitater, inte bara från söndagens texter utan även från andra bibeltexter. De utgår i högre grad än andra predikningar från mer än en text, inte sällan för att göra en teologisk förklaring av något visst, såsom förbundstanken, dopet eller domen. En del av dessa predikningar är också rika på teologiskt laddade uttryck som ”ljuset från Guds värld”, ”uppståndelsens Herre”, ”daglig omvändelse” och ”det nya förbundet”, det vill säga uttryck som kräver en viss förkunskap av lyssnarna för att förstå, särskilt när de kommer tätt. Många av de här predikningarna är undervisande. De syftar till att förklara saker för lyssnarna.

Om jag skissar på en bild av den tänkta lyssnaren för dessa predikningar, tycks det vara en person med större kunskap om kristen tro än de lyssnare som förutsätts i flertalet predikningar i materialet. Den tänkta lyssnaren tycks också ha ett större teologiskt ordförråd än de flesta. Framför allt är den tänkta lyssnaren någon som undrar över teologiska frågor om exempelvis Kristus offer på Golgota, relationen mellan syndafloeden och dopet, kyrkans uppgift i världen eller hur Guds dom och Guds kärlek förhåller sig till varandra.

I ljuset av teologisering i predikan som en makramé blir det tydligt att när trådar från kontexten knappt används, blir det desto fler trådar från bibeltexter och traditioner.

¹⁷⁷ Luk 6:41.

¹⁷⁸ Predikan 0705B.

¹⁷⁹ Exempel är predikan 0412D, 0413G, 0620D, 0726B, 0830B och 1115A.

I de allra flesta predikningar i materialet finns både kontext och bibeltext med, om än i väldigt olika utsträckning. I materialet lägger jag dock märke till att just kontexten med pandemin märkligt nog är mindre förekommande i predikningarna från långfredagen, allhelgonahelgen samt den söndag som har temat liv och död. Vad detta beror på kan materialet för den här avhandlingen inte ge svar på, men en tänkbar förklaring är att pandemin upplevs som så pass närvarande att predikanterna inte tycker att den behöver nämnas för att ändå finnas med under de dagar som på olika sätt handlar om döden. En annan tänkbar förklaring är att man finner det svårt att knyta samman trådarna om död i Bibeln och i traditionerna med trådarna om sjukdom och död i den levda verkligheten.

3.11 Sammanfattning och diskussion utifrån kontexten i predikan

Det här kapitlet har visat hur kontexten kommer till uttryck i de olika predikomanuskripten i materialet. Det har visat hur predikanterna relaterar till kontexten på flera olika nivåer: en samhällelig nivå ("vår tid", "vår kultur"), en lokal nivå och en personlig nivå. Den samhällelige nivån tecknas i påtagligt dystra färger. Möjligen är pandemin en förklaring till detta. En annan tänkbar förklaring är att predikanterna vill ge en bakgrundsbild av det mörker mot vilket evangeliet lyser i kontrast. Den lokala nivån är den minst representerade, vilket åtminstone delvis skulle kunna bero på pandemin – dels utifrån att så många lokala samlingspunkter och händelser var inställda under pandemin, dels utifrån att ett stort antal predikningar hölls digitalt och därmed inte enbart relaterade till det lokala rummet. Den personliga nivån har jag delat in i vardagshändelser, stora livshändelser, erfarenheter knutna till tron samt det jag valt att kalla för brottningar med existensen. Den sistnämnda kategorin kan också beskrivas som olika uttryck för existentiella frågor. Sammantaget är det en stor bredd av olika erfarenheter som uppvisas.

En närmare undersökning av fyra predikningar om Tomas tvivlaren har gett exempel på hur tolkning av kontext och bibeltolkning ömsesidigt påverkar varandra. Det vill säga, tolkningen av kontexten påverkar tolkningen av bibeltexten och vice versa. Undersökningen visade att predikanternas tolkning av Tomas situation och deras tolkning av lyssnarnas situation hänger samman. Den gudsbild som presenteras relaterar sedan till tolkningen av både Tomas och situationen.

Analysen av hur covid-19-pandemin framträder i predikningarna visar att pandemin utgjort en stor del av kontexten i predikningarna från 2020, men att det över året har

varierat vad som lyfts fram i samband med den, däribland alltifrån rädsla och oro till frustration, isolering, ensamhet, dömande av andra samt vikten av att vara rädda om varandra. Jag menar att detta visar att predikanterna inte enbart nämner situationen – till exempel den med covid-19 – utan också i viss mån försöker förstå och beskriva vad lyssnarna upplever i livet under pandemin. Denna tolkning av lyssnarnas situation sker i viss utsträckning i relation till kyrkoåret och bibeltexterna. Predikanterna speglar till exempel domssöndagens allvar i situationen med ökade restriktioner i samhället, och när söndagens texter handlar om att inte döma varandra belyser predikanterna hur lätt det är att döma andras sätt att förhålla sig till rådande rekommendationer under pandemin.

Mot slutet av kapitlet har jag pekat på hur kontexten i predikomanuskripten ibland förekommer i form av utförliga beskrivningar och ibland i korta omnämmanden – det jag valt att kalla för djup- respektive breddmodellen. Allra sist har även en del predikningar belysts i vilka kontexten inte uttryckligen nämns. De sistnämnda visar att där kontextens trådar inte får mycket utrymme i predikan, där används desto fler trådar från bibeltexter och traditioner. Dessa predikningar uppvisar också ett mer undervisande drag än flertalet predikningar i materialet.

De resultat som presenteras i det här kapitlet väcker en del frågor för fortsatt reflektion. En sådan fråga har jag redan berört, nämligen den om *vems* kontext det är som beskrivs. Här pekade jag med Tisdale på att kvinnors erfarenheter nu har en självklar plats i predikan och därmed en roll i den teologisering som sker där. Men jag visade också på att det finns teman som var tydligt närvarande i samhällsdebatten år 2020 men frånvarande i predikomaterialet. Som exempel nämnde jag Black Lives Matter-rörelsen samt synen på åldrande och äldre. Materialet ger inga svar på varför det ser ut på det här sättet, men det ger en grund för predikanter att reflektera över vems kontext det är som knyts in i makramén och vilka trådar som inte upptäcks eller som lämnas utanför. Kanske behöver predikanter arbeta mer aktivt med att vidga sin horisont för att få syn på fler av kontextens trådar än de som spontant rymmer i det egna synfältet? Eller för att istället använda bilden av predikanten som en lokal praktisk teolog och därmed som samtalsledare i det teologiska samtalet: undersökningen visar att det finns anledning att fortsatt reflektera över vilka av kontextens röster som hörs och vilka som inte hörs.

En annan fråga handlar om relationen till den återgivna kontexten. I materialet återfinns å ena sidan en del predikanter som uttrycker sig kritiskt om sin samtid, till exempel gällande falska nyheter eller prestations- och konsumtionssamhället. Det är å andra sidan tydligt att predikanterna står *med* folkhälsomyndigheten när det gäller hanteringen av covid-19-pandemin. Här kan man fundera vidare över predikans roll som en potentiellt kritisk röst i samhället. Att förhålla sig till en kontext kan göras på

flera sätt, inte minst kan det göras kritiskt eller bejakande. Både Tisdale och den i detta kapitel nämnda homileten Lisa Thompson skriver om vikten av att predikanten behåller en viss outsider-position i relation till sin församling. Denna position av att vara en ”outsider” möjliggör en kritisk udd, menar de.¹⁸⁰

Ytterligare en fråga för reflektion som detta kapitel väcker, är en fråga om vad det egentligen är att vara *kontextuell* i predikan. I en av predikningarna i materialet beskrivs gudstjänsten som ett berg, där vi får lov att samlas ”avskilt från det andra som utgör våra liv”,¹⁸¹ underförstått en plats där vi också ges andra perspektiv på just det som är våra liv. Det finns en viktig *tidsaspekt* i detta. Att vara kontextuell är inte nödvändigtvis detsamma som att behöva benämna det som hänt den senaste veckan. I så fall vore det svårt att som predikant ständigt finna det där andra perspektivet, att så att säga ”komma upp på berget”. I materialet finns det predikanter som förhåller sig till ”vår tid” och till stora samhälleliga förändringar, liksom det finns predikanter som förhåller sig till mer existentiella frågor som kan drabba människor i olika tider. Men det faktum att man i predikomanusen kan följa pandemins utveckling visar på att ett stort antal predikanter relaterar precis till det nu man befinner sig i. Risken är, menar jag, att den predikant som ständigt känner sig manad att tala om församlingens och världens senaste nu, utifrån den senaste veckans perspektiv, alltför sällan hinner ta sig upp på berget. Den danska professorn i homiletik, Marlene Ringgaard Lorensen, är inne på ett liknande spår då hon frågar sig om en alltför stor upptagenhet av åhörarna leder till en tendens att mista det längre perspektivet riktat mot mer djupgående systematisk-teologiska överväganden och homiletisk exeges.¹⁸² När Anders Göranzon, tidigare lärare i homiletik vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut, i juni 2020 höll ett föredrag om predikan gav han det titeln ”Att predika *i* krisen snarare än *om* krisen”.¹⁸³ Vad Göranzon ville belysa var att predikans kontextuella förankring inte består i att benämna en viss yttre kris, såsom pandemin, eller att berätta *om* den, utan att möta människor som befinner sig *i* den samt beröra *de frågor* som situationen väcker. I materialet finns, som beskrivet ovan, ett stort antal predikningar som belyser diverse frågor som pandemin väckt. Men det finns också predikanter som bara kort nämner pandemin, till exempel genom att omnämna en nyligen hållen presskonferens. Möjligen görs detta som ett sätt att kasta ut en krok mot kontexten snarare än att säga något signifikant in i den. Jag återkommer till detta i kapitel sju när jag skriver om transportbilder.

¹⁸⁰ Thompson 2018, 59. Tisdale 1997, 50. Om predikans potential som både kritisk och hoppfull röst har jag skrivit om i Nystrand 2021b.

¹⁸¹ Predikan 0712B.

¹⁸² Lorensen 2020.

¹⁸³ Göranzon 2020.

I nästa kapitel handlar det om teologiseringens andra samling trådar: bibeltexterna och användandet av dessa. Kanske är det dessa trådar som kan visa vägen upp på det där berget för nya perspektiv?

4 Bibeltexternas trådar

”Utgångspunkten kan formuleras så, att predikans grunduppgift och grundproblem är att få en gammal text, en biblisk text, att tala till människor idag.”¹⁸⁴

Orden är skrivna av teologen och bibelvetaren Hanna Stenström i introduktionskapitlet till boken *Allvarligt talat: om predikan*. Som i så många andra böcker om predikan slås det fast att bibeltexten, eller -texterna, är en självklar utgångspunkt för predikan. David Schnasa Jacobsen och Leonora Tubbs Tisdale, med sina resonemang om predikan som teologisering, är inga undantag. När Jacobsen skriver om predikan som platsen för homiletisk teologi, beskriver han samtidigt startpunkten för denna teologi som ett möte mellan just *skrift* och tradition å ena sidan och kultur och kontext å den andra.¹⁸⁵ Tisdale beskriver teologiseringen i predikan som en dans, den kontextuella tolkningens dans. I denna dans är predikanten själv både danspartner och koreograf. *Bibeln* beskriver Tisdale som en ledande part i dansen.¹⁸⁶

Hur kommer det sig då, om Bibeln är en så självklar utgångspunkt, att den i denna avhandling behandlas *efter* kontexten? Ett svar är att peka på hur exempelvis bilden av teologisering som en dans vittnar om rörelse och ömsesidighet. Det finns inte en ordning där ett kommer först och ett annat kommer sedan. Ett annat svar är att jag med den inbördes ordning jag ändå har valt, har velat betona att en predikant alltid kommer till en bibeltext med sin kontext. Varje gång en bibeltext läses, läses den i ljuset av en ny *kontext*, en ny situation. Då skulle man förstås kunna hävda att bibeltexten också läses i ljuset av en viss *tradition* och att predikanten på samma sätt alltid kommer till bibeltexten med sin tradition. Det stämmer också. Här har jag valt att ändå placera kapitlet om tradition *efter* kapitlen om kontext och bibeltext för att peka på att traditionen inte är statisk. I ljuset av nya situationer och i förhandling med bibeltexter förändras även traditionen. Någon given plats att börja på finns alltså inte, men ändå måste man börja någonstans.

¹⁸⁴ Stenström 2008, 16.

¹⁸⁵ Jacobsen 2015a, 46. Min kursivering.

¹⁸⁶ Tisdale 1997, 93-94.

4.1 Bibeltexter som givna utgångspunkter för predikan i Svenska kyrkan

Att Bibeln har en central roll för predikan är, som redan konstaterats, tydligt. Däremot finns det inom homiletiken inte någon i sten huggen bild av *hur* den rollen ser ut. Eller annorlunda uttryckt: det är inte en gång för alla bestämt *hur* Bibeln ska användas för predikan. Något som ofta tas upp i amerikansk litteratur är fördelar respektive nackdelar med att följa ett lektionarium med på förhand valda texter för varje söndag istället för att predikanten själv väljer bibeltexter utifrån de teman hon vill behandla. I Svenska kyrkan är detta inte en levande fråga, då man sedan länge följer en evangeliebok med utvalda bibelläsningar för varje söndag och helgdag. Den första evangelieboken för Svenska kyrkan kom år 1544. Den nuvarande antogs år 2002 och innehåller för varje söndag en gammaltestamentlig text, en episteltext, en evangelietext samt en del av en psaltarpåsalms. Bortsett från psaltarpåsalmen finns det för varje söndag tre olika årgångar med texter. Detta innebär för predikanter i Svenska kyrkan att det alltid på förhand finns fyra givna texter att utgå ifrån i sin förberedelse av predikan. Därtill har varje söndag i nuvarande evangeliebok också ett tema. Detta skapar naturligtvis en viss ram för användandet av Bibeln i predikan, men fortfarande återstår en stor flexibilitet inom denna ram. Flexibiliteten kan beskrivas både i termer av *textens tolkning* och i termer av *textens roll* eller *funktion* för predikan i dess färdiga form.

Det finns ett mönster i den svenska homiletiska litteraturen från de senaste femtio åren när det kommer till bibeltolkning. Kortfattat kan det beskrivas enligt följande: En bibeltext (eller flera) ska tolkas av predikanten. Det finns flera möjliga tolkningar och flera tänkbara metoder för tolkning. Att enbart söka information om textens historiska sammanhang eller betydelse sägs inte räcka till. I texten ska predikanten finna ett budskap som talar till människor här och nu. I exempelvis ovan nämnda *Allvarligt talat* beskriver Hanna Stenström att det tidigare har funnits ett ideal som gått ut på att predikanten med hjälp av bibelvetenskapliga metoder ska få fram textens ursprungsmening, författarens intention. Idag har denna syn komplicerats av förändringar i synen på texttolkning. Stenström framhåller att insikter från hermeneutiken lärt oss att varje tolkning har ett subjekt. Det finns ingen ”textens mening” i objektiv bemärkelse, som kan plockas fram. ”Meningen uppstår i mötet mellan läsare och text, där läsaren själv har en aktivt skapande roll.”¹⁸⁷ Att mer än en tolkning är möjlig för varje text öppnar för olika kreativa sätt att arbeta med texterna,

¹⁸⁷ Stenström 2008, 19.

menar Stenström vidare, samtidigt som frågor väcks om var gränsen går för vilka tolkningar som är möjliga att göra.¹⁸⁸

De båda amerikanska teologer jag framför allt använder i den här avhandlingen ligger i linje med vad jag tecknat ovan. Tisdale säger ytterst lite om *hur* denna tolkning konkret ska gå till. Hon vill framför allt betona en balans mellan kontext, bibeltext och tradition där predikanten å ena sidan ges frihet i sin tolkning och å andra sidan ska vara medveten om sin kyrkas tolkning och tradition. Hon skriver att predikan visserligen är en "imaginative act", och alltså bygger på fantasi och föreställningsförmåga, men att det samtidigt är Bibeln själv som lär människor att föreställa sig Gud.¹⁸⁹ Predikanten är således inte fri att fantisera ihop vad som helst.

Jacobsen ger inte heller några konkreta instruktioner för predikantens bibeltolkning. Men som nämnts i kapitel två återkommer han flera gånger till Ed Farleys kritik av det han valt att kalla "broparadigmet", enligt vilket det med Farleys ord är predikans uppgift att utifrån en viss bibeltext utvinna ett "preachable X" för att sedan koppla detta till nuet. Problemet med detta synsätt, menar Farley, är att varje liten del av Bibeln inte rymmer evangelium, i bemärkelsen det glada, befriande budskapet. När uppgiften ändå beskrivs för predikanter som att de ur den givna bibeltexten ska utvinna ett budskap som talar till idag och samtidigt få det hela att bli ett evangelium, riskerar det att leda till krystade tolkningar. Inom homiletiken, menar Farley, har man känt av detta problem men inte riktigt kunnat sätta fingret på vad det består i. Då har man utan framgång försökt att komma tillrätta med det genom att föreslå mer exegetik, bättre hermeneutik, narrativ metod eller försök att i texten hitta ett mer "allmänt evangelium".

Att jag tar upp detta här, beror på att jag tror att problemet berör också de predikanter som bidragit med predikningar till den här avhandlingens material. Ytterst sett hänger användandet av bibeltexten i predikan samman med synen på vad en predikan är och ska vara. Det som framkommer i den svenska homiletiska litteraturen, och som Jacobsen med hjälp av Farley både belyser och problematiserar, är att det finns skilda förståelser av predikan och att dessa förståelser präglar predikanternas hanterande av bibeltexten: å ena sidan formuleras predikans uppgift som att översätta en bibeltext till nutid, å andra sidan formuleras den som att förkunna evangelium (i bemärkelsen det glada budskapet) – och det är inte alltid dessa båda låter sig göras samtidigt på ett enkelt eller självklart sätt.

¹⁸⁸ För liknande resonemang på annat håll i svensk homiletik, se Hammar 1975, 67-70; Lönnebo 1984, 24-29; Larsson 1994, 35-42; och Ottensten & Johansson 2010, 23. Se även Mannerfelt 2018, 151-152.

¹⁸⁹ Tisdale 1997, 94-97.

Det här kapitlet undersöker på olika sätt och ur olika perspektiv bibeltextens roll för teologiseringen i predikan i det insamlade materialet. Utgångspunkten är avhandlingens första frågeställning: *På vilka sätt använder predikanter i Svenska kyrkan kontext, bibeltext och tradition för att formulera teologi i predikan?* Utifrån denna fråga, men nu med fokus på bibeltexter, följer jag en liknande struktur som i det föregående kapitlet: först undersöker jag predikanternas *urval* av bibeltexter. Redan detta säger en del om hur predikanter använder bibeltext för att formulera teologi. Därefter redogör jag för vad predikanterna själva skriver om sitt arbete med bibeltexterna i sin förberedelseprocess. Här gör jag också en mindre undersökning av vad som utifrån predikomaterialet går att säga om predikanternas syn på Bibeln som helhet och om Bibelns auktoritet. Därefter beskriver jag ett antal modeller för hur predikanterna använder bibeltexterna i den färdiga predikan. Slutligen ger jag exempel på hur det kan se ut när predikanter arbetar med texter de finner utmanande. Men redan innan jag börjar redogöra för undersökningarna av bibeltexternas trådar i teologiseringens makramé vill jag kort återkoppla till föregående kapitel.

4.2 Bredvidställande: bibeltext bredvid kontext

Det här kapitlet har fokus på bibeltexterna och hur dessa används av predikanterna i de undersökta predikningarna. Men redan nu har det i denna avhandling framkommit något om just detta. I kapitel två skrev jag om Jonas Ideström som pekar på den teologisering som sker genom bredvidställande: en bibeltext ställs bredvid något i människans vardag och teologisering görs utifrån detta möte. I kapitel tre skrev jag om predikanternas val av olika trådar från kontexten samt om deras tolkning av denna. Med Ideström menar jag att redan här har predikanterna gjort något med bibeltexten: de har valt något ur kontexten att ställa bredvid texten. Jag försöker i kapitel tre, fyra och fem att ha fokus på en sorts trådar i taget, men jag vill samtidigt påminna om perspektivet att det är de olika trådarna som tillsammans – och i relation till varandra – skapar förutsättningarna för teologisering i predikan. Exemplet med Tomas-predikningarna i kapitel tre visar på detta.

Ett resultat som ytterligare belyser detta kommer från den första analysomgången, där jag för varje predikan antecknade var predikanten la tyngdpunkten: på kontexten, på tradition och bibeltext eller på båda. För närmare hälften av predikningarna noterade jag att de ägnade sig lika mycket åt kontexten som åt bibeltexten och traditionen. En dryg tredjedel hade sin tyngdpunkt i bibeltexten och traditionen medan en knapp femtedel hade tyngdpunkten i samtiden och kontexten. Som noterat i föregående kapitel är det få predikningar som utelämnar kontexten helt. I det här kapitlet

kommer jag att visa att det inte heller är vanligt att predikanter förbigår bibeltexterna helt. Det innebär att någon form av bredvidställande sker i flertalet predikningar. Med detta sagt riktar vi nu blicken mot bibeltexterna i predikan och inledningsvis själva *urvalet* av bibeltexter.

4.3 Vilka bibeltexter används?

För varje söndag har predikanten, som ovan beskrivits, fyra olika bibeltexter (samt ett tema) att utgå från i sitt predikoarbete. Det innebär inte att alla dessa texter med nödvändighet ges samma utrymme varken i förberedelseprocess eller i den färdiga predikan. Dessutom står det predikanter fritt att komplettera evangeliebokens texter med andra bibeltexter. I det följande redogör jag för vilka bibeltexter som används av predikanterna i de insamlade predikningarna.

4.3.1 Evangelietexten i fokus

Först och främst har det visat sig i de undersökta predikningarna att bibeltexterna från evangelieboken i stor utsträckning används. Det är ytterst få predikningar som inte alls nämner någon av söndagens texter eller som helt utgår ifrån en annan text. *Vilken* av söndagens texter är det då främst som används? Överlag är det evangelietexten som dominerar, vilket inte kommer som någon överraskning då det finns en lång tradition för detta. I ljuset av predikan som teologisering visar det dock att den teologisering som sker i predikan således främst bygger på en relativt liten, om än central, del av Bibeln. En kort jämförelse kan göras med en artikel av Ulrik Josefsson, praktisk teolog, om predikan i pingströrelsen i Sverige. Angående val av bibeltexter för predikan skriver Josefsson att tidigare studier visat att pingstkyrkans predikan i relativt hög grad utgått från Gamla Testamentets texter, men att predikanterna i materialet för hans artikel i fem fall av sex använder en episteltext och i det sjätte fallet evangelietexter.¹⁹⁰

Undantag från användandet av främst evangelietexten finns naturligtvis. En del predikanter tar med alla tre texter i predikan, vilket jag återkommer till i avhandlingens tredje del, där jag skriver om ”pusselpredikningar”. Några söndagar skiljer sig från mängden genom att det är ett flertal predikanter som använder någon av de texter som inte är evangelietext. Att det blir så tycks hänga samman med att den gammaltestamentliga texten är särskilt inbjudande (till exempel välkänd), eller att

¹⁹⁰ Josefsson 2019, 153-154.

evangelietexten på något sätt medför homiletiska utmaningar eller en kombination av dessa båda. Den första söndagen i fastan är det till exempel flera predikanter som vill använda sig av berättelsen om ormen som lurar människan att äta av frukten från kunskapens träd.¹⁹¹ Flera av långfredagens predikanter tar med den dagens välkända Jesajatext.¹⁹² På midsommardagen förekommer berättelsen om Noa i flera av predikningarna. På Apostladagen handlar evangelietexten bland annat om orena andar och makten att driva ut demoner.¹⁹³ Då väljer flera predikanter att istället betona den gammaltestamentliga texten där Gud kallar profeten Jeremia.¹⁹⁴ På söndagen före domssöndagen, då evangelietexten handlar om hur det ska bli ”den dag när Människosonen uppenbaras”¹⁹⁵, vänder sig flertalet predikanter även till den söndagens psaltarpsalm, psalm 139, med orden ”Du omger mig på alla sidor, jag är helt i din hand”.¹⁹⁶ Den tredje söndagen i advent inföll 2020 den 13:e december, Luciadagen, vilket gör att texterna i stor utsträckning ignoreras av predikanterna, som istället talar fritt om Johannes Döparen (om vilken evangelietexten visserligen handlar, men det är inte innehållet från just denna text om Johannes som används) samt om Lucia. När julafton och juldagen ska firas under pandemiåret 2020 är det många predikanter som framhåller den första versen ur den gammaltestamentliga texten ur Jesaja: ”Det folk som vandrar i mörkret ser ett stort ljus, över dem som bor i mörkrets land strålar ljuset fram.”¹⁹⁷ Slutligen kan nämnas att på Annandag jul är temat för dagen ”Martyrerna” och då hamnar episteltexten om martyren Stefanos i centrum i predikningarna.

Utöver att predikanterna oftast väljer ut en av de fyra texterna att fokusera på, händer det också att de väljer ut att fokusera sin predikan på *en del* av en text. Ett par söndagar blir detta särskilt tydligt. Ett exempel är den femte söndagen i fastan (under pandemins tidiga skede) där evangelietexten från Johannesevangeliet är relativt lång. Texten skildrar Jesus möte med Nikodemus och de flesta predikanter väljer denna söndag att ta fasta på någon av följande verser:

¹⁹¹ 1 Mos 3:1-13.

¹⁹² Jes 53:1-12.

¹⁹³ Mark 3:7-19.

¹⁹⁴ Jer 1:4-10.

¹⁹⁵ Luk 17:20-30.

¹⁹⁶ Ps 139:1-18.

¹⁹⁷ Jes 9:2.

Liksom Mose hängde upp ormen i öknen, så måste Människosonen upphöjas för att var och en som tror på honom skall ha evigt liv. Så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, för att de som tror på honom inte skall gå under utan ha evigt liv.¹⁹⁸

Evangelietexten fortsätter med följande rader, som predikanterna väljer att inte beröra i sina predikningar:

Ty Gud sände inte sin son till världen för att döma världen utan för att världen skulle räddas genom honom. Den som tror på honom blir inte dömd, men den som inte tror är redan dömd, eftersom han inte har trott på Guds ende sons namn. Och detta är domen, att när ljuset kom in i världen, då älskade människorna mörkret mer än ljuset, eftersom deras gärningar var onda. Den som gör det onda avskyr ljuset och kommer inte till ljuset, för att hans gärningar inte skall avslöjas. Men den som handlar efter sanningen, han kommer till ljuset, för att det skall bli uppenbart att han gör vad Gud vill.¹⁹⁹

Denna söndag i pandemins inledning har predikningarna framför allt ett självvårdande fokus, vilket sannolikt är den främsta förklaringen till det urval av bibelverser som görs. Predikningarna från domssöndagen visar ett liknande mönster. Här väljer flertalet predikanter att tala om den första delen av evangelietexten, där Jesus liknar himmelriket vid ett nät fullt av fisk som ska sorteras. Bara en av predikanterna nämner de sista två verserna, där det står:

Så skall det bli vid världens slut. Änglarna skall gå ut och skilja de onda från de rättfärdiga och kasta dem i den brinnande ugnen. Där skall man gråta och skära tänder.²⁰⁰

4.3.2 Kanon i kanon

Bibeltexterna från evangelieboken dominerar alltså i de undersökta predikningarna, men det är också vanligt förekommande att predikanterna lyfter in fler bibeltexter utöver dessa. Det händer till exempel att predikanter berättar om vad som står i bibelperikopen före eller efter den som hör till söndagen, att man belyser det större sammanhang i bibelboken från vilken texten är hämtad, eller att man säger något om hur söndagens evangelietext ser ut hos andra evangelister. Men det förekommer också att predikanterna citerar, återger eller kort hänvisar till helt andra bibeltexter. Vid kodningen av materialet markerade jag samtliga sådana tillfällen och gick senare igenom

¹⁹⁸ Joh 3:14–16.

¹⁹⁹ Joh 3:17–21.

²⁰⁰ Matt 13:49–50.

vilka bibeltexter som oftare än andra används av predikanterna.²⁰¹ Allra vanligast är att predikanter refererar till *påskens händelser*. Därefter kommer *julens berättelser*. Detta sker oftast inte i formen av rena bibelcitrat, utan snarare hänvisningar till bestämda skeenden. Detsamma gäller hänvisningar till *skapelsen* och *uttåget ur Egypten*.

När det gäller mer konkreta citat av bibeltexter finns en ganska stor bredd representerad i materialet, med texter från både Gamla och Nya testamentet. Dock representeras Gamla testamentet främst av Första och Andra Moseboken, Psaltaren, Jeremia, Jesaja och Ordspråksboken. Av Nya Testamentets 27 böcker citeras totalt 16, däribland samtliga fyra evangelier. Mest citerade nytestamentliga böcker efter evangelierna är Romarbrevet, Första Korinthierbrevet, Galaterbrevet, Första Johannesbrevet och Uppenbarelsboken (kapitel 21 av denna). Trots denna bredd är det några bibelställen som sticker ut ur mängden, då de citeras ett flertal gånger av olika predikanter. Följande åtta bibelställen är i fallande ordning de mest citerade i materialet:

1. Så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, för att de som tror på honom inte skall gå under utan ha evigt liv. (Joh 3:16)
2. Gå därför ut och gör alla folk till lärjungar: döp dem i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn och lär dem att hålla alla de bud jag har gett er. Och jag är med er alla dagar till tidens slut. (Matt 28:19–20)
3. Jag är uppståndelsen och livet. Den som tror på mig skall leva om han än dör, och den som lever och tror på mig skall aldrig någonsin dö. (Joh 11:25–26)
4. Ty där två eller tre är samlade i mitt namn är jag mitt ibland dem. (Matt 18:20)
5. Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus. (Gal 3:28)
6. Jag är världens ljus. Den som följer mig skall inte vandra i mörkret utan ha livets ljus. (Joh 8:12)
7. Jesus svarade dem: ”Vem är min mor och mina bröder?” (Mark 3:33)

²⁰¹ Givetvis med reservation för att jag kan ha missat något citat. Predikanterna anger sällan källor i sina manus. Däremot märks det ofta på språket när det är ett bibelcitat och jag har därför kunnat upptäcka även sådana citat som inte varit välbekanta för mig.

8. Herren är min herde,
ingenting skall fattas mig.
Han för mig i vall på gröna ängar,
han låter mig vila vid lugna vatten.

...

(Ps. 23)

Det mest oväntade av dessa bibelställen är orden ur Markusevangeliet, nr sju i listan. Även dessa bibeltexter som förs in i predikningarna av predikanterna själva är allt annat än jämnt fördelade över de olika manuskripten. En del predikanter använder många extra bibelcitater, andra inget alls.

I luthersk tradition talar man ibland om en ”kanon i kanon”, det vill säga att alla bibeltexter inte ges samma ställning. Luther själv accepterade till exempel den bibelkanon som hans kyrka använde, men han tillät sig att göra skillnad på Bibelns olika böcker. De viktigaste bibelböckerna var för Luther de som enligt honom förmedlade Guds löften genom tro på Jesus Kristus.²⁰² Lite senare i det här kapitlet citerar jag en predikant som skriver att det dubbla kärleksbudet är ”tolkningsnyckeln”, att det är genom detta bibelställe som andra bibeltexter får sin förklaring. Andra predikanter har andra tolkningsnycklar. Ett sätt att förstå ovanstående resultat är att se dessa flitigast använda bibelställen som en del av Svenska kyrkans tolkningsnyckel, eller kanon i kanon, bibeltexter och berättelser som anses viktigare än andra och som påverkar hur andra bibeltexter läses. I biskopsbrevet om lärande och undervisning som utkom 2021 ger biskoparna i kapitlet *Att ge vidare* exempel på vad de menar är viktiga bibeltexter, böner och psalmer i kristen tradition.²⁰³ Bland biskoparnas förslag på viktiga bibeltexter återfinns både Psaltaren 23 och de ovan nämnda citaten från Galaterbrevet och Matteusevangeliet. Däremot är det inget av de ovanstående citaten från Johannesevangeliet som nämns av biskoparna. Inte heller citatet från Markusevangeliet står med på biskoparnas lista. En möjlig förklaring till detta är att deras urval tycks vara fokuserat på narrativa texter.

Det dessa åtta citat har gemensamt är att de (undantaget Mark 3:33) i någon form förmedlar ett glatt eller befriande budskap, ett evangelium. En tänkbar förklaring till att just dessa citat så pass ofta förs in i predikningarna är att de används av predikanterna när dessa inte menar sig finna ett tillräckligt glatt budskap i texterna från evangelieboken. Det skulle i så fall bekräfta Farleys resonemang om att

²⁰² Se till exempel Eriksson 2012, 33–34.

²⁰³ ”och lär dem ...”: *Ett biskopsbrev om lärande och undervisning*, 42.

predikanter strävar efter att både utlägga en viss bibelperikop *och* förkunna evangelium.

Sammantaget visar ovanstående redogörelse att även med relativt fasta ramar – för varje söndag fyra texter och ett tema – kan predikanterna genom sitt val av text eller delar av en viss text, samt genom tillval av ytterligare texter, påverka teologiseringen i predikan. Med detta riktar vi nu fokus mot vad predikanterna själva skriver om sin tolkningsprocess av bibeltexten eller -texterna.

4.4 Predikanterna själva om sin tolkningsprocess

Ofta sker läsning och tolkning av en eller flera bibeltexter som ett första steg i predikoförberedelsen. Materialet för denna avhandling ger inte tillgång till själva tolkningsprocessen, men i enkäten till de predikanter som bidragit med predikningar ställdes en öppen fråga om var man funnit inspiration till sin predikan. I föregående kapitel har jag visat att både kontext och bibeltext nämns som viktiga källor till inspiration. Men i svaren på denna fråga ges också en viss inblick i predikanternas tolkningsarbete och de hjälpmedel som brukats. Därtill ställdes en fråga om huruvida predikanterna använt sig av digitala resurser i förberedelsen av predikan. I dessa svar tillkommer ytterligare information om tolkningsprocessen. Så vad skriver predikanterna själva om sitt tolkningsarbete?

Sammantaget ges i enkätsvaren en bild av en stor bredd när det kommer till predikanternas arbete med att tolka bibeltexten eller -texterna. Här finns till exempel beskrivningar av hur man på olika sätt använt sin kreativitet och sin föreställningsförmåga för att leva sig in i någon viss person i bibelberättelsen eller för att förstå hur det kan ha varit då händelserna utspelade sig. ”Jag försökte leva mig in i hur det var då, den första Palmsöndagen i Jerusalem”, skriver en av predikanterna.²⁰⁴ En annan predikant skriver att hon tycker om att ”gå in i en person i texten”, att detta varit ett grepp hon fått med sig under hela sin aktiva tid i Svenska kyrkan och att hon använder det ibland.²⁰⁵ Något som också återkommer i predikanternas svar är att de fått inspiration i bön eller att bönen varit en del av arbetet med texten. ”I bön och reflexion över texterna” skriver en predikant som svar på var han fått sin inspiration.²⁰⁶

Den största mängden svar som beskriver någon del av tolkningsarbetet rör vad predikanterna har *läst* i sin förberedelse. Många skriver att de här läst

²⁰⁴ Enkäten till en predikan på Palmsöndagen. Sannolikt predikan 0405A.

²⁰⁵ Enkäten till predikan 0410I.

²⁰⁶ Enkäten till predikan 0906J.

bibelkommentarer. En del anger att de oftast läser bibeltexten på grundspråk. Flera nämner att de läser postillor, andras predikningar eller egna predikningar från tidigare år. Därtill nämns predikoutkast i Svensk Kyrkotidning samt Svensk Pastortidning. Bland digitala resurser återkommer ”Tankar inför helgen” på Svenska kyrkans hemsida, bibeln.se, predikan.nu, workingpreacher.org och textweek.com. Men det finns också predikanter som anger att de har ”googlat runt” eller att de relaterar till ”bloggosfären i stort”. En tredjedel av de svarande uppger att de har använt digitala resurser i sin förberedelse av predikan.

Några predikanter berättar att de haft samtal med andra personer om bibeltexterna. En predikant skriver till exempel att hon haft ett samtal med sina kollegor, där de tillsammans reflekterade över alla påskens texter. En annan predikant svarar att hon fått sin inspiration ”från inplanerade tolkande samtal med människor i min närhet, totalt 3 stycken”.²⁰⁷ Bland de digitala resurserna nämns också tolkande samtal i formen av podcasts, främst *Tolkning pågår*.

Ett flertal predikanter nämner mer än en resurs och samma predikant som anger en bibelkommentar från 1937 skriver också att hon lyssnat på *Tolkning pågår*. Bredden av olika hjälpmedel finns alltså inte bara mellan olika predikanter utan samma predikant kan använda sig av flera metoder och verktyg för att tolka texter. En predikant beskriver sin process såhär:

Jag läser alltid alla bibeltexterna flera gånger samt texten före och efter utdragen från GT, episteln och evangeliet. Jag ber, lyssnar och sk flödesskriver. Helig Ande talar. Efter förarbetet stämmer jag av med bibelkommentarer och så småningom utkristalliseras ett huvudfokus.²⁰⁸

Här anar vi att tolkningen av bibeltexterna kan vara en längre process i flera led, vilket även framkommer hos den predikant som på frågan om inspiration svarar ”förhoppningsvis den Heliga Ande, men utöver det bibel- och homiletiska kommentarer, och en egen hyfsat lång reflektionsprocess (ett par veckor).”²⁰⁹ Någon motsvarande systematisk process gällande tolkning av kontext eller tradition nämns inte.

Ibland blir tolkningsprocessen, eller det som ibland kallas för ”brottningen med texten”, synlig i den färdiga predikan. Detta visar ett par exempel i slutet av det här kapitlet, där predikanterna haft att tolka en eller flera texter som de upplevt som ”svåra”. Exempelen är intressanta både utifrån att de visar hur tolkningsprocessen kan

²⁰⁷ Enkät till predikan 0410D.

²⁰⁸ Enkät till predikan 0419E.

²⁰⁹ Enkät till predikan 0927A.

lämna synliga spår i den färdiga predikan och utifrån att de uppvisar en bredd av olika tolkningsstrategier för samma text.

4.5 Predikanterna om Bibeln och dess auktoritet

En utgångspunkt för den här avhandlingen är att bibeltexten är en av de tre sorters trådar som knyts samman i predikanternas teologisering. Då är det rimligt att också anta att predikanternas *syn på Bibeln* är av stor betydelse. Men vad går egentligen att utifrån predikomaterialet säga om predikanternas syn på Bibeln som helhet och dess auktoritet? Innan jag redogör för vad jag funnit i materialet, vill jag i ljuset av ovan nämnda undersökning av predikanterna i pingstkyrkan visa på vad jag *inte* funnit. I artikeln från 2019 undersöker Ulrik Josefsson svenska pingstpredikningar och finner något i sitt material som jag inte känner igen från den stora majoriteten undersökta predikningar för den här avhandlingen. Josefsson skriver dels att predikningarna är fulla av bibelreferenser och -alluderingsar, dels att predikanterna är måna om att markera trohet mot Bibeln. Det sistnämnda märks enligt Josefsson bland annat genom att pastorererna använder formuleringar som ”Bibeln talar om” eller ”Bibeln målar upp”.²¹⁰ I mitt material är användandet av fler bibeltexter än söndagens texter ojämnt fördelat: det finns helt klart predikningar som innehåller många bibelreferenser, men de predikningarna är relativt få till antalet. Likaså är antalet referenser till Bibeln som allmän auktoritet litet. Så hur ser det då ut med referenserna till Bibeln som helhet? Vad säger predikanterna själva – i sina predikningar – om *Bibeln*?

Här vill jag först ge ett exempel på en predikant som i sin beskrivning av Bibeln ligger i linje med vad som präglat den homiletiska litteraturen de senaste 50 åren och som jag ovan redogjort för, samtidigt som predikanten beskriver en egen ”tolkningsnyckel”. Predikanten skriver i sin predikan:

Bibeln måste tolkas in i vår egen tid, in i vårt eget sammanhang och in i människors liv för att bli begriplig och angelägen. Guds Ord är intet statiskt. Guds ord finns i Bibeln som ett tilltal och vår uppgift med det allmänna prästadömet är att hjälpa människor att både kunna höra och läsa detta tilltal. Tolkningsnyckeln som är viktig är det dubbla kärleksbudet. Vad betyder den enskilda bibeltexten in i en människas liv sedd ur det dubbla kärleksbudets glasögon?²¹¹

²¹⁰ Josefsson 2019, 155.

²¹¹ Predikan 0802I.

Samtidigt ger en annan predikant uttryck för ett annat synsätt:

Som ett gammalt råd om bibelläsning säger: Läs som det står, gör som det står och det ska bli som det står.²¹²

Bortsett från dessa båda citat om Bibeln och tolkning är det få predikanter som i sina predikningar ger ord åt sin bibelsyn, samtidigt som den ibland kan anas mellan raderna. Men Bibeln kommer på andra sätt på tal i predikningarna. En sökning på Bibel/Bibeln/Bibelns i mitt material gav 107 träffar fördelade på 62 olika predikningar med som högst fem träffar i samma predikan. Orden Skriften och Skriftens förekom i totalt nio predikningar. Jag gjorde en närmare läsning av alla dessa träffar för att identifiera mönster i vad som sägs och i hur referenser till Bibeln används.

Ett vanligt sätt att skriva om Bibeln är när predikanterna vill föra in information i sina predikningar som kan påverka tolkningen av den söndagens bibeltexter. Det kan handla om olika betydelser av ett ord eller ett större sammanhang som predikanten vill placera in den givna texten i. Här följer ett par exempel:

Ordet hjärta kan ju ibland i bibeln översättas just som hjärta och ibland som Ande. Orden är kraftigt synonyma.²¹³

Dagens brevttext/episteltext är inte från de vanliga breven i bibeln, de som Petrus och Paulus och några till har skrivit. Den är från ett av breven i inledningen till Uppenbarelseboken. Där finns sju stycken till olika församlingar i mindre Asien, det som idag är Turkiet. På lite olika sätt kommenteras situationen i församlingarna, både kritik och beröm. Och ibland kan vi känna igen oss i deras situation.²¹⁴

Ibland är poängen nästan den motsatta, nämligen att tala om att någon viss information *inte* finns att hitta i Bibeln, eller att belysa Bibelns begränsningar på andra sätt. Två exempel på detta är följande:

Men exakt vad som skulle hända efter döden visste de inte. Bibeln har inte så många bilder om vad som händer efter döden. En av de få finns hos profeten Jesaja.²¹⁵

Vem har skrivit Bibeln och var är kvinnornas röst? Det är män som skrivit Bibeln med Guds inspiration och män var och är fortfarande normen i vårt samhälle.²¹⁶

²¹² Predikan 1129K.

²¹³ Predikan 0802J-t.

²¹⁴ Predikan 0315D.

²¹⁵ Predikan 1101H.

En annan linje i talet om Bibeln är att predikanterna försöker visa att Bibeln – faktiskt – kan vara av intresse, att den har något att säga vår tids människor. Det märks till exempel i följande citat:

Tänk dig att du ställs inför en ny och oväntad situation
Hur skulle du tänka om du just sagt ja till nå't du aldrig varit med om förut?
Hur skulle jag och du tänka om vi sagt ja till nå't vi inte vet om vi klarar av?
Hade vi haft nå'n att prata med om vi fått ett viktigt uppdrag?
Det här är frågor som jag har å därför är jag så glad att vi i Bibeln har berättelser som handlar om det här.²¹⁷

Jag noterar också att vid ett antal tillfällen talar predikanter om Bibelns budskap lite svepande, på ett sätt som får det att framstå som om Bibeln och Bibelns budskap vore mer av en enhet än de egentligen är. Det står till exempel:

Från bibelns första bok till den sista, så ser vi att det är den Helige Ande som gör skillnaden.²¹⁸

Ur bilden av fiskarna tror jag ändå vi vågar dra slutsatsen *utifrån bibelns samlade budskap* att vi inte kan avgöra vilken fisk som är god och vilken som är dålig.²¹⁹

Men det finns även ett exempel på en predikant som tydligt talar om Bibelns budskap i pluralis och en annan predikant som betonar vikten av att i kyrkan få rum för sin skepsis också mot sådant som sägs i Bibeln. Läsande av Bibeln som en praktik omnämns också, då ofta i samband med att andra praktiker omtalas, som till exempel firande av gudstjänst och nattvard.

Sammantaget framträder en bild som skiljer sig från den Josefsson beskriver. Predikanterna i detta svenskkyrkliga material uttrycker sig inte på samma sätt som pingstpredikanterna för att visa att Bibeln (som helhet) är en självklar auktoritet man delar med sina lyssnare och som man därmed vill visa att predikan är förankrad i. Däremot är det vanligt att predikanter på olika sätt visar att predikan hör ihop med – eller är förankrad i – söndagens *texter*, framför allt evangelietexten. Även detta kan vara ett sätt för predikanterna att uttrycka sin lojalitet mot Bibeln som auktoritet. Därtill visar materialet att Bibeln som helhet är något man försöker framställa som intressant och relevant samt som en hjälp i tolkningen av en enskild bibeltext.

²¹⁶ Predikan 0322E.

²¹⁷ Predikan 0322B.

²¹⁸ Predikan 0802J-t.

²¹⁹ Predikan 1122A. Min kursivering.

4.6 Modeller för användande av bibeltexterna i predikan

I den norska boken *Prekenbeskrivelse* skriver författarna och teologerna Rolv Nøtvik Jakobsen och Gunnfrid Ljones Øierud att det hör till deras definition av predikan att den är ”förkunnelse av evangeliet med utgångspunkt i en biblisk text”.²²⁰ Vidare skriver de att det i den norska högmässans gudstjänstordning heter att predikan ska vara ”över” texten, en formulering som även finns på svenska, men att den som undersöker förhållandet mellan bibeltext och predikan finner att denna formulering rymmer en mångfald av olika sätt att behandla texten. I det följande har jag valt ut några predikningar att undersöka närmare just med avseende på *hur* bibeltexten används i predikan. Själva urvalet har gått till så, att jag under den första kodningen av materialet för varje predikan skrivit ett par meningar utifrån frågan ”Vad gör predikan med bibeltexten? (Till exempel förklarar, gestaltar, ignorerar, avvärjar, aktualiserar, översätter?)”²²¹ Ofta kan mer än ett av dessa ord tillämpas på samma predikan, då bibeltexten kan användas på mer än ett sätt av samma predikant. Jag har inte heller begränsat mig till de exempelord som finns i frågeställningen utan har försökt att så nära jag kan beskriva vad jag ser av bibelanvändandet i predikan. Därefter har jag sammanställt mina anteckningar och samlat predikningarna i kluster kring de beskrivningar som liknar varandra. För varje kluster har jag sedan valt ut en predikan som representant för detta och slutligen undersökt dessa utvalda predikningar närmare. Det som nu följer är en presentation av vad denna undersökning har visat. Jag har valt att kalla de olika modellerna för vad predikan ”gör med texten” för *förklarar och utlägger; aktualiserar; återberättar; gestaltar; använder som en röd tråd; går i dialog med* samt *tar avstamp i*. Därtill tar jag upp de predikningar som tycks *välja bort* att använda texten.

4.6.1 Förklarar och utlägger

Många predikningar har inslag av undervisning, men det finns predikningar som mer än andra lägger vikt just vid att *förklara* bibeltexten för församlingen. Inte sällan har dessa predikningar andra undervisande inslag såsom översättande av svåra ord eller information om hur samhället och livet såg ut vid den tid texten skrevs. Att *kommentera* bibeltexten är ett vanligt inslag i dessa mer förklarande och utläggande predikningar.

Det exempel jag valt är en predikan från Andra söndagen i fastan, tillika Internationella kvinnodagen, där predikanten börjar med att klargöra hur scenen för

²²⁰ Jakobsen & Øierud 2009, 99. Min översättning.

²²¹ Se bilaga med analysfrågor. Se även Jakobsen & Øierud 2009, 104–105.

evangelieberättelsen om kvinnan med nardusbalsamflaskan ser ut.²²² Redan här för predikanten in kunskap han finner relevant för förståelsen av texten. Han skriver att när Jesus låg till bords med sina lärjungar hemma hos Simon i Betania var det förmodligen inga kvinnor runt bordet. Predikanten ger också information om att vid fler tillfällen i Bibeln uppfattar anhängare till Jesus det som irriterande när det dyker upp en kvinna och lägger sig i. ”Men det är tydligt att för Jesus är varje människa lika viktig och värd samma uppmärksamhet. Hos honom finns ingen respekt för könsnormer eller roller.”²²³ Därefter berättar predikanten att kvinnan med balsamflaskan gör entré och tömmer hela flaskan över Jesus. Genast ges information om vad nardusbalsam är: att det utvinns ur rötterna på en växt som växer på 3–5000 meters höjd och att värdet av en sådan flaska på den tiden uppgick till en årslön för en grovarbetare. Efter att ha kommenterat lärjungarnas reaktion på det inträffade, samt det enligt predikanten rimliga i denna reaktion, förklarar predikanten vidare att orden Messias och Kristus betyder den smorde och att ”den oidentifierade kvinnan har sett något hos Jesus som fick henne att vilja manifesteras att han var åtminstone hennes konung”.²²⁴ Det var med andra ord denna kvinna som såg till att Jesus också blev ”den smorde”, tillägger predikanten. Efter att så ha ägnat lite drygt halva predikan åt att förklara texten övergår predikanten till att tala om att vara okänd respektive att göra sig ett namn. Predikan landar i att

Vi kan vara vem som helst. Vilket kön vi än har och vilken samhällsställning vi än har eller saknar. Inför Jesus är det enda som betyder något att vi förstår vem han är. [...] Idag, på internationella kvinnodagen finns det många anledningar till att påminna oss om att evangeliet inte gör skillnad på människor, inte på män och kvinnor och inte på judar och greker. I Kristus är vi alla ett – vilka vi än är. Och han, konungen, ser alla med samma kärlek.²²⁵

Förklarandet av texten övergår således i ett budskap som relateras till den aktuella kontexten. Så är det inte sällan med de predikningar som förklarar texten, att de inte stannar därvid utan fortsätter från förklaringen till ett budskap som sedan ställs i relation till något aktuellt. Men det finns också predikningar som ännu tydligare – och redan från predikans inledning – syftar till att visa på textens aktualitet. Till dessa predikningar vänder vi oss nu.

²²² Mark 14:3–9.

²²³ Predikan 0308C.

²²⁴ Predikan 0308C.

²²⁵ Predikan 0308C.

4.6.2 Aktualiserar

Under första söndagen i fastan väljer en predikant att predika över texten från Gamla testamentet, om ormen som lockar människan att äta av frukten.²²⁶ I denna predikan *aktualiserar* predikanten texten och betonar för lyssnarna att den har med livet här och nu att göra. Detta blir uppenbart redan i predikans inledande meningar:

Berättelsen om Adam och Eva handlar inte om en man som hette Adam och en kvinna som heter Eva. Utan den handlar om människan, människosläktet, om varje människa. Adam är ett hebreiskt ord som betyder ”människa” Eva betyder ”liv”. Det handlar om oss, om dig och om mig. Det är en arketypisk berättelse som säger något om vad det innebär att vara människa.²²⁷

Predikanten går sedan vidare till att tala om att bibelberättelsen säger något om hur ondskan fungerar: berättelsen säger att lögnen är syndens moder. När detta är konstaterat, lyfter predikanten fram en ”jämförelse med något aktuellt.”²²⁸ Miljörelsen tas upp som ett exempel där det existerar motsatta påståenden om vad som är sant: det finns både ”miljöivrare” och ”miljöförnekare”. Predikanten resonerar därpå kring hur man vet vad som är sanning och vad det kan leda till om man väljer att tro på den ena eller andra linjen i fråga om miljön.

Därefter byter predikan spår. Predikanten slår fast att berättelsen också handlar om vår självupptagenhet, om ”människans narcissism och storhetsvansinne, vår girighet”. Predikanten beskriver hur mannen och kvinnan i bibelberättelsen skyller ifrån sig för att sedan konstatera att ”så gör människan än.”²²⁹ Lite senare säger predikanten att berättelsen bygger på en fantastisk människokänedom och att den kan fungera som en spegel för oss.

Denna predikan är ett exempel på vad som sker i många predikningar i materialet: texten relateras till tillvaron idag, både till konkreta aktuella situationer och till mer allmänmänskliga teman. Som redan nämnts i kapitlet om kontexten, går det inte att i den färdiga predikan se hur själva tolkningsprocessen sett ut: har kontexten styrt tolkningen av bibeltexten eller har tolkningen av texten styrt perspektivet på kontexten? Det man kan se i den här predikan är hur det presenteras för lyssnaren. I det här fallet framställs det som att berättelsen ”säger något” och att detta ”något” sedan av predikanten aktualiseras med hjälp av exempel från vår tid.

²²⁶ 1 Mos 3:1–13.

²²⁷ Predikan 0301C.

²²⁸ Predikan 0301C.

²²⁹ Predikan 0301C.

En variant av detta sätt att aktualisera bibeltexten är att mer eller mindre rakt av översätta skeendena i bibeltexten till liknande skeenden idag. En predikant som predikar över liknelsen med den förlorade sonen beskriver i en passage av predikan vad det är som händer i texten:

På ganska kort tid har han slösat bort alltihopa på fåfångans marknad. Han kanske har gått till spellokalen. Satsat pengar på travet, på bingon, tipset eller nätcasinot. Vad vet jag? Han har gått till baren och där har han varit kung.²³⁰

Orden ”travet”, ”tipset”, ”nätcasinot” samt uttrycket ”kung i baren” knyter bibeltextens tråd till samtiden. En annan variant är när texten – ännu tydligare än i det första exemplet – ”tillämpas” på någon konkret situation, som i den predikan som nämndes i kapitel tre, där den gyllene regeln av predikanten tillämpas på ett antal situationer i vår tid enligt följande:

Om jag var tvungen att fly för mitt liv till ett annat land, hur skulle jag vilja bli mottagen? Om jag satt ensam och inte hade några kompisar hur skulle jag vilja att de som fanns runt mig gjorde? Om jag inte fick ekonomin att gå ihop, om jag inte hade någonstans att bo, om jag inte hade någon som lyssnade på mig, om jag gick på mellanstadiet, om jag satt i kassan i mataffären, om jag var sjuksköterska på intensivvårdsavdelningen, vad skulle jag vilja att människor gjorde då?²³¹

4.6.3 Återberättar

En predikan från palmsöndagen får stå som exempel på predikningar som framför allt återberättar bibeltexten i någon form och därigenom ger den en tolkning. I just denna predikan är det palmsöndagens skeenden, när Jesus rider in i Jerusalem, som återberättas ur en pojkes perspektiv. Som lyssnare får vi följa honom och hans syskon på morgonen när de gör sig i ordning för att gå ut på stan och ta emot Jesus. Predikanten växlar mellan att gestalta en familjesituation som för lyssnaren kan kännas igen – med exempelvis syskon som retas och bråkar – och att ge information om vad som är speciellt med just den här situationen. Till exempel ger pojken storebror uttryck för hur han ser fram emot att Jesus ska komma och befria dem från den romerska ockupationen.

Därefter kommer en scen där berättelsens jag är ute på en öppen plats och beskriver hur mycket folk som finns där. Värme, ljud och stämning skildras. Pojken ger en ögonvittnesskildring av hur människor sjunger och tar av sina mantlar för att lägga

²³⁰ Predikan 0628F-t.

²³¹ Predikan 0906G.

mitt på gatan. Innan han får syn på Jesus sätter han ord på sin förväntan: på en kung med en armé och vita hästar som drar en gyllene vagn. Just när predikans jag ska få syn på Jesus så klipps berättelsen och scenen byts till när pojken ligger i sin säng om kvällen och förundras över vad han varit med om. Här får lyssnaren information om Jesus och om pojkens möte med Jesus: att han red på en vanlig åsna som en bonde, att hans blick fyllde pojken med kärlek, att det i mötet kändes som att tiden upphörde och att allt ställdes på ända. Predikan avslutas med att pojken gör följande reflektion:

Den som jag trodde var stark, var egentligen den svage. Och det som jag trodde [var] svaghet var egentligen verklig styrka! Jag börjar ana en annan verklighet. Jag anar att mitt liv från och med denna dag kommer att ta en helt ny riktning.²³²

Just den här predikan är en enda narrativ berättelse från början till slut, men det förekommer också att predikanter låter *en del* av sin predikan utgöras av ett återberättande, inte sällan ur en viss karaktärs perspektiv. Det kan både vara karaktärer som uttryckligen omnämns i bibeltexten och sådana som predikanten föreställer sig skulle kunna vara där. På långfredagen är det till exempel en predikant som inleder predikan med att återberätta långfredagens skeenden sedda i perspektivet av en kvinna som först trott på Jesus men som sedan blivit besviken och nu hoppas på hans dödsdom.²³³

4.6.4 Gestaltar

Att tillämpa och aktualisera texter genom att knyta dem till vår tids aktuella händelser är ett relativt vanligt sätt att använda bibeltexten på i de undersökta predikningarna. Mindre vanligt är att *gestalta* texterna genom att ge dem helt nya bilder och berättelser som i någon mån ger uttryck för ett budskap som liknar ett av textens budskap. En predikan som gör detta är hämtad från Tredje söndagen efter trefaldighet. Texten för denna predikan är liknelsen om den förlorade sonen.²³⁴ Predikanten skriver:

Jesus använder liknelser, bilder och berättelser för att förklara Gud. En av hans mest kända är berättelsen om den förlorade sonen, där Gud liknas vid en förälder, vars

²³² Predikan 0405A.

²³³ Predikan 0410I.

²³⁴ Luk 15:11–32.

kärlek övervinner allt. Jag tror att vi behöver göra likadant som Jesus. Också vi behöver hitta bilder, som beskriver erfarenheter av Gud.²³⁵

Därefter återger predikanten en barnbok om Storm-Stina av författaren Lena Andersson. Stina och hennes morfar är på en skärgårdsö tillsammans på sommaren. En storm är på väg och snart upptäcker morfar att Stina inte är kvar i huset. Morfar letar efter Stina och finner henne till slut. Men han blir inte arg och skäller på henne. Han lyfter upp Stina och säger ”Kära barn, inte kan du sitta alldeles ensam ute i stormen. Nu börjar vi om. Vill man möta en storm, måste man alltid vara två.”²³⁶ Predikanten avslutar sin predikan med orden:

Jag vill tro att Gud möter oss på samma sätt som morfar mötte Stina. Att Gud vill lyfta oss ur det som binder och hjälpa oss att börja om. I en storm måste man alltid vara två.²³⁷

Morfadern i berättelsen om Storm-Stina påminner om pappan i berättelsen om den förlorade sonen. De båda berättelserna förmedlar en gudsbild som är välkomnande och förlåtande. Predikans berättelse om Storm-Stina kan sägas ge bibelberättelsen en ny gestalt. Den säger det predikanten vill belysa från bibeltexten, men i en annan form.

4.6.5 Använder som en röd tråd

Ett annat sätt att använda bibeltexten i predikan är att ha den som predikans röda tråd eller centrum, kring vilken predikan sedan rör sig. Återigen är det en predikan från Andra söndagen i fastan, tillika internationella kvinnodagen, som får stå exempel. På nytt är det evangelietexten om kvinnan med nardusbalsamflaskan²³⁸ som är i centrum och man kan beskriva det som att predikan hela tiden rör sig in i och ut ur bibeltexten och väver samman bibelberättelsen med kunskaper som kan användas för att tolka denna, samt med vår tid. Predikan börjar med bibeltexten. Predikanten talar om att det här händer något viktigt som gör att man överallt kommer att minnas kvinnan med balsamflaskan. Därefter anges vad predikan kommer att handla om: en kvinna som handlar och agerar, som vågar stå för sin tro och sin känsla. Därpå kommer predikan in på hur Jesus ger utrymme åt dem som andra inte räknar med. Sedan byter predikanten spår en aning och menar att texten också säger något om hur

²³⁵ Predikan 0628G-t.

²³⁶ Predikan 0628G-t.

²³⁷ Predikan 0628G-t.

²³⁸ Mark 14:3–9.

Jesus efterföljare ska vara. Predikanten tecknar bilden av lärjungarna som tävlar om Jesus gunst, som ”kämpade för att själva få positioner och fördelar”²³⁹. Därpå återgår predikan till texten:

Där är de nu runt bordet och alla försöker säga rätt saker och göra rätt för att Jesus ska se dem och räkna med dem lite mer. De försöker imponera och begripa vad som är på gång. Jesus har just sagt att han är på väg upp till Jerusalem för den sista gången. Då kommer den märkliga kvinnan, hon vill inte ha något av Jesus utan ge honom något istället.²⁴⁰

Lyssnaren får så information om flaskans värde och om vad smörjande med olja hade för funktion och betydelse på Jesus tid. Därefter ges texten en tolkning: kvinnan visar med handling istället för ord att Jesus inte är någon annan än Gud själv i mänsklig gestalt. Predikanten säger så några meningar om varför Jesus kom till jorden och att Gud vill vara med oss alla dagar. Söndagens tema ”Den kämpande tron” kommenteras kort. Sedan återvänder predikanten till texten och ger den på nytt en tolkning:

Kvinnan med nardusbalsam gav sin kärlek till Jesus med den tidens starkaste tecken på kärlek, den fina oljan av nardus. Hon visade sin tro och vågade följa den. Och han tog emot hennes kärlek och hennes gåva. Och då blev det klart, att för Jesus är vi alla medräknade och accepterade, Gud ser oss alla som sina älskade barn, Guds avbilder och älskade människor vem vi än är.²⁴¹

I en del predikningar av detta slag finns en tydlig rörelse genom texten, där textens första delar till att börja med ges lite kommentarer och någon tolkning. Därefter arbetar sig predikanten genom texten och kommenterar, tolkar eller informerar om en bit i taget av texten, som i en homilia. Det är inte så tydligt i just den här predikan. Här märks det mer att en aspekt i taget av texten fångas upp för att kommenteras och tolkas och sedan framhålls någon annan aspekt av texten. Ofta förutsätter predikningar som använder texten på detta sätt att lyssnarna är bekanta med texten och till exempel vet i vilken ordning saker händer. Annars riskerar den röda tråden att bli osynlig för lyssnaren.

²³⁹ Predikan 0308I.

²⁴⁰ Predikan 0308I.

²⁴¹ Predikan 0308I.

4.6.6 Går i dialog med

Det händer att det i predikningar framstår som att bibeltextens budskap är mer eller mindre glasklart och att predikanten bara har att översätta det till vår tid och vårt sammanhang. Men det finns också predikanter som framhåller att förståelsen av texten är mindre entydig. Ett sådant exempel återkommer jag till nedan i stycket om att hantera svåra texter. Ett annat exempel är en predikan från första advent, där predikanten skriver att när Jesus rider in i Jerusalem har han inte bara en utan två åsnor, en stor och en liten. Predikanten fortsätter:

Men fölet, vad ska Jesus ha det till? Ett åsneföl går ju inte att rida på. Men Jesus sa att han behöver dem – båda två. Varför behöver Jesus två åsnor? Det förklarar han inte, så vi får gissa.²⁴²

Predikanten föreslår sedan ett antal tänkbara anledningar till att Jesus vill ha med sig ett föl när han rider in i Jerusalem. Varje förklaring inleds med ett *kanske*. ”Kanske kände sig åsnemamman tryggare i folkvimlet om hon hade fölet med sig.”²⁴³ Efter ett antal *kansken* skriver predikanten att de jublande folkmassorna säkert förstår att det inte går att besegra romarriket med två åsnor och tolv obehäpnade lärjungar, men att folket ändå jublar, eftersom Jesus kommer med en annan sorts makt. I predikans sista stycke landar predikanten i följande tolkning:

Jesus är en kung som behöver ett litet åsneföl. Han behöver inga arméer, men han behöver dig och mig. Han behöver dig som är liten och svag. [...] Han behöver dig som är framgångsrik och respekterad men när som helst kan falla. Han behöver dig som biter ihop för att orka. Han behöver dig som tycker att pandemin har hållit på alldeles för länge. Han behöver dig, och du får vara med i hans triumftåg.²⁴⁴

Predikanten resonerar sig fram till en tolkning, som visserligen blir allt tydligare och som uttrycks med allt större säkerhet, men samtidigt är det uppenbart att det här kan finnas andra sätt att se på saken. Det framkommer att predikanten själv *försöker förstå* texten.

I andra fall går predikanten in med ett större ifrågasättande av texten. Vad menas egentligen här? Predikan kan då få inslag av en prövande dialog med texten. I enstaka fall utmanar predikanten textens budskap och i några fall belyser predikanten att texten på något sätt utmanar de lyssnande.

²⁴² Predikan 1129C.

²⁴³ Predikan 1129C.

²⁴⁴ Predikan 1129C.

4.6.7 Tar avstamp i

Det finns predikningar som i sin inledning kommenterar bibeltexten, men som sedan går vidare till andra fokus. De tar så att säga avstamp i texten, men rör sig sedan vidare utan att återvända till den. Den vanligaste formen för detta är när ett tema utvinns från bibeltexten och predikanten sedan utlägger detta tema. I en predikan från Fjärde söndagen efter trefaldighet, där temat för söndagen är ”Att inte döma”, finns texten med i inledningen som en del av presentationen av temat:

Vi får lära oss av Jesus att inte döma andra, utan för det första behandla andra som du själv behöver bli behandlad [...] och för det andra betrakta oss själva och vårt beteende så nyktert vi kan – och vara självkritiska – om det inte är så att vi alltid dömer oss själva värst ... Så kan det vara för en del av oss, men de flesta skyddar sig själva genom att inte våga se klarsynt på sig själv, *alltså missar vi bjälken i vårt eget öga medan vi gärna upptäcker den pyttelilla flisan i den andras öga.*²⁴⁵

Den kursiverade delen av citatet spelar an på söndagens evangelietext. Efter detta korta omnämnande av bibeltexten fortsätter predikanten att reflektera över temat att inte döma och vad detta kan betyda för människor idag.

I andra fall tycks steget bort från texten vara längre. I en dialogpredikan från andra söndagen i fastan ställer prästen en fråga till sin dialogpartner om vad denna tänker om texten om kvinnan och balsamfalskan. Dialogpartnern ger ett kortfattat svar varefter prästen gör följande övergång:

Texten kommer i slutet av Markusevangeliet, därför sägs det att Jesus blir smord för sin begravning. Han säger ju också att de alltid kommer att ha nödställda människor omkring sig, men inte alltid honom. Vi har ju den här boken av Olle Carlsson fast i lite olika utgåvor. Jag har predikat om maktlöshet, tillit och överlåtelse. De följande tre stegen är Självvranssakan, Bekännelse och Vila. Men jag tänker att det är svårt att beröra alla tre. Om vi tittar på steget Bekännelse, det är väl ändå det centrala.²⁴⁶

Därefter följer en temapredikan om bekännelse, med grund i Olle Carlssons bok *Tolv steg för hopplösa*. Steget från texten till temat är relativt stort och kopplingen dem emellan görs inte helt tydlig. Om inget annat så visar den här predikan hur stark traditionen är, att predikan ska säga något om – eller beröra – söndagens bibeltexter. Trots att temat tycks vara på förhand valt, man följer en bok som ger upphov till en predikoserie, vill man ändå se till att bibeltexten finns med, kommenteras och helst leder vidare till resten av predikan.

²⁴⁵ Predikan 0705D. Min kursivering.

²⁴⁶ Predikan 0308D.

4.6.8 Att inte använda söndagens texter är också ett val

Alla predikningar gör något med bibeltexten, menar Nøtvik Jakobsen och Ljones Øierud i boken *Prekenbeskrivelse*. Detta gäller, menar de vidare, även när texten *inte* används eller ens nämns. I ett sammanhang där predikanten förväntas läsa bibeltexterna för söndagen blir det en betydelsefull handling att i predikan *inte* förhålla sig till dessa texter.²⁴⁷ I det här avsnittet visar jag på att predikningar inte alltid lyfter fram, tolkar eller förklarar någon av söndagens bibeltexter. Det finns också fall där predikanten i stor utsträckning ignorerar, eller utelämnar, texterna. Ett utelämnande av söndagens texter kan ha olika förklaringar. En predikant uppger i enkäten att han valde att inte utgå från den givna söndagens texter eftersom det var en gudstjänst främst anpassad för barn. I något fall är det en predikan från en sinnesromässa och dessa har ofta egna teman som inte följer kyrkoåret och evangelieboken. Det finns också söndagar och andra helgdagar då predikanter ställs inför en rad olika uppdrag som kan vara svåra att förena. På Alla helgons dag är det till exempel vanligt att man har en gudstjänst där man tänder ljus för dem som gått bort under året samtidigt som den dagens tema är ”Helgonen” och samtidigt som evangelietexten består av saligprisningarna och veropen från Lukasevangeliet, en text som kan uppfattas som utmanande.²⁴⁸ I sådana fall har predikanterna att välja mellan att försöka balansera och uppfylla alla de olika uppgifterna för dagen i en och samma predikan eller att välja bort någon av uppgifterna. Så väljer till exempel en predikant på Alla helgons dag att tala om helgonen samt om sorgen, döden och evighetshoppet, men inte om bibeltexterna.²⁴⁹

Som redan nämnts finns det flera prov på att predikanter väljer ut *en liten del* av en bibeltext och lämnar resten åt sidan. Här angav jag som exempel Femte söndagen i fastan, då coronapandemin är alldeles ny och flera av predikanterna väljer ut en enstaka vers ur bibeltexten för att sedan ägna en stor del av predikan åt själavård i en orolig situation.²⁵⁰

Under själva påskdagen är det också ett antal predikanter som inte nämner evangelietexten för söndagen utan gör en utläggning eller tolkning av uppståndelsen som sådan. Ytterligare någon predikant nöjer sig med att kommentera evangelietextens allra sista mening, där Jesus säger: ”Och jag är med er alla dagar till tidens slut.”²⁵¹

²⁴⁷ Jakobsen & Øierud 2009, 104.

²⁴⁸ Luk 6:20–26.

²⁴⁹ Predikan 1031E.

²⁵⁰ Se till exempel predikan 0329B.

²⁵¹ Matt 28:20.

4.7 Tre olika vägar när predikanten finner bibeltexten svår

Vad som är en "svår" bibeltext att utgå från i sin predikan är naturligtvis olika för olika predikanter. Det finns inga objektivt svåra texter. Men i två av predikningarna från den tredje söndagen i fastan framgår det att predikanterna funnit texterna utmanande. Jag har därför valt att se närmare på denna söndag som ett exempel på hur predikanter gjort olika vägval i mötet med texterna. Temat för söndagen är "Kampen mot ondskan" och evangelietexten handlar om hur Jesus driver ut en stum ande ur en pojke.²⁵² Texten från Gamla testamentet handlar om profeten Elias strid mot Baals profeter, en berättelse som så småningom leder till att Elia låter avrätta 450 profeter.²⁵³ Episteltexten är från Uppenbarelseboken och rymmer en uppmaning till omvändelse.²⁵⁴ En del element i dessa texter, som till exempel att bli besatt av andar eller att låta döda 450 människor som bekänner sig till en tro på en annan gud, är främmande för vår tid och plats.²⁵⁵ Jag vill här beskriva hur tre olika predikanter hanterar dessa texter i sin predikan. Den första väljer en väg som inte är så vanligt förekommande i materialet: hon tar spjörn mot texterna och ifrågasätter framför allt texternas relation till rubriken "kampen mot ondskan". Detta klargörs redan i predikans inledning:

Jag blir så beklämd. Visst förstår jag andemeningen i dagens texter och rubriken, men jag reagerar på språkbruket, *Kampen mot ondskan*. [...] Det handlar om strid, att beväpna sig, att bryta och krossa. Det är ett bildspråk som lånar orden från krigets värld och där slutmålet är den triumferande segrarens fred. I mig väcker det ett obehag, jag vill inte riktigt ställa upp på det här, det måste finnas ett annat sätt att se på det hela.²⁵⁶

Därefter går predikanten igenom söndagens bibeltexter en efter en och pekar ut det hon finner problematiskt. Först återberättas texten om Elia och den sätts in i sitt större sammanhang. Predikanten beskriver hur Elia faktiskt hånar Baals profeter för att deras gud inte lyckas få en eld att brinna. Sedan låter han förfölja dem till siste man. Detta ställs så i ljuset av allt arbete som idag görs för religionsdialog och som går ut på att öka respekten och förståelsen för varandras religion. Predikanten avslutar delen om Elia:

²⁵² Mark 9:14–32.

²⁵³ 1 Kung 18:26–29, 36–39. (Själva avrättningen sker dock i vers 40.)

²⁵⁴ Upp 3:14–19.

²⁵⁵ Som en av predikanterna uttrycker det, och som jag citerar lite längre fram: "bibeltexter som känns främmande för vår tid eller vårt liv". Från predikan 0315C.

²⁵⁶ Predikan 0315B.

Det hånfulla sättet som Elia uppträder med gentemot Baalsprofeterna, jag förstår att det har sin poäng i berättelsen, men att framställa det som ett exempel på hur kampen mot ondskan ska bedrivas gör mig både ledsen och förfärad.²⁵⁷

Därefter tar predikanten sig an nästa text, den ur Uppenbarelseboken. Hon citerar en rad ur texten: *"Om du ändå vore varm eller kall! Men nu är du ljum, varken varm eller kall"*.²⁵⁸ Predikanten menar att orden för tankarna till det svart-vita, det som uppmuntrar till fanatism. Korstågen och inkquisitionen nämns som exempel på när detta tänkande lett fel. Den här delen av predikan avslutas:

Detta antingen eller, svart eller vitt, håller du inte med mig så är du med automatik emot mig, det gagnar inte heller någon vilja till samförstånd och fredliga lösningar, tvärt om, där föds och göds mycket ondskas.²⁵⁹

Så kommer predikanten till evangelietexten. Hon återberättar den kortfattat och nämner att hon tolkar det som att pojken i berättelsen hade epilepsi, men att det visste man förstås inte på Jesus tid. Därefter framhåller hon att lärjungarna frågar Jesus varför inte de kunnat driva ut demonen, trots att de försökt. Jesus svarar dem att den sorten bara kan drivas ut med bön. Härmed lämnar predikanten flera delar av den långa evangelietexten okommenterade och väljer att fokusera på bönen, som hon beskriver som "människans samtal med Gud". Därpå följer ett stycke om Jesus eget böneliv och ett stycke om Gud som den hjälpande närvaron. Predikanten återvänder till evangelietexten och de sista raderna i denna, där det beskrivs att Jesus och hans lärjungar vandrar vidare upp mot Jerusalem och det som väntar där. Predikanten framhåller att lärjungarna inte riktigt förstod vad som väntade, men att de inte heller vågade fråga. I predikans avslutande del finner vi följande rader:

men kanske är det för obegripligt ändå, att förstå vad som händer där på Golgata när livet och döden möts, när Gud, den aktiva, hjälpande närvaron, visar hur ondskas, döden ska bemötas. Inte med arrogans och förakt som Elia bemötte ett annat folks trosföreträdare, inte med fanatism som i religionens namn sprider död och förintelse omkring sig. Men i innerlig bön om Guds närvaro, den hjälpande som lär oss att se på varandra som Guds avbild, älskade barn till en och samma skapare och i varje möte ana Kristus i vår medmänniska.²⁶⁰

²⁵⁷ Predikan 0315B.

²⁵⁸ Predikan 0315B. Citat från Upp 3:15–16.

²⁵⁹ Predikan 0315B.

²⁶⁰ Predikan 0315B.

I det här exemplet märks det att predikanten vill använda bibeltexterna som grund för sin predikan. Hon tycks inte vara beredd att lämna dem åt sidan för att prata om något annat. Predikanten sätter in texterna i sitt historiska sammanhang och ger kunskap för att lyssnaren ska kunna förstå dem, samtidigt som hon tydligt utmanar delar av texterna och kanske framför allt en del tänkbara tolkningar av desamma. Det hon sedan framhåller som predikans huvudbudskap hämtar hon egentligen inte från texterna i sig själva utan i det som evangelietexten pekar fram emot: Jesus död på korset som ett sätt att bemöta ondskan.

I kontrast mot denna predikan beskriver jag en annan predikan från samma söndag. Här väljer predikanten en annan väg, men finner på sätt och vis en del likartade budskap. Redan i predikans första rader anger predikanten sitt förhållningssätt till denna söndags bibeltexter:

När vi lyssnar till bibeltexter som känns främmande för vår tid eller vårt liv finns det en risk att vi avvisar dem. Få av oss känner kanske igen oss i dagens evangelietext, vi har själva inte sett hur en ond ande drivs ut ur en person. Vi väljer därför att avfärda och mytologisera bibeltexten, vi tänker att den inte alls har något att göra med oss. Den placeras på historiens skräphög med en rad andra bibeltexter som vi har svårt för.²⁶¹

Så vill predikanten inte göra. Hen skriver:

När Jesus i dagens evangelietext driver ut en ond ande är det ett tecken på den kamp mot ondskan som Jesus bedriver. Det blir uppenbart för oss att han har kommit till ockuperad mark där djävulen förtrycker människor – och att Jesus har kommit för att konfrontera det onda. Eller inte bara konfrontera, han har kommit för att besegra syndens, djävulens och dödens makt.²⁶²

Det är på korset Jesus vinner denna seger, tillägger predikanten, i en akt av självutgivande kärlek. Men samtidigt som segern är vunnen fortsätter djävulen att plåga vår värld och vi måste göra motstånd mot det onda. Hur ska vi då göra för att konfrontera ondskan? frågar sig predikanten och fortsätter:

Jesus ger oss idag ett svar. Genom bön. Det är när vi överlämnar våra liv till Jesus som det onda kan besegras. I egen kraft förmår vi ingenting. Det är genom att lämna våra liv till Jesus som det onda kan besegras.²⁶³

²⁶¹ Predikan 0315C.

²⁶² Predikan 0315C.

²⁶³ Predikan 0315C.

Och vi kan komma till Jesus som de vi är, tillägger predikanten. Likt pappan i evangelietexten får vi komma med både tro och tvivel och säga: ”Jag tror. Hjälp min otro”.²⁶⁴ Predikanten lyfter sedan in en rad från episteltexten i Uppenbarelseboken och tolkar denna enligt följande:

Problemet är att vi ofta tappar förmågan att se vårt eget elände och vårt behov av Guds godhet. Vi liknar församlingen i Laodikeia: ”Du säger: jag är rik, jag har vunnit rikedom och saknar ingenting. Och du förstår inte att just du är eländig och ömkansvärd och fattig och blind och naken.” I vår privilegierade del av världen kan all vår rikedom hindra oss från att se vår fattigdom. Enbart den som fått ögon att se sin utsatthet kan öppna upp sig för Guds kärlek.²⁶⁵

Predikanten avslutar sin predikan med att ge lyssnarna fyra nycklar i hopp om att dessa ska vara till hjälp i kampen mot det onda. Nycklarna är 1. Be! 2. Skapa en helande miljö! 3. Helande är ett tecken, inte en garanti! 4. Vi ska alltid be – inte för att vi vet, utan för att Jesus uppmanat oss.

Dessa båda exempelpredikningar är olika i sitt sätt att hantera bibeltexterna i predikan och i sin teologi och sitt språk, vilket främst märks i hur den senare av de båda predikanterna frimodigt talar om djävulen och den demoniska tillvaron i världen, medan den första tolkar den onda anden i evangelietexten som en dåtida förståelse av epilepsi. Båda predikanter har inställningen att bibeltexterna inte ska avvisas, utan att de ska tolkas och användas som grund för predikan. De fastnar vid delvis olika rader i texterna, men samtidigt betonar båda två bönen som ett huvudbudskap och båda pekar mot händelserna på korset som den slutgiltiga segern över ondskan och död. Men där den första predikanten tycks vara redo att gå i klinch med texterna och temat, är den andra predikanten mer mån om att stå med texterna. En tredje predikant denna söndag väljer en helt annan väg och ser därmed ut att komma undan att behöva brottas med någon bibeltext alls. Han inleder sin predikan såhär:

Jag tänker att i den här texten finns det på nåt sätt två, två mittpunkter. Den ena är faderns rop: jag tror, hjälp min otro. Och den andra är Jesus som botar och befriar. ”Jag tror, hjälp min otro” är ord som passar på många ställen i en kristen människas liv och vandring. För jag tror det var två veckor sen så pratade vi litegrann om den här vägen som fienden använder för att försöka dra bort oss från Gud och jag sa då nånting om att det finns en annan väg som handlar om hur man kommer närmare och närmare

²⁶⁴ Predikan 0315C. Citat från Mark 9:24.

²⁶⁵ Predikan 0315C med citat från Upp 3:17.

Gud. Vägen tillsammans med honom. Och inte hade jag då en aning om att jag idag tänkte predika om nådens ordning.²⁶⁶

Därefter är det just vad som följer: en undervisande predikan om nådens ordning. Evangelietexten lämnas därhän efter att den fört in predikanten på detta ämne. De andra texterna berörs inte. Här ser vi alltså ytterligare ett exempel på det som redan behandlats ovan: hur en text kan fungera som ett avstamp in i ett tema för en predikan.

4.8 Predikanter förutsätter ofta lyssnarnas kännedom om bibeltexten

En del av en predikants förberedelsearbete består, som ovan behandlats, av att läsa och tolka ett antal bibeltexter. Inte sällan läser predikanten dessutom i bibelkommentarer om texterna eller sätter sig in i vad andra personer har tänkt och skrivit om dessa. Vanligast är att minst en av texterna så småningom används i den färdiga predikan, oftast evangelietexten. När själva skrivandet av predikomanuskriptet (i de fall ett sådant används) tar vid, är predikanten således oftast väl förtrogen med den text som behandlas. Den som lyssnar på predikan har däremot just fått höra texten läsas en enda gång i gudstjänsten. Kanske har någon lyssnare valt att slå upp texterna i psalmboken för att på så sätt kunna följa med i vad som läses och kanske titta lite extra i texten, men det råder ändå oftast en stor skillnad mellan predikant och lyssnare vad gäller förtrogenhet med texten. För en del predikanter leder detta till en förklarande, undervisande hållning och andra väljer att återberätta valda delar av texten för att sedan bygga vidare på dessa. Men det händer också att predikanter tycks utgå från att lyssnaren kan bibeltexten, som om både predikant och lyssnare kunde se den framför sig, eller hade den synligt emellan sig, och så skulle kunna samtala om den. Det tar sig oftast uttryck i att predikanten börjar kommentera bibeltexten utan att först påminna om den eller ange vilken del av den som kommenteras. En predikant inleder sin predikan enligt följande:

År 1528 blev [NN] kyrkoherde i X socken där jag växte upp. Efter honom blev hans son kyrkoherde där, efter honom blev hans son kyrkoherde och efter det hans son. Något undantag finns då kyrkoherden istället gifte sig med en dotter till den förra. Så

²⁶⁶ Predikan 0315E-t. med citat från Mark 9:24.

höll det på inom samma släkt på till 1953 när [NN] gick i pension. Vilket alltså bevisar att Jesus hade fel i dagens evangelium. Och så var predikan slut. Eller inte.²⁶⁷

Predikanten tycks anta att lyssnarna minns att evangelieläsningen slutade med att Jesus säger ”En profet blir ringaktad bara i sin hemstad och i sitt hem.”²⁶⁸ Och kanske är det ett rimligt antagande med tanke på att uttrycket är välbekant, men det är ingen självklarhet. Ett annat exempel är från en predikan som inleds:

Är vi kristna eller lutheraner? [...] Vår identitet bygger allt för ofta på att vi inte är som de där. Tron går på det djupaste, därför blir alla såna diskussioner ofta också känsliga och sårbara. Kyrkans enhet är så viktig för Jesus att det är en av de sakerna han väljer att be för. Tänk på det. I treenigheten själv pågår en bön för att vi skall vara enade. I själva Guds väsen.²⁶⁹

Här tycks predikanten utgå ifrån att lyssnarna dels känner till att orden i Johannesevangeliets 17:e kapitel är en del av vad som kallas för Jesus förbön, dels kommer ihåg att Jesus i denna bön ber för ”att de skall bli ett och för att liksom vi är ett, jag i dem och du i mig, de skall fullkomnas och bli ett.”²⁷⁰

Jag noterade detta mönster tidigt i mitt kodningsarbete och bestämde mig för att undersöka ungefär hur vanligt förekommande det är i materialet. För varje predikan jag kodade, noterade jag därför om predikanten tycktes utgå från att församlingen kan bibeltexten som behandlas i predikan. Jag fann att i någon mån görs detta i *närmare hälften av predikningarna*. Denna höga siffra behöver dock i viss mån problematiseras. I min analys av predikningar har jag inte tillgång till någon information om församlingarna. Skillnaden mellan olika församlingar och deras kunskapsnivå är naturligtvis stor. I många fall kanske predikanten gör ett helt korrekt antagande om att lyssnarna är väl insatta i den aktuella bibeltexten. I andra fall är bibelkännedomen i församlingen låg. Det är också stor skillnad mellan olika bibeltexter. Säkert är det rimligt att anta att lyssnarna kan berättelsen om Jesus intåg i Jerusalem bättre än de kan berättelsen om Elia och Baals profeter. Men även med detta i åtanke är det anmärkningsvärt hur ofta predikanterna förutsätter lyssnarnas kännedom om den aktuella bibeltexten.

Det omvända förekommer också, men är inte lika vanligt. Vid något enstaka fall på påskdagen och ett fall på juldagen är det istället som att predikanten inte alls räknar

²⁶⁷ Predikan 1025D.

²⁶⁸ Matt 13:57.

²⁶⁹ Predikan 0913G.

²⁷⁰ Joh 17:22–23.

med att församlingen känner till påsk- respektive julberättelsen och återberättar därför texterna med stor noggrannhet.

Sett i ljuset av teologisering, att det i predikan formuleras teologi, gör detta kanske ingen skillnad för vad predikanten kommer fram till, men det blir för lyssnarna mindre transparent hur denna teologi formuleras och vad den bygger på, när kunskap om texten i alltför stor grad förutsätts och det därmed inte klargörs hur det som sägs i predikan relaterar till bibeltexten.

4.9 Sammanfattning och diskussion utifrån bibeltexten i predikan

”Eftersom predikan involverar urgamla texter och moderna människor, både förenade och separerade av oräkneliga kontextuella realiteter, måste predikanten kämpa (*struggle*).”²⁷¹ Så skriver Jacobsen om bibeltextens relation till predikan. Det finns ingen rak väg mellan bibeltext och predikan, menar han. I det här kapitlet har jag utifrån materialet belyst olika aspekter av användandet av bibeltexter för teologisering i predikan.

Inledningsvis återkopplade jag till Jonas Ideströms beskrivning av teologisering som bredvidställande och framhöll att redan genom att välja ut en bit av kontexten ”gör” predikanten något med bibeltexten. Således är kopplingen till kapitel tre, om kontexten, viktig. Det är bibeltexternas trådar i relation till kontextens och traditionernas trådar som utgör grunden för teologiseringens makramé.

Därefter fokuserade jag på *urvalet* av texter. Jag visade att de bibeltexter som används för predikan i stor utsträckning är de som står angivna i evangelieboken, och allra mest används evangelietexterna. Det är få predikanter som inte alls nämner söndagens texter i sin predikan. Likväl går det att tala om att predikanten gör ett urval också bland bibeltexternas trådar. Dels väljer predikanten bland söndagens olika texter, dels väljer hon ibland ut en enskild del av en text. Dessutom har predikanten möjlighet att föra in ytterligare texter *utöver* evangeliebokens texter, vilket utnyttjas i varierande grad av olika predikanter. Bland de texter som är populärast att föra in i predikan återfinns framför allt texter som har ett tydligt evangelium, bland andra dopbefallningen från Matteusevangeliet, herdepsalmen från Psaltaren samt ett par av Jesus ”jag är”-formuleringar från Johannesevangeliet.

²⁷¹ Jacobsen 2015b, 6. Min översättning.

Belysandet av predikanternas urval av texter tydliggör vilken relativt begränsad del av Bibeln som ingår i den teologisering som sker i predikan. Av alla de trådar som utgör Bibelns helhet är det bara en liten samling som knyts in i predikans makramé.

Från urvalet riktade jag sedan fokus mot predikanternas egna beskrivningar av sitt arbete med att tolka bibeltexterna i förberedelsen av predikan. I dessa skildringar framkommer en mängd olika tillvägagångssätt, däribland läsning av annan litteratur, samtal med kollegor och andra personer, bön, meditation, lyssnande på podcasts samt olika former av arbete med att ”leva sig in i texten”. Några av svaren visar på att det kan vara en process i flera led som sker över en relativt lång tid. Bredden av tillvägagångssätt visar att det finns en frihet i hur den enskilda predikanten kan arbeta med bibeltexten och att denna frihet också nyttjas.

Det framkommer på flera håll både i materialet och i den litteratur jag använt i mitt teoretiska ramverk att bibeltexten är en central och självklar utgångspunkt i arbetet med predikan. Inte minst märks det på att så få predikanter utelämnar texterna. Även de som så att säga tar avstamp i texterna för att sedan tala om något annat, vill tydliggöra att det ändå finns en koppling till någon av söndagens texter. Bibeltextens centrala roll i teologiseringen i predikan aktualiserade frågan om predikanternas *syn på Bibeln* och Bibelns auktoritet. Här gjorde jag bland annat en jämförelse med Ulrik Josefssons undersökning av predikan i Pingstkyrkan och fann skillnader i hur predikanterna refererar till Bibeln och hänvisar till den som en auktoritet. Till skillnad från pingstpredikanterna – som gärna refererade till Bibeln som helhet – visar de svenskyrkliga predikanterna i materialet främst på predikans förankring i Bibeln genom att visa dess koppling till den givna söndagens text eller texter. I några enstaka fall beskriver predikanten sitt förhållningssätt till Bibelns texter och auktoritet, men överlag står predikanternas bibelsyn att finna mellan raderna i predikningarna eller inte alls.

I nästa del av kapitlet riktade jag ljuset mot *hur* bibeltexterna används i den färdiga predikan. De vanligaste kategorierna jag identifierade för vad predikanterna gör med bibeltexten i själva predikan är: *förklarar och utlägger; aktualiserar; återberättar; gestaltar; använder den som tråd; går i dialog med den* samt *tar avstamp i den*. Ofta förekommer flera av dessa i en och samma predikan. De flesta av dessa kategorier kan tolkas som olika strategier för att minska avståndet mellan bibeltexten och lyssnarna. Precis som när det gäller predikanternas tolkningsprocess, uppvisar användandet av bibeltexten i predikan en stor bredd. Även här finns således en frihet för predikanterna och det är en frihet som också nyttjas. Någon fast och enhetlig modell, där texten till exempel först ska utläggas och sedan tillämpas, kan inte sägas prägla materialet. Istället kännetecknas materialet av en mängd olika arbetssätt och därigenom en stor mångfald.

I min undersökning av tre predikningar från en söndag där predikanterna uttrycker att texterna är svåra, visar sig tre olika sätt att hantera dessa texter: att gå i klinch med texterna och i någon mån ifrågasätta och utmana dem, att bestämt ställa sig *med* texterna och utmana andra rådande perspektiv eller att helt enkelt ta avstamp i en liten del av texten för att sedan hålla sig till något tema för predikan.

Allra sist lyfte jag fram att närmare hälften av predikanterna förutsätter att lyssnarna är väl bekanta med den bibeltext predikan utgår från. Även om man tar i beaktande att somliga texter är mycket välkända och att somliga lyssnare är ytterst bibelkunniga, är den siffran anmärkningsvärt hög.

Sammantaget – och i ljuset av *teologisering* i predikan – väcker resultaten i det här kapitlet frågor om transparens. Det både Jacobsen och Tisdale pekar på, att bibeltexterna är viktiga utgångspunkter för predikan och en av de viktiga danspartnerna i teologiseringens dans, bekräftas på flera sätt. Samtidigt blir det tydligt att det inte finns någon mall för *hur* texterna ska användas. Det finns en frihet för predikanten både i förberedelseprocessen och i användandet av bibeltexten i den färdiga predikan. Av avgörande betydelse för teologiseringen blir predikanternas egen bibelsyn och arbetssätt vid tolkningen. Samtidigt är det sällan lyssnarna får någon rak information om detta i själva predikan. Jag är absolut inte kritisk mot den rådande friheten i arbetssätt. Jag tror egentligen inte heller att predikan är rätt plats för att föra in meta-information om predikantens bibelsyn eller arbetssätt, åtminstone inte varje söndag. Ändå väcks frågor om hur väl lyssnarna känner till – eller behöver känna till – om villkoren för teologiseringen i predikan. Känner lyssnarna till exempel sin lokala präst och dennes bibelsyn? Vet de något om hur predikanten ser på kopplingen mellan bibeltext och färdig predikan? Om predikan inte är rätt plats för denna meta-information, finns det någon annan plats?

Nästa kapitel tar upp den tredje sortens trådar i teologiseringens makramé: traditionernas trådar.

5 Traditionernas trådar

”Ära vare Fadern och Sonen och den helige Ande. Såsom det var av begynnelsen, nu är och skall vara, från evighet till evighet. Amen.”²⁷²

Vi är nu framme vid den tredje – och för den här avhandlingen sista – sortens trådar i teologiseringsmakramé: traditionernas trådar. Att teologisering äger rum i mötet mellan skrift och tradition samt kontext och kultur, har redan upprepats i denna avhandling, men ännu har jag inte definierat vad jag menar med begreppet tradition. I sin bok om predikan och teologisk literacy ger Ann-Louise Eriksson följande förklaring till begreppet tradition: ”När jag talar om en kristen tradition syftar jag framför allt på den lära som överlämnats från generation till generation, men till en tradition hör också ritualer, seder och bruk.”²⁷³ Tradition är således enligt Eriksson det som en generation tar emot av den tidigare, både i fråga om *lära* och *praktiker*. Det finns i detta perspektiv inte *en* given Tradition och det går inte alltid att klart avgöra vad som ligger utanför en traditions gränser, varken i fråga om läror eller praktiker.²⁷⁴ Man kan i Svenska kyrkans fall peka på Bibeln och bekännelseskriterierna, som har en normerande funktion, liksom gudstjänstböcker såsom handbok och psalmbok, men det är inte enbart dessa texter som utgör den tradition en predikant har att förhålla sig till. När jag därför i det här kapitlet skriver om traditionen, ansluter jag mig till Erikssons definition och menar därmed att det inte finns *en bestämd tradition*, vars innehåll är känt och definierat. Istället syftar jag på *summan av de traditioner som påverkar de enskilda predikanterna i deras förkunnelse*. Detta perspektiv lämnar en öppenhet för vad mötet med materialet kan visa. I detta ligger att Svenska kyrkan är en luthersk kyrka, men också att hon har rötter som sträcker sig till den medeltida kyrkan före reformationen och att hon står i ekumenisk dialog med andra samfund. Det kan också finnas lokala traditioner som hänger samman med exempelvis tidigare väckelserörelser på orten eller traditioner som går tillbaka på

²⁷² Med dessa ord avslutas åtta av de undersökta predikningarna. Någon gång är bara orden ”Ära vare Fadern...” utskrivna.

²⁷³ Eriksson 2012, 31.

²⁷⁴ Att inte se Traditionen som en enda, utan som flera, är ett vanligt perspektiv inom praktisk teologi. Se till exempel Kaufmann 2015, 138 och Turpin 2016, 262.

inflytelserika personer som satt en stark prägel på en viss församling. Och denna tradition – eller summan av dessa traditioner – innefattar både lära och praktiker, inklusive praktiken att predika.²⁷⁵

Att begreppet tradition omfattar flera olika traditioner innebär inte att de alla har samma dignitet. Lokala, oskrivna traditioner har till exempel inte samma tyngd som de läror som står formulerade i den apostoliska trosbekännelsen. Eller uttryckt med ord från den Augsburgska bekännelsens artikel VII, om kyrkan: ”för kyrkans sanna enhet är det nog att vara ense i fråga om evangelii lära och förvaltningen av sakramenten. Och det är icke nödvändigt, att nedärvda människobud eller religiösa bruk eller yttre, av människor föreskrivna former för gudsdyrkan överallt äro lika.”²⁷⁶ Vilken tyngd en viss tradition har, spelar roll när den emellanåt utmanas av predikanter i deras predikningar.

5.1 Tradition som utmanar och utmanas

Ingen tradition är statisk och när det kommer till tradition i relation till den teologisering som sker i predikan, fokuserar både Leonora Tubbs Tisdale och David Schnasa Jacobsen på hur predikanten behöver förhålla sig till *både* tradition och kontext. Här kan det uppstå spänningar. Det kan hända att traditionen utmanar predikantens tolkning av kontext och bibeltext, men det kan också hända att predikanten finner anledning att utmana traditionen. Tisdale menar att det för predikanter är viktigt att placera sina egna tolkningar i dialog med den vidare kyrkan och dess förflutna och nutid. Som predikolärare uppmuntrar hon därför sina studenter att skaffa sig ett eget teologiskt bibliotek, så att de i sin förberedelse av predikan inte är ensamma vid bordet utan i ett slags gemenskap med individer och samfund som brottats med liknande frågor i andra tider och rum. Genom att stå i dialog med teologer från olika tid och rum ”håller man den lokala teologin ansvarig inför en större kyrka och värld”, skriver Tisdale.²⁷⁷ Men å andra sidan händer det, menar hon, att en predikant medvetet kan behöva passera traditionens gränser för att vara trogen evangeliet – som hon anser alltid är större än någon enskild teologisk formulering av detta. Hon tillägger att detta inte ska göras lättvindigt.²⁷⁸

²⁷⁵ Av ovanstående resonemang framgår det att jag inte använder ordet tradition i den särskilda teologiska mening som är vanlig i den katolska och ortodoxa kyrkan.

²⁷⁶ Se till exempel Hjalmar Lindroth, red. 2005, *Svenska kyrkans bekännelseskifter*, 59.

²⁷⁷ Tisdale 1997, 97.

²⁷⁸ Tisdale 1997, 99.

David Schnasa Jacobsen skriver att varje predikan i allt väsentligt är ett överräckande av tradition, omtolkad i en ny kontext eller situation.²⁷⁹ Två centrala punkter för Jacobsens tänkande är dels att traditionen inte är statisk, dels att predikan är en plats där teologi – om än provisorisk sådan – formuleras. Predikan påverkas till både form och innehåll av den tradition predikanten står i, men ibland behöver predikanten också pröva marken *utanför* traditionen. Jacobsen skriver:

In some moments, it may mean probing gently beyond texts and doctrinal traditions, or as Ronald Allen calls it, preaching the twenty-ninth chapter of Acts.²⁸⁰

Jacobsen menar att när människors sammanhang förändras, förändras också evangeliets spelrum eller räckvidd (scope).²⁸¹ Han refererar till Mary McClintock Fulkerson, amerikansk professor emerita i teologi, som talar om teologi som ”gensvar på ett sår”.²⁸² Det vill säga, när något i traditionen uppenbart inte håller eller inte räcker för att säga det som situationen kräver, då behöver den homiletiska teologin ta sin konstruktiva uppgift på allvar och – i all ödmjukhet – pröva marken utanför traditionen. På så sätt är predikan en del av det samtal som formar och omformar traditioner för framtiden, menar Jacobsen.

5.2 Fyra sätt att relatera till traditioner

Både Jacobsen och Tisdale betonar en ömsesidighet i predikantens relation till den tradition hon står i. De erkänner traditionens normerande funktion, men framhåller samtidigt att ingen tradition är stillastående och att förändring i någon mån är nödvändig. Detta synsätt är på inget sätt det enda tänkbara. I boken *Invitation to Research in Practical Theology* beskriver författarna Zoë Bennett, Elaine Graham, Stephen Pattison och Heather Walton fyra olika sätt att relatera till traditioner. Dessa ska förstås som modeller. Få personer eller församlingar använder sig enbart av en enda modell. Den första modellen kallar de för *radikal lydnad*. Här har traditionen (eller Traditionen?) stor auktoritet i frågor om tro och praktiker. Man refererar till genom historien ackumulerad visdom och till etablerade prejudikat. Den andra modellen beskrivs vara *evolutionär och organisk utveckling*. I denna modell menar man att traditionen inte är fast, den ska utsättas för kritisk granskning och den ska förstås

²⁷⁹ Jacobsen 2015b, 5–6.

²⁸⁰ Jacobsen 2015a, 51. Ronald Allen är professor emeritus i homiletik och Apostlagärningarna (Acts) har i Bibeln 28 kapitel.

²⁸¹ Jacobsen 2015a, 54.

²⁸² Jacobsen 2015a, 50. Min översättning av ”response to a wound”.

som föränderlig och organisk. Förändringen, menar man i denna modell, sker naturligt vartefter kontexten förändras. En nyckelfråga är hur traditionen kan göras levande. Den tredje modellen kallar författarna för *motstånd, vägran och revision* (resistance, refusal and revision). Denna modell uppstår framför allt där man upplever traditionen som förtryckande. Ett tydligt exempel är hur feministteologer utmanat traditionen, till exempel genom att leta upp kvinnors röster i den egna historien och genom att berätta traditionens berättelser på nya sätt, medvetna om den skada berättelserna tidigare har orsakat.²⁸³ Den fjärde modellen beskrivs som ett *rop från framtiden*. Här tar man fasta på kristendomens eskatologiska perspektiv samt dess profetiska kritik av status quo:

So we have here a complex mix of past, present and future: the present stirs up dissonance and dissatisfaction, the past offers resources from which to critique the present, and the future holds offers (sic!) a horizon of hope which opens up an imaginative space for seeing that things might be otherwise.²⁸⁴

Författarna till boken *Invitation to Research in Practical Theology* tar upp dessa modeller, då de menar att den som forskar i praktisk teologi behöver reflektera över hur gammal förståelse och ny förståelse kan knytas samman. Jag menar att dessa olika sätt att se på sin tradition även påverkar de predikanter som står i att tolka en bibeltext i ljuset av sin kontext och inom ramarna för sin kyrkas tradition. På sätt och vis kan man säga att även sättet att förhålla sig till sin tradition ofta är en del av ens tradition. Jag återkommer till dessa modeller längre fram i kapitlet.

5.3 Predikans tradition i Svenska kyrkan

Även praktiken *att predika* formas av olika traditioner. Om man besöker en karismatisk församling i Houston eller en pingstförsamling i Accra har man sannolikt andra förväntningar på predikan än om man går till en svenskkyrklig församling i Malmö. Det finns traditioner för vad predikan förväntas vara, inte bara till sitt teologiska innehåll utan även till yttre aspekter såsom form, längd och intensitet. En del av dessa förväntningar har redan visat sig i de två föregående kapitlen för den här avhandlingen. Det har till exempel framkommit att predikanter i Svenska kyrkan idag i stor utsträckning tar upp något från sin samtid och omvärld. Även användandet av Bibelns texter, som undersökts ovan, är en del av traditionen: både hur texterna tolkas och vilka texter som används. I föregående kapitel beskrev jag bland annat att man i Svenska

²⁸³ Bennett et al. 2018, 117–121.

²⁸⁴ Bennett et al. 2018, 123.

kyrkan följer ett lektionarium och att materialet visar att det är vanligt att predikanterna främst utgår från evangelietexten i sin predikan. Jag visade också att det finns en stor bredd för *hur* predikanter använder bibeltexterna. Även det faktum att det finns en bredd säger något om predikans tradition i Svenska kyrkan, nämligen att flera olika modeller för tolkning och användning av bibeltexter är vedertagna och att den enskilda predikanten ges en frihet att välja sitt sätt att arbeta med bibeltexterna på.

Under just året 2020 kom en del av dessa yttre ramar för *predikans form* att påverkas av att gudstjänster i perioder helt eller delvis hölls online. Själva formatet blev ett annat än predikanterna var vana vid sedan tidigare. Pandemin orsakade ett brott i predikotraditionen genom att den i viss utsträckning påverkade *hur* predikan förmedlades. För en del predikanter innebar detta ett påtagligt förändrat sätt att predika, medan andra inte lät predikan påverkas nämnvärt. Jag återkommer till detta längre fram i kapitlet där första advent får stå som exempel för hur även ett avbrott i den yttre traditionen kan bli föremål för predikanternas teologisering.

Traditionen påverkar med andra ord predikan på flera olika sätt, och det som nu följer är inte en heltäckande bild av detta. Utgångspunkten för kapitlet är återigen den första av avhandlingens frågeställningar: *På vilka sätt använder predikanter i Svenska kyrkan kontext, bibeltext och tradition för att formulera teologi i predikan?* För att besvara frågan har jag valt ut ett antal fokuspunkter att undersöka. Strukturen för kapitlet påminner om den i de två föregående. Liksom i dessa tidigare kapitel kommer jag strax att fokusera på predikanternas *urval* – den här gången på urvalet av *teologer* som predikanterna refererar till, antingen i sina predikningar eller i de insamlade enkäterna, samt urvalet av kristna *praktiker* som berörs i materialet. Därefter riktar jag, som i tidigare kapitel, fokus mot vad *predikanterna själva säger* (och inte säger!) om användningen av traditioner i predikan. Sedan riktar jag blicken mot några sätt på vilka traditionen visar sig i de undersökta predikningarna. Först belyser jag predikanternas *språk* och vad detta kan säga om relationen till traditionen. I nästa steg lyfter jag fram *påskens predikningar* som ett exempel på hur läror som inte självklart står att utläsa direkt ur bibeltexterna, utan som är knutna till just traditionen, kommer fram i predikan. Därefter ger jag exempel på när predikanter i sina predikningar medvetet valt att framhålla bibeltexternas kvinnor. Till sist, mot slutet av kapitlet, kommer jag med första advent som exempel att rikta fokus mot vad som händer när det sker ett yttre brott i traditionen för själva *formen* för predikan. Med andra ord: vad säger predikanterna en traditionsrik dag som första advent när traditionerna för denna dag, på grund av pandemirestriktioner, inte går att följa?

5.4 Teologiska resurser från traditionen 1: teologer

I kristen tradition finns en lång rad teologer som i olika tider varit med och formulerat teologi och som därigenom fått olika grad av inflytande i kyrkan, alltifrån de tidiga kyrkolärarna till de teologer som idag gör sina röster hörda i olika sammanhang. Vilka teologer som det i materialet refereras till, det vill säga vilket urval predikanterna gör bland de otaliga teologer som traditionen rymmer, säger något om traditionens roll i den teologisering som sker i predikan.

I materialet nämns totalt drygt 50 teologer vid namn, varav cirka en fjärdedel är kvinnor. Därutöver finns också referenser till ”en biskop” eller ”en prästkollega” vid ett antal tillfällen, och som redan berörts ovan ges i enkäten exempel på poddar och andra resurser som framför allt tillhandahålls av präster i Svenska kyrkan. Flera av de teologer som förekommer i materialet nämns i själva predikomanuskripten, andra kommer fram i enkäten som svar på frågan om var predikanten funnit sin inspiration. Bland de namngivna teologerna finns en stor spännvidd, över både tid och samfund, som vittnar om en ekumenisk öppenhet. Här nämns till exempel den tidiga kyrkoläraren Johannes Chrysostomos och de båda medeltida mystikerna Julian av Norwich och Thomas a Kempis. Den anglikanska biskopen N. T. Wright nämns av tre olika predikanter, vilket även gäller den tidigare pingstpastorn Peter Halldorf liksom Jesuitordens grundare Ignatius av Loyola. Andra katolska tänkare som nämns är Thomas Merton, Padre Pio, Moder Teresa, Richard Rohr, Gerhard Hughes, James Martin samt ”*vår* nuvarande påve, Franciskus”²⁸⁵. De reformerta teologerna är inte många i materialet, men till exempel nämns Timothy Keller. Bland de lutherska teologerna är det Martin Luther själv som är vanligast förekommande och därefter kommer K. E. Løgstrup. Därtill nämns Dietrich Bonhoeffer och Margaretha Brandby Cöster. Den svenske teologen Gustaf Wingren lyser med sin frånvaro, men många andra teologer hemmahörande i Svenska kyrkan nämns i materialet, bland andra Bo Giertz, Bo Brander, Anna Alebo, Eva Nordling Byström, Camilla Lif, Martin Modéus, Mikael Mogren, Olle Carlsson, Erik Petrén, Tony Guldbrandzén och Susanne Rappman, varav flera är eller har varit biskopar i Svenska kyrkan. Nämnda exempel visar att även sett enbart till de svenskkyrkliga teologerna i materialet finns det en påtaglig teologisk bredd. Ett par pastorer från svensk frikyrklighet nämns också, till exempel Lennart Thörn och Linda Alexandersson. De flesta kvinnliga teologer som omnämns är nutida eller från 1900-talet. Även bland de manliga teologerna dominerar det senaste århundradet.

²⁸⁵ Citat från predikan 0712E, min kursivering.

Denna påtagliga bredd av teologer innebär att det är svårt att få syn på någon bestämd skolbildning bland predikanterna i materialet, om det alls finns någon sådan. Utifrån ovanstående redogörelse tycks det inte finnas någon enskild tradition med tydlig profil som har många anhängare.

Om spännvidden är stor, sedd till tid och samfund, är den något mindre i termer av geografi. Det är till exempel inte många latinamerikaner som nämns, förutom påven, och inte heller teologer från Asien eller Afrika. Dessutom saknas namngivna ortodoxa teologer.

5.5 Teologiska resurser från traditionen 2: praktiker

Tradition är mer än teologiska dogmer och lära, och det framträder i materialet även en rad kristna praktiker samt olika folkliga praktiker med kristen bakgrund. Exempelvis framträder *kyrkoåret* som en resurs i flera predikningar, bland annat då predikanter sätter den givna söndagen i relation till sin plats i kyrkoåret. Några talar om den färg söndagen har på kyrkoåret och vad denna står för. Dessutom framhålls olika traditioner som är knutna till särskilda delar av kyrkoåret, såsom att fasta, äta semlor, tända ljus kring Allhelgonahelgen eller att ta fram adventsljusstakar och hänga upp adventsstjärnor i advent.

Mest förekommande är att predikanter refererar till praktiker i och kring att fira gudstjänst, det vill säga olika *liturgiska* praktiker. En predikant jämför till exempel söndagens evangelietexts struktur med gudstjänstens struktur, med bland annat samling, ordet och sändning.²⁸⁶ Ett flertal predikanter refererar till nattvarden och något färre till dopet. En av dopbönera från kyrkohandboken citeras i sin helhet i ett par predikningar. Ibland nämns enskilda moment i gudstjänsten, såsom syndabekännelsen, körsång, lovsång, bön, trosbekännelsen, sången Helig eller ljuständningen. Ibland refererar predikanten till, eller förklarar, moment som är knutna till en viss gudstjänst under kyrkoåret, såsom korstecknandet i aska på askonsdagen eller sjungandet av litanian under fastan. Några gånger refereras det till andra gudstjänster som till exempel vigslar och begravningsgudstjänster. Psalmsången kan sägas ha en särställning då så mycket som över trettio olika psalmer citeras i materialet, några av dem i mer än en predikan. Mest citerade psalmförfattare är Britt G. Hallqvist, Anders Frostensson, Olov Hartman och Lina Sandell.

²⁸⁶ Predikan 0726J-t om Jesus som tar med sig lärjungar upp på förklaringsberget.

De psalmer som mer än en gång citeras i materialet är följande:²⁸⁷

Psalnummer	Psalmens inledande ord	Antal förekomster i materialet
38	För att du inte tog det gudomliga	2
103	Bereden väg för Herran	2
105	Hosianna, Davids son	4
108	Gå, Sion, din konung att möta	2
116	Nu tändas tusen juleljus	2
174	Herre, när din dag är inne	2
256	Var inte rädd	2

Övriga praktiker som kommer fram i materialet är till exempel insamlandet av pengar till Act Svenska kyrkan, och då särskilt deras fasteinsamling. Att markera vilodagen nämns, liksom egen bibelläsning och meditation. Ytterligare exempel är deltagande i kyrkans ungdomsgrupp samt att vara volontär. Några präster refererar också till sådant i traditionen som man menar hör till det förflutna, som till exempel syndakataloger och pilgrimsresor så som de gjordes förr. Att de liturgiska praktikerna är så pass dominerande i relation till exempelvis omnämmanden av pengainsamlingar eller diakonala praktiker kan problematiseras och jag återkommer till detta i kapitlets diskussion.

5.6 Predikanterna själva om traditionens roll i förberedelsen

I de båda föregående kapitlen har jag redogjort för hur predikanterna i enkäten svarat på frågan om varifrån de fått sin inspiration till just den predikan de valt att skicka in. I svaren har Bibeln och kontexten stått i centrum. Endast två predikanter anger uttryckligen *traditionen* som en källa till inspiration, och i båda fallen nämns traditionen jämte bland annat nutida händelser eller egna livserfarenheter.²⁸⁸ Men som också redan framkommit nämns en del teologiska tänkare och bibelkommentarer som svar på frågan om inspiration. Därmed finns traditionen med som en del av inspirationen, men den nämns inte alls lika ofta och framställs inte heller som lika central som bibeltexterna och den samtida kontexten.

²⁸⁷ Övriga psalmer som citeras är Svensk Psalm nummer 39, 45, 153, 155, 172, 190, 247, 248, 249, 251, 280, 285, 289, 291, 386, 395, 442, 584, 620, 686, 699, 754, 793 samt 897.

²⁸⁸ Enkäterna till predikan 1129J och 1220F.

Jag har redan visat i det här kapitlet att traditionen blir synlig i predikningarna genom bland annat de teologer och kristna praktiker som predikanterna framhåller och jag kommer strax att visa på ännu fler sätt där traditionen blir synlig, men jag vill redan här notera att det finns en skillnad mellan traditionernas trådar jämfört med kontextens och bibeltexternas. Enkätsvaren visar exempelvis inte på att det skulle finnas något utbrett medvetet eller systematiskt arbete med att tolka traditionen, så som man till exempel tolkar bibeltexter, vilket också märks i de färdiga predikningarna, där det är få predikanter som ger traditionen en central roll. Arbetet med det här kapitlet har därför präglats mer av ett *letande* efter traditionens trådar än de båda föregående kapitlen, där både kontextens och bibeltexternas trådar varit betydligt mer uppenbara. Detta är inte alldeles överraskande givet att Svenska kyrkan är en evangelisk-luthersk kyrka och att *sola scriptura* är en grundläggande luthersk princip, men det bör för tydlighetens skull skrivas fram. Som vi kommer att se härnäst är även hänvisningar till den egna lutherska traditionen med till exempel ”nåden allena” och ”rättfärdiggörelsen genom tro” fåtaliga.

5.7 Språk och begrepp som traditionsbärare

Språket vi talar och orden vi använder kan säga oss något om den tradition vi står i. En predikant som använder sig av ord som rättfärdiggörelse, gärningslära eller lag och evangelium står sannolikt i en annan tradition än den som talar i termer av människans gudomliggörelse och om heliga mysterier, även om det ekumeniska utbytet gjort att några vattentäta skott inte längre är att räkna med. På liknande sätt signalerar ord som klimathot och jämställdhet något annat än orden frälsning och omvändelse, inte bara för att orden uppenbart handlar om helt olika saker utan också för att de förstnämnda är ord med hög aktualitet i samhället medan de senare har lång hävd i kyrklig tradition. Men alla ryms de i nutida predikan i Svenska kyrkan.

När det kommer till predikan finns det i fråga om språk och tradition ett antal olika aspekter att belysa. En aspekt är vilken språknivå som är den vanliga i materialet. Här dominerar ett ganska vardagligt talspråk i majoriteten predikningar, men några enstaka sticker ut genom ett mer poetiskt språkbruk och något fler genom ett språk som är mättat med teologiskt laddade ord och formuleringar. När jag skriver *teologiskt laddade ord* syftar jag på ord och som har en tydlig hemvist och stor betydelse antingen i kyrkans sfär eller i den akademiska teologins sfär, som till exempel evangelium, nattvard och dop. Många av dessa ord har även en plats i ett sekulärt språkbruk, såsom kallelse, offer och ljus. Här har jag valt att ha en bred och inkluderande hållning till det jag kallar teologiskt laddade ord och har därmed även

räknat med till exempel orden liv, värld och kropp. Flera av dessa ord känns särskilt igen som teologiskt laddade när de bildar begreppspar, som till exempel liv–död, kyrka–värld eller kropp–ande.

I materialet är spannet stort: en del predikningar innehåller totalt bara tre–fyra teologiskt laddade ord, medan andra har ett eller flera i varje mening. Omkring trettio predikningar utmärker sig genom sin rikedom på teologiskt laddade ord. Några meningar från en predikan får illustrera hur detta kan se ut:

Kyrkans gemenskap finns sedan Jesu tid och sedan *dopet* är vi insatta i en *helig gemenskap* vars mål är *himmelen*. Vi söker oss till *kyrkan* därför att *Gud kallar oss* och vi längtar efter *gemenskapen med Jesus*. *Förlåtelsens ord*, *nattvardens utgivande gåvor*, *psalmernas liv och vittnesbörd*, *bönerna*, allt ges oss, därför att *Jesus ber* för oss och därmed drar *den helige Ande* oss till *kyrkan*.²⁸⁹

På samma söndag, med tema ”Enhet i Kristus”, reflekterar en annan predikant över samma text med ett mer vardagsnära talspråk och med betydligt färre teologiska begrepp:

Vad är enhet? Är det samma sak som likriktning? Att alla skall stöpas i samma form, tycka likadant och få samma klädsmak/musiksmak osv? Låter lite tråkigt tycker jag ... Hade inte Gud lika gärna kunnat göra oss till kopior av varandra då? Nej, jag tror på en *kreativ Gud* som vill mångfald och ser hur vi kan berika varandra – lite som en mosaik: en mosaikplatta kan i och för sig vara vacker i sig själv, men det är när de sätts samman som konsten framträder. På samma sätt *bygger Jesus sin församling*.²⁹⁰

Inom homiletiken är frågan om språk välbekant. Tisdale skriver till exempel att en del ser det som predikans uppgift att lära ut ett nytt språk, den kristna trons språk, medan andra menar att predikan ska hållas på ett vardagligt språk, som hämtat från församlingens vanliga samtal. I spänningen mellan dessa två hållningar, menar Tisdale, tar predikans språk sin form.²⁹¹ I denna fråga är det tydligt att predikanterna i materialet gjort olika val, men att den stora merparten drar åt det vardagliga språket. Något som kan ha förstärkt denna tendens just år 2020 är att flera predikningar förmedlades digitalt, vilket gav dem en mer offentlig prägel. Enligt teologen Frida Mannerfelts forskning på digitalt förmedlade predikningar valde en del predikanter

²⁸⁹ Predikan 0913D. Min kursivering av det jag menar är teologiskt laddade begrepp.

²⁹⁰ Predikan 0913B. Min kursivering av det jag menar är teologiskt laddade begrepp.

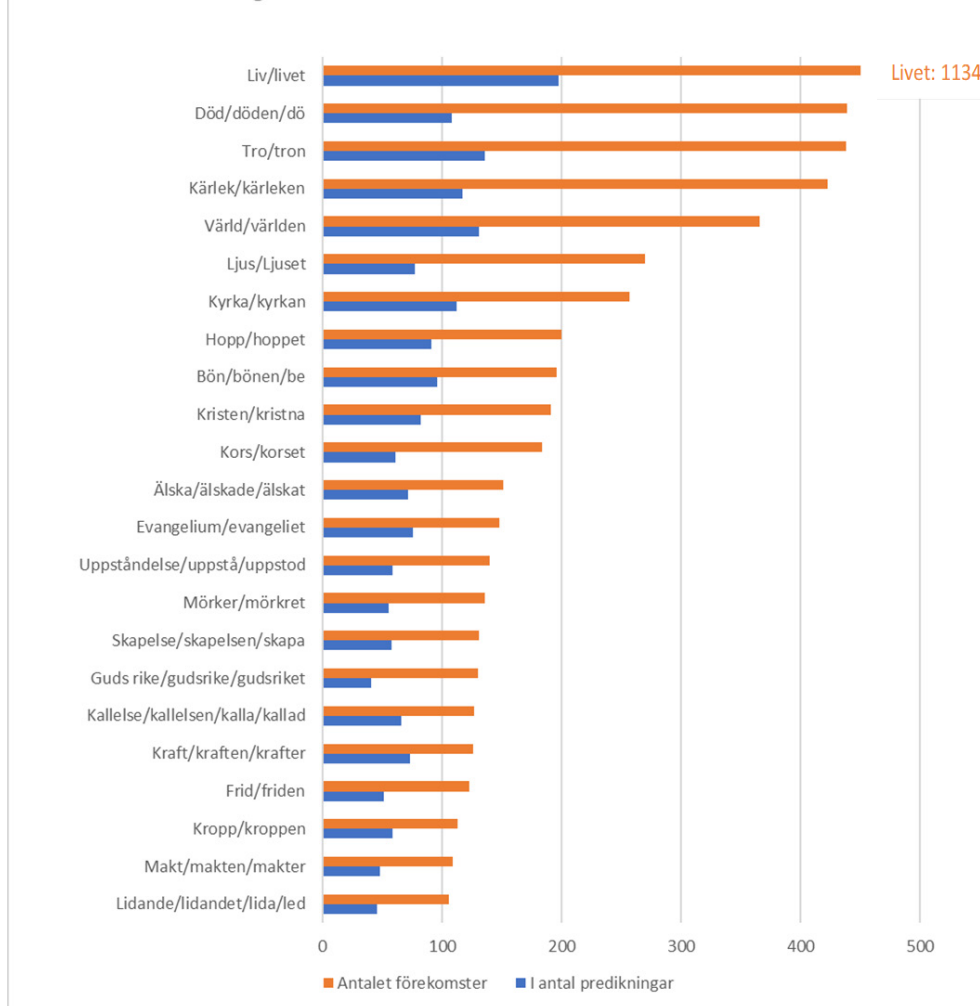
²⁹¹ Tisdale 1997, 126.

att under pandemin anpassa sitt språk till de eventuella lyssnare som inte brukar komma till kyrkan, men som skulle kunna hitta predikan på nätet.²⁹²

En annan aspekt jag vill framhålla apropå språk och tradition är, att en rangordning av teologiska begrepp i predikningarna efter frekvens ger en fingervisning om vilka teman ur traditionen som oftast aktualiserades av predikanter i Svenska kyrkan år 2020. Nedan följer ett diagram över de tjugo mest förekommande teologiskt laddade orden. Här har jag inte inkluderat olika ord för Gud, eftersom jag tar upp det längre fram i kapitlet om gudsbilder och människosyn.

²⁹² Mannerfelt 2022, 100.

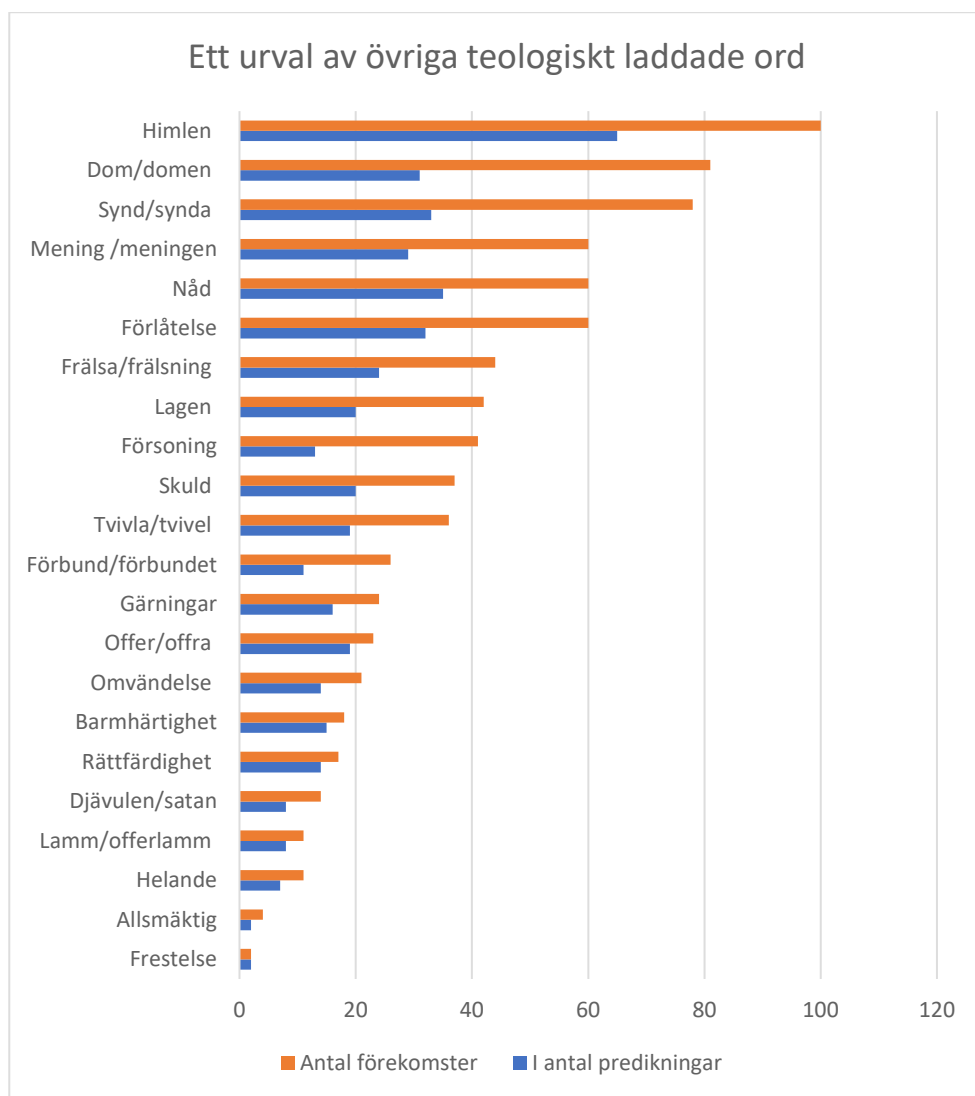
Teologiskt laddade ord med över hundra förekomster

Att ordet *liv* är det som förekommer absolut mest i materialet kan ha ett flertal olika förklaringar. En tänkbar delförklaring är att ordet *liv* är ett av de ord som inte enbart förekommer i kyrklig eller teologisk vokabulär, utan är ett vanligt ord även i vardagligt och sekulärt språk. En annan tänkbar delförklaring är att det stärker det jag berört i kapitel tre om vad predikanterna själva uttrycker i enkäten: att de vill föra samman bibeltexterna med kontexten, *livet* och världen. En tredje tänkbar delförklaring är att predikanternas teologiska tolkningsraster i högre utsträckning utgår från begreppsparat död–liv än till exempel synd–förlåtelse eller lag–evangelium.

För jämförelsens skull har jag även sammanställt andra teologiskt laddade ord från materialet för att se i vilken utsträckning dessa förekommer. Totalt räknade jag förekomsten av 138 teologiskt laddade ord. Samtliga räknades efter att jag vid analysens första omgång noterat deras förekomst i materialet. Då jag bedömde att det skulle bli otympligt att här redogöra för samtliga 138 begrepp gjorde jag ett målstyrt urval utifrån vad jag bedömde skulle vara intressanta jämförelsepunkter i nedanstående resonemang. Detta mindre urval av ord har jag valt att visa i diagrammet nedan.²⁹³ Notera att skalan i detta diagram är en annan. Där ordet *liv* förekommer över 1100 gånger i diagrammet ovan, kommer ordet *himlen* bara upp i precis 100 förekomster.

²⁹³ Se Bryman & Nilsson 2018, 495–497.

Diagrammen visar att i ungefär varannan predikan i det insamlade materialet nämns döden. Livet nämns i stort sett i varje predikan, medan till exempel synden och domen (det vill säga *orden* synd/synda och dom/domen) bara omnämns i drygt var åttonde predikan. Vilka ord – och därtill hörande teologiska teman – som är vanligt förekommande kan inte enbart förklaras av vilka teman som dominerar i evangeliebokens texter. Precis som det står predikanterna fritt att föra in andra bibeltexter än de som står i evangelieboken, kan predikanterna välja att läsa och belysa

texterna utifrån olika teologiska teman och tolkningsraster. Jag menar därför att det första diagrammet säger något om vilka teologiska tolkningsraster som är vanliga bland predikanter i Svenska kyrkan idag, som till exempel liv och död, kärlek, skapelse, Guds rike, hopp, kallelse samt ljus och mörker. Det andra diagrammet påminner om och ger exempel på några andra tänkbara raster, som har stark förankring i traditionen men alltså inte är lika vanligt förekommande i dag, såsom synd och förlåtelse, skuld, försoning, offer och omvändelse.

När Thomas Ekstrand, universitetslektor i systematisk teologi vid Uppsala universitet, i en artikel från 2009 försöker ringa in vad det innebär att Svenska kyrkan är en "evangelisk-luthersk folkkyrka", såsom det står i Kyrkoordningens första avdelning, använder han flera av de begrepp jag presenterade i det andra av de båda diagrammen. Han skriver att i luthersk teologi är rättfärdiggörelseläran central, liksom syndernas förlåtelse. Han nämner också arvsyndsläran, den dagliga omvändelsen och läran om lag och evangelium som viktiga, liksom Luthers kallelselära. Av dessa enligt Ekstrand centrala begrepp i luthersk teologi är det bara kallelsen som finns med i det övre diagrammet. I sin artikel skriver Ekstrand vidare att det lutherska arvet behöver bearbetas för att kunna framstå som relevant. Det sistnämnda skulle kunna vara en tänkbar förklaring till att begreppen inte förekommer oftare i materialet.²⁹⁴ En sådan tänkbar förklaring väcker dock nya frågor: Är det så att predikanterna, i rollen som lokala praktiska teologer, skulle behöva bättre ledning och utbildning i hur det lutherska arvet kan bearbetas för att bli relevant? Eller är det så att intresset för detta saknas? Eller är det praktiska omständigheter såsom predikans relativt snäva omfång och predikanternas hektiska veckoschema som begränsar dem till att använda teologiska raster som varken behöver bearbetas eller förklaras?

Givetvis ska inte alltför stora slutsatser dras utifrån detta kvantitativa räknande av ord. Som ovan nämnts använder de flesta predikanterna ett i stor utsträckning vardagligt språk, och då kan det naturligtvis hända att de i sak talar om till exempel omvändelse eller frälsning, men med andra ord. Det är också tänkbart att en del predikanter bygger upp sin predikan med en struktur som grundar sig i lag och evangelium, utan att dessa termer uttryckligen nämns i predikan; eller att predikanter ser som predikans syfte att *förmedla* nåd, utan att ordet nåd används. Samtidigt ska betydelsen av ord inte underskattas. Ord och begrepp är traditionsbärare och risken finns att delar av traditionen på sikt tappas bort om de ord och begrepp som bär dem inte längre används.

²⁹⁴ Ekstrand 2009.

5.8 Traditionens trådar i form av olika kristna läror

Det finns inom kristendomen en del klassiska trosläror som inte omedelbart eller med självklarhet går att utläsa av bibeltexterna. Bland dessa läror finner vi exempelvis läran om treenigheten, Kristi två naturer och även olika tolkningar av Jesus död och uppståndelse. När dessa trosläror kommer fram i predikningarna, är det ett exempel på traditionens trådar som blir synliga. Ett i materialet vanligt förekommande exempel är när predikanterna i påsktid tolkar händelserna på korset och vid den tomma graven. Andra exempel på klassiska läror och idéer från olika delar av kyrkans historia, som är framträdande i den kristna traditionen och som återfinns i materialet, är bland annat att Jesus är sann Gud och sann människa, att människan är skapad i Guds avbild, att Gud inkarnerats som människa i Jesus, att människan samtidigt är rättfärdiggjord och syndare, läran om lag och evangelium, tankar om människans fria vilja, nådens ordning, den naturliga uppenbarelsen samt teodicéproblemet. Men inget av detta är lika framträdande i materialet som just tolkningarna av påskens skeenden. Jag har därför valt att undersöka detta närmare, som ett exempel på hur traditionen kan bli synlig i predikan och spela en betydande roll för teologiseringen.

5.8.1 Traditionen blir synlig i olika tolkningar av Jesus död och uppståndelse

Varför måste Jesus dö? Så lyder en av de stora frågorna för kristen teologi och frågan blir särskilt brännande under påsken, då predikanter förväntas tala utifrån bibeltexter om korsfästelsen och uppståndelsen – och på något sätt göra dessa händelser begripliga eller ge dem en tolkning. Korset och korsfästelsen utläggs av predikanterna på olika sätt och tolkningarna går i skilda riktningar. I en tidigare undersökning av detta, gjord av Anne-Louise Eriksson och beskriven i boken *Att predika en tradition. Om tro och teologisk literacy* från 2012, undersöker Eriksson predikningar hållna i Svenska kyrkan under långfredagen och femte söndagen i fastan (då temat är "Försonaren"). Hon konstaterar att hennes material rymmer två delvis olika sätt att uppfatta betydelsen av Jesus död och uppståndelse, som båda går att känna igen från kristen tradition. "Att döma av det undersökta materialet förekommer dessa *försoningsläror* sida vid sida i Svenska kyrkan idag utan att orsaka någon inomkyrklig splittring" skriver Eriksson.²⁹⁵

Eriksson talar alltså om olika *försoningsläror* när det kommer till tolkningar av Jesus död och uppståndelse. Detta är ett etablerat begrepp som inom teologin bland annat

²⁹⁵ Eriksson 2012, 52.

för tankarna till den svenske teologen Gustaf Aulén, som på 1930-talet beskrev tre huvudtyper av försoningslära: objektiv, subjektiv och klassisk. Aulén själv förespråkade den klassiska försoningsläran. Som förespråkare för den objektiva försoningsläran brukar Anselm av Canterbury framhållas och för den subjektiva Pierre Abaelard.²⁹⁶ Flera nutida teologer menar dock att begreppet försoningslära är besvärligt. När Alister E. McGrath i sitt översiktsverk över systematisk teologi ska redogöra för olika sätt att i kristen tradition förstå Jesus död och uppståndelse använder han därför istället termen *soteriologi* och tecknar fyra olika teman/bilder kring vilka han menar att diskussionerna har rört sig och fortfarande rör sig. Dessa teman, menar McGrath, är inte ömsesidigt uteslutande, utan det är vanligt att de kombineras.²⁹⁷ I min egen analys av predikningarna från långfredagen och påskdagen 2020 fann jag McGraths fyra teman betydligt mer användbara än Auléns tre typer av försoningsläror. Dessutom menar jag att själva ordet *försoningslära* begränsar tolkningen. För en del predikanter handlar korset och uppståndelsen just om försoning, men för många andra har skeendet en annan innebörd.

De fyra teman som McGrath tecknar är för det första olika perspektiv hämtade från Gamla Testamentets gudstjänster i templet, med bland annat offer som ett sätt att göra det möjligt för människor att närma sig Gud. Här finns både framställningar av Kristus som den syndfria översteprästen och som det fullkomliga offret. McGrath benämner detta tema ”korset som ett offer”. Ett andra tema hos McGrath är ”korset som seger”: seger över döden, synden och Satan. Genom segern befrias de troende från dessas inflytande. McGraths tredje tema är ”korset och förlåtelse”. I detta beskrivs Kristus död som en ”gottgörelse” (*satisfaction*) genom vilken Kristus tar straffet för synden och därmed möjliggör förlåtelse för alla människor. Det fjärde temat är ”korset som en demonstration av Guds kärlek”. McGrath visar hur samtliga teman finns att spåra i Bibeln och de flesta av dem hos tidiga kristna tänkare.²⁹⁸

Denna indelning i fyra teman – lagd som ett raster över påskens predikningar – visar att framför allt långfredagens predikanter ofta använder sig av två eller flera teman i sina predikningar. Påskdagens predikanter håller sig i högre utsträckning till ett enda tema och det överlägset vanligaste är det som handlar om segern över döden. Det minst förekommande temat under påsken är det som refererar till korsfästelsen i termer av offer. Det används mycket knappt i två av långfredagens predikningar och i ett enda ord i en av påskdagens predikningar.²⁹⁹ I det följande beskriver jag närmare

²⁹⁶ Heberlein 2007, 201–204.

²⁹⁷ McGrath 2017, 251.

²⁹⁸ McGrath 2017, 251–268.

²⁹⁹ Predikan 0410A, 0410E och 0412L-t. I dessa tre predikningar från långfredagen nämns offer temat i någon enstaka mening. Allra tydligast kommer den dock fram i en predikan från

hur McGraths teman kommer fram i först långfredagens och sedan påskdagens predikningar.

5.8.2 Korsets fyra teman blandas i långfredagens predikningar

För att visa hur långfredagens predikningar ofta uppvisar ett flertal av de teman jag ovan presenterat har jag valt att här redogöra för tre olika exempel på predikningar med flera teman. Även om alla exempel uppvisar kombinationer av teman kan man se att de har lite olika tyngdpunkt. Jag börjar med en av de predikningar jag just nämnde, som är den enda som tydligt använder sig av en offerterminologi. Men det är inte detta tema som står i centrum. Rubriken för denna predikan är ”Den stora kärlek som Jesus visade de människor som var närvarande vid hans korsfästelse”.³⁰⁰ Predikans huvudbudskap handlar om Jesus som inte lyfter ett finger för att slå tillbaka mot dem som plågar honom. Predikanten beskriver hur Jesus bemöter både soldaterna, ”de många som smådade honom”, överstepräster och de skriftlärd samt rövarena som skymfde honom, med stor kärlek – trots sitt lidande. Predikanten skriver:

Så kan vi i tystnad och ödmjukhet, från vår plats längre bort, se den stora kärlek som Jesus visade de människor som var närvarande vid hans korsfästelse, som inte lindrade utan ökade på hans plågor. Vi kan se den stora kärlek vi kan förvänta oss av Jesus gentemot alla sina ovänner. Stor är Jesu kärlek, då han gick igenom inte bara ett mödosamt liv, utan ett stort och ohyggligt lidande, för människor som är hans ovänner.³⁰¹

Utöver detta kärlekens tema som präglar hela predikan märks också temat med offer. Detta kommer fram i en kort passage där predikanten skriver om de skriftlärd och överstepräster att dessa inte förstod att de hade profetiernas uppfyllelse framför sig. Predikanten fortsätter:

Annandag påsk: 0413G. Där skriver predikanten: ”Det fanns ingen annan möjlighet att skaffa fram frid utom genom ett blodigt offer, ett offer som enligt Guds eviga rådslut ägde rum på Golgata. Det krävdes ett fullkomligt offer, och det var bara Gud själv som kunde offra tillräckligt. Gud offrade sin egen son till ett evigt giltigt försoningsoffer. Han var den som offrade, han var offerlammet, och han var den som blev nöjd genom att offret utfördes. Guds son bar vår synd och skuld upp på korsets trä, och blev en förbannelse för vår skull, allt i enlighet med Guds eviga rådslut och alla de förebildande händelser, inrättningar och människor som du kan läsa om i Gamla testamentet, de trettionio första böckerna i Skriften. Försoningen var med andra ord förberedd in i minsta detalj.”

³⁰⁰ Predikan 0410E.

³⁰¹ Predikan 0410E.

Framför sig hade de Guds rena offerlamm, det fullkomliga och eviga offret för deras synder, offrat för att de skulle få leva.³⁰²

Även temat med korset och förlåtelse märks i denna predikan. Det talas bland annat om ”Guds hemlighetsfulla plan om världens återlösning” och om att ”blodet som flöt den dagen var utgjutet för de många, till syndernas förlåtelse”.³⁰³ På så sätt knyter denna predikant in flera av de teman som ryms i den kristna traditionen när det kommer till tolkningen av Jesus död och uppståndelse.

Mitt andra exempel är en predikan från långfredagen som tydligare har sin grund i temat med *korset och förlåtelse*. Predikanten beskriver när han själv fick en insikt om att Gud redan vid skapelsen visste att ”han en dag ska behöva låta sig utlämnas och dö på korset för vår skull”.³⁰⁴ Redan från början, skriver predikanten, visste Gud om det brott som skulle komma mellan människa och Gud: syndafallet. Synden kom in i världen och skapade en stor ravin mellan Gud och människa. Genom korset blir det en bro på vilken människan kan vandra tillbaka till Gud. ”Korset är redskapet som Jesus använder för att förlåta oss, för att försona oss med sig.”³⁰⁵

I en passage betonar predikanten den *kärlek* som visar sig i att Gud väljer att skapa människan trots att han vet att det kommer att leda till korset. Han skriver:

Jag fick en tillit till att Gud är den med all makt och all kontroll. Och så överöstes jag av en kärlek. Tänk att jag har en Gud som trots att han visste att han skulle behöva genomlida korset för min skull om han skapade mig så valde han ändå att skapa mig. Den kärleken. Den bara fyllde mig.³⁰⁶

Men, konstaterar predikanten, korset är mer än ett redskap för försoning. Sedan beskriver han Jesus korsfästelse som ett startskott till en revolution, utifrån teologen N. T. Wrights bok *Dagen då revolutionen började*. Predikanten skriver bland annat:

Korset är den inledande segern över synden och onskans makter och som fullbordas på påskdagen och som ska fullkomnas vid Jesu återkomst.³⁰⁷

Här ser vi med andra ord spår av ytterligare ett tema: korset och segern. Predikanten kommer därefter även in på att Paulus skriver om *korset som en dårskap* samt att ”Gud

³⁰² Predikan 0410E.

³⁰³ Predikan 0410E.

³⁰⁴ Predikan 0410J-t.

³⁰⁵ Predikan 0410J-t.

³⁰⁶ Predikan 0410J-t.

³⁰⁷ Predikan 0410J-t.

gör det onda till något gott”. Predikanten är själv medveten om att han använder flera olika teman. På ett ställe skriver han:

Korset är en kallelse till oss. Det är ett försoningens redskap, det är centralt i den kristna tron. *Och* det är en kallelse, ett startskott för Guds återuppriktande av sin skapelse.³⁰⁸

Min tredje långfredagspredikant som tar flera olika teman i anspråk är lite mer vag i sitt sätt att uttrycka sig. Hon börjar sin predikan i livets skörhet och den känsla av att vara ensam och utlämnad man kan känna inför detta. Därefter beskriver hon Jesus situation och ensamhet mot slutet av sitt liv. Sedan skriver hon:

Det Jesus ville var att *läka den skada* som uppstått mellan människan och Gud, och han gjorde det av *kärlek* till såväl människan som Gud. Han visade oss en Gud som bryr sig om och älskar oss. Han visar hur vi kan finna trygghet i att älska Gud. Så stark är Jesu kärlek att han *offrar sig själv*, oskyldig på ett kors – och vi vet att det var smärtsamt och svårt, även om det var självklart att inte frånga sitt uppdrag, sin *kärlek*.³⁰⁹

I ett enda stycke skymtar flera olika teman. Kärleken är relativt tydlig. Att läka skadan mellan människa och Gud skulle naturligtvis kunna handla om synden, precis som i den föregående predikan, men varken synd, förlåtelse eller försoning nämns uttryckligen någonstans i predikan. Det talas bara om ”sår” eller ”skador” mellan Gud och människa. Även ordet *offra* nämns i detta stycke, men bara precis där. Lite senare i predikan skymtar även segermotivets fram i följande mening: ”Det är tur att vi nu vet att Gud kommer att *besegra döden*, och ge oss evigt liv, tillsammans med honom.”³¹⁰ Men det tema som dominerar predikan är inget av McGraths fyra teman, vilket leder oss vidare till vad som skulle kunna vara ytterligare ett tema, eller kanske en särskild aspekt av de fyra temana.

5.8.3 Ytterligare ett tema i tolkningarna av korset

I den ovan beskrivna predikan är det kring ensamheten predikanten uppehåller sig mest. Tre gånger citeras Jesus ord på korset: ”Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig?”³¹¹ Predikanten kopplar samman Jesus upplevelse av ensamhet och

³⁰⁸ Predikan 0410J-t. Min kursivering.

³⁰⁹ Predikan 0410A. Min kursivering.

³¹⁰ Predikan 0410A. Min kursivering.

³¹¹ Matt 27:46.

utsatthet med lyssnarnas situation i pandemin och så slår hon fast att ”inget mänskligt är främmande för Gud”.³¹²

Just detta med Jesus lidande och medlidande är något som framhålls som ett centralt budskap i ytterligare ett par av predikningarna på långfredagen. En predikant skriver:

Långfredag. Den långa dagen. Det är fasansfullt att tänka på. Hur Jesu kropp genomborras av spikar. Och samtidigt är det detta som ger mig tröst, som ger mig möjlighet att tro på en medlidande Gud. Att vilka svårigheter vi människor än möter, så har Jesus varit där. Han har själv erfarit smärtan.³¹³

En annan en predikant skriver:

Och symbolen för Guds kärlek till människan är korset. Korset där Jesus gav sitt eget liv. Korset som gör att Jesus tillsammans med varje lidande människa kan följa med hela vägen. Genom lidandet, ända in i döden.³¹⁴

Ytterligare en predikant som skriver om Jesus lidande och medlidande delar in sin predikan i fyra delar: Jesus lidande, vårt lidande, Jesus seger och vår seger. Han skildrar hur både den segrande Kristus och den lidande Kristus har betonats under olika perioder av kyrkans historia. När predikanten inleder delen om Jesus lidande berättar han om Anselm av Canterburys skrift *Varför Gud blev människa* och gör en kort beskrivning av den objektiva försoningsläran. Predikanten säger att försoningen alltid varit huvudsaken i den kristna tron. I övergången till den del av predikan som beskriver ”vårt lidande”, skriver han:

Döden på korset är en försoningsdöd, en död i andras ställe, för andras synder. Men Jesu död på korset är mer än detta. Den uttrycker också ett med-lidande, en Gud som lider med oss, och den visar framåt mot påskdagen.³¹⁵

Därefter kommer predikanten in på frågan om lidande och han nämner Teodicéproblemet. Sedan skriver han:

Kristen tro är inget skydd mot motgång, sjukdom, lidande eller död. När kristen tro talar om trygghet handlar det djupast sett om något annat, att veta sig vara i Gud och

³¹² Predikan 0410A.

³¹³ Predikan 0410C.

³¹⁴ Predikan 0410G.

³¹⁵ Predikan 0410F.

att Gud är med i det som sker, och att svårigheter och lidanden kan föra oss närmare Kristus.³¹⁶

Även denna predikant visar med andra ord att han är medveten om att han använder mer än ett tema för att tolka Jesus död och uppståndelse. Han känner till den objektiva försoningsläran från traditionen och står fast vid den, men vill samtidigt addera något mer.

Kanske kan detta fokus på Jesus lidande och framför allt hans möjlighet och förmåga till medlidande med nutida människor beskrivas som *en aspekt* av temat korset som en demonstration av Guds kärlek. Kanske är det att betrakta som ett ytterligare tema utöver de fyra som McGrath beskriver. Oavsett vilket märks det att predikanterna finner detta värt att särskilt lyfta fram och det märks, menar jag, att dessa predikanter belyser Jesus korsdöd på ett sätt som är anpassat till den situation av pandemi och potentiell utsatthet deras lyssnare befinner sig i. Sammantaget visar dessa fem teman den mångfald av tolkningar och nyanser av Jesus död och uppståndelse som ryms bara i de nio långfredagspredikningar som analyserats för den här avhandlingen. Jag återkommer till detta efter att också ha redogjort för påskdagens predikningar.

5.8.4 Påskdag med tema seger och närvaro

Om långfredagens predikningar präglas av att predikanterna blandar flera teman, är det tydligt att påskdagens predikningar domineras av temat *korset som seger*. Visst händer det på påskdagen också att predikanterna använder flera teman, men oftast skymtar dessa bara hastigt fram i enstaka passager. Värt att notera är också att påskdagens predikningar är betydligt kortare: långfredagens är i snitt drygt 1000 ord långa, medan påskdagens har ett snitt på lite över 800 ord.

Jag har valt ut tre predikningar för att visa hur segertemat kommer till uttryck och hur predikanterna även anpassar detta tema från traditionen till den rådande situationen. En predikant beskriver till exempel ett motiv som han berättar var populärt på medeltiden: plundringen av dödsriket. Predikanten beskriver att det på medeltiden var vanligt med målningar föreställande Jesus som plundrar dödsriket på Alla själar som fångats där. Han berättar om en kollega som sagt att detta är den viktigaste stunden på kyrkoåret:

när Jesus stiger ner till dödsriket, till alla som sitter fast i mörkret, till alla som är glömda. Alla som tappat bort ljuset och glädjen. De som ingen längre räknar med. De som fastnat i dödens skugga. Det gäller kanske inte bara döda, förresten, det kanske

³¹⁶ Predikan 0410F.

också gäller oss som just nu lever. Vi som är isolerade och ensamma. Vi som någon gång förlorat den sista gnuttan hopp. Som har känt som om vi förlorat allt. Vi som lever men ändå vandrar i Dödsskuggans dal.³¹⁷

Denna tanke om Jesus som plundrar dödsriket hörde, enligt McGrath, på medeltiden ihop med idén om att Jesus genom korset och uppståndelsen besegrade Satan.³¹⁸ Predikanten avslutar med orden:

Vilket mörker vi än hamnar i, så evakuerar Jesus oss människor ur dödsriket, låter ljuset strömma in i mörkret – håller oss i handen och viskar: var inte rädd. Jag är med dig alla dagar till tidens slut. Glad påsk.³¹⁹

Ytterligare en predikant använder en bild från traditionen och kyrkokonsten för att tala om Jesus seger i uppståndelsen: bilden av Fågel Fenix. Vägen till denna bild tar predikanten via Harry Potter-filmerna och professor Dumbledores Fågel Fenix: Fawkes. Hon beskriver Harrys osäkerhet när han får se Fawkes brinna upp, en känsla som snart försvinner när en ny liten Fawkes tittar upp ur askan. Kanske var det så det kändes för lärjungarna? frågar predikanten. Sedan konstaterar hon:

Idag så står vi här på påskdagen. Jesus är uppstånden, *livet har segrat* och Guds kärlek till varje människa har fått sin yttersta manifestation.³²⁰

Lite senare återkommer predikanten till påskens under:

Det omöjliga har blivit möjligt. Livet har återvänt, och världen spirar av kraft. Men livet har för alltid förändrats. För inget är sig längre likt när självaste skaparkraften dött som människa och uppstått till nytt liv.³²¹

Hon jämför med situationen med covid-19 och säger att när den är över och livet är förändrat kommer många att ha gått igenom ”egna långfredagar och påskaftnar”.

En tredje predikant använder sig av en bild från Första Mosebok: bilden av jorden som ligger öde och tom. Hon talar om tomrummet som det vi oftast försöker

³¹⁷ Predikan 0412J.

³¹⁸ McGrath 2017, 255–256. En annan, äldre bild (från 500-talet) kopplad till samma idé beskriver den Onda som en stor fisk eller ett sjöodjur som fångas på kroken genom att Jesus med sin mänskliga natur är betet, men i sin gudomliga natur är kroken. Även denna bild finns med i materialet, i predikan 0412M.

³¹⁹ Predikan 0412J.

³²⁰ Predikan 0412E. Min kursivering. Citatet visar även att också kärlekens tematik finns med i denna predikan.

³²¹ Predikan 0412E.

undvika. Vi vill gärna ha fyllda förråd. (Inte minst var det så under pandemins inledning!) Men på påskdagens morgon, säger predikanten, är det annorlunda, då graven är tom.

Men det tomma gapande gravhålet är förstås inte bara ett mörkt tomrum. Den tomma graven är ett utrymme som Gud fyller åt oss med liv, ljus och innebörd. I den tomma graven inryms nu istället *livets seger över döden*. I det tomma utrymmet finner vårt eget evighetshopp sin näring. Där i det tomma lilla gravutrymmet i klippan blir Guds storhet allra mest tydlig för oss.³²²

Predikanten fortsätter sedan med att tala om Guds immanens och transcendens och det stora i att Gud valt att bli människa med alla de begränsningar det innebär. Sedan återkommer hon till segermotivet igen:

Jesus gör på så sätt uppror mot våra mänskliga livsvillkor. Och det är ett gudomligt och kraftfullt uppror som han gör. *Jesus besegrar döden*. Det dittills mest slutgiltiga och definitiva. Jesus uppstår. Återvänder till Guds transcendentia väsen om man så vill. Men Jesus liv och död är inte ett kort intermezzo, en gudomlig blixervisit hos oss människor. Nej, genom att leva och dö och uppstå så förändrar Jesus även dina och mina livsvillkor, ger oss ett fortfarande gällande löfte om förlåtelse, befrielse och liv fastän vi dör.³²³

Utöver temat med seger på påskdagen, är det ett annat tema som är centralt i flera predikningar: Jesus, eller Guds, närvaro samt löftet om denna närvaro. Som redan nämnts i kapitel fyra är det många predikanter på påskdagen som inte gör någon egentlig utläggning av evangelietexten, de talar istället om uppståndelsen som sådan. Men en rad ur evangelietexten citeras av flera predikanter: när Jesus i Matteusevangeliets allra sista rad säger ”Och jag är med er alla dagar till tidens slut”.³²⁴ En predikant använder detta som stommen för sin predikan och talar om hur detta kan få betydelse för både tvivlande och trosvissa lärjungar.³²⁵ Ett annat exempel är den tidigare citerade predikan med plundringen av dödsriket, som inleds med orden:

Jag är med er alla dagar till tidens slut! Det är Jesus hälsning till oss idag. Du är inte ensam, hur ditt liv än ser ut, kom ihåg: Gud är med dig. Jesus dog ju på korset under långfredagen men uppstår alltså idag på påskdagen.³²⁶

³²² Predikan 0412K-t.

³²³ Predikan 0412K-t. Min kursivering.

³²⁴ Matt 28:20.

³²⁵ Predikan 0412F.

³²⁶ Predikan 0412J.

Både de predikanter som på påskdagen främst talar om seger och de som fokuserar på Guds närvaro knyter dessa teman i första hand till själva uppståndelsen. Men det finns en skillnad i att seger-temat ändå har en tydligare anknytning till korset, som den plats där segern vanns, en koppling som närvarotemat saknar.

Jag nämnde i stycke 5.8.1 att Anne-Louise Eriksson i sin undersökning identifierade försoningsläror i två olika riktningar. Mitt material – i ljuset av McGraths fyra teman – visar en betydligt större spretighet, eller mångfald, än så. Predikanterna öser ur olika källor, blandar och formulerar nytt. Det går till exempel inte att placera någon av dessa predikningar i någon av Auléns kategorier av försoningsläror. Att predikanterna medvetet använder flera teman tyder också på att de inte eftersträvar att ansluta sig till en viss, enskild försoningslära. Och även om det är färre samtidsreferenser och kopplingar till lyssnarnas kontext under påsken (som konstaterats i kapitel tre), och särskilt under långfredagen, är det inte så att dessa helt saknas. Predikanterna väver in erfarenheter av skam, ondska, lidande, smärta och svek samt gör kopplingar till rädsla, osäkerhet och isolering under den rådande pandemin för att nämna några saker. Exemplet med tolkningar av Jesus död och uppståndelse i påskens predikningar visar att präster hämtar olika teologiska resonemang från traditionen, samtidigt som de försöker formulera något eget i relation till lyssnarnas erfarenheter och kontext.

5.9 Enstaka exempel på motstånd, vägran och revision

Exemplet ovan med tolkningarna av Jesus död och uppståndelse i predikan visar på hur det kan se ut när traditionen förhandlas och kanske förändras. Utifrån de fyra sätt att relatera till traditionen som beskrevs i inledningen av detta kapitel, menar jag att det som främst präglar påskens predikningar är en syn på traditionen som ståendes i en *evolutionär och organisk utveckling*. Predikanterna använder element från traditionen men anpassar dessa till situationen och lägger även till egna bilder och förklaringar. Detta är den vanligaste synen på traditionen i materialet. Det finns dock exempel som lutar mer åt den modell som av Bennett, Graham, Pattison och Walton kallas för *motstånd, vägran och revision*.³²⁷

Ett sådant exempel utgörs av ett antal predikningar som lägger särskild vikt vid att framhålla kvinnor ur Bibeln eller kyrkohistorien, ibland tillsammans med någon kommentar om att kvinnor visst funnits med, trots att de ofta osynliggjorts. På Apostladagen, där episteltexten rymmer en hälsning från Paulus till ett antal namngivna kvinnor, är det två predikanter som väljer att göra en poäng av

³²⁷ Se stycke 5.2.

osynliggörandet av kvinnor i Bibeln. Den ena av dessa predikanter skriver bland annat:

Junia är spännande också för hon gjorde ett könsbyte mer än tusen år efter sin död. Fram till dess kommenterades hon alltid med ”Tänk att en kvinna här nämns som en apostel!” och en del av gubbarna som kommenterade tyckte det var direkt opassande att Paulus skrev så. Men från 1200-talet och framåt stod en del inte ut med det utan började hävda att Paulus syftade på en man vid namn Junias istället. Vi känner inte till ett enda exempel på något sådant namn utan det är bara helt taget ur luften.³²⁸

Samma predikant belyser också att Paulus brukar nämna Priscas namn före hennes make Aquilas, trots att detta inte var den vanliga ordningen vid den tiden, samt att Foibe av allt att döma är den person som Paulus väljer att skicka det brev med som idag kallas Romarbrevet och som predikanten beskriver som Paulus ”längsta och klart mest djupgående teologiska utläggning”.³²⁹

Exemplet stämmer precis in på hur Bennett och hennes medförfattare beskriver sin tredje modell av att förhålla sig till traditionen: *motstånd, vägran och revision*. Men vad innebär det egentligen att utmana en tradition? Å ena sidan kritiserar den ovan citerade predikanten de personer som i historien och som en del i den kristna traditionen, enligt predikanten har osynliggjort Junia och andra kvinnor med henne. Å andra sidan står predikanten i en relativt ung tradition av feministteologi som alltsedan Schüssler Fiorenzas bok *In Memory of Her* (1983) velat göra just detta: lyfta fram och belysa kvinnor från bibeltexter och den tidiga kyrkan.³³⁰ Man kan med andra ord stå i en del av traditionen och därifrån utmana en annan del, så som beskrevs i början av detta kapitel.

Ibland kommer utmaningen av en tradition i ett enda ord. Som när en predikant använder pronomenet hon eller hen om Gud. Så sker i två av de insamlade manuskripten.³³¹ Ytterligare en predikant talar om Gud som en mor och far.³³² Det är naturligtvis inte första gången så sker – en av kyrkohandbokens nattvardsböner innehåller formuleringen ”du som är som en fader och en moder för oss”³³³ – men för

³²⁸ Predikan 0712C.

³²⁹ Predikan 0712C.

³³⁰ Schüssler Fiorenza 1983.

³³¹ Predikan 0719E och 0419C.

³³² Predikan 1227C.

³³³ Nattvardsbön 6 i KHB 2017.

att en tradition ska utmanas behöver nya formuleringar ta plats många gånger och över tid.³³⁴

5.10 Pandemin och teologisering utifrån avbrott i traditionen

Med ljuset riktat mot traditionens trådar i predikans teologisering under 2020 faller ofrånkomligen en del ljus också på de *avbrott* i traditionen som pandemin kom att innebära detta år. En stor förändring av traditionen just år 2020 kom som en praktisk förändring av själva *formen* för predikan och gudstjänsten. När pandemin under långa perioder gjorde att gudstjänster fick firas helt eller delvis digitalt innebar detta, som behandlats i kapitel ett, att även predikan fick förmedlades digitalt. I en del församlingar spelades gudstjänsten in i förväg, i andra sändes den i realtid. Men för predikanten innebar det i båda dessa fall en förändrad predikosituation, som skulle kunna komma att påverka teologiseringen i predikan. En del av denna påverkan har redan diskuterats i kapitel ett, men här vill jag nämna ytterligare en aspekt, kopplad till just traditionens trådar.

Frida Mannerfelts forskning på digitalt förmedlad predikan under pandemin visar att den förändrade situationen kom att aktualisera – eller ibland återupptäcka – teologiska teman. I en studie av predikningar från Kristi himmelfärdsdagen visar Mannerfelt till exempel att predikanterna talar om den rådande situationen såsom präglad av avstånd, oro, isolering, rädsla och osäkerhet. I relation till denna situation lyfter de fram Kristus som de menar är *allestädes närvarande* sedan himmelfärden. Temat får, menar Mannerfelt, en ny aktualitet i den nya situationen.³³⁵

I mitt material syns något liknande på de två första söndagarna i advent. Framför allt i predikningarna från första advent – en dag då det oftast firas en gudstjänst som på många håll fyller kyrkorna med besökare och som dessutom bär en traditionell prägel i bemärkelsen att flertalet psalmer, musikaliska uttryck och andra moment är desamma från år till år – blir det tydligt att år 2020 bryter mot så många av dessa traditioner. En predikant inleder sin predikan med att beskriva hur enkelt det vanligtvis är att känna glädje i adventsgudstjänsten, hur stämningsfullt det brukar vara i kyrkan med de välkända psalmerna och tändandet av adventsljusstaken.

³³⁴ Detta ska inte förstås som att övriga predikanter använder pronomenet *han* om Gud. Ett flertal undviker bruk av pronomen helt genom att bara tala om Gud som Gud. Någon kvantitativ analys av detta har dock inte gjorts.

³³⁵ Mannerfelt 2023, 189.

Men i år har så mycket blivit bedrövelse, och lagom till denna högtid, har det blivit nödvändigt att införa så hårda restriktioner i samhället att den traditionella gudstjänsten, idag på första söndagen i Advent, blivit allt annat än traditionell. Vi firar den, tack och lov, men på avstånd. Några här i kyrkan idag, och många av er därhemma, framför era skärmar.³³⁶

Predikanten konstaterar att det inte är så lätt med den vanliga glädjen och stämningen och ställer sedan en fråga om vad Gud vill ”säga oss i denna tid, med denna tid, på denna dag, när inget är som vanligt?”³³⁷ Detta *avbrott i traditionen* använder predikanten sedan för att tala om hur betydelsefullt det är att få lov att kunna samlas för att fira gudstjänst gemensamt samt hur gott det kan vara att bli påmind om sin *längtan* efter Jesus. Själva avbrottet ges ett innehåll.

En annan predikant beskriver det cykliska i somliga av våra traditioner, att saker kommer tillbaka och känns igen, men att människor också fyller de återkommande traditionerna med nytt innehåll. På så vis blir berättelsen om detta års advent en del av vår framtid, menar hon.

Återkomst och igenkänning präglar också gudstjänsterna i advent.

Vi går nog inte till kyrkan på första advent, varken fysiskt eller digitalt, för att höra en bibeltext vi aldrig tidigare hört talas om.

Vi tror och vet att vi ska få höra om hur Jesus rider in i Jerusalem.

Vi vill höra den berättelsen, just för att vi hört den förut.

Vi hoppas att få stämma in i Hosiannaropen.

Och sjunga Bereden väg för Herran.

En gång till, säger vi.

En gång till!³³⁸

I predikantens knytande av dåtid, nutid och framtid sätts traditionsbrottet – att inte kunna fira första advent i kyrkan – i relation till de traditioner som brukar bära denna söndags berättelser och fogas på sätt och vis in i traditionens struktur. Predikanten tillämpar konsekvent ett ritens perspektiv och återigen spelar längtan efter att få mötas för gudstjänst en viktig roll för predikans budskap.

I ytterligare en predikan används avvikandet från traditionen att samlas i kyrkan på första advent till att reflektera över vad kyrkan är och hur kyrkans gemenskap skiljer sig från andra. Det som är annorlunda år 2020 används av predikanten för att peka på det som enligt honom är sig likt:

³³⁶ Predikan 1129B.

³³⁷ Predikan 1129B.

³³⁸ Predikan 1129E.

Så trots avstånd och restriktioner så är den viktigaste gemenskapen precis som den har varit. För Jesus är densamme. Och där två eller tre är samlade i hans namn, så är han mitt ibland oss. Och det gäller för dom som är med via skärmen. Jesus är här, Jesus är där.³³⁹

Återigen ser vi en predikant som försiktigt prövar marken utanför traditionen: Kan man säga att Jesus är mitt ibland oss trots att vi ses över skärm? Om detta säger traditionen ingenting, men predikanten prövar det teologiskt i sin predikan.

Under advent år 2020 påverkas både människors situation och traditionen för gudstjänstfirande och det märks att predikanterna tar in detta i sin teologisering. Teologiska teman om gudstjänsten aktualiseras, liksom tankar om kyrkans väsen. Även Mannerfelt beskriver att pandemin och de digitalt förmedlade predikningarna i hennes undersökning aktualiserar frågor om kyrkan. Framför allt ser hon hur bilden av den universella kyrkan betonas istället för den lokala församlingen.³⁴⁰

5.11 Sammanfattning och diskussion utifrån traditionen i predikan

Det här kapitlet har visat exempel på hur traditionens trådar används av predikanterna i teologiseringens makramé. Tidigt i kapitlet återkopplade jag till de två föregående kapitlen och visade att redan i dessa framkom information om *traditionen för själva predikan* i Svenska kyrkan, såsom att den tar sin utgångspunkt i bibeltexter från evangelieboken och att den i hög grad anknyter till samtiden och omvärlden. Det finns med andra ord traditioner som styr själva ramarna för predikan.

Därefter redogjorde jag för predikanternas *urval* av trådar från traditionen. Först undersökte jag vilka teologer de refererar till, i både predikningar och enkätsvar. Här framträdde en ekumenisk öppenhet och bredd med både katolska, anglikanska, lutherska och reformerta tänkare representerade. Denna öppenhet innebär samtidigt att det är svårt att förklara predikanternas hantering av traditionen utifrån bestämda teologiska skolbildningar. Inspiration hämtas uppenbart på många olika håll. Kvinnliga teologer uppgår till en fjärdedel av de namngivna teologerna i materialet, trots att de utgör en klar minoritet i teologihistorien.

Bland kristna praktiker är det framför allt liturgiska sådana, knutna till själva gudstjänsten, som benämns i predikningarna. En risk med detta urval av praktiker är

³³⁹ Predikan 1129J.

³⁴⁰ Mannerfelt 2023, 141–144.

att det av predikan då kan framstå som att det främst eller enbart är gudstjänstfirandet som är att betrakta som kristen tro omsatt i handling, och inte till exempel att delta i demonstrationer, diakonala insatser eller aktivism. Med andra ord: själva urvalet av kristna praktiker att benämna och belysa i predikan bidrar till att forma teologi.

Efter denna redogörelse för predikanternas urval, presenterade jag kort vad enkätsvaren visat. Få predikanter uttrycker själva i enkätsvaren att *traditionen* utgör en källa till inspiration. Det är framför allt Bibeln och kontexten som framhålls i svaren. Det märks också hos till exempel Tisdale att traditionens trådar behandlas mer styvmoderligt än Bibeln och kontextens. Även om hon påtalar vikten av ett teologiskt bibliotek är det inte lika tydligt hur detta ska aktiveras under predikantens arbete med teologiseringen. Sammantaget väcker detta frågor om vilken vikt predikanterna fäster vid traditionens trådar, om hur arbetet med dessa trådar ser ut i predikoförberedelsen och hur detta arbete eventuellt skulle kunna utvecklas.

När det kommer till språk och begrepp i predikan har jag visat att majoriteten predikanter i materialet huvudsakligen använder sig av ett vardagsnära språk. Den tänkta lyssnaren tycks för de flesta predikanter vara någon som inte är så bevandrad i teologiska begrepp och trons språk. Kanske har denna tendens förstärkts av att en del av predikningarna även förmedlats digitalt och därmed fått en mer offentlig prägel, med mindre information om vem som egentligen lyssnar. I materialet finns även ett trettio-tal predikningar som tydligt avviker från vardagligt språk och istället inkluderar en stor mängd teologiskt laddade begrepp.

En sammanställning av teologiskt laddade ord i predikningarna visade att de tio vanligaste orden i fallande ordning är liv, död, tro, kärlek, världen, ljus, kyrka, hopp, bön och kristen. Utan att vilja dra alltför stora slutsatser menar jag att detta säger något om vilka teologiska tolkningsraster som är vanliga i Svenska kyrkan idag. Andra klassiska teologiska begrepp – och potentiella tolkningsraster – som till exempel synd, förlåtelse, försoning och omvändelse förekommer i betydligt mindre utsträckning i materialet. Här kan vi med andra ord återigen tala om ett *urval*, denna gång ett urval av teologiskt tolkningsraster.

En analys av långfredagens och påskdagens predikningar, med fokus på predikanternas tolkningar av Jesus död och uppståndelse, visade hur olika teman och bilder från traditionen används av predikanterna. Fyra teman identifierades med hjälp av teologen Alister E. McGrath: *korset som offer*, *korset som seger*, *korset som förlåtelse* samt *korset som en demonstration av Guds kärlek*. Samtliga teman finns med i långfredagens predikningar och utöver dem noterade jag ytterligare ett tema på långfredagen: *Jesus lidande och förmåga till medlidande*. Det minst vanliga temat är korset som offer. I långfredagens predikningar *blandas* ofta två eller flera teman i varje

predikan samtidigt som de *anpassas till situationen*. På påskdagen är temat seger det klart vanligaste. Detta tema har anknytning både till korset som den plats där segern vanns, samtidigt som det knyter an till själva uppståndelsen som en seger. Även på påskdagen noterade jag ett ytterligare tema utöver McGraths fyra: *Jesus/Guds närvaro*. Det analysen av påskens predikningar framför allt tydliggör är hur predikanterna använder delar av traditionen: att de öser ur olika källor och blandar samtidigt som de försöker formulera något eget i relation till lyssnarnas erfarenheter och kontext.

I kapitlets inledning visade jag på fyra olika sätt att förhålla sig till traditionen, beskrivna av Bennett et al. i boken *Invitation to Research in Practical Theology*. I påskens predikningar framkommer primärt en syn på traditionen som stående i en evolutionär och organisk utveckling. Detta är den syn på traditionen som är vanligast i materialet överlag. Därutöver har jag även gett prov på att i ett par predikningar, där predikanterna medvetet synliggör några av Bibelns kvinnor som de menar har osynliggjorts i kyrkans historia, visar sig en annan modell för relationen till traditionen: en modell av motstånd, vägran och revision.

Mot slutet av kapitlet visade jag att inte bara trådar från traditionen utan också *avbrott i traditionen* kan ge viktiga bidrag till predikanternas teologisering. På första advent, en dag med många yttre traditioner i form av särskild musik och särskilda riter, var restriktionerna år 2020 hårda och gudstjänsten fick på de flesta håll förmedlas digitalt. Själva förändringen i gudstjänstfirandet aktualiserade teman om gudstjänst och kyrka i predikningarna och fick därmed en roll i teologiseringen.

En fråga som väcks av detta kapitel är huruvida predikanter i Svenska kyrkan är teologiskt rustade för att emellanåt gå i klinch med traditionen. Om man, som Jacobsen skriver, vill pröva marken utanför traditionen, utan att uppleva att man överger den, då kräver det att man kan sin Bibel och sin tradition. Som exempel tycks en av de predikanter som valde att lyfta fram olika kvinnor ur Bibeln, först ha informerat sig om dessa. Tankar om Junia, Prisca och Foibe kan inte sägas vara teologiskt allmängods, även om de kanske börjar bli det. Som nämnts i inledningen till detta kapitel menar Jacobsen att predikan är en del av det samtal som formar och omformar traditioner för framtiden. Då spelar rustandet – både utbildning och fortbildning – stor roll för vilka de nya formerna blir.

Detsamma gäller när det handlar om att teologisera kring en situation som uppstår plötsligt. Både min egen undersökning och studier gjorda av Frida Mannerfelt visar att pandemin och de därtill hörande restriktionerna aktualiserade – eller återaktualiserade – olika teologiska teman. För att ett tema ur kristen tradition ska kunna återaktualiseras i relation till en hastigt uppkommen situation behöver de

lokala praktiska teologerna, det vill säga predikanterna, redan känna till dessa teman, ha dem i bakhuvudet eller åtminstone veta var de ska leta.

5.12 Reflektioner utifrån avhandlingens del II

Nu har i var sitt kapitel teologiseringens tre olika sorters trådar blivit presenterade och undersökta: kontext, bibeltext och tradition. I alla tre kapitlen framkommer det att de tre sorternas trådar knyts in i varierande grad i olika predikningar. I en del predikningar försvinner kontexten mer eller mindre helt ur bilden, i andra nämns bibeltexten ytterst kort och i ytterligare andra är det svårt att få syn på traditionen. Och omvänt: ibland får kontexten, bibeltexten eller traditionen särskilt stort utrymme.

För var och en av dessa tre sorters trådar har jag i respektive kapitel belyst predikanternas urval, vad predikanterna själva säger samt vad som kommit fram i några mer djupgående fallstudier. I kapitel två beskrev jag predikanten som en lokal praktisk teolog. I denna roll behöver predikanten reflektera över sitt eget arbete och till exempel tänka igenom vems röster som får höras. Omsatt till predikanternas situation innebär det en reflektion över själva *urvalet*, det vill säga: vilken del av kontexten skildras? Vilka bibeltexter och delar av Bibeln används? Och vilka delar av traditionen tas i anspråk? Redan detta urval påverkar i hög grad den teologisering som sker i predikan. Här visar undersökningens resultat att det för alla tre trådar finns potential för en utökad variation, till exempel genom att medvetet sätta sig in i andra kontexter än den egna, genom att inkludera fler bibeltexter än evangeliebokens samt genom att gräva lite djupare i traditionens resurser av både praktisk och teoretisk vishet.

För den lokala praktiska teologen krävs även en reflektion över hur samtalet kan göras jämställt och ömsesidigt så att inte *en* röst får betydligt mer utrymme än de övriga. Om jag fortsätter att använda bilden av predikans teologisering som en makramé med tre olika sorters trådar, blir det möjligt att föreställa sig att det visst går att göra vackra hantverk av bara en eller två sorters trådar, men att det i längden och över tid blir mer nyanserat, varierat och komplext om alla sorters trådar används.

I analysarbetet av dessa predikningar har jag lagt märke till den spänst som uppstår i predikan när predikanten utvecklar, eller fördjupar, minst två av de olika trådarna, till exempel kontext och tradition eller kontext och bibeltext. I analysen av predikningarna gjorde jag för varje predikan en anteckning om var predikanten la tyngdpunkten: på kontext, tradition eller bibeltext. Jag noterade för mig själv att när anteckningen sa att tyngdpunkten låg på två av dessa, vilket hände i en knapp tredjedel av predikningarna, fanns i predikan en särskild spänning.

Det som framkommer i enkätsvaren om predikanternas inspiration och förberedelseprocesser visar att de själva fäster störst vikt vid bibeltexterna från evangelieboken samt kontexten. I synnerhet är det bibeltexterna som är fokus för ett mer eller mindre systematiskt tolkningsarbete, vilket naturligtvis är väntat i ett lutherskt samfund, men att även kontexten och traditionen skulle behöva tolkas eller fördjupas är inget som tydligt kommer till uttryck i enkätsvaren.

Flera av fallstudierna i denna del av avhandlingen har visat på ömsesidigheten mellan de olika sorternas trådar: tolkningen av kontexten påverkas av tolkningen av bibeltexterna och vice versa. I nästa del av denna avhandling handlar det om hur de olika trådarna knyts samman i predikans makramé. Från trådarna flyttas nu alltså fokus till själva knutarna.

DEL III – KNUTAR

I del III undersöker jag närmare olika sätt att knyta samman de tre trådarna i teologiseringens makramé.

Kapitel sex tar fasta på predikningarnas *krux* och några andra knutar.

Kapitel sju handlar om *verbala bilder* i predikan.

6 Krux och andra knutar

Alldeles i början av mitt projekt förklarar jag upplägget av detta för en doktorand i filosofi. Han lyssnar nyfiket och berättar sedan att han flera gånger upplevt att en predikan börjar så intressant, med ord och teman som är relevanta och spännande, men att sedan händer något – ett skutt eller ett språng kanske? – och så pratar predikanten plötsligt om Bibeln och kristen lära och min doktorandkollega säger sig finna det oklart hur denna andra del har med den första att göra. Vad var det som hände i det där skuttet? För mig väcks en fråga som inte vill lämna mig: hur knyter predikanter ihop kontextens tråd med de övriga trådarna i teologins makramé?

I det här kapitlet och det följande står själva *knytandet*, i centrum. Hur förs trådarna – kontexter, bibeltexter och traditioner – samman till en makramé i predikan? Medan nästa kapitel handlar om hur verbala bilder används för att knyta samman trådarna, handlar detta om de logiska knutarna. Kapitlets första del beskriver hur predikanterna i mitt material försöker skapa övergångar mellan bibeltext och samtid. Sedan följer kapitlets huvuddel, som fokuserar på en särskilt viktig knut. Jag kalla den *krux*. Om vi förutsätter att predikans kärna är att förmedla evangelium i en viss situation och som svar på aktuella behov så är predikans krux det uttalade eller outtalade svaret på frågan: *Vad gör att just detta budskap behöver höras just nu?*

6.1 Övergångar mellan bibeltext och samtid

En av de stora lutherska teologerna inom *liturgisk teologi* är den amerikanska professorn Gordon Lathrop. I kapitel två redogör jag för Lathrops begrepp *juxtaposition*, det vill säga bredvidställande eller sida-vid-sida-ställande, som ett centralt begrepp för teologisering. Lathrop menar att i gudstjänstens liturgi framträder teologisk mening och innebörd genom att något ställs i relation till något annat: söndagen, veckans åttonde dag, ställs i relation till de övriga veckodagarna, ordet ställs bredvid bordet (nattvarden), undervisning ställs bredvid badet (dopet) och året ställs bredvid Pascha – ett ord som för Lathrop omfattar både firandet av Kristi död och

uppståndelse och de berättelser om uttåget ur Egypten som åminns i judisk pesach.³⁴¹ Lathrop skriver:

These are the basic things of the Christian community: water for washing, words for speaking and praying, a meal for eating. Only as they are put together do they bring their symbolic resonance to the faith of the community.³⁴²

När Jonas Ideström, som också berörs i kapitel två, skriver om teologisering använder han sig av Lathrops idé om bredvidställande. Han beskriver evangelieberättelserna som ikoniska kartor att förhålla det levda livet och församlingens praktiker till. I sammanförandet av text och verklighet sker teologiseringen.³⁴³

I predikan görs detta ofta och på flera sätt. Delar av söndagens texter lyfts ut och ställs bredvid valda delar av samtiden eller den mänskliga existensen. Ibland rör sig predikanten ledigt fram och tillbaka mellan text och nutid, ställer frågor och ger förslag på svar. Ibland återger predikanten bibeltexten delvis i sin predikan, men skjuter in ett eller annat nutida ord som en signal till lyssnaren om att texten har med vår tid att göra. I det följande beskriver jag närmare hur predikanter knyter dessa *knutar* mellan textens och kontextens trådar och därmed formar teologi.

6.1.1 Identifikation med Bibelns gestalter

Många av knutarna i materialet handlar om att på olika sätt skapa identifikation mellan lyssnarna och någon av personerna i bibeltexten. Detta kan göras på flera sätt. Nedan presenterar jag några av de vanligast förekommande sätten i de analyserade predikningarna.

Vi är som de andra

Det finns många ord i Bibeln som kan bidra till att skapa avstånd mellan läsaren och berättelsens karaktärer menar den amerikanska professorn i homiletik, Anna Carter Florence, i sin bok *Rehearsing Scripture*. Ord som keruber, filistéer och fariséer, herdar och offerlamm möter vi sällan i vår vardag och de kan ge intryck av att inte bara tillhöra en helt annan tid, men ibland även en annan värld.³⁴⁴ Predikanterna i materialet pekar dock på vad ”vi”, har gemensamt med bibeltexternas personer. De skriver bland annat att situationer idag påminner om situationer då. Här ställs till exempel bibeltextens situation intill lyssnarnas situation under pandemin:

³⁴¹ Lathrop 1993, 36; 43; 59; och 68.

³⁴² Lathrop 1993, 103.

³⁴³ Ideström 2021, 81–84 och 105–107.

³⁴⁴ Florence 2018, 17.

Ni fångar i Egypten, ni fångar i Babylonien, ni fångar under romersk ockupation. [...] Ni isolerade av smittskyddsskäl. Ni fångar under missmod, maktlöshet, oro, vacklande hopp. Ni fångar under vad ni än menar att ni är fångar under. Här är början på befrielsen.³⁴⁵

Det förs fram att liknande *erfarenheter* som gjordes av bibeltexternas personer gör också vi. Det kan även vara *känslor* eller *reaktioner* som beskrivs vara desamma nu som i berättelsen:

De andra lärjungarna blev irriterade på Jakob o Johannes. Kanske var det därför att de också egentligen hade velat säga samma sak. De ville likadant. Få de bästa platserna. Längst här inne är vi inte så olika varandra som människor. Vi kan verka olika men har mycket gemensamt. Vi vill bli sedda och bekräftade. Vi vill bli tagna på allvar.³⁴⁶

Att vi människor inte är så olika varandra, även om vi lever i skilda tidsepoker, är något som återkommer. De destruktiva drag i människan som visade sig på långfredagen, de finner vi i människor idag också, skriver någon. En annan konstaterar i en predikan utifrån skapelseberättelsen att ”så gör människan än”, det vill säga skyller ifrån sig.³⁴⁷ Precis som människorna i bibeltexterna kan, enligt predikanterna, vi människor idag leta syndabockar, vänta och hoppas, känna oss övergivna och ensamma, undra, längta, be, uppleva oro och ovisshet samt känna missunnsamhet, vrede och avund. Personer som Maria, Jesus mor, samt Marta och Maria, Petrus, lärjungarna som grupp eller personer med mindre roller i berättelserna beskrivs som personer vi människor idag kan känna igen oss i och identifiera oss med. I kapitel tre såg vi exempel på hur lärjungen Tomas framhölls som någon att identifiera sig med. Även i Jesus själv kan vi enligt några av de analyserade predikningarna känna igen oss.

Att någon form av likhet mellan människor finns är grundläggande för all form av kommunikation menar Leonora Tubbs Tisdale, men att alltför lättvindigt dra paralleller mellan människor idag och människor i Bibelns berättelser är samtidigt något hon kritiskt varnar för. Hon menar att texternas värld och församlingens värld alltför ofta flyter ihop i predikan genom uttalanden som ”vi är alla som korintierna”. Det kan behövas, menar Tisdale, mer analys för att förstå skillnaden mellan textens värld och församlingens. Predikanten behöver därför pendla mellan vad texten betydde i sin egen kontext och vad den betyder idag.³⁴⁸

³⁴⁵ Predikan 0405G.

³⁴⁶ Predikan 0223A.

³⁴⁷ Predikan 0410I och 0301C.

³⁴⁸ Tisdale 1997, 106–109.

Identifikation genom ordval och sätt att beskriva

Ett annat sätt att skapa identifikation är när predikanterna återger delar av bibeltexterna i mer allmänna ordalag, som lättare går att relatera till. Det partikulära hos berättelserna får för en stund stå tillbaka för det mer allmänna. Ett exempel är när en predikant utifrån bibeltexten om kvinnan med nardusbalsam konstaterar att ”det är just detta som dagens predikan ska handla om, om en kvinna som handlar och agerar. En kvinna som vågar stå för sin tro och känsla.”³⁴⁹ Här ger predikanten med några få ord en kort tolkning av texten på ett sätt som samtidigt visar att detta inte är något som är specifikt för Jesus tid, även om själva nardusbalsamet och smörjandet av någons huvud skulle kunna framstå som främmande.

Ytterligare ett sätt att skapa identifikation är när predikanterna drar in lyssnarna i själva skeendet eller berättelsen genom att återberätta den som om ”vi” vore där. På palmsöndagen skriver en predikant:

Och folk är med! Vi är med i trängseln. Äntligen får vi trängas! Vi ropar Hosianna!
Rädda oss!³⁵⁰

Emellanåt flätas dåtid och nutid ihop. Det som händer i texterna händer nu, och ”vi” som lyssnar på predikan är med, där det en gång hände:

Det mest stabila vi kan tänka oss, självaste marken under våra fötter, är i gungning. När Jesus ger upp andan kastas vi in i ett kaos, gränserna suddas ut och världen som vi hitills känner den, är förändrad. Vi har ingen aning vad en gränslös tillvaro innebär, om mörkret skadar eller beskyddar, om jorden kommer bära eller brista.³⁵¹

Historisk presens är inte enbart ett sätt att göra berättelsen levande, det kan också vara ett teologiskt ställningstagande: det som hände då har betydelse nu. Det händer fortfarande. Ett annat exempel på detta sammanknytande av då och nu är också från långfredagen:

När Jesus dör så läser vi i evangelietexten, om hur det här förhänget, det bara brister itu. Det brister i två delar. Och det som stod mellan Gud och människa har tagits bort. Helt plötsligt är dörren in till det heligaste öppen. Helt plötsligt är dörren till Gud öppen och det är bara *för oss* att kliva in.³⁵²

³⁴⁹ Predikan 0308I utifrån Markus 14:3–9. Denna predikan återges i kapitel fyra om bibeltextens användande.

³⁵⁰ Predikan 0405G.

³⁵¹ Predikan 0410D. (Se även kapitel fem.)

³⁵² Predikan 0410J-t. Min kursivering. (Se även kapitel fem.)

Ett mer subtielt knytande av då och nu är när predikanterna placerar ett eller några få ord från samtiden i återgivandet av bibelberättelsens skeenden. Genom ett enkelt bredvidställande av ett modernt ord intill bibeltextens ord visar predikanten på en potentiell identifikation. En predikant reflekterar över kvinnorna som går till graven på påskdagens morgon och skriver:

Kanske funderade de på var de skulle bli av nu. De hade följt hans steg under flera år, och nu var det livet inställt.³⁵³

Ordet ”inställt” passar ganska bra i sammanhanget, men framför allt är det ett ord som kring påsken 2020 handlar om allt som fått ställas in på grund av pandemin. Ett liknande exempel är när en predikant talar om långfredagens hemska händelser och tillägger att ”ingen är vaccinerad mot att drabbas”.³⁵⁴ En tredje predikant återger Paulus ord från Romarbrevet om att ingenting kan skilja oss från Guds kärlek och gör följande tillägg: ”Och vi kanske kan lägga till: coronavirus, oro för att bli smittad, oro för arbete och ekonomisk framtid.”³⁵⁵ Med några få aktuella ord ställer predikanterna bibeltexterna i relation till någonting i samtiden. Detta sistnämnda berörde jag även i kapitel fyra där jag skrev om hur predikanterna aktualiserar bibeltexterna.

6.1.2 Frågor till och från texten

Ett flertal predikanter använder sig av *frågor* för att knyta ihop bibeltext och nutid. En form av frågor är sådana som är riktade *till texten*. Predikanterna frågar till exempel ”Vad betyder detta idag?” eller ”Vad kan vi lära oss?”. Det kan också vara frågor om hur detta skulle ha gått till idag, om berättelsens skeenden skulle ha utspelat sig i vår tid. En predikant frågar sig till exempel hur Jesus skulle ha tagits emot idag i vårt högteknologiska samhälle?³⁵⁶

En annan form av frågor är formulerade *utifrån texten* och riktade till lyssnarna som individer. En predikant talar till exempel om Marias växande i tro och riktar därefter frågor till lyssnarna: ”Hur är det för dig? Växer du eller har du förtvinat? Har du t.o.m. stängt dörren?”³⁵⁷. En annan predikant bjuder in sina lyssnare till att ställa sig

³⁵³ Predikan 0412C.

³⁵⁴ Predikan 0410G.

³⁵⁵ Predikan 0322K.

³⁵⁶ Se predikan 0405H.

³⁵⁷ Predikan 0322J.

frågor som ”Vad är det jag kämpar med? Var har jag min glädje? Vad är det som jag behöver – särskilt av Gud?”³⁵⁸

Nästan alltid är utgångspunkten för dessa frågor att den bibeltext predikan utgår ifrån har med lyssnarnas liv att göra, men ibland är frågorna ställda som om just detta vore ifrågasatt. En predikant uttrycker det såhär:

Och vi lever ju nu på 2020-talet. Vi vet mycket mer än vad människor gjorde i antiken. Varför ska man hålla på med det där att någon har uppstått?³⁵⁹

Det blir ingången till ett resonemang om varför tron på uppståndelsen har så stor betydelse i kristen tro och varför man inte heller i vår tid kan ta bort denna del av religionen.

6.1.3 Gud verkar på samma sätt idag

En annan sorts knut handlar om kontinuiteten mellan vad Jesus eller Gud gör och säger i bibeltexterna och vad Jesus eller Gud gör och säger i vår tid nu. Ett sätt predikanterna använder för att knyta samman kontextens tråd med bibeltextens, är att beskriva någon del av lyssnarnas situation för att därpå rikta någon av Jesus repliker in i denna nutida situation. De ord predikanterna lägger i Jesus mun kan vara citat från den aktuella bibeltexten, men det kan också vara ord hämtade från någon annan text eller en mer fri tolkning av Jesus budskap. Så skriver till exempel en predikant på påskdagen:

Jag är med er alla dagar till tidens slut! Det är Jesus hälsning till oss idag. Du är inte ensam, hur ditt liv än ser ut, kom ihåg: Gud är med dig.³⁶⁰

Den första meningen är ett citat från Matt 28. Den sista delen av citatet är mer av en fri tolkning, men även den kan utläsas som en del av Jesus hälsning. En annan predikant beskriver den märkliga fasteperiod som varit präglad av människors mörker och förtvivlan. Hon skriver att hon själv känner att hennes känsloliv är skört och att ”säkert är vi många som känner oss tyngda av allt det som händer”.³⁶¹ Därefter riktar hon enligt följande ett Jesusord in i den beskrivna situationen:

³⁵⁸ Predikan 0315E -t.

³⁵⁹ Predikan 0412L-t.

³⁶⁰ Predikan 0412J. Jfr kapitel fem.

³⁶¹ Predikan 0409B.

Men även vårt känsloliv får vi lägga i Guds händer och vi får lyssna till vår frälsares röst som säger: *Kom till mig, ni alla som är tyngda av bördor, jag ska skänka er vila.*³⁶²

Här har predikanten lånat ett citat från en annan evangelietext än den givna söndagens och framför allt har hon riktat det till lyssnarna i just den rådande situationen. Ytterligare ett exempel är att predikanter använder ängeln Gabriels ord till Maria, ”Var inte rädd”, och riktar dessa istället direkt till lyssnarna. Även andra personer i texterna får ibland rikta repliker till dem som lyssnar på predikan.

Det förekommer också att predikanter belyser att det Jesus, Gud eller en ängel *gör* i bibeltexten, det gör Gud också idag. En predikant skriver till exempel att en ängel mötte Sakarias i templet och Maria i hennes hem och kommenterar sedan: ”Tempel eller koja. Gud kan möta oss överallt.”³⁶³ Någon annan skriver att Jesus lovade lärjungarna att vara med dem alltid. Det löftet gäller oss och det gäller fortfarande.³⁶⁴ Ytterligare ett exempel är från en predikan där det står att Gud var med Israels folk i exilen och Gud var med kvinnorna som gick till graven. ”Gud är med oss, här och nu, var och en.”³⁶⁵

En predikan som på några få rader knyter flera av de ovan beskrivna knutarna är en predikan från annandag påsk:

Lärjungarna hade samlats tillsammans med varandra. Och de är rädda. [...]
Idag är det många utav oss som är rädda.
Vi har också stängt in oss.
Vi bär likt lärjungarna på osäkerhet och misstänksamhet. [...]
Vi frågar varandra: hur länge ska detta pågå? När ska vi få mötas igen?
Men så står han där: Jesus. Mitt ibland sina lärjungar. Hur han kom dit är det ingen som vet. Det ofattbara händer. Att han bara finns där, Mästaren Jesus. Han sträcker sina händer mot dem och han säger: ”Frid åt er alla.”
Jesus kommer till lärjungarna, han kommer till oss. [...]
Mitt i rädslan, mitt i instängdheten, så är han med:
”Frid åt er alla.”³⁶⁶

Som synes börjar denna predikant med att skapa identifikation mellan lärjungarnas och lyssnarnas situationer och känslor av osäkerhet, rädsla och undran. Därefter beskriver predikanten hur Jesus kommer till lärjungarna och ”till oss” och så får Jesus rikta sin replik till lärjungarna och till lyssnarna: Frid åt er alla.

³⁶² Predikan 0409B. Med ord från Matt 11:28.

³⁶³ Predikan 0322J.

³⁶⁴ Predikan 0329B.

³⁶⁵ Predikan 0412C.

³⁶⁶ Predikan 0413E-t.

6.1.4 Hur central och tydlig är knuten?

Utöver att knutarna som binder samman teologiseringens trådar kan se olika ut, kan de även vara olika framträdande. Ibland är det som att själva knuten blir centrum av predikan och att ett huvudbudskap är: det går att knyta en knut här! Eller med andra ord: fokus för predikan blir att visa att det finns potentiella kopplingar mellan bibeltexten och nutiden. Inte minst är detta vanligt i de predikningar jag valt att kalla *pusselpredikningar*, som jag återkommer till senare i kapitlet.

Betydligt vanligare är det att predikanterna *förutsätter* både att det finns en koppling mellan bibeltext och nutid och att lyssnarna är införstådda med att så är fallet. Detta tycks vara så grundläggande i kristen tro, och så allmänt accepterat som en förutsättning för predikan, att flertalet predikanter inte verkar mena att det är något som behöver klargöras. Men är det så självklart för lyssnarna? I sin avhandling om barns lyssnande på predikan argumenterar Linn Sæbø Rystad för att barn både överskattas och underskattas av predikanterna. Framför allt, menar Sæbø Rystad, vet inte barnen om att de förväntas tolka predikan in i sina egna liv, vilket predikanterna förutsätter att de vet.³⁶⁷ Inom parentes tillägger Sæbø Rystad att detta kanske även gäller de flesta vuxna: att man inte har någon tydlig konceptuell eller teologisk förståelse av vad en predikan är. Dylika slutsatser går inte att dra utifrån det material jag har undersökt, men kanske är det därför min kollega filosofidoktoranden inte hänger med i skuttet (knuten)? För att han inte vet att han förväntas göra dessa kopplingar mellan bibeltext och nutid? Kanske har ingen tydligt klargjort att han till exempel förväntas fundera över vem han mest identifierar sig med: Marta eller Maria? Åtminstone visar materialet att sådana klargöranden är sällsynta.

6.2 Predikans kruz

Under denna rubrik kommer jag nu till den särskilda sorts knut som utgör centrum för det här kapitlet: predikans kruz. Inspirationen till begreppet kruz kommer bland annat från vad den ovan nämnda homiletten Anna Carter Florence skriver i sin bok *Rehearsing Scripture* om sex frågor som kan ta predikanten från ett läsande av en bibeltext till ett budskap att vilja uttrycka i predikan. Florences sex frågor bygger successivt vidare på svaren från de tidigare. De första två handlar om vilket ställe i texten som fångar ens uppmärksamhet (som stör, skaver, gläder, fascinerar, bekymrar eller på annat sätt sticker ut) och varför just detta ställe fångar en. Den tredje frågan handlar om vad det går att säga *om Gud* utifrån det ställe man identifierat. Den fjärde frågan är den som har

³⁶⁷ Sæbø Rystad 2021, 85–88.

betydelse för det här kapitlet. I denna ska predikanten fråga sig *varför ens församling just nu behöver höra det man kan säga om Gud utifrån bibeltexten. Varför är det viktigt?* Den femte och sjätte frågan handlar därefter om vad man vill *säga* till församlingen och vad man hoppas att ens predikan ska *göra*.³⁶⁸ Men den fjärde frågan riktar alltså fokus mot vad det är i församlingens situation – eller blotta existens som människor – som gör att just den här predikans budskap är viktigt att få höra.

Detta är utgångspunkten för det följande resonemanget, som kommer att fokusera på vad jag har valt att kalla för predikans *kru*x och som jag definierar som: *det som i predikan framkommer om vad som gör att dess budskap behöver höras just nu*. Ordet *kru*x betyder enligt Svenska Akademiens ordlista 'svårighet', 'problem', och Svensk ordbok jämför med ordet 'stötsten'. Dessa definitioner fångar delar av vad jag vill säga med begreppet, men i mitt bruk av termen har *kru*xet i predikan också ett drag av *oumbärlighet* eller *måste*, vilket förklaras närmare nedan.

För att ytterligare fördjupa förståelsen av begreppet *kru*x redogör jag i det följande kort för några andra personer som utifrån olika utgångspunkter har varit inne på liknande resonemang. Jag börjar med ett exempel från retoriken och ger sedan några exempel på homileter som visserligen inte använder själva begreppet *kru*x, men ändå är inne på snarlika tankegångar.

6.2.1 Predikans *kru*x i ljuset av retorikens *exigens*

Inom retoriken används begreppet *exigens*, från det engelska ordet *exigency*, som enligt Merriam-Webster betyder "that which is required in a particular situation". Den som för fram begreppet inom retoriken är Lloyd F. Bitzer i artikeln "The Rhetorical Situation" från 1968. Enligt Bitzer är *exigens*en i en viss situation "an imperfection marked by urgency; it is a defect, an obstacle, something waiting to be done, a thing which is other than it should be".³⁶⁹ Vidare menar Bitzer att detta är en del av den *retoriska situationen*: att det finns något i själva situationen som gör att ett tal behöver hållas. Han nämner som exempel när en president har skjutits och något måste sägas till nationen om vad som kommer att hända härnäst, eller när en jury i en rättsal ska påverkas. Då är *exigens*en tydlig. Men den retoriska situationen kan också rymma fler än en *exigens*. Vidare menar Bitzer att den retoriska handlingen, talet, syftar till förändring av situationen. Han skriver om en "retorisk publik" som består av "those persons who are capable of being influenced by discourse and of being mediators of change".³⁷⁰ Man skulle kunna invända mot Bitzer och hans beskrivning av den

³⁶⁸ Florence 2018, 84–95.

³⁶⁹ Bitzer 1968, 6.

³⁷⁰ Bitzer 1968, 8.

retoriska situationen och dess exigens att ingen egentligen kan ha tillgång till situationen som sådan. Det enda vi kommer åt är en viss persons (talarens) syn på situationen. Det gäller förstås predikanter också. Man kan inte veta vad lyssnarna brottas med i sin vardag eller i sina inre liv. Men man kan göra mer eller mindre välinformerade gissningar. Bitzer beskriver också att det utöver ovan nämnda mer eller mindre akuta omständigheter även finns vissa retoriska situationer som består över tid, då de handlar om universella frågor. Det är bland annat detta som gör att en del mycket gamla tal och predikningar fortfarande kan läsas med stor behållning.

Med andra ord menar Bitzer att en retorisk situation bland annat utmärks av att tal hålls *av en anledning*, att det finns en situation och en exigens som kräver att man talar om något visst, eller på ett visst sätt. I ett griftetal är exigensen ofta tydlig, men för predikan i en gudstjänst är det annorlunda. Situationen är att det är söndag (oftast), ett antal texter har lästs och nu ska predikanten säga något utifrån en eller flera av texterna. Här kan predikanter tolka sin uppgift olika. För en del är ärendet just att förklara texten eller att berätta vad de tre texterna har med varandra och med livet att göra. Men det kan också finnas predikanter som söker upp eller funderar över om det finns något som gör att det budskap man identifierat i texten är särskilt viktigt för lyssnarna att höra just nu. Just det sistnämnda är ett perspektiv och ett arbetssätt som förespråkas av Anna Carter Florence, som i flera omgångar undervisat på den kvalificerade predikofortbildningen i Uppsala och som även hållit föredrag på olika håll i Sverige.

I min analys av materialet i perspektivet av *predikan som teologisering* får begreppet kruz en viktig roll då det behandlar vad det är i situationen eller kontexten som gör att ett visst budskap från bibeltexten behöver höras just nu. Att identifiera kruzet är då *ett* sätt att beskriva hur predikanten knutit ihop trådarna kontext, bibeltext och tradition.

6.2.2 Predikans kruz i ljuset av homiletikens skav, urskiljning och timing

Eugene Lowry, amerikansk professor emeritus i homiletik och metodistpastor, skriver att han frågat många skickliga predikanter hur de går från ett generellt tema för sin predikan till en mer tydlig predikoidé och att samtliga funnit detta svårt att besvara. En del predikanter har svarat i termer av *problem* eller *behov* medan andra har pratat om *teman* och *ämnena* för predikan. Lowry menar att allt detta är byggstenar, men att en predikant också behöver förstå själva murbruket: *det som kopplar samman ett problem och ett tema*. Det är, menar Lowry, i relationen mellan ett visst problem eller behov och ett tema som en predikoidé börjar få liv. Med Lowrys egna ord:

Every explicit theme presumes an implicit problem; every explicit problem presumes an implicit theme. When this does not hold, there is no sermon! In the tension produced by the interaction of these ingredients, sermons are born.³⁷¹

En annan bild Lowry använder för detta är att varje predikan behöver ha en spänning mellan en ”itch” – något som skaver eller kliar – och ett ”scratch” – något som kommer åt det som kliar. Lowry är långt ifrån ensam om att framhålla denna dynamik.

I Martin Lönnebos på svensk mark inflytelserika bok i homiletik skriver han att predikan endast kan överleva om den motsvarar verkligt aktuella och existentiella behov. Därför bör predikanten, enligt Lönnebo, inför varje text fråga sig: ”vilka aktuella, existentiella livsfrågor har anknytning till denna text?” Han beskriver vidare evangeliet som svar på en fråga och menar att förkunnaren därför måste leva sig in i sin tids frågor.³⁷²

Bo Larsson, en annan svensk homilet, skriver i sin bok *Spadtag i orden* att predikanten behöver ta sig en rejäl funderare över hur samtidsvillkoren ser ut i församlingen, Sverige och världen. Utifrån bibeltexten bör predikanten enligt Larsson fråga sig:

Vad framstår sedan som allra viktigast att säga till mig själv och till de människor vars frågor och behov i stor utsträckning är mina? Hur blir min predikan den brännpunkt där *en av textens många innebörder verkligen träffar aktuella och djupt liggande behov* hos alla som möts inför Guds ansikte i den just nu aktuella gudstjänsten?³⁷³

Citatet visar att det handlar om *urskiljning*. Ur en och samma bibelberättelse kan flera olika budskap lyftas fram. Att svara på frågan om vad som behöver höras just nu och vad som gör att detta behöver höras, är ett sätt för predikanten att teologisera.

Flera homileter skriver om denna urskiljning. Ett intressant perspektiv kommer från den sydafrikanska professorn i homiletik, Johan Cilliers, som beskriver predikan som en ”art of timing” – om att föra samman evangeliet och lyssnarna vid ett specifikt ögonblick. Rätt budskap vid fel tillfälle blir fel, menar Cilliers.³⁷⁴ Hans egen utgångspunkt är studier av predikningar i Sydafrika under den sista tiden av apartheid. I dessa fann han en stor tystnad kring de politiska och sociala frågor som annars diskuterades på bred front i samhället. Han skriver om dessa predikningar:

³⁷¹ Lowry 2001, 19.

³⁷² Lönnebo 1984, 20–21, 25 och 29.

³⁷³ Larsson 1994, 49. Min kursivering.

³⁷⁴ Cilliers 2019, 23–24.

The problems in life were viewed on a spiritual level for which the sermons offered Christ as the patent solution. Not a single word was uttered on issues like social and economic justice, and not a single confession of guilt in view of the past was heard. "Now" was filled up with irrelevant, so-called "spiritual" jargon, but as far as the law of the hour, the Kairos was concerned, the present was side-stepped with silence.³⁷⁵

Florence, Lowry, Lönnebo, Larsson och Cilliers betonar alla att predikan bör adressera en angelägen fråga eller ett betydande problem. I den mån predikanter gör detta, menar jag att det samtidigt är ett sätt för dem att knyta samman kontext och bibeltext. För att undersöka i vilken utsträckning detta sker har jag myntat det analytiska begreppet "predikans kruz" och sökt efter detta i mitt material.

6.2.3 Predikans kruz i relation till begreppen kontext och nöd

Hur förhåller sig då begreppet kruz till andra begrepp i den här avhandlingen? I kapitlet om kontextens tråd i teologiseringen skriver jag om kontexten i predikan. Kontexten i sig är inte ett kruz, men beskrivningar av kontexten i predikan kan avslöja vilket kruz predikanten har identifierat. Det vill säga *en* funktion som kontexten kan ha i predikan, är att visa på den bakgrund, mot vilken predikans budskap blir särskilt viktigt. Som exempel kan nämnas en predikan från Allhelgona där sorgen och avskeden först görs tydliga och mot dessa kommer budskapet om att för Gud är alla levande.³⁷⁶ I denna funktion kan kontexten, så som den beskrivs i predikan, vara ett kruz, det vill säga att den svarar på frågan om vad som gör att detta budskap behöver höras just nu. Men för övrigt är kontext inte detsamma som kruz.

I kapitel två nämnde jag Paul Scott Wilsons begrepp *nöd och nåd (trouble and grace)*, som jag återkommer till i kapitel åtta, om uppdrag och evangelium. Hur förhåller sig begreppet *kruz* till begreppet *nöd*, som också betecknar de problem som behandlas i predikan? Skillnaden är att nöden blir ett kruz först när den valts med stor omsorg för att matcha predikans evangelium.³⁷⁷ Det vill säga: kruzet innefattar alltid en form av nöd, men nöden är långt ifrån alltid ett kruz.

Sammanfattningsvis är begreppet kruz, som jag använt vid analysen av materialet, mitt eget begrepp, men själva idén om ett kruz grundar sig i Anna Carter Florence modell med sex frågor från text till predikoutkast. Idén om ett predikans kruz har också kopplingar till de homileter, bland andra Lowry, Lönnebo, Larsson och Cilliers, som på olika sätt skriver om att ur en bibeltext urskilja ett budskap som står i relation

³⁷⁵ Cilliers 2019, 45.

³⁷⁶ Predikan 1101G.

³⁷⁷ Mer om detta i Nystrand 2018 under rubriken "När nåden inte möter nöden".

till något verkligt behov hos lyssnarna. Med denna bakgrund är det nu dags att närma sig krusen i de analyserade predikningarna och alltså undersöka: *Vad framkommer i predikningarna om vad som gör att deras budskap behöver höras just nu?*

6.3 Krux i materialet

Alla predikningar i materialet har inte något uttalat kruz. Andra predikningar har flera olika budskap och olika kruz. Ibland är kruset implicit, som i den juldagspredikan som enbart består av olika bibeltexter om ljus i mörker.³⁷⁸ I den predikan sägs inget om vad som gör att budskapet om ljuset som lyser i mörkret behöver höras just där och då, men kanske är det så att det inte behöver sägas en juldag under en pandemi, där alla är tvungna att hålla avstånd från sina nära och kära.

Just eftersom pandemin så starkt präglar samtiden under året 2020 kan både den och dess konsekvenser i form av isolering, ensamhet och oro ibland anas som ett underförstått element i ett kruz. I det följande kommer jag dock att fokusera på de kruz som mer explicit skrivs fram i de olika predikningarna i materialet. Jag börjar med ett exempel på där samma budskap kan få delvis olika innebörd när krusen skiljer sig åt. Därefter redogör jag för några olika kategorier av kruz som jag har identifierat i materialet och slutligen skriver jag något om vad jag menar att en del predikningar har *istället för kruz*. Detta för mig även in på vad jag valt att kalla för pussel- och popcornpredikningar.

6.3.1 Samma budskap med olika kruz

Ett exempel från materialet som ytterligare klargör vad jag menar att kruz är och hur detta kan fungera i predikan, utgörs av två predikningar som har samma huvudbudskap men olika kruz, vilket gör att budskapen ändå blir något olika. Huvudbudskapet i båda predikningarna är att ”Jesus älskar dig”. I den ena predikan, från långfredagen, beskrivs hur Jesus lider och hur människor i hans närhet hånar, smädar och gör narr av honom. Budskapet till lyssnaren blir mot slutet av predikan att även om du hånar, smädar eller gör narr av Jesus så är du likväl älskad av honom. Predikanten säger sig hoppas

³⁷⁸ Predikan 1225D. Se även avsnitt 3.8.2.

Att du förstår att denna stora kärlek, som överskuggar alla brott, alla fel, alla misstag, alla onda ord och grymma gärningar, kan du få uppleva i ditt eget liv, och bära i ditt eget hjärta.³⁷⁹

Kruxet i den här predikan är människans mörka sidor och förmåga att göra ont. Mot detta ställs budskapet att du ändå är älskad av Jesus. I den andra predikan, från den fjortonde söndagen efter trefaldighet, är huvudbudskapet detsamma: Jesus älskar dig. Men här är kruxet ett annat. Här handlar det inte om det dåliga vi människor gör, utan om att vi ofta har svårt att ta till oss att vi är älskade, inte minst under ungdomsåren, trots att kärleken finns där. Detta förstärks, menar predikanten, av att det som räknas i samhället är prestation.³⁸⁰ Budskapet om att Jesus älskar dig behöver enligt den här predikan höras för att vi människor har svårt att tro på att vi är älskade. Därmed skulle de olika budskapen i de båda predikningarna kunna sammanfattas som ”Jesus älskar dig också när du gör det onda” respektive ”Jesus älskar dig också när det är svårt att tro det”.

6.3.2 Det som står i vägen för relationen till Gud

En kategori av kruz består av saker som enligt predikanterna hindrar människan i relationen till Gud. Det kan handla om att vi människor missar att se att det är Skaparen som ligger bakom skapelsen och att vi inte ser Guds under.³⁸¹ Det kan också vara att Gud ropar på sin mänsklighet, men att det är svårt att höra klart.³⁸² Vi kan också, enligt predikanterna, missa det Gud vill ge oss genom en annan människa eller få för oss att Gud bara är för dem som sköter sig.³⁸³ Ett kruz kan vara att det är svårt att tro, när det känns som att Gud inte finns där eller när man har egen erfarenhet av att det är döden som vinner.³⁸⁴ Det kan vara svårt, menar en predikant, att få ihop vad vi vet om existensen med det bibeltexten berättar.³⁸⁵

Sekulariseringen och andra förändringar av samhället omnämns som viktiga faktorer i den här kategorin. I en predikan är kruxet att vi människor glömmer bort takfönstret i vårt hus, en bild som predikanten använder för trons dimension i livet.³⁸⁶ Andra

³⁷⁹ Predikan 0410E.

³⁸⁰ Predikan 0913A.

³⁸¹ Predikan 0620B.

³⁸² Predikan 0621B.

³⁸³ Predikan 1025B och 0726F.

³⁸⁴ Predikan 0920I och 0927B.

³⁸⁵ Predikan 0927J.

³⁸⁶ Predikan 0419F-t.

predikanter nämner att vi har svårt att tro på det som inte är vetenskap eller det vi inte kan bevisa. Någon menar att i Sverige idag ska man tro på förnuftet och fnysa åt andligheten.³⁸⁷

Mot dessa krux framhåller predikanterna budskap om att Gud fortfarande verkar, att Gud finns där också när det inte känns så, att själva livet är en gåva som Gud har gett, att Gud är större än vårt vetande samt att en himmel väntar där Gud väntar på oss och där vi får vara fullt ut älskade.

6.3.3 Krux i vår syn på oss själva

Flera predikanter tar upp som ett problem den syn vi människor har på oss själva. En predikant skriver att vi bara ser fel på oss själva och på varandra. En annan talar om vår ”inre odugligförklarare”.³⁸⁸ Ytterligare andra predikanter skriver att vi inte ser vårt eget värde eller att vi tror att vi måste vara kända för att ha ett värde. Några menar att vi tror att vi måste prestera eller att Guds rike är något vi själva måste åstadkomma.³⁸⁹ I en predikan är kruxet att vi människor tenderar att antingen undervärdera eller övervärdera betydelsen av våra egna handlingar.³⁹⁰

I relation till dessa krux framhåller predikanterna budskap om att vi får vara de vi är, att vi är tempel för Gud och att vi har något av det heliga inom oss. Guds rike är inte heller sådant att det tillfaller dem som förtjänar det. Predikanterna talar också om att Gud vet vilka vi är, att Gud väljer oss och är med oss. En predikant skriver till exempel:

Men just du är också utvald: i dopet kallades du att vara Jesu lärjunge. Orden uttalas varje gång en människa döps. Uppdraget är att följa honom genom det som är ditt liv. Javisst, kan du i det livet känna dig utlämnad och ensam, men du kan också påminna dig om att du är utsänd. Vi är utsända till varandra.³⁹¹

Spänningen kommer i dessa predikningar fram i skillnaden mellan vår syn på oss själva som människor och Guds syn på människan. Eller med andra ord: vi behöver, enligt dessa predikningar, höra om Gud inom oss och om att Gud väljer oss, eftersom vi tenderar att som människor inte se vårt eget värde alternativt tro att vi behöver prestera för att duga.

³⁸⁷ Se till exempel predikan 1101B och 1101J.

³⁸⁸ Predikan 0920B och 0712B.

³⁸⁹ Predikan 0712C, 0920L, 1206F.

³⁹⁰ Predikan 0308G.

³⁹¹ Predikan 0712B.

6.3.4 En pandemis särskilda kruz

Vid flera tillfällen i den här avhandlingen har det framkommit att covid-19-pandemin är en stor del av den kontext som beskrivs i de undersökta predikningarna från 2020. I kapitel tre, om kontextens trådar i teologiseringen, visade jag att *vad* predikanterna aktualiserar i samband med att de talar om pandemin växlar under året. Många gånger får det som nämns i relation till pandemin just funktionen som kruz i predikan. De vanligast förekommande kruzerna som har med covid att göra handlar om att ställas inför stora och plötsliga förändringar,³⁹² om oro och rädsla,³⁹³ om isolering och ensamhet,³⁹⁴ samt om den svåra väntan på att få komma tillbaka till livet utan restriktioner.³⁹⁵ Kring första advent blir de uteblivna adventsgudstjänsterna tillsammans i kyrkan ett kruz i predikan³⁹⁶ och under resten av adventstiden och kring jul är det särskilt ensamheten och mörkret som utgör predikans kruz.³⁹⁷ Det finns också predikningar i vilka kruzerna handlar om att inte alla följer restriktionerna samt att vi tenderar att döma varandra utifrån hur vi förhåller oss till restriktionerna.³⁹⁸ Någon predikant beskriver att människor tappar energi under pandemin, så också i sina relationer.³⁹⁹ En del predikanter nämner i sina predikningar att pandemin drabbar människor olika: en del förlorar någon närstående, andra förlorar sitt arbete och sin ekonomiska trygghet, medan ytterligare andra inte märker så stor skillnad. Även det som är sig likt, till exempel att befinna sig i ovisshet, drabbar oss människor olika och vi kan ha skilda behov i en sådan situation.⁴⁰⁰ I relation till de pandemirelaterade kruzerna talar predikanterna framför allt om att Gud är med oss: i oron, i ensamheten, i krisen och i ovissheten.

6.3.5 Dödens och sorgens tungt vägande kruz

När Bitzer skriver om den retoriska situationens exigens tar han upp att en och samma situation kan ha flera olika exigenser, flera saker som behöver behandlas i ett tal. När det gäller situationen med covid-19 blir detta tydligt: att befinna sig mitt under en pandemi har olika betydelser för människor och det är inte entydigt vad en

³⁹² Predikan 0329B, 0405D, 0409B och 0412G.

³⁹³ Predikan 0329F, 0405E-t, 0412E, 0413E-t, 0419C, 0620C, 0726D, 0920I och 1213G.

³⁹⁴ Predikan 0412J, 0419C, 0712B, 0726D, 1213G och 1224I-t.

³⁹⁵ Predikan 1031D, 1115E, 1122E och 1129C.

³⁹⁶ Predikan 1129B, 1129E och 1129J.

³⁹⁷ Predikan 1213B, 1220B, 1224D, 1225F-t, 1224H-t, 1225E och 1225J-t.

³⁹⁸ Predikan 0409A, 0409C, 0705B och 0705C.

³⁹⁹ Predikan 0920G.

⁴⁰⁰ Se till exempel predikan 0419A och 0620C.

predikant behöver belysa i sin predikan, vilket till viss del redan behandlats i kapitel tre samt i stycket ovan. På söndagen efter Alla helgons dag verkar dock en fråga slå ut alla de andra, nämligen frågan om död och sorg. De kruz som beskrivs denna dag ligger alla mer eller mindre i linje med varandra. Samtidigt finns det skillnader i perspektiv. Det handlar både om sorgen, saknaden och smärtan över dem som gått bort *och* om påminnelsen om dödens verklighet, om rädslan inför döden samt svårigheten i att förklara döden.

6.3.6 Övriga kruz

Utöver de ovannämnda kategorierna av kruz finns det en hel del andra, lite mer spridda kruz, att tillägga. Under den här rubriken beskriver jag ytterligare några av de kruz som är relativt frekventa.

Att vi människor ibland väljer fel vägar i livet, går vilse och fokuserar på fel saker är något som återkommer som kruz i predikningarna, samt att människor idag inte mår bra. En predikant menar att vi fokuserar på detaljer som inte är viktiga, en annan att vi är alltför upptagna med våra "livsprojekt".⁴⁰¹ I relation till detta framhåller predikanterna budskap om att Kristus bor i våra hjärtan och vill leda oss rätt, att det alltid finns en möjlighet att börja om och att vi inte behöver oro oss för detaljerna.

Rädslor i olika former förekommer också som kruz i predikningarna, däribland rädslan för att vara öppen med den man är, rädslan för döden samt rädslan för allt möjligt som sociala medier kan skrämna upp en kring. Rädslan, menar några av predikanterna, kan hindra människan från att leva.⁴⁰² I relation till dessa kruz betonar predikanterna att vi är älskade och accepterade som de vi är, att Gud är med oss och att vi behöver fästa blicken på Kristus för att inte förlora oss i rädslan, att Gud varsamt reser oss upp när vi faller samt att Gud räcker oss en hand från hoppets framtid.

Att det kan vara svårt att leva tillsammans är också ett kruz som påträffas i materialet tillsammans med en del andra svårigheter. Till exempel nämns att det kan vara svårt att visa medmänsklighet mot dem som är annorlunda och att det kan vara svårt både att själv finna en väg in i kyrkan och att välkomna andra in i församlingens gemenskap.⁴⁰³

⁴⁰¹ Predikan 0920K-t och 1206B. Se även predikan 0802D, 0802F, 0920L och 1213D.

⁴⁰² Se till exempel predikan 0308D, 0329A, 0927G, 0927H och 1206E.

⁴⁰³ Predikan 0823G, 0913C, 0906C, 1025A och 1025C,

Ytterligare kruz i predikningarna är klimatskam och klimatkris, samt en allmän tid av kris, där klimatet bara beskrivs som en kris bland många. Även ojämställdhet mellan könen och ett förtryck mot kvinnor framhålls som kruz.⁴⁰⁴

Ett kruz som är specifikt för en viss söndag är ett som handlar om splittring i kontrast till enhet. Detta kommer fram den söndag som har temat "Enhet i Kristus". Det slår inte ut alla andra kruz på samma sätt som sorgen och döden på söndagen efter Alla helgons dag, men det är ett vanligt kruz just den söndagen, och inte under någon annan söndag i materialet.

6.4 I stället för kruz

De kruz som beskrivits i det här kapitlet framträder med olika grad av tydlighet. En del predikningar tycks som sagt inte ha något uppenbart kruz. Den spänning Eugene Lowry efterfrågar mellan en "itch" och ett "scratch" i predikan är långt ifrån alltid på plats. Det kan väcka frågor om hur det ser ut i andra predikningar, där det *inte* framgår vad som gör att just detta budskap behöver höras just nu. Som redan nämnts finns det flera olika sätt att tolka sin uppgift på som predikant. Ett sådant sätt är att se predikan som den plats där söndagens bibeltext(er) ska förklaras. En sådan förklaring kräver varken förekomsten av ett kruz eller ett tydligt budskap. En variant på detta är när bibeltexten innehåller något som predikanten finner anstötligt och därför känner sig manad att hantera (till exempel reda ut, bortförklara eller kritisera). Sett ur perspektivet med kruz för predikan, är det ibland som att kruzet uppstår vid själva läsandet av bibeltexten: det vill säga det som skaver, predikans "itch", är att texten säger något som predikanten inte vill att den ska säga, eller kanske inte tror att lyssnarna vill höra. Då är det som att predikantens uppgift blir att arbeta runt ett budskap, eller att bearbeta en obekväms gudsbild, snarare än att gestalta ett budskap.

Ett exempel på detta är från ett par av predikningarna från domssöndagen. I evangelietexten från Matteus 13 står det:

Med himmelriket är det också som när man lägger ut ett nät i sjön och får fisk av alla slag i det. När det är fullt drar man upp det på stranden och sätter sig ner och samlar den goda fisken i korgar och kastar bort den dåliga. Så skall det bli vid världens slut. Änglarna skall gå ut och skilja de onda från de rättfärdiga och kasta dem i den brinnande ugnen. Där skall man gråta och skära tänder.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Predikan 0226A, 0719E, 1115C, 1224B, 0308B och 0308C.

⁴⁰⁵ Matt 13:47–50.

Som nämnts i kapitel fyra är det bara en av predikanterna som tydligt tar upp den sista delen av texten, men flera av dem brottas i olika utsträckning med den gudsbild som framträder där: en Gud som skiljer de onda från de rättfärdiga. Är Gud sådan? Bilden tycks inte stämma med predikanternas gudsbild. En av predikanterna skriver på domssöndagen:

Texterna talar om ett utskiljande. Det är svårt i en inkluderande kyrka i ett inkluderande samhälle att förstå.⁴⁰⁶

Han talar sedan om att domssöndagen manar till reflektion över det levda livet och att Jesus använder starka bilder för att han är angelägen om att vi ska förstå. Men predikanten vill också ge lyssnarna en annan bild av domssöndagen, en bild som kan ställas bredvid den från evangelietexten. Han skriver:

Du står där någonstans, hemma eller iväg, stilla eller på väg, tankar någonstans. Så plötsligt och mjukt fattar någon din hand. Du ser inte vem. Orden du hör i ditt öra: Jag är här.⁴⁰⁷

Och längs denna linje fortsätter predikan sedan att bearbeta den gudsbild som framträder i domssöndagens evangelietext.

När detta sker, att kruzet så att säga uppstår när bibeltexten blir läst, handlar det oftast inte om någon existentiell fråga som besvaras, utan en mer renodlat teologisk. Det är en viktig skillnad att notera. Det finns en risk att den predikan som enkom svarar på teologiska frågor bara möter den lyssnare som redan har ett teologiskt tänkande och som därmed ställer sig teologiska frågor.

En annan variant på något som inte riktigt är ett kruz, är just när predikan blir ett svar på frågor som sannolikt bara de mest teologiskt intresserade av lyssnarna har ställt sig. Ett sätt att förstå detta är dels att predikanterna vill hjälpa de åhörare som är teologiskt intresserade och för vilka de teologiska frågorna ofta har existentiell betydelse, dels att predikanterna kanske vill väcka nya frågor hos åhörarna utifrån en teologisk horisont.

Självklart kan klassiska teologiska frågor få en existentiell betydelse för alla som lyssnar och inte enbart de mest teologiskt intresserade. Att som predikant ange ett kruz – ett svar på frågan om vad som gör att detta behöver höras just nu – blir ett sätt att belysa den existentiella relevansen av den teologiska fråga man behandlar i predikan.

⁴⁰⁶ Predikan 1122B.

⁴⁰⁷ Predikan 1122B.

I följande stycke tar jag upp två särskilda former av predikan som oftast saknar kruz: pusselpredikan och popcornpredikan.

6.4.1 Pusselpredikan och popcornpredikan

I inledningen till en predikan i trefaldighetstid skriver en predikant:

Ni vet hur det är när man lägger pussel. Lyckas man få ett fåtal bitar rätt i förhållande till varandra, kan man i bästa fall ana vad som ska finnas på de närmaste ännu saknade bitarna. Med dagens tre texter är det inte helt enkelt – men jag ska göra ett försök.⁴⁰⁸

Citatet avslöjar något om den här predikantens syn på predikan: det handlar åtminstone i någon utsträckning om att få ihop ett pussel av de tre texter som hör till söndagen. Den citerade predikanten verkar inte vara ensam om denna syn. I en del av de predikningar som saknar ett tydligt kruz tycks predikan istället gå ut på just detta: att säga något om de tre olika texterna och därtill eventuellt något om söndagens tema samt något om den för församlingen aktuella situationen. Den röda tråden i predikan blir då inte en tråd mellan till exempel kruz och budskap, itch och scratch, utan en tråd som knyter ihop olika texter med varandra. Predikan svarar på frågan om vad dessa texter har med varandra och med temat att göra. På samma sätt som jag ovan nämnt att ett centralt budskap i en del predikningar blir att *det går att knyta en knut mellan bibeltext och nutid*, riskerar pusselpredikningar, som jag valt att kalla dessa predikningar, att ha som fokus att *det går att lägga ett pussel med dagens alla texter och teman*. För den lyssnare som inte vet att predikanten tolkar sin uppgift som ett pusselbygge riskerar detta upplägg att orsaka otydlighet.

En del söndagar och helgdagar tycks särskilt inbjuda till pusselpredikningar. Om söndagen efter Alla helgons dag är en dag, som ovan nämnts, då sorgen och döden tenderar att prägla helheten och därmed slå ut andra teman, är själva Alla helgons dag betydligt mer uppsplittrad. Här försöker en del av predikanterna både säga något om texterna och tala utifrån lördagens tema som är ”Helgonen” och dessutom tala om den sorg och död som präglar allhelgonahelgen och den pandemi som präglar samhället. Det blir många pusselbitar att föra samman. Visst finns det exempel på välbyggda pusselpredikningar, i vilka predikanterna både lyckas föra samman de olika pusselbitarna och föra fram ett budskap, men den som försöker pussla ihop alltför många skilda bitar löper en påtaglig en risk att försumma predikans ärende. Sett i perspektivet av predikan som teologisering vill jag mena att det finns en risk att själva teologiseringen i predikan hamnar i skymundan när predikanten exempelvis försöker

⁴⁰⁸ Predikan 0719B.

lägga ett pussel av två olika bibeltexter, söndagens tema, det faktum att det är internationella kvinnodagen samt temat för Act Svenska kyrkans fastekampanj.⁴⁰⁹

En annan form av predikan utan något tydligt kruz kallar jag popcornpredikningar. I en intervju om predikan idag, i en bilaga till Kyrkans Tidning, säger Johan Svedberg, lärare vid den kvalificerade fortbildningen i predikan vid Fjellstedtska skolan i Uppsala:

Ett vanligt problem med predikan är att den blir som en popcornmaskin. Det poppar hela tiden upp nya tankespar och predikan skiftar hela tiden fokus.⁴¹⁰

Detta förekommer, om än inte särskilt ofta, i det insamlade materialet. I förekommande fall är det då bibeltexten, samt ibland söndagens tema, som är själva popcornkastrullen ur vilken nya associationer poppar. En del tycks inte se detta som något negativt. En predikant beskriver själv sin predikan som en påse Gott och blandat där man plockar med sig det man gillar.⁴¹¹

Jag har tidigare beskrivit teologisering i predikan som ”en process i vilken bibeltext, tradition och kontext (inklusive existentiella frågor) av predikanten på olika sätt förs samman och relateras till varandra och genom vilken (provisorisk) teologi formuleras”. Jag har använt bilden av en makramé, där olika trådar knyts samman, för att beskriva detta. I ljuset av denna bild kan man se att både pussel- och popcornpredikningar kan innehålla trådar från kontext, bibeltext och tradition. Men det framstår, menar jag, som att själva sammanfogandet av trådar i dessa predikningar sker med mindre hänsyn till det färdiga hantverket och mer utifrån uppgiftsbeskrivningen att knyta ihop saker. Det blir många knutar av många trådstumpar, men svårt att göra sig en bild av helheten.

6.5 Sammanfattning och diskussion

I den här avhandlingen har jag återkommande refererat till homileterna Jacobsen och Tisdale, som båda betonar att predikanten i sin predikan *gör* eller *konstruerar* teologi. I denna process för predikanten samman kontext, bibeltext och tradition. Ingen av dem förklarar dock närmare *hur* detta går till. Detta kapitel har behandlat frågan om hur – rent konkret – predikanter *knyter* samman de olika trådarna i teologiseringens makramé: kontexter, bibeltexter och traditioner.

⁴⁰⁹ Se predikan 0308B.

⁴¹⁰ Häll 2022.

⁴¹¹ Enkäten till predikan 1225B.

Inledningsvis gav jag exempel på olika sorters knutar. Jag visade att en sorts knut handlar om att skapa *identifikation* mellan lyssnarna och bibeltextens personer. En utgångspunkt här tycks vara att vi människor har mycket gemensamt, även över stora avstånd i tid och rum. En annan sorts knut jag gav exempel på är användande av frågor: både frågor riktade *till texten* och frågor ställda till lyssnarna *utifrån texten*. I en tredje sorts knut argumenterar predikanterna för att det som Jesus eller Gud gör i texten, det gör Jesus eller Gud också nu. På dessa sätt knyter predikanterna knutar mellan bibeltextens trådar och kontextens.

Jag beskrev också att det varierar i vilken grad knutarna är tydliga – eller centrala – i predikningarna. I en del fall framstår knuten som predikans huvudärende: predikanten vill först och främst visa att det går att knyta samman bibeltext med nutid. I andra fall är knuten betydligt mer subtil och vilar på att predikanterna förutsätter en koppling mellan text och samtid. Jag har med Sæbø Rystad pekat på att även om det för predikanterna ofta framstår som en självklar premis för predikan att linjer ska dras mellan bibeltext och nutid, eller mellan olika bibeltexter och ett tema, är det oklart hur väl den lyssnande församlingen är bekanta med eller informerade om dessa premisser. Dessutom har det framgått i den här avhandlingen att det finns en stor variation bland predikanterna i deras syn på predikan och i deras arbete med denna. En fråga för fortsatt reflektion – och kanske framtida undersökningar – blir därför vilka förkunskaper en lyssnare behöver ha om predikans ramar för att på bästa sätt kunna ta den till sig. En given följdfråga blir då: i vilka sammanhang lärs denna metainformation ut?

Kärnan i detta kapitel handlade om den särskilda sorts knut jag valt att kalla för predikans *kru*x. I den här avhandlingen är krux ett analytiskt begrepp som betyder *det som framkommer i predikan om vad som gör att detta budskap behöver höras just nu*. Begreppet är inspirerat av homileten Anna Carter Florence modell med sex frågor från bibeltext till predikoutkast, av retorikens begrepp *exigens* samt av andra homileter som på olika sätt betonat vikten av att ur bibeltexten urskilja ett budskap som står i relation till ett behov hos lyssnarna, däribland Lowry, Lönnebo, Larsson och Cilliers. Kruxen och predikningarnas budskap hör samman. Kruxen är behov, svårigheter och frågor hos lyssnarna som predikanterna satt ord på eller tydligt adresserar. Budskapen, som oftast formulerats utifrån någon av bibeltexterna, ställs i relation till dessa behov, svårigheter och frågor.

Efter att ha klargjort betydelsen av begreppet krux visade jag att det i materialet finns en stor bredd av olika krux. En kategori av krux handlar om det som står i vägen för människans relation till Gud. Det kan röra sig om att vi människor inte ser Guds under eller att vi tror att Gud bara är för någon annan. En annan kategori krux omfattar sådant som kan vara problematiskt i vår syn på oss själva. Predikanterna talar

till exempel om att inte se sitt eget värde eller att tro sig behöva prestera för att räknas med. I en tredje kategori samlade jag pandemins olika krux: att behöva hantera stora förändringar, att känna oro och rädsla, vara ensam samt till exempel att behöva vänta. En fjärde kategori krux berör döden och den sorg, saknad och smärta som hör därtill. Ytterligare några mindre vanliga krux bestod av svårigheter i att leva tillsammans samt klimatkrisen och upplevelsen av klimatskam.

Jag beskrev även att det inte alltid finns något uttalat krux i predikningarna. Ibland tycks predikanterna inte utgå så mycket från vad de tänker sig att lyssnarna behöver höra, som att själva bibeltexten, eller någon ”svårighet” som denna rymmer, behöver förklaras. Andra gånger är kruxet inte uttalat, men mellan raderna finns ändå de pandemins omständigheter jag nyss nämnde.

Även om inte alla predikningar har ett tydligt krux – och även om en hel del predikningar har mer än ett krux! – finner jag begreppet användbart för att belysa teologiseringen i predikan. Den kombination av *krux och budskap* jag beskrev ovan belyser en del av processen att välja trådar från kontexten i relation till valda trådar från bibeltexterna och att knyta samman dessa. Jag menar att begreppet krux har potential både som analysverktyg för predikan i akademiska sammanhang och som ett verktyg för den enskilda predikant som vill få syn på den egna teologiseringen i sin predikan. Med vässad blick för vad som sker i predikan kan man som predikant välja att problematisera det man fått syn på – eller att ytterligare förstärka och skärpa det!

Kruxet som analysverktyg sätter framför allt ljus på den teologisering i predikan som sker i linje med Paul Tillich's *korrelationsmetod*, enligt vilken det är teologins uppgift att försöka komma med svar på människors existentiella frågor i den egna tiden, såsom jag beskrev i kapitel två. De konkreta kruxen i predikningarna utgör begränsade, *lokala* försök att ringa in vår tids frågor och behov, vilket i sin tur påverkar vilka teologiska budskap som förs fram. Det innebär samtidigt att *summan av kruxen i ett större predikomaterial*, som det som ligger till grund för den här avhandlingen, säger *något* om samtidens (existentiella) frågor, i den mån man tänker sig att predikanterna gör rimligt korrekta bedömningar. För år 2020 tecknar till exempel de sammantagna kruxen framför allt en tid av oro, rädsla, ensamhet och isolering, väntan och förändringar samt en tid då människor tvivlar på sitt eget värde, ställs inför hinder i sin relation till Gud, och i viss mån finner det svårt att leva tillsammans med andra och upplever klimatskam. Jag ska snart problematisera denna bild. Låt mig först börja i en annan ände.

Undersökning av kruxen i predikan väcker ytterligare en fråga för fortsatt reflektion. Precis som nyss nämnda homileter skriver, väljs både det jag kallar för predikans krux och predikans budskap utifrån en analys av både bibeltexten och kontexten. Det

innebär att i någon mån begränsas valet av kruz av bibeltexterna i evangelieboken. Vi ser till exempel att temat om splittring bland människor enbart dyker upp den söndag då texten handlar om att Jesus ber för enhet. Men vad gör då en predikant om hon i den egna församlingen ser ett kruz som inte belyses av någon av texterna i evangelieboken? I ett kapitel i antologin *Conundrums in Practical Theology* skriver Katherine Turpin, professor i praktisk teologi, att en del erfarenheter och praktiker sällan får någon teologisk uppmärksamhet, trots att de är centrala och viktiga för människor och trots att de finns omnämnda i bibliska texter. Som exempel nämner Turpin kroppsskam och kämpande med infertilitet.⁴¹² Så vad gör då den predikant som identifierar dylika kruz i sin församling? När kan hon i så fall predika om och föra in ett teologiskt perspektiv på det hennes församlingsbor står i, om inte ämnet dyker upp bland evangeliebokens texter? Eller vad gör den präst som vill adressera klimatkrisen oftare än på midsommar, en helg då relativt få människor besöker kyrkan?

Att följa evangeliebokens textläsningar gör att även kruz, som ett uttryck för människors frågor och behov, behöver väljas i relation till texterna som står där. Riktigt vad som helst går inte att ta upp eller att adressera om den på förhand utvalda bibeltexten ska vara styrande. Detta påverkar i sin tur teologiseringen och vad som i predikan framställs ha med tro och teologi att göra. I ljuset av detta blir det tydligt att summan av kruz i ett stort antal predikningar – som den ovan tecknade – ändå inte kan ge en rättvis bild av sin samtids existentiella frågor. Dessutom har det redan framkommit i kapitel tre under rubriken ”Vems kontext?” att predikanternas bild av kontexten givetvis är begränsad. Detsamma visar sig även i nästa kapitel om predikans bilder. Trots denna problematisering vidhåller jag att kruz i detta material sammantaget säger oss *något* om vilka existentiella frågor som var aktuella i Sverige år 2020.

Allra sist i detta kapitel vill jag nämna att det finns samfund som har valt en annan väg när det kommer till att följa evangeliebokens läsningar och som till exempel under en period varje år låter församlingen välja ett tema som predikanterna har att förhålla sig till. Ett sådant förfarande visar tydligt för både församling och predikanter att vilka frågor som helst, vilka teman som helst, kan vara en del av teologiseringen.

⁴¹² Turpin 2016, 266.

7 Bildernas bidrag till teologiseringen

”Jag brukar förutom den klassiska exegesen söka efter bilderna som öppnar Bibelns bild, dvs att det i samspelet mellan text och vår mänskliga erfarenhetsvärld finns en sanning som också är textens sanning som med rätt fingertoppskänsla och igenkänningsförmåga kan sökas och hittas.”⁴¹³

*Under arbetsdagens intensiva timmar sitter jag med min undersökning av predikomanuskript. Jag läser, studerar och analyserar. När kvällens lugn lägger sig och jag sluter ögonen en stund på soffan, ser jag innanför ögonlocken bilden av en i nardusolja just insmord Jesus, med håret en aning rödfärgat av oljan, på väg in i sitt livs allra svåraste stunder. Jag tänker på hur oljans doft följde honom de där sista dagarna och på hur alla som mötte honom måste ha känt den. Smord till konung och smord för sin egen begravning. Kristusdoften. Jag öppnar ögonen och gör en anteckning: det är bilderna och berättelserna som stannar kvar i mig när de abstrakta och dogmatiska resonemangen från dagens predikningar sjunkit undan.*⁴¹⁴

Verbala bilder – metaforer, analogier och exempel – kan fylla olika funktioner i en predikan. De kan bland annat bygga relation mellan predikant och lyssnare, väcka ett intresse för predikan samt illustrera eller nyansera ett budskap. De kan ge lyssnaren något konkret att hänga upp en tanke på eller skapa en grund att bygga vidare på. De kan också överbygga tid och rum och de har en förmåga att dröja sig kvar. Jag menar att predikans verbala bilder inte bara är viktiga för sitt estetiska eller underhållande värde utan minst lika mycket för den funktion de spelar för teologiseringen i predikan. En bild kan till exempel knyta samman bibeltexten med kontexten. Bilder kan också vara hämtade ur traditionen, men moderniseras så att de kan knyta samman denna med lyssnarens kontext. Det är med denna utgångspunkt – att de verbala bilderna är viktiga för teologiseringen – som jag i det här kapitlet tar mig an bilderna i materialet.

⁴¹³ Från enkät till en predikan i allhelgonatid.

⁴¹⁴ Längre fram, i stycke 7.8.1, kommer det att framgå att det var predikan 0308H som fastnat i mina tankar.

I den homiletiska litteraturen finns stora skillnader i hur mycket uppmärksamhet som ägnas just bilderna. I många välkända amerikanska böcker i homiletik, av bland andra David Buttrick, Paul Scott Wilson, Thomas G. Long och Fred Craddock, finns ett helt kapitel, eller större avsnitt, som behandlar bilder, illustrationer, berättelser och erfarenheter i predikan.⁴¹⁵ I den svenska homiletiska litteraturen är det inte lika stort. Varken i till exempel ärkebiskop emeritus KG Hammars eller Martin Lönnebos böcker i homiletik får bilderna något större utrymme. Bo Larsson tillhör dem som låtit sig inspireras av den amerikanska homiletiken på detta område och han använder sig av vad Buttrick och Craddock skriver om bilder. Även Eva Abragi har med ett relativt stort avsnitt om bilder i boken *Predikan idag*, och i antologin *Allvarligt talat* reflekterar Kerstin Wimmer i sin artikel över bildernas betydelse i predikan.⁴¹⁶

I det här kapitlet kommer jag härnäst att ge en kort introduktion till bilder i predikan och beskriva vad jag menar med detta begrepp. För detta använder jag mig huvudsakligen av amerikansk homiletisk litteratur, inte minst av Thomas G. Long, eftersom verbala bilder behandlas utförligt av honom. För att få ytterligare perspektiv har jag kompletterat med litteratur från annat håll, till exempel från boken *Metaphors We Live By* av George Lakoff och Mark Johnson, samt feministteologen Sallie McFagues *Metaphorical Theology: Models of God in Religious Language*. Med hjälp av denna litteratur kommer jag att argumentera för två saker: dels att bilder i predikan är mer än bara illustrationer – de är också bärare av teologi – dels att bilder har en stark kommunikativ kraft. Efter denna mer teoretiska inledning presenterar jag en överblick över de sorters bilder som står att finna i materialet. Därpå zoomar jag i en fallstudie in på bilder som förekommer i predikningarna från Alla själars dag. Med några ytterligare exempel kommer jag att visa hur verbala bilder på ett påtagligt sätt kan vara med och forma teologin i en predikan. Mot slutet av kapitlet beskriver jag ett antal potentiella baksidor med användandet av verbala bilder och ger även exempel på dessa från materialet.

7.1 Verbala bilder: analogier, exempel och metaforer

Inom den klassiska retoriken talar man om troper eller stilfigurer. Lennart Hellspång, professor i retorik, skriver i *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*:

⁴¹⁵ Se till exempel Long [1989] 2016, 224–253; Wilson [1995] 2007, 109–129; Webb 2001, 48–56; Mitchell 2016; Craddock [1971] 2001, 63–78; Buttrick 1988, 111–170.

⁴¹⁶ Abragi 2004 och Wimmer 2008.

I en trop kan språket överskrida sina egna begränsningar för att uttrycka något som det hittills saknar tecken för. Det kan förklara varför så många mystiska och filosofiska reflektioner har formen av omskrivningar. När tanken närmar sig det oerhörda tar tropen vid som det enda möjliga uttryckssättet.⁴¹⁷

En del av dessa troper är olika former av bildspråk. Av dessa belyses några av de vanligaste i homiletiken, främst analogin (eller liknelsen), exemplet och metaforen. Thomas G. Long beskriver dessa tre utförligt i *The Witness of Preaching*. Enligt Long är *analogin* en klaggörande jämförelse. Någoting liknas vid någoting annat. Den kan användas för att visa hur en aspekt av livet, som vi känner till, är lik någon aspekt av evangeliet som vi *behöver* känna till. Long menar att analogier är den vanligaste formen av bilder i predikningar och att de ibland kan vara hela berättelser och ibland mycket korta.⁴¹⁸

Ett *exempel* fungerar på ett annat sätt, skriver Long. Det ger oss en liten bit av det vi pratar om. Predikanten jämför inte A med B utan ger en smak av A. Long skriver att ingen berättelse eller erfarenhet till fullo kan förkroppsliga begrepp som nåd, synd, förlåtelse eller tro, men att det går att peka mot platser i det mänskliga livet där sådant har erfarits och låta erfarenheterna stå som tecken för den större sanning mot vilken de pekar.⁴¹⁹ Long menar vidare att exempel kan vara svåra att hitta, men viktiga. Exemplen kan göra predikan mer konkret. Utan exempel på hur en teologisk tanke skulle se ut i det mänskliga livet, är risken överhängande att predikan bara ger lyssnarna en abstrakt modell, menar Long.

I *metaforen*, slutligen, skriver Long att vi kallar något bekant för ett obekant namn. Där en analogi försöker hjälpa oss att förstå, försöker metaforen hjälpa oss att erfara verkligheten på ett nytt sätt. Analogin är den goda lärarens verktyg, metaforen är poetens. ”There is mystery at the heart of metaphor”.⁴²⁰ Metaforen kan fortsätta att reta människans tänkande till att upptäcka mer och mer. Dess styrka är att den kan ge upphov till många olika tolkningar, vilket samtidigt innebär en risk. Som exempel på metaforer nämner Long att en del av Jesus liknelser – exempelvis de som förklarar vad Guds rike är – är berättelser i metaforisk stil.

I den homiletiska litteraturen ges också förslag på var predikanter kan hitta bilder, även om Joseph M. Webb, professor i kommunikationsstudier och författare till boken *Preaching Without Notes*, påpekar att man inte *hittar* en metafor, man *skapar*

⁴¹⁷ Hellspong 2004, 149.

⁴¹⁸ Long [1989] 2016, 231–233.

⁴¹⁹ Long [1989] 2016, 236.

⁴²⁰ Long [1989] 2016, 244.

den.⁴²¹ För att få uppslag till bilder rekommenderar Long, Webb och andra homileter bland andra följande källor: det egna livet, fantasin, nyheter, media, populärkultur, historia och konst – inklusive romaner, noveller, dikter, tavlor, konserter, film och arkitektur.⁴²² Homileten Christine Smith menar därtill att eftersom kvinnors vardag i så liten utsträckning skildras i Bibeln och den kristna traditionen, behöver predikanter arbeta aktivt med att också inkludera bilder av kvinnors erfarenhet. Hon ser till exempel sångtexter skrivna av kvinnor som en källa till sådana bilder.⁴²³

När jag i det följande talar om bilder i predikan syftar jag just på de tre sorters verbala bilder som Long redogör för: analogier, exempel och metaforer. Dessa kan vara långa berättelser, men de kan också bestå av några få ord. Predikningarna i materialet är dock i stor utsträckning väldigt bildrika, särskilt om alla små metaforer räknas in. Jag har därför valt att fokusera på de bilder som har en *central roll* i predikan. Med detta menar jag att de antingen är omfattande i utrymme eller – oftare – att de används för att illustrera eller förklara en för predikan central tanke. I några fall har jag valt att också inkludera ett antal mindre centrala bilder för att visa på den mångfald av bilder som finns i ett flertal predikningar i materialet. Eftersom kapitel tre redan ägnats explicit åt erfarenheter och samtidsreferenser i predikningarna, får dessa inte så stor uppmärksamhet i det här kapitlet. Detsamma gäller bibeltexterna, som inte heller behandlas här, trots att de kan ha formen av liknelser eller berättelser. Det jag undersöker i det här kapitlet är de bilder som predikanter valt eller skapat och fört in i sina predikningar och dessa bilders roll för teologiseringen.

7.2 Bilder i predikan – mer än illustrationer

1980 publicerades boken *Metaphors We Live By*, skriven av lingvisten George Lakoff och filosofen Mark Johnson. De båda författarna argumenterar för att språkliga bilder, metaforer, inte bara påverkar just språket utan även människans sätt att tänka och handla. De menar att mänskliga tankeprocesser till stora delar är metaforiska.⁴²⁴ När vi till exempel säger att *tid är pengar*, påverkar det vårt sätt att tänka på tid men också vårt sätt att handskas med tiden.⁴²⁵ Deras bok öppnar för en förståelse av språkliga bilder som långt mer verksamma än vad man vanligen föreställer sig.

⁴²¹ Webb 2001, 48.

⁴²² Se till exempel Long [1989] 2016, 249; Webb 2001, 50–51; Wilson [1995] 2007, 117–124.

⁴²³ Smith 1989, 134–135.

⁴²⁴ Lakoff & Johnson 2003, 3–6.

⁴²⁵ Lakoff & Johnson 2003, 7–9.

Frågan om bildernas betydelse för det teologiska tänkandet har bland annat behandlats inom feministteologin. I sin bok *Metaphorical Theology: Models of God in Religious Language* från 1982 skriver Sallie McFague att "A metaphor is not an ornament or illustration, but says what cannot be said in any other way".⁴²⁶ Det finns, med andra ord, saker vi inte kan sätta raka ord på och som därför måste beskrivas i bilder. Detta, menar McFague, gäller inte minst tal om Gud, det som är heligt i livet och det som är och förblir mysterium. Hon argumenterar vidare för att en del av de metaforer som används om Gud kommit att bli fasta *modeller* som dominerar reflektionen kring Gud och även sättet att relatera till Gud. Som exempel framhåller McFague hur metaforen Gud som fader blivit starkt dominerande i västerländsk kristendom och hon menar att det skulle vara bra om den kompletterades med andra metaforer. Själv föreslår hon metaforen vän, som hon menar är mindre hierarkisk och bättre belyser ömsesidighet, samarbete och ansvar.⁴²⁷ I McFagues resonemang blir det tydligt att det för människan inte går att tänka kring Gud eller att relatera till Gud utan att använda sig av metaforer. Eller med andra ord: metaforer är viktiga för teologisering. Samtidigt framgår det hos McFague att ingen metafor på egen hand är tillräcklig. Alla bilder har sina begränsningar.

I den amerikanska homiletiken används ofta ordet *illustrations*, illustrationer, som ett samlingsbegrepp för de bilder jag nämnt: liknelser, exempel och metaforer. Samtidigt finns det en medvetenhet om att bilderna gör mer än illustrerar en redan framförd poäng. Fred Craddock uttrycker detta i boken *Preaching*:

Actually, in good preaching what is referred to as illustrations are, in fact, stories or anecdotes which do not illustrate the point; rather they are the point. In other words, a story may carry in its bosom the whole message rather than the illumination of a message which had already been related in another but less clear way.⁴²⁸

Som nämnts i kapitel tre menar Thomas G. Long att användandet av bilder i predikan inte är teologiskt neutralt. Han betonar att varje gång man inkluderar en bit liv, en berättelse eller en bild i predikan, gör man implicita teologiska anspråk, vare sig man är medveten om det eller inte. Han skriver vidare att genom de erfarenheter och bilder predikanter väljer att använda i predikningar formar de implicit eller explicit specifika kopplingar mellan nutid och evangelium.⁴²⁹ Som exempel nämner Long att

⁴²⁶ McFague 1983, 50.

⁴²⁷ McFague 1983, 178–179.

⁴²⁸ Craddock 1985, 204. Citeras i Long [1989] 2016, 229.

⁴²⁹ Long [1989] 2016, 225.

sentimentala bilder implicerar att evangeliet är sentimentalt och en predikan full av bilder från prästers verklighet signalerar att riktig tro är för ”professionella” kristna.

Long pekar också på vikten av att som predikant vara medveten om den ackumulerade effekten av sina predikobilder. Utan reflektion över detta är risken stor att man bara använder bilder från samma område och bara illustrerar med människor som påminner om en själv. Han skriver att över tid skapar det illustrerande materialet en världsbild och därför behöver predikanter vara noga med att denna reflekterar evangeliet och inte bara blir en spegel av den omgivande kulturen.⁴³⁰ Ett annat sätt att uttrycka detta på är att säga att bilderna som används av predikanterna är en del av teologiseringen och att predikanterna därför behöver vara medvetna om hur de använder sig av bilder.

Med ovanstående resonemang har jag velat argumentera för att bilder och berättelser i predikan inte bara fyller en klagörande eller belysande roll, utan även en *bärande*. Bilderna bär på budskap och formar hur vi tänker och föreställer oss saker. Jag har tidigare beskrivit teologisering i predikan som en process i vilken kontext, bibeltext och tradition på olika sätt relateras till varandra. I denna process kan bilderna i predikan ha funktionen att till exempel knyta samman bibeltext och kontext eller att åskådliggöra en viss tolkning av bibeltexten. Sammantaget över tid kan de också sända en signal om vilka delar av livet, kontexten, som har med kyrka och tro att göra. Med Ideströms syn på teologisering genom bredvidställande får det betydelse för teologiseringen vilka berättelser och bilder som ställs bredvid bibeltexterna.

Att bilderna är en *viktig* del av teologiseringen i predikan beror också på den kraft som finns i kommunikationen genom just bilder. Om detta handlar nästkommande stycke.

7.3 Bilder som en kraftfull form av kommunikation

Tjugo år efter Lakoff och Johnsons bok om metaforer som påverkar vårt sätt att tänka och vara skriver Kurt Johannesson, professor i retorik, att det då hålls otaliga konferenser där forskare från skilda discipliner kommer samman och enas om att det finns ett metaforiskt element på vitt skilda områden, såsom religion, politik och naturvetenskap, ja, i själva det mänskliga tänkandet. Detta, skriver Johannesson, har retoriken alltid anat. Han fortsätter:

⁴³⁰ Long [1989] 2016, 249. Jämför stycket i kapitel 3 om vems kontext som skildras.

Arkimedes anses ha sagt: ”Giv mig en fast punkt, och jag skall lyfta jorden från dess plats.” Retoriken skulle kunna säga: ”Giv mig den rätta bilden, och jag skall förändra världen och historiens gång.” Det finns uppenbart bilder som ägt denna makt.⁴³¹

Vad Johannesson förmedlar här är inte bara bilders förmåga att påverka människans sätt att tänka, det är också den kraft som finns i bilders kommunikation. Thomas G. Long är inne på samma linje när han beskriver en bland homileter nu övergiven idé om predikan som ett bygge av logik och förnuft, där bilderna bara är fönster som släpper in ljus och förståelse. Enligt denna idé rör sig predikan framåt i det att den logiskt utvecklar ett visst koncept eller en tanke, och när det börjar bli alltför dunkelt och komplicerat öppnar predikanten ett fönster genom att ge lyssnarna en illustration. Denna bild av bilden, menar Long, har nu övergetts, inte minst för att predikanter som försökte följa mallen med att addera illustrationer till de logiska resonemangen snart upptäckte att illustrationerna ofta blev kraftfullare än den övriga predikan. Lyssnarna blev mer engagerade av det illustrerande materialet än av predikans huvudtråd. Slutsatsen man så småningom landade i, menar Long, är att berättelser, bilder och exempel har mer kommunikativ kraft och energi än andra delar av predikan och mer än ordet ”illustrationer” låter påskina.⁴³²

Utöver kraften i bilders kommunikation resonerar de homileter som ägnar språkets bilder särskild uppmärksamhet även kring att bilder och berättelser kommunicerar annorlunda än exempelvis logiska resonemang och utläggningar. Bilder kan till exempel förmedla en *upplevelse* till lyssnaren och beröra henne. Bilder kan också ha en större *öppenhet för tolkning*. Trots att bilden på ett sätt är en konkretisering, är den ofta mer öppen för både tolkning och fortsatt reflektion än till exempel en dogmatisk utsaga, menar Long.

Bildernas kraft och öppenhet medför också risker i kommunikationen. Detta är något jag kommer att få anledning att återkomma till längre fram. Men nu vänder jag mig till bilderna i materialet för den här studien. Först kommer en översiktlig beskrivning av de bilder jag funnit. Därefter zoomar jag in närmare på valda delar av materialet.

7.4 Bilder i predikan 2020 – en överblick

I kapitel tre har jag behandlat hur kontexten och samtidigt tar plats i det insamlade materialet. Här kommer jag att fokusera på verbala bilder. Hur menar jag då att dessa förhåller sig till varandra? I korthet tänker jag att en del bilder består av erfarenheter

⁴³¹ Johannesson 1998, 163–164.

⁴³² Long [1989] 2016, 226–230.

eller skildringar av samtiden, men långt ifrån alla. Och en del samtidsreferenser framträder såsom verbala bilder i predikan, men inte alla. Det vill säga, det finns en viss överlappning mellan kapitel tre och detta kapitel, men det finns också skillnader.

Materialet rymmer en rik mångfald av bilder av olika slag. Alla de källor och tunnor att ösa ur som Long och Webb beskriver, används av predikanterna i undersökningen. Möjligen kan sägas att hänvisningar till konst är ganska ovanliga. En del dikter citeras, främst av Tomas Tranströmer men också av Alf Henriksson, Pär Lagerkvist och andra, men få romaner refereras och inte heller musik eller arkitektur i någon större utsträckning – bortsett från psalmtexter. När bildkonst används är det främst bildkonst som finns i kyrkorummet.

Här följer nu en kort överblick, som inte syftar till att ge en uttömmande bild av predikningarnas bildmaterial, men som kan ge läsaren en inblick i den bredd och den variation som finns bland bilderna i predikan. En del kommer att kännas igen från kapitel tre.

Bland predikantens egna erfarenheter finns både personliga berättelser om den egna uppväxten, berättelser om egna förluster och den egna sorgen samt berättelser om vad man upplevt under meditation. Men här finns också bilder av vad återhämtning kan vara, erfarenheter av att lägga pussel, av att ha barn som bråkar med varandra och andra vardagliga saker. Berättelser från den egna familjehistorien förekommer.

Från omvärlden och nyheterna hämtas bilder av olika former av katastrofer och lidanden. Här nämns människor som är på flykt, flickor som blir tidigt bortgifta, klimathot och miljöförstörelse, hemlöshet samt förtryck av religiösa människor. Men det finns också bilder av det som är vackert: en blomma som tappar sina blad för att snart få en frukt, ett fosterhem som förbereder ett varmt mottagande av ett nytt barn och människor som upplevt en kallelse från Gud. Politiken kommer in genom Parisavtalet och det amerikanska presidentvalet. Här finns också en hel del bilder av tillvaron under coronapandemin.

Det finns i materialet en del berättelser som tycks vara predikanternas egna verk, men det går inte att veta om de till viss del är självupplevda. En berättelse handlar om en framgångsrik man som blir morfar och omvärderar sitt liv. En annan handlar om en ung flicka som skär sig själv men får hjälp av en kurator och en tredje om två gifta män som kämpar med sina olikheter och sin relation.

Bland historiska bilder är det bilder ur kyrkohistorien eller biblisk historia som dominerar. Här finns till exempel en beskrivning av ett möte i Herrnhut för 300 år sedan och berättelser om Franciskus och om hur Martin Luther spikar upp sina teser.

Även Karl XII får vara med i en predikan. Generellt sett är de historiska bilderna inte många (bortsett från Bibelns egna berättelser).

Från naturen och naturvetenskapen lånas det också bilder. En predikan beskriver den nu utdöda floddelfinen. Det används också bilder av solkatter samt ljus och skuggor. Flera gånger används bilden av ett frö som växer upp till något annat samt referenser till DNA. Det finns också bilder som används för att utmana naturvetenskapen. Det finns till exempel en berättelse om en synsk flicka och en berättelse om en människas nära-döden-upplevelse.

I några predikningar brukas konkret rekvisita. En predikant håller upp en iPhone, en annan har med sig ett mjukt hjärta med två armar och en tredje tänds ett ljus som blir centrum för betraktelsen. Altartavlor och annan utsmyckning som finns i kyrkorummet nyttjas också i predikningarna.

En hel del vardagliga bilder förekommer, som nämnts i kapitel tre. Det handlar om att mata katten, kliva upp ur sängen och att dra ut laddaren till telefonen.

En del bilder med tydlig religiös prägel används. Här finns till exempel några judiska berättelser, legender om änglar och olika bilder av pilgrimsvandring. En del bilder från psalmtexter förekommer också, till exempel från psalm 289 om Guds kärlek som är som stranden och som gräset. Från psalm 754 lånas bilden av att ”vi i tvivel frågar oss om vi är rena toner”.⁴³³

Sammantaget speglar bilderna sin tid och plats. Bara utifrån bildmaterialet går det att se att dessa predikningar är från Sverige 2020, inte minst utifrån alla bilder av presskonferenser om covid-19-viruset. Men det går att säga mer än så utifrån bildmaterialet. Det som avspeglas är, förstås, en kristen kontext, men, menar jag, också en medelklasskontext. Vi får bilder från radhusområdet, mormors pelargoner, naturen, P3 historia, resor, den lokala hantverkaren, arbetsterapeuten, bullbak, lego, pussel och en iPhone. Återhämtning målas i bilder av trädgårdsarbete, tid i naturen och möjligheten att få uttrycka sig kreativt. Pandemin tecknas som ett hot mot invanda mönster av arbete och umgänge och predikanter påminner om att livet är ett riskprojekt utan garantisedlar. Vi möter i predikningarna även bilder av flyktingar, fattigdom, hederskultur och unga flickor som tvingas till äktenskap, men dessa bilder betraktas oftast på lite håll och varken predikant eller lyssnare förutsätts vara mitt i dem.

Trots den bredd och rikedom av bilder som ryms i materialet, har jag för lite drygt en femtedel av predikningarna i analysen antecknat att *centrala bilder* saknas. I några fall

⁴³³ Predikan 0712F.

innebär detta att predikan har ett rikt bildspråk med många metaforer, men att ingen av dem fått större utrymme än någon annan. I de flesta fall står denna notering dock för att predikan i stor utsträckning består av abstrakta resonemang och argumentationer, men att inget riktigt åskådliggörs eller exemplifieras i bilder eller berättelser. I ytterligare andra fall har predikanterna använt själva bibeltexten som den enda bild som resonemangen kretsat kring.

7.5 Bilder som sträcker sig bakåt och framåt i tiden

Det går utifrån det sammantagna bildmaterialet i predikningarna att se att de är skrivna i Sverige år 2020. Samtidigt finns det också bilder som tydligt knyter till traditionella kristna läror och som använts i kyrkan under hundratals år. Jag vill här påminna om några av de bilder som kom fram i kapitel fem, där jag skrev om olika tolkningar av Jesus död och uppståndelse. Där framträdde flera bilder som sträcker sig långt tillbaka i tiden, bland annat bilden av Fågel Fenix som stiger upp ur askan, bilden av hur Jesus såsom bete på en metkrok lurar den Onde att nappa samt bilden av plundrandet av dödsriket.

Det finns fler bilder i materialet som på detta sätt sträcker sig bakåt i tiden. En predikant skriver till exempel att den djupaste identiteten som kristen är den av barnskapet hos Gud. För den kristna frälsningen tecknar predikanten bilden av en *adoptionshandling*, en bild som sträcker sig tillbaka till Paulus.⁴³⁴ En annan predikant beskriver i en av skärtorsdagens predikningar Jesus som en *fullmogen druva* som måste krossas under människornas fötter för att bli ljuvligt vin. Det är en bild som återfinns i medeltida målningar.⁴³⁵ Användningen av dessa och andra bilder från traditionen visar hur bilder kan bära både teologi och tradition i predikan.

En annan sorts bild, som snarare sträcker sig framåt och tecknar en hoppfull framtid, är *visionen*. Inom framför allt profetisk predikan beskrivs visionen som en bild, grundad i Bibelns berättelser, av hur livet och världen skulle kunna vara annorlunda om Guds sätt fick råda. Att teckna en tänkbar bild av världens framtid – både i det stora och i det lilla – används då som ett sätt att förmedla hopp. Exempel på detta finns i materialet även om de inte är många. Till detta återkommer jag i kapitel åtta då jag skriver om predikans evangelium som en hoppfull vision.

⁴³⁴ Predikan 0802J. Se till exempel Rom 8:15.

⁴³⁵ Predikan 0409B. Se till exempel https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_in_the_winepress

7.6 Bilder av kontraster

En särskild sorts bild, som jag kommer att återkomma till i kapitel nio där jag skriver om gudsbilder, är bilder som framför allt belyser olika kontraster. En vanlig sådan bild är kontrasten mellan stridshästar och den åsna Jesus väljer att rida på när han rider in i Jerusalem.⁴³⁶ En annan bild kontrasterar det stall Jesus föds i mot en tron av kristall.⁴³⁷

En annan predikant kontrasterar vad det är att följa Jesus i sitt liv jämfört med vad det är att följa någon på sociala medier. Det förstnämnda förutsätter enligt predikanten ett större engagemang än att ständigt klicka på gilla-knappen.⁴³⁸

Ytterligare en predikant ägnar hela sin predikan åt att undersöka skillnaden mellan människans sätt att vara jämfört med Guds sätt. Där människan vill hämnas vill Gud försona, och där människan fastnar i det förflutna kommer Gud framifrån.⁴³⁹

Flera av dessa bilder syftar till att teckna Gud som annorlunda det vi människor kanske först tänker oss.

7.7 Bilder av livet, sorgen och himlen på Alla själars dag

För att närmare undersöka bildernas roll i predikomanuskripten har jag valt ut några exempel ur materialet. Det första är en hel söndag, söndagen efter Alla helgons dag, även kallad Alla själars dag. Jag valde just denna söndag utifrån att bilder har en stor roll i predikningarna från den dagen samt för att variationen av bilder är stor, både när det gäller *vilken sorts* bilder som används och *hur* de används. Här blir det, menar jag, tydligt att bilderna har en viktig roll i teologiseringen i predikan. Temat för denna söndag är ”Vårt evighetshopp” och evangelietexten består av några korta rader från Lukasevangeliet:

Att de döda uppstår har också Mose visat i stället om törnbusken, där han kallar Herren för Abrahams Gud och Isaks Gud och Jakobs Gud. Gud är inte en gud för döda utan för levande, ty för honom är alla levande.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Se till exempel predikan 1129C.

⁴³⁷ Predikan 1224G. Med anspelning på psalm 108 i Svensk psalmbok.

⁴³⁸ Predikan 0719E.

⁴³⁹ Predikan 0719C. Se även kapitel nio om relationen mellan Gud och människa.

⁴⁴⁰ Luk 20:37–38.

Den allra vanligaste bilden i predikningarna från Alla själars dag är bilden av *tända ljus*. Den nämns av nästan samtliga predikanter. Här finns naturligtvis en koppling till seden att denna helg tända ljus på kyrkogårdar runt om i landet och inte sällan också att tända ljus i kyrkorummet som en del av liturgin. Detta är ett exempel på hur liturgiska moment och andra seder knutna till kyrkoåret kommer in i predikan och ges en tolkning där, såsom nämndes i kapitel fem. Ljusen står i predikomanuskripten för dem som har dött eller för dem som nu är saknade. Ibland betonas aspekten att ljusen brinner *i mörkret*, skingrar mörkret och påminner om hoppet. I en predikan beskriver predikanten ljusen som ledljus, som påminner om ljuset som övervinner mörkret. Ljuslågorna är i samma predikan ”också fyrar för dem som tagit sig över samt taggar ur vilka gudsrösten ger sig till känna”.⁴⁴¹ En annan predikant skriver:

Alla dessa ljus som brinner för de som gått före oss. Ser ni detta, från er himmel? Vinkar ni tillbaka till oss med hjälp av stjärnorna? Är vårt rop ut i mörkret besvarat av den som har allt i sin hand? När jag tänder ljus är det min tysta bön. Bär oss, Gud, för vi klarar inte allt detta mörker själva.⁴⁴²

Här blir ljusen både en bild för dem som gått före och för den tysta bönen. Utöver bilderna av ljus berör de flesta bilderna denna söndag något av ämnena *sorg, livet* eller *döden och himlen*.

7.7.1 Bilder av sorg

Nästan hälften av predikningarna från Alla själars dag inleds med någon bild av döden eller sorgen och saknaden. Flera av dem tar sin utgångspunkt på kyrkogården på ett eller annat sätt. I en predikan beskrivs sorgen som en zebra. De nattsvarta stråken varvas med de ljusa stråken av glada minnen och de ljusa behövs för att uthärda de mörka.⁴⁴³ I samma predikan beskriver predikanten senare de avsked som hon själv varit med om att ta, de förluster hon själv gjort i livet. I en annan predikan tecknas saknaden som en ny följeslagare i livet. I denna predikan ges exempel på det som är ”aldrig mer”. Aldrig mer får man möta den saknades blick, aldrig mer får man känna doften.⁴⁴⁴ En tredje predikan beskriver sorgen framför allt som ett pris för kärleken men också som ett kvitto på att vi betyder något för varandra.⁴⁴⁵ I en fjärde predikan ges små korta bildskärvor av på en gång sorg och livets skörhet. Här nämns

⁴⁴¹ Predikan 1101G.

⁴⁴² Predikan 1101L.

⁴⁴³ Predikan 1101B.

⁴⁴⁴ Predikan 1101E.

⁴⁴⁵ Predikan 1101F.

teckningen som lades på mormors kista, friden på patientrummet, maken som grät vid sin älskades kista, sonen eller dottern som till slut släpper allt och gråter och många liknande små bilder.⁴⁴⁶

Som nämndes i inledningen till detta kapitel, kan bilderna i predikan fylla många olika funktioner. Sannolikt är flera av dessa bilder valda främst ur ett självvårdande perspektiv, för att få lyssnarna att känna sig sedda i sin sorg eller för att hjälpa de sörjande att få syn på sorgen ur ett nytt perspektiv. Materialet ger som sagt inte tillgång till varken predikanternas avsikter eller lyssnarnas mottagande, men även de bilder som i predikantens perspektiv ska fylla en självvårdande funktion, bär samtidigt teologi. På den mest grundläggande nivån, sett i ljuset av begreppet teologisering, visar dessa bilder av sorg – med sin centrala roll i predikan – att sorgen har med tro och kyrka att göra. Detta kan dock problematiseras något. I en av predikningarna skildras det mycket utförligt hur det kan vara att förlora någon som stått en nära. Orden är stora, sorgen som skildras är stor och förlusten dramatisk:

Varje död är en katastrof för den av oss som just då drabbas. Varje död är ett mörker för den som lämnas kvar.⁴⁴⁷

Visserligen nämner predikanten att alla människor uttrycker sin sorg olika, men bilderna talar däremot. För de enda bilder som tecknas är bilder av stor sorg och stora känslor. Ingenstans finns det en antydning om den död som åtminstone delvis kan komma som en lättnad, som faktiskt kan vara efterlängtat. Det finns en risk att bilderna, med sin betydande kommunikativa kraft, i denna predikan även bär med sig ett implicit budskap om att enbart den stora sorgen hör hemma i kyrkan. Andra känslor som döden kan väcka hör inte dit.

I föregående kapitel beskrev jag att sorgen och döden på Alla själars dag även utgör predikans krux, så som jag definierat det. Sorgen, döden och människans situation inför detta är det som gör att predikans budskap behöver höras just nu. Dessa budskap som i predikningarna från Alla själars dag ställs i relation till bilderna av sorg består av olika uttryck för hopp. I någon predikan kommer detta i formen av en annan bild, nämligen ljuset som symbol för hoppet:

⁴⁴⁶ Predikan 1101G.

⁴⁴⁷ Predikan 1101E.

Ljus talar om hopp i all förtvivlan, i all trasighet, i all uppgivenhet. Ljus sprider värme. Ljus lyser upp mörkret. Ljus som alltid är starkare, ljusare, hoppfullare än det mörkaste mörkret.⁴⁴⁸

Samma predikan pekar senare framåt mot en framtid ”hos Gud i det vi brukar kalla för himlen”.⁴⁴⁹ I en annan predikan ställs sorgens bilder i relation till skapelseberättelsen och predikanten menar att ”Redan i skapelseberättelsen förstår man att människan har del i Guds liv, det liv som inte kan dö”.⁴⁵⁰ Lite senare säger predikanten att kanske finns det ett hemland, ett bättre land, i himlen.

I den ovan nämnda predikan med ett stort antal bilder av sorg och skörhet avslutas raden av bilder med orden ”Allt är hört och allt är mottaget av Gud!”⁴⁵¹ Även denna predikant leder sedan lyssnaren till bilden av ljus och avslutar sin predikan med orden ”Ty för Honom är alla levande; för Honom är allting ljus”.⁴⁵² En skillnad som märks i dessa två exempel, men också i de övriga predikningarna med bilder av sorg, är huruvida de ställs i relation till ett hopp som har att göra med här och nu (allt är hört och allt är mottaget av Gud) eller om de främst ställs i relation till ett hopp som handlar om något bortom döden eller om båda formerna av hopp presenteras. Det som dominerar denna söndag, som har temat vårt ”evighetshopp”, är hoppet om ett liv efter döden. Till bilderna som tecknar detta hinsides hopp återkommer jag efter att jag nu först återger några bilder av själva livet.

7.7.2 Bilder av livet som en vandring, ett frö eller som korvstopning

Sjelva livet beskrivs också i olika bilder i predikningarna från Alla själars dag. En predikan beskriver livet först som en pilgrimsvandring, med en början, ett mål och däremellan vila. Livet beskrivs också som ett frö som sås i marken. Det innefattar enligt predikanten ett ständigt avklädande av det yttre höljet och ett iklädande av Kristus. I samma predikan ges ytterligare en bild av livet, denna gång av livet som korvstopning. Denna sista illustration anförs som en bild av hur livet ofta ses i vår tid: som något som ska fyllas med allt möjligt. Det är i kontrast mot denna bild vi möter livet som ett frö.⁴⁵³ En annan predikan beskriver livet som en vandring, men

⁴⁴⁸ Predikan 1101E.

⁴⁴⁹ Predikan 1101E.

⁴⁵⁰ Predikan 1101F.

⁴⁵¹ Predikan 1101G.

⁴⁵² Predikan 1101G.

⁴⁵³ Predikan 1101C.

också som en kedja där vi på olika sätt länkar i varandra.⁴⁵⁴ Ytterligare en predikan ger bilden av att livet pågår i direktsändning, här och nu.⁴⁵⁵ Alla dessa bilder rymmer i olika grad teologiska dimensioner.

En annan predikan som ger bilder av själva livet, tecknar egentligen bara två bilder. Den första är en beskrivning av den speciella stund en förlossning är:

Den som varit med vid en förlossning vet det.
Den märkliga känslan av att något blir till.
En människa som plötsligt kommer.
Visst har vi sett en mage växa.
Visst har vi sett suddiga ultraljudsbilder.
Visst har vi känt sparkar, rörelser, liv.
Ändå är det som om just då blir människan till.⁴⁵⁶

Nästa bild är en beskrivning av hur det kan vara att vara med vid en dödsbädd:

Den som varit med vid en dödsbädd vet.
Den märkliga känslan av att något försvinner.
En människa går bort.
Även om det varit en lång väg.
Om sjukdom tagit bort bit för bit.
Om sinnet varit så fördunklat att man undrat om det egentligen finns något där, av den man känt och levt tillsammans med.
Ändå är det som om något försvinner med det sista andetaget, det sista hjärtslaget.
Plötsligt är en människa borta.⁴⁵⁷

Lyssnaren tas med till de här existentiella skeendena i en människas liv. Ingen utläggning görs kring dem, men lyssnaren bjuds in till att vara där och känna förundran. Precis när predikanten beskrivit dessa existentiella händelser citeras evangeliet om att för Gud är alla levande. Därefter beskrivs Gud som den som minns, den för vilken alla människor är levande. Predikan avslutas:

⁴⁵⁴ Predikan 1101D.

⁴⁵⁵ Predikan 1101E.

⁴⁵⁶ Predikan 1101K.

⁴⁵⁷ Predikan 1101K.

Den som varit med vid en födelse och den som varit med vid en död, vet att något kommer och att något går. Så är det för oss människor. Men för Gud, i evighetens blick är alla människor levande.⁴⁵⁸

I denna predikan är bilderna centrala, inte för att de utgör liknelser eller metaforer utan för att de skapar en fond mot vilken orden från evangelietexten sägs. Genom bilderna förflyttas orden till ett annat sammanhang. Det är ett exempel på teologisering genom bredvidställande: några av bibeltextens ord ställs bredvid två tydliga livssituationer. Samtidigt visar detta exempel på den öppenhet som kan finnas i kommunikation genom bilder. Det är mycket som lämnas öppet för lyssnaren själv att tolka.

7.7.3 Bilder av livet efter döden

Bildernas roll för teologiseringen visar sig också när det kommer till de bilder som tecknas i predikomanuskripten av vad som väntar efter döden. Här märks att predikanterna hämtar sin inspiration på olika håll: en del i Bibeln, andra i psalmboken och några i mer personliga erfarenheter. Överlag uttrycks i predikningarna en ödmjukhet inför att inte kunna veta säkert vad som händer efter döden. Samtidigt tecknas det bilder av ett glädjefyllt återseende av dem vi saknar och sörjer, en underbar himmel där allt är bra, där Gud väntar och där ”vi är älskade fullt ut precis för den person vi är, utan krav eller förebråelser, där vi blir befriade från all skuld och skam som [vi] kan känna här”.⁴⁵⁹ I en predikan tecknas en bild av att våra nära och kära vilar i Guds kärleksfulla händer.⁴⁶⁰ Från episteltexten (Heb 11:13–16) lånas i två andra predikningar bilden av himlen som ett hemland och i en av dessa tillägger predikanten att vi gärna hör om staden ovan molnen och rosorna som aldrig dör.⁴⁶¹ Men den mest centrala berättelsen i den sistnämnda predikan är en berättelse om en kvinna som från sin sjukhussäng haft en upplevelse av att lämna både kroppen och sjukhussalen för att genom en tunnel komma ut på en stor grönskande äng med barnkörer sjungandes på alla sidor. Där möter hon också en vänlig man som säger att de har väntat på henne. Berättelsen avslutas med att kvinnan tänker för sig själv att ”det här är himlen, det kan inte bli vackrare än så här”.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Predikan 1101K.

⁴⁵⁹ Predikan 1101B.

⁴⁶⁰ Predikan 1101D.

⁴⁶¹ Predikan 1101J och 1101F.

⁴⁶² Predikan 1101F.

I en predikan beskrivs Jesus som en bro mellan det jordiska och det himmelska, en bro som också bär över dödens gräns.⁴⁶³ I en annan beskrivs den himmelska tillvaron som plantan i relation till fröet. Plantan är större, mer färgstark och levande än fröet.⁴⁶⁴

I ytterligare en annan predikan, som har särskilt många bilder av livet efter döden, ges exempel på hur man i olika tider och kulturer föreställt sig livet efter detta: i det gamla Egypten, det gamla Israel, hos profeten Jesaja och i den medeltida kyrkan. Därefter tecknas den bibliska bilden av det nya Jerusalem där det framför allt betonas att Gud är i mitten och att det finns en dörr för alla. Genom predikans bilder visar predikanten hur människor i alla tider har haft olika föreställningar av vad som väntar efter döden, samtidigt som han betonar bilden av det nya Jerusalem och inför denna bild uttrycker en större tillförsikt. Det är tydligt att just den bilden betyder mer för predikanten än de övriga. Allra sist i predikan kommer ännu en bild, genom några rader av Pär Lagerkvist:

Oroas ej. Räds ej i uppbrottstimman. En vänlig hand lugnt ordnar båtens segel som för dig bort från kvällens land till dagens. Gå utan ängslan ner i strandens tystnad, gå den mjuka stigen genom skymningsgräset.⁴⁶⁵

Alla bilder från de här nämnda predikningarna formar teologi om döden och om vad som väntar efter döden. I försöken att närma sig det okända, i det här fallet det som väntar efter döden, blir bildspråket betydelsefullt. Gemensamt för bilderna är en hoppfull syn på tillvaron efter döden.

Något förvånande finner jag i analysen av predikningarna från Alla själars dag att bara två av dem har bilder som tydligt påverkats av den då rådande pandemin, trots att detta är en söndag som sätter både död och sorg i fokus. Många människor fick under detta annorlunda år ta avsked från sina anhöriga under mycket speciella omständigheter – med restriktioner för både sjukhus, vårdboenden och begravingar – men bara i två av elva predikningar märks detta.

7.8 Fler exempel på bärande bilder i empirin

Alla bilder i predikningarna är en del av teologiseringen, också de små metaforerna som nästan glider förbi i farten. Men i en del predikningar är bildernas teologiska funktion särskilt tydlig. Jag har redan nämnt den predikan där predikanten först tar

⁴⁶³ Predikan 1101I.

⁴⁶⁴ Predikan 1101C.

⁴⁶⁵ Predikan 1101H. Citat ur Pär Lagerkvists *Livsåten*. I predikomanuskriptet var citatet kursiverat.

lyssnaren med till förlossningssalen och sedan till dödsbädden för att slutligen i relation till dessa existentiella situationer av liv och död ställa evangelietextens ord om att ”för Gud är alla levande”. Här är bilderna påtagligt med och formar förutsättningarna för tolkningen av bibelordet. Jag skulle i det följande vilja ge några ytterligare konkreta exempel från materialet där det blir tydligt hur bilderna, berättelserna och illustrationerna är en bärande del av teologiseringen.

7.8.1 Kristusdoften

Ett antal doftminnen återges i inledningen till en av de predikningar jag skulle vilja framhålla i det här sammanhanget. Minnena är av dofter från predikantens barndom: mormoderns källare, barndomens rosenhäckar och sommarvarma klippor eller skogar med kantareller. Predikanten beskriver hur nära känslorna doftminnen ligger. Därefter visar predikanten på doftens betydelse i evangelietexten om kvinnan med nardusbalsamet. Hon beskriver hur doften av nardus måste ha lagt sig över alla andra dofter i det lilla rummet där de befann sig. Predikanten tillägger att äkta nardus är röd och att Jesus hår och huvud måste ha färgats rött. Röd är både kungarnas och blodets färg, säger hon och beskriver vidare hur doften måste ha följt Jesus ”in i det svåraste och mest outhärdliga”. Hon funderar över hur de som grep Jesus i Getsemane måste ha känt doften liksom de som förde honom till Pilatus, de som spikade upp honom på korset och de som bar honom till graven. Predikanten introducerar nu ordet ”kristusdoften”. Hon avslutar predikan med följande resonemang:

Att vara en kristen är att höra ihop med Kristus,
att dofta som han, sprida Kristus-doft i världen.

Doftminnet kan leda oss rätt både bakåt i tiden, och framåt. Doftsinnen kan övas upp,
vad gäller att finna kristusdoften. Till exempel genom att läsa om kvinnan, lyfta fram
henne och in henne i våra liv. Och att följa Jesus på väg till Jerusalem.

Om vi koncentrerar oss, kan vi känna den då, i våra egna liv?

*Doften av en konung. Av självutgivande kärlek. Doften av hopp om godhet över ondska, om
liv efter död.*

Känner du den, Kristusdoften? Hos andra och hos dig?

Den är där. Våga tro det.⁴⁶⁶

Det är inte någon helt ny teologi som introduceras i den här predikan, men den bärs och formas tydligt av hur predikanten tecknar fram kristusdoften både i relation till kvinnans handling och de handlingar som Jesus därefter utför. Bilden av doften knyter också lyssnarnas liv till resten av predikan, då lyssnarna uppmanas att försöka

⁴⁶⁶ Predikan 0308H.

känna doften i det egna livet, hos både andra och sig själva. Ordet kristusdoft används redan av Paulus i Andra Korintherbrevet, men i den här predikan är det predikanten som väljer vad hon lägger i ordet. På detta sätt kan en bild både bära och forma teologi.

7.8.2 Gud ”trasslar upp” livets nät

I en av domssöndagens predikningar är det en bild av ett fiskenät som formar teologin. Bilden är hämtad från söndagens evangelieläsning, men i predikan är vissa saker borttagna och andra tillagda. Det är med andra ord en något redigerad biblisk bild som står i centrum. Predikan inleds med en suckan över domssöndagens undergångsstämning mitt i pandemin och de nyligen åtstramade restriktionerna. Efter ett resonemang om hur domssöndagen kan upplevas både som ett hot och ett löfte liknas så våra liv vid ett fiskenät som dras upp ur sjön och som rymmer lite allt möjligt.

I nätet fastnar erfarenheter och situationer som vi ställts inför, och även våra reaktioner, handlande och val. I dagens evangelium drar änglarna upp dessa livets nät. Ditt nät och mitt.

Ett fullt nät, ett fullt liv dras upp och går igenom av en Gud som både älskar och förstår mig, och som JUST DÄRFÖR tar mig på allvar. Kallar en spade för en spade och synd för synd. För Gud tar mig på allvar, och räknar med mig. För att jag är människa. För att jag är hans avbild.

Gud rensar livets nät. Trasslar upp det som trasslats till, tar vara på de goda fiskarna och kastar bort de dåliga och onyttiga – dit där de hör hemma; i glömskans hav.⁴⁶⁷

I predikans version av bilden kastas de dåliga fiskarna i glömskans hav. I evangelietexten berättas om hur änglarna ”skall gå ut och skilja de onda från de rättfärdiga och kasta dem i den brinnande ugnen”⁴⁶⁸. Är då fiskarna olika händelser och beslut i en människas liv, som i predikan, eller är fiskarna olika människor, som en del tolkningar av texten låtit göra gällande? Oavsett hur man svarar på detta, visar exemplet hur bilden formar och bär teologi, inte minst genom den gudsbild som tecknas: Gud är den som ”trasslar upp” det som trasslats till.

⁴⁶⁷ Predikan 1122D.

⁴⁶⁸ Bibel 2000, Matt 13:49–50.

7.8.3 Strid och försoning

Ett exempel på en predikan med flera olika teman och bilder är en predikan från fastan som inleds med en bild av kärlek utifrån en berättelse om en ung man och en rabbin. Predikan kommer sedan in på idén om att ”tro på kärlek”, begreppet ”världen” hos evangelisten Johannes, Guds människoblivande, försoning samt Jesus som världens ljus. Den bild jag här vill framhålla är denna predikans bild för *försoning*. Predikanten konstaterar att ”Jesus är Gud som söker oss och vill ha försoning med oss.” Därefter ställer predikanten frågan: ”Hur söker Gud försoning med oss?”⁴⁶⁹ Här betonas att försoning är en ömsesidig process. En bild ges av två länder som är i krig med varandra. Då hjälper det inte att det ena landet säger sig vilja ha fred och att detta land lägger ner vapnen:

Om inte det andra landet gör detsamma blir det krig i alla fall. Det kan mycket väl vara så att det är den ena parten som tar initiativ till försoningen men den andre måste alltså sedan svara an mot detta.⁴⁷⁰

Gud har tagit initiativet till försoning i det att Människosonen stigit ner och delat våra villkor, menar predikanten, och därpå följer en beskrivning av allt det Människosonen fått utstå – däribland människors hån och förakt, en sönderpiskad rygg och en fruktansvärd död på korset. ”Gud vill försoning”, konstaterar predikanten och fortsätter lite senare:

Gud vill inte döma, men det är samtidigt något som trots det kommer att bli en realitet en dag. När gensvaret på Guds erbjudande om försoning blir otro och förnekande, där kommer det också sluta med undergång.⁴⁷¹

Bilden av de båda länderna i krig blir ett argument för predikantens syn på försoning. Ett annat sätt att beskriva detta, är att bilden bär och formar en viss teologi, i det här fallet en viss syn på försoning. Som vi sett i kapitel fem är detta inte den enda synen på försoning som ryms inom Svenska kyrkan. Både detta exempel och de båda tidigare bekräftar att när predikanter väljer bilder för att *illustrera* sin predikan är det på inget sätt en teologiskt neutral aktivitet.

⁴⁶⁹ Predikan 0329D.

⁴⁷⁰ Predikan 0329D.

⁴⁷¹ Predikan 0329D.

7.9 Risker med bruk av verbala bilder

Jag har i det här kapitlet argumenterat för att verbala bilder bär och formar teologi. Jag nämnde även tidigare i kapitlet att flera amerikanska homileter menar att bilder har en stor kapacitet att kommunicera och att de ofta blir ihågkomna av lyssnarna. Just utifrån bildernas kommunikativa styrka vill dessa homileter också varna för riskerna med att använda bilder. I det närmaste kommer jag att beskriva några risker som tas upp av både svenska och amerikanska homileter och samtidigt ge exempel på hur dessa kommer till uttryck i materialet.

7.9.1 Bilder som läcker och tar över

I det här stycket tar jag upp två risker som är särskilt värda att uppmärksamma utifrån perspektivet av teologisering i predikan. Den ena är risken att bilder kan ”läcka” förflugna budskap i sömmarna.⁴⁷² Det innebär att bilderna säger *mer* än bara det budskap predikanten vill framföra. Inte minst gäller detta just metaforer, skriver Thomas G. Long, då dessa försakar precision och klarhet för fantasins och de många betydelsernas skull. Just det som är metaforens styrka är också dess svaghet, då den har förmågan att skapa rum för flera olika tolkningar och betydelser.⁴⁷³ Av detta skäl, menar Long, är det viktigt för predikanter att välja bilder med omsorg och att göra sin teologiska reflektion först, och därefter söka efter bilder.

Den andra risken är att bilder i predikan riskerar att tränga undan annat material. Även KG Hammar, som annars inte skriver mycket om bilder i predikan, varnar för detta. Han skriver:

Illustrationer är ofta ”starka” i kommunikationshänseende, vilket innebär att de lätt ”slår ihjäl” annat material som är resonerande eller utredande till sin natur. När allt annat glömts bort finns ändå illustrationen kvar i minnet. Om denna då inte fungerar direkt understödjande i förhållande till temat, trängs budskapet, temat, ut ur minnet.⁴⁷⁴

En variant av detta beskrivs i en artikel i boken *Allvarligt talat: om predikan*, där Kerstin Wimmer, teolog och präst i Svenska kyrkan, varnar för bilder som ”väcker starka känslor som inte är i samspel med det predikan vill fokusera kring”.⁴⁷⁵ Hon nämner som exempel när predikanter tar upp svåra saker som självmord eller

⁴⁷² Long [1989] 2016, 236.

⁴⁷³ Long [1989] 2016, 244–245.

⁴⁷⁴ Hammar 1975, 115.

⁴⁷⁵ Wimmer 2008, 179.

tsunamikatastrofen utan att dessa har någon tydlig anknytning till predikans egentliga ärende. Wimmer menar att den sortens starka bilder får lov att förekomma, men att om de används behöver predikanten ge dem det utrymme de kräver. Det bör inte vara saker som nämns i förbifarten. Om en stark bild ska användas bör predikanten dessutom se till att det verkligen finns en poäng med just denna bild. Precis som Hammar pekar även Wimmer på vikten av att bilder i predikan – inte enbart starka sådana – överensstämmer med predikans huvudbudskap. För varje bild bör predikanten därför fråga sig på vilket sätt den tjänar budskapet. Om den inte alls gör det, är risken att bilden förblir tom eller att den till och med riskerar att vara ett hinder för budskapet.⁴⁷⁶

Jag har valt ut ett exempel som kan illustrera båda dessa nu nämnda risker. Eftersom jag inte har tillgång till predikanternas avsikter är det naturligtvis vanskligt att avgöra utifrån den skrivna predikan huruvida bilderna stämmer med vad predikanterna har avsett att säga. Men jag vill trots detta ge ett empiriskt exempel på en bild som ser ut att läcka och som dessutom är stark och därmed riskerar att ta över. Exemplet är från en predikan som hölls på Marie bebådelsedag. Predikan inleds med att konstatera att Maria är komplex och att det kan vara svårt att förstå hur hon blev gravid av Helig Ande. Därefter går predikan vidare till att resonera kring vad Maria egentligen gick igenom. Predikanten konstaterar att hon var ung och att unga kvinnor idag också blir bortgifta på sina håll i världen, innan de ens blivit tonåringar. Predikanten säger om dessa unga kvinnor:

Gravid, jag vill säga våldtagna och livet står på spel för kroppen är inte färdig för att bära ett växande liv och föda. Många flickor dör och hur många barn ser vi inte ta hand om barn när vi reser ut i världen. Mor och barn med andra ord.⁴⁷⁷

Bilden är stark, vilket i sig inte behöver vara ett problem. Men risken som Wimmer pekar på är att starka bilder kan hålla kvar lyssnarna längre än predikanten avsett. I den här predikan går predikanten strax vidare till att tala om hur kvinnan även i Sverige var en ägodel fram till 1921. Och därefter ställer predikanten en retorisk fråga om vem som skrivit Bibeln och var kvinnornas röster tagit vägen. Predikanten säger att det mestadels är män som skrivit Bibeln och att de fortfarande är norm i samhället idag. Därefter refererar predikanten till sången *En kungens man* och säger att den också handlar om en Maria. Den som är bekant med denna sång vet att den handlar om en kvinna med namnet Maria som våldtas av en kungens man och som sedan dödar denne man för att därefter själv straffas med stening. Det är också en stark bild.

⁴⁷⁶ Wimmer 2008, 177–178.

⁴⁷⁷ Predikan 0322E.

Inom loppet av ganska kort tid har nu lyssnaren fått olika bilder av våldtäkt och mord samtidigt som predikan handlar om vad *Maria egentligen varit med om*. Risker finns, menar jag, att lyssnaren inte bara blir kvar i bilden av våldtäkt utan att lyssnaren också börjar undra om predikanten försöker säga att Maria på något sätt blivit våldtagen, vilket jag inte tror är predikantens avsikt. Bilden har därmed sagt mer än predikanten velat säga.

7.9.2 För många bilder kan skapa spretighet

En annan risk, som Fred Craddock framhåller, är att användandet av *för många* bilder leder till en brist på enhet i predikan, vilket i sin tur leder till en avsaknad av rörelse. Exempel på detta finns i materialet. Flera predikningar innehåller en mängd olika bilder. När dessa inte tydligt hör samman längs en röd tråd uppstår en spretighet, inte främst genom att bilderna rymmer olika motstridiga teologier utan genom att de illustrerar sinsemellan olika teologiska teman och budskap.

7.9.3 Bilder som enbart transporterar

Ytterligare en varning när det gäller bilder i predikan framförs också av Kerstin Wimmer i den ovan nämnda artikeln. Denna varning gäller det hon kallar för *transportbilden*. Det är en bild vars enda syfte är en förflyttning i predikan, till exempel genom att fånga lyssnarnas intresse och ta dem till det predikanten *egentligen* vill säga. Transportbilden själv ligger inte i linje med predikans huvudbudskap.

En transport behöver inte nödvändigtvis vara något negativt. Flera predikningar i materialet inleds med en referens till någon nyligen hållen presskonferens, antingen med Folkhälsomyndigheten eller statsministern. Få av predikningarna gör särskilt mycket av dessa bilder. De tycks mest fylla en funktion av att kroka i predikan i den situation i vilken lyssnarna befinner sig och sedan leda vidare till predikans tema.

Andra gånger tycks transportbilderna finnas där för att skapa ett intresse, men de leder inte riktigt fram till det predikanten vill säga. Det blir mer av ett villospår. Bland de många predikomanuskript som ingår i den här undersökningen förekommer det bilder i olika delar av predikan, men inte sällan återfinns de just i predikans *inledning*. Här kan de fylla funktionen att skapa intresse, bygga relation med lyssnarna samt introducera ett tema. En del bilder som inleder predikningarna används sedan av predikanten och ibland återkommer de fler gånger i samma predikan, men ganska ofta lämnas bilden kvar i inledningen. Den tycks då fungera som en *transportbild* inåt i predikan snarare än *bärare* av predikans huvudtankar.

Ett exempel på en sådan transportbild kommer från midsommardagen. Predikanten återger tidigt i predikan en slavisk legend om varför Gud skapade människan. I berättelsen samlar Gud alla änglar omkring sig och visar dem en ros och frågar vad det är, men ingen kan svara. Då säger Gud: ”Därför lät jag människan bli till – för att det skulle finnas någon i världen som vet vad Gud Fader har skapat!”⁴⁷⁸ Predikanten fortsätter sedan:

Men den här dagen vill också hjälpa oss att reflektera över hur naturen blivit skadad och är i behov av räddning. Idag får vi be om räddning, om frälsning från undergången både för vår yttre och inre miljö.⁴⁷⁹

Predikanten fortsätter sedan på temat inre och yttre miljö och varken kommenterar eller återvänder till den slaviska legenden om varför människan blev till. Bilden kanske väcker intresse och transporterar lyssnaren en bit in i predikan, men den bär inte fram till huvudbudskapet.

I kontrast till transportbilden nämner Wimmer *den fokuserade bilden* som något eftersträvansvärt. Om denna skriver hon att den ska samspela med det grundläggande budskapet och den ska ha ett fokus, men får gärna innehålla många ”mellanrum”, det vill säga flera tolkningsmöjligheter.⁴⁸⁰

7.10 Sammanfattning och diskussion

Det här kapitlet har handlat om verbala bilder – analogier, exempel och metaforer – i predikan och deras roll för teologiseringen. Efter att inledningsvis ha klargjort vad jag menar med verbala bilder argumenterade jag utifrån framför allt homiletisk litteratur för att dessa bilder i predikan är mer än bara illustrationer samt för att de inte är teologiskt neutrala. I denna argumentation använde jag mig av resonemang från teologen Sallie McFague, lingvisten George Lakoff och filosofen Mark Johnson. Med McFague framhöll jag även att det finns saker som det inte går att sätta raka ord på och som vi därför inte kan tala om utan att använda bilder. Jag argumenterade också för att bilder har en stark kommunikativ kraft och att de därför bör användas med omsorg och utifrån en välgrundad teologisk reflektion.

En överblick av bilderna i materialet visade på en mångfald av olika bilder, från både nutid och historia, från naturvetenskapen och från andra religioner och traditioner,

⁴⁷⁸ Predikan 0620B.

⁴⁷⁹ Predikan 0620B.

⁴⁸⁰ Wimmer 2008, 180.

från vardagen, från predikanternas egna erfarenheter och egenskrivna berättelser. Trots den breda variationen av bilder framträder dock en medelklassstillvaro i bildernas centrum. Precis som i kapitel tre om kontextens trådar väcks frågan om *vems* bilder det är som återges och vilka bilder som *inte* ryms i predikan.

Med några olika exempel visade jag att bilder kan bära teologi på olika sätt. Några mycket gamla bilder från kyrkans historia visar exempelvis hur bilder kan bära tradition och teologi från en tid till en annan. Visionära bilder som tecknar hur världen hade kunnat vara annorlunda om Guds sätt fått råda är ett annat sätt att forma teologi. Bilder av kontraster kan användas av predikanter för att visa på vilka sätt Gud är annorlunda – jämfört med människan eller jämfört med det förväntade.

Bilder från Alla själars dag tydliggör betydelsen av bilder när predikanter försöker närma sig gränserna för mänskligt vetande, till exempel när de ska tala om vad som väntar bortom döden. De bilder från materialet som tecknar något av detta förenas i en *hoppfull syn* på tillvaron efter döden.

Med några ytterligare exempel visade jag hur det kan se ut när predikanter använder bilder för att förmedla en teologisk poäng: om att lära sig att känna igen Kristusdoften hos både sig själv och andra; om en Gud som ”trasslar upp” det som trasslats till; samt om försoning mellan två parter.

Med homiletisk litteratur och exempel från materialet belyste jag även risker med användningen av verbala bilder i predikan. En sådan risk är att bilden ”läcker” och säger mer än predikanten önskar, en annan risk är att bilden är stark och ”tar över” så att andra delar av predikan knappt hörs. Den som använder *många* bilder i predikan riskerar att skapa spretighet. En sista risk är att bilderna blir transportbilder, vilket inte behöver vara dåligt – om de verkligen transporterar lyssnaren dit predikanten vill.

Sammantaget är det tydligt att bilder kan vara en sorts knut i teologiseringsmakramé och knyta ihop traditioner, bibeltexter och kontexter. Det sker, som vi sett, till exempel när predikanten ställer bilder från traditionen bredvid valda delar av bibeltexter eller när hon tecknar bilder från kontexten bredvid vilka några ord från bibeltexten sedan placeras. Men de verbala bilderna kan också sträcka sig ut mot det ovissa: mot en hoppfull framtid eller mot livet efter döden.

Undersökningarna i det här kapitlet visar på en viss spänning i synen på verbala bilder och deras roll i predikan – inte minst för teologiseringen. Å ena sidan har jag visat att framför allt den amerikanska homiletiska litteraturen fäster stor vikt vid verbala bilder, inklusive deras potential att forma och kommunicera teologi. Jag har också gett exempel från materialet på hur detta kan se ut. Å andra sidan har jag pekat på att den svenska homiletiska litteraturen ägnar betydligt mindre uppmärksamhet åt

bildspråk och bildanvändning i predikan, och jag har visat att det i materialet både finns predikningar som saknar centrala, bärande bilder, att det finns predikningar med så många bilder att det blir spretigt, och att det finns predikningar med läckande bilder eller bilder som enbart transporterar lyssnarna en bit in i predikan. Sammantaget framträder en bild (!) av en spretig och ojämn relation till verbala bilder och deras teologiska funktion. Jag menar att det inom svensk homiletik skulle det behövas ett fortsatt och förnyat samtal om teologi, teologisering och bildspråk. Kombinationen av litteratur som hävdar bildernas kraftfulla kommunikativa förmåga å ena sidan och ett material som å andra sidan visar att bilderna *ofta* ges en annan funktion än en bärande roll för huvudbudskapet pekar mot att det här kan finnas en underutnyttjad potential.

DEL IV – HUVUDMOTIV

Del IV behandlar några huvudmotiv från predikningarna.

Kapitel åtta tar upp evangelium och uppdrag.

Kapitel nio undersöker gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen.

8 Evangelium och uppdrag

”Kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.”⁴⁸¹

Från teologiseringens trådar och knutar riktas blicken nu mot några av de huvudmotiv som framträder i det färdiga hantverket. I det här kapitlet är det predikningarnas *evangelium och uppdrag* som står i centrum, i nästa kapitel är fokus på *gudsbild, människosyn och skapelse*. Varför jag valt ut just dessa motiv kommer jag att beskriva närmare efterhand som de introduceras, men i korthet kan jag redan här skriva att predikans evangelium var något jag ville undersöka utifrån den centrala roll begreppet evangelium och tolkningar av detta begrepp har inom homiletiken. Uppdrag, gudsbilder och människosyn valdes utifrån att dessa teman visade sig stora i materialet. Skapelsen kom med på ett hörn på grund av den viktiga roll klimatkrisen spelar i världen idag och det därigenom allt större teologiska intresse som riktas mot skapelsen.

Kapitlets första del behandlar teoretiska perspektiv på evangelium, framförallt från homiletiken. Andra delen beskriver olika kategorier av evangelium som jag har identifierat i materialet. Den tredje delen av kapitlet belyser begreppet uppdrag utifrån teologi om kallelsen. Här använder jag mig främst av Cecilia Nahnfeldts böcker om kallelsen, som bland annat behandlar Martin Luthers syn på denna. Kapitlets fjärde del redogör för olika kategorier av uppdrag i de analyserade predikningarna och därefter följer en sammanfattning och diskussion.

Att jag håller samman evangelium och uppdrag i samma kapitel kommer i viss mån av den lutherska traditionen att tala om *lag och evangelium*. Även om jag inte vill säga att uppdrag är detsamma som lag så finns det vissa likheter.

⁴⁸¹ Augsburgska bekännelsen, artikel 7.

8.1 Teoretiska perspektiv på evangelium i predikan

Ordet evangelium kommer som bekant från grekiskans εὐαγγέλιον och betyder *goda nyheter* eller *glatt budskap*. I citatet ovan, hämtat från den Augsburgska bekännelsen, är förkunnelsen av ett rent evangelium en av de två saker som konstituerar kyrkan. Det är ett exempel på att kopplingen mellan predikan och evangelium är stark och går långt tillbaka. Många är de homileter som uttrycker att predikantens främsta uppgift är att *förkunna evangelium*, vilket jag i viss mån redan tagit upp i kapitel två. I det följande kommer jag att närmare utreda, och även utvidga, vad begreppet evangelium betyder i predikans sammanhang, främst för de teologer jag primärt använder som teoretisk ram för denna avhandling, för att därefter presentera hur jag själv valt att tolka begreppet och hur detta kommer till uttryck i de insamlade predikningarna.

8.1.1 Universellt och partikulärt evangelium

För Jacobsen och Tisdale, som båda skriver om predikan som en plats där teologi formuleras, är det av stor betydelse att evangeliet är något som inte är fastslaget en gång för alla. Utgångspunkten är Bibelns berättelser om Jesus, men vad som är "det glada budskapet" varierar utifrån den kontext dessa berättelser läses och tolkas i. Sara A. N. Travis, föreläsare vid University of Toronto, medverkar i en av de antologier om homiletisk teologi som Jacobsen är redaktör för och hon menar i sitt kapitel att det är skillnad mellan Evangelium med stort E, som handlar om vad Jesus en gång gjort, och evangelium med litet e, som istället refererar till hur människor upplever Guds nåd, det vill säga hur människor tolkar och benämner vad Gud har gjort och gör i världen.⁴⁸² Travis fortsätter: "The essence of God's good news in Jesus Christ is consistent in all times and places, but the experience and articulation of the gospel is dynamic and rarely straightforward."⁴⁸³ För Jacobsen och Tisdale är det tydligt att det inte räcker att återge Evangelium med stort E. Predikantens uppgift är att också säga något om vad detta Evangelium får för betydelse på den egna platsen och i den egna tiden, alltså vad som är evangelium med litet e.⁴⁸⁴ Jacobsen menar att något evangelium utanför tid eller rum inte går att föreställa sig. Det glada budskapet är alltid partikulärt. Han skriver:

This is what preaching gospel in context is all about: discerning theologically how to name the gospel with these people, in this place, at this time, and in the light of some

⁴⁸² Travis 2017, 66. Ordet Travis använder är *Gospel* med stort respektive litet G.

⁴⁸³ Travis 2017, 66.

⁴⁸⁴ Se till exempel Tisdale 1997, 40.

certain text and/or situation. This requires something more than information, but searching, discerning dialogue and reflection.⁴⁸⁵

Jacobsen betonar också att predikans ärende *inte* är att överbrygga avståndet mellan Bibelns värld och vår värld. Istället är det just att i relation till Bibeln och den givna situationen artikulera *evangeliets* värld.⁴⁸⁶ I stort kan man säga att just detta är en av de saker som driver Jacobsen i hans homiletiska arbete: att han ser evangeliet som något som måste sökas och finnas på nytt för varje tid och rum, och att evangeliet i predikan alltid blir något provisoriskt. Man kan som predikant inte luta sig tillbaka på att man förstått Evangeliet. Det glada budskapet måste, enligt Jacobsen, hela tiden sökas, hittas och formuleras på nytt för den nya situationen.

8.1.2 Evangeliets mångfald

En naturlig konsekvens av att se evangeliet som något som artikuleras olika beroende på tid och rum och som således inte kan reduceras till någon fast formulering, blir att evangeliet kan ta olika form och uttryck. Nästan som i förbifarten nämner Jacobsen att evangeliet kan utforskas bland annat i termer av befrielse, försoning, framgång eller löfte.⁴⁸⁷ Det kanske kan vara frustrerande, menar Jacobsen, men evangeliet är mer än bara en sak: mer än bara nåd, bara Kristus eller bara uppståndelse.⁴⁸⁸

Författarna till boken *Predikan växer fram*, Tina Johansson och Maria Ottensten, tar hjälp av W. Paul Jones och hans bok *Theological Worlds. Understanding the Alternative Rhythms of Christian Belief* för att på ett mer systematiskt sätt presentera några former som evangeliet kan komma till uttryck på i predikan. De skriver att evangeliet kan beskrivas som en *hemkomst* för den som upplevt sig isolerad eller vilse; som en *upprättelse* för den som upplevt en tillvaro av kaos; som *fullhet* (*fulfillment* hos Jones) för den som upplevt tomhet, oförmåga och skam; som *förlåtelse* för den som tyngts av skuld; samt som *uthållighet* i relation till lidande.⁴⁸⁹ Författarna till den norska boken *Prekenbeskrivelse* är inne på liknande tankar. De skriver att vilken form evangeliet tar, beror på vilket slags trubbel som råder och vad som hindrar människor att bli det de är skapade till.⁴⁹⁰ Och som redan nämnts i kapitel sex om kruz och andra knutar,

⁴⁸⁵ Jacobsen 2017, 8.

⁴⁸⁶ Jacobsen 2015a, 41.

⁴⁸⁷ Jacobsen 2017, 3.

⁴⁸⁸ Jacobsen 2018, 32.

⁴⁸⁹ Ottensten & Johansson 2010, 52–54. Se även Jones 1989, 42–43.

⁴⁹⁰ Jakobsen & Øierud 2009, 17.

skriver Martin Lönnebo att ”evangeliet är svar på en fråga. Därför måste förkunnaren, även om det stundom gör motstånd, ständigt söka att leva sig in i tidens frågor.”⁴⁹¹

8.1.3 Evangelium som Guds handlande

En nutida homilet som arbetat vidare utifrån Luthers begrepp *lag och evangelium* är den kanadensiske professorn emeritus Paul Scott Wilson. I hans bok *The Four Pages of the Sermon. A Guide to Biblical Preaching* utgår han från de klassiskt lutherska begreppen lag och evangelium och skapar begreppen *trouble* och *grace*, i min översättning *nöd* och *nåd*. Som nämnts i kapitel två föreslår Wilson ett upplägg för predikan där predikanten i den givna bibeltexten ska identifiera någon form av problem: nöden. Därefter ska predikanten söka efter hur samma problem ser ut i vår tid idag. I ett tredje steg menar Wilson att predikanten ska återvända till texten för att undersöka Guds handlande i texten. Detta som *Gud gör* benämner Wilson nåd, det vill säga det begrepp som ligger nära Luthers användning av begreppet evangelium. Predikantens fjärde steg är att se hur detta Guds handlande ser ut i den egna församlingens kontext. Det Wilson argumenterar för är att de goda nyheterna i predikan måste handla om Gud. Att till exempel enbart tala om att människan behöver bli bättre eller ta mer ansvar blir, enligt Wilsons sätt att se det, inte ett glatt budskap, ett evangelium.⁴⁹² När jag i analysen har sökt efter evangeliet i predikan har detta varit en aspekt jag haft i åtanke: vad gör Gud i predikan?

I ovan nämnda artikel av Sarah A. N. Travis problematiserar hon denna uppdelning i nöd och nåd, lag och evangelium, utifrån ett postkolonialt perspektiv. Hon menar att det i dagens globala värld blivit tydligt att det som är goda nyheter för någon kan innebära dåliga nyheter för någon annan. En alltför partikulär syn på evangeliet kan därför komma att skymma hur samma budskap kan vara gott för någon samtidigt som det drabbar någon annan. Travis menar att en predikan i en postkolonial tid alltid måste ta hänsyn till vad som är goda nyheter för andra lyssnare, i andra kontexter. Om något är goda nyheter i min egen församling men inte för andra, är det då ändå goda nyheter? frågar Travis.

8.1.4 Evangelium som vändpunkt eller vision

I boken *Levande teologi* beskriver Cristina Grenholm – präst, teolog och tidigare kyrkosekreterare vid Svenska kyrkans kansli i Uppsala – evangeliet som en vändpunkt.

⁴⁹¹ Lönnebo 1984, 29.

⁴⁹² Wilson 1999. Se även Nystrand 2018.

Det handlar om den punkt där förtvivlan och sorg vänds till glädje, hopplöshet till hopp eller förtvivlan till förtröstan. Om detta, menar Grenholm, handlar de fyra evangelierna och deras berättelser om Jesus. ”Där Jesus går fram tar livet en ny vändning”, skriver Grenholm och tillägger att ”Jesus förkunnelse präglas av samma vändpunkt”.⁴⁹³ Det finns med andra ord en *rörelse* i det glada budskapet, evangeliet.

En annan aspekt jag vill belysa kommer från de homileter som ägnat sig åt *profetisk predikan*. Inom profetisk predikan är begreppet evangelium, i bemärkelsen glatt budskap, inte lika centralt. Istället fokuserar man på *hopp* och *vision*. Den profetiska predikanten vill förmedla en energigivande bild av Guds rike, en bild man kan ta sikte på och leva i riktning mot.⁴⁹⁴ Dessa båda sätt att se på evangelium, som en vändpunkt och som en vision, är former jag valt att inkludera i analysen.

Sammanfattningsvis har jag i mitt analysarbete utgått från en definition av evangelium i betydelsen ”det glada budskapet” i bred bemärkelse. Det har inkluderat både rena återberättanden av vad Jesus en gång gjort (Evangelium med stort E enligt Travis) och konkreta och abstrakta utsagor om vad detta betyder för människor idag (evangelium med litet e). Jag är i viss mån präglad av Wilsons begrepp nöd och nåd och har därmed haft ett särskilt sökljus på vad Gud gör i predikan, men jag har samtidigt eftersträvat att behålla en öppenhet för vad predikanterna själva kan tänkas mena är evangelium. Till exempel verkar de ibland framhålla människors goda och kreativa handlingar som hoppingivande. Kanske är detta tänkt att vara evangelium? Jag har även valt att söka efter de gånger evangeliet beskrivits som en vändpunkt samt när predikanten i någon form tecknat en hoppfull vision av framtiden, i linje med profetisk predikan.

8.2 Evangelium i materialet

När predikanterna i det insamlade materialet själva använder ordet *evangelium* (eller evangeliet) i sina predikningar, syftar de oftast på söndagens evangelietext. Men hos några framkommer lite mer av hur de ser på evangeliet som det glada budskapet. Sådär skriver några av predikanterna själva:

Vår uppgift är att ge evangeliets budskap vidare, evangeliet som talar om glädjebud för de betryckta, frihet för de fångna och ett nådens år från Herren.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Grenholm 2010, 75–76.

⁴⁹⁴ Se till exempel Tisdale 2010 och Brueggemann [1978] 2018.

⁴⁹⁵ Predikan 0315B (med ord från Luk 4:18–19).

Och på samma sätt har Jesus lovat att möta *oss* precis där *vi* befinner oss, med allt vad *vi* bär på av ovisshet och tvivel. Du och jag behöver inte vara kaxigare eller mera trosvissa än vad kvinnorna på väg till graven var, för att be om hans hjälp. Det kallar jag för evangelium – ett gott budskap.⁴⁹⁶

För inför domen finns ingen åtskillnad, ingen som kan meritera sig, utan vi blir alla dömda, men evangeliet är att vi blir frikända för Jesu Kristi skull, Han är vårt hopp här och nu och inför evigheten.⁴⁹⁷

Det är det stora glädjebudskapet, evangeliet, med Jesus. Han, Guds Son, kommer till oss mitt i det som är svårt, hemskt och mörkt. Det är just *då* han uppenbarar sig tydligast i människors liv.⁴⁹⁸

Av citaten framgår att evangeliet för dessa predikanter handlar om ett glatt budskap – ett budskap som kan ta sig olika form och uttryck. Den syn de ger uttryck för ligger således i linje med den ovan tecknade.

Innan jag presenterar de kategorier av evangelium jag identifierat i materialet vill jag kort klargöra några punkter om evangelium och huvudbudskap i de analyserade predikningarna.

8.2.1 Evangelium och huvudbudskap

Långt ifrån alla predikningar är uppbyggda på ett sätt så att ett huvudbudskap omedelbart kan identifieras. En predikant som söker uppnå en undervisande, textutläggande eller resonerande predikostil har sannolikt inte byggt upp sin predikan kring *ett* tydligt budskap och i en predikan som är konstruerad kring ett *tema* som predikanten belyser ur olika perspektiv, är det ofta lättare att identifiera detta tema än ett enskilt huvudbudskap.⁴⁹⁹ En temapredikan har ofta flera olika budskap som alla ryms inom temat. Därtill finns det predikningar som behandlar flera teman och därmed också har flera budskap.⁵⁰⁰ I en del predikningar kommer predikanten med fler frågor än budskap, eller med försiktiga förslag av arten ”Kan det vara så att ... ?”.

⁴⁹⁶ Predikan 0412G.

⁴⁹⁷ Predikan 1122A.

⁴⁹⁸ Predikan 1129B.

⁴⁹⁹ Exempel på detta finns bland annat i predikan 0301E, 0308F, 0329J, 0413B, 0620A, 0719E, 0920L och 1101L.

⁵⁰⁰ Exempel på predikningar med flera olika budskap finns bland annat i predikan 0223A, 0301E, 0308B, 0322B, 0405C, 0413E-t, 0620C, 0830D, 0913G och 0927J.

Det är inte heller självklart att predikans huvudbudskap är detsamma som predikans evangelium. Ett exempel på detta är en predikan där huvudbudskapet är att livet i Kristi efterföljelse är krävande – också när det kommer till klimatfrågor – samt att pandemin har visat oss att det går att ändra sina vanor. Evangeliet i samma predikan är att Jesus inte bara ställer höga krav utan att vi också kan vila tryggt i famnen på någon som är större än allt vi kan tänka oss.⁵⁰¹ Jag har i analysarbetet försökt att identifiera bådadera, delvis just för att se om de sammanfaller. Då så inte alltid är fallet, har jag valt att i det följande koncentrera mig på evangeliebudskapen, eftersom det så ofta uttrycks i homiletisk litteratur att detta är predikans huvudärende. Men det ska också sägas, för att ge en rättvis bild av materialet, att det händer i ett flertal predikningar att det är svårt att alls finna ett evangelium, ett glatt budskap.⁵⁰²

Således följer nu en tematisk sammanställning av de glada budskap som analysen av materialet gett vid handen.

8.2.2 Evangelium i olika kategorier

Som beskrivits i avhandlingens metodkapitel har jag eftersträvat att i analysen både komma med en teoretisk bakgrundsförståelse, grundad i avhandlingens teoretiska ramverk och lyssna in materialet med öppenhet för det oförutsedda. De valda kategorierna nedan är sådana som förekommer relativt ofta och som jag utifrån ovan beskrivna tolkning av evangelium i predikan har synliggjort. Totalt redogör jag för tio olika kategorier av evangelium. De tre vanligaste presenterar jag först. Därefter följer de mindre vanliga utan någon inbördes ordning.

Som redan framkommit av resonemangen ovan, samt av kapitel sex om kruz och andra knutar, finns det tydliga kopplingar mellan kruz och evangelium. Inte alla predikningar har ett kruz och inte alla har ett evangelium, men när båda är på plats hör de oftast ihop. Kruzet beskrev jag som *det som i predikan framkommer om vad som gör att dess budskap behöver höras just nu*. När evangeliet är ”detta budskap” hänger kruz och evangelium tydligt samman. Därför kommer en del av det jag nedan redogör för om evangelium i materialet att vara bekant från kapitel sex.

Gud är med oss och Gud överger inte

Den allra vanligaste kategorin av evangelium i materialet, är den där Gud sägs vara ”med oss” eller ”med dig”. Här hittar vi en mängd predikningar från alla delar av året. Kategorin rymmer ett antal olika nyanser. Några betonar att Gud finns där, även när

⁵⁰¹ Predikan 0719E.

⁵⁰² Jämför Nystrand 2018.

det inte känns så eller att lyssnarna ska *våga tro* att Gud är där.⁵⁰³ I linje härmed framhåller en del predikanter att människan inte är ensam, eftersom Gud är där. Andra betonar att Gud är med i lidandet, lider med den som lider, eller kommer till människan just i det svåra och även när hon misslyckas.⁵⁰⁴ I många predikningar beskrivs att Gud *vill relation*,⁵⁰⁵ att Jesus vill vara nära,⁵⁰⁶ att vi människor inte kan ställa oss utanför Gud,⁵⁰⁷ samt att Gud kommer oss till mötes, möter oss i vardagen och finns vid vår sida.⁵⁰⁸

Att Gud är med ”dig” eller ”oss” är det allra vanligaste uttrycket för evangelium i materialet. Inte alls lika vanligt, men värt att nämna, är när predikanterna beskriver det som ett glädjebudskap att Gud särskilt *är med de utsatta*, de ensamma och de ringa. Det kan till exempel låta såhär:

Kanske är detta en del av det som Jesus gjorde och sade som vi lätt missar, hur han lyfter fram dem som inte andra räknar med eller lyssnar på, just dem sätter han i mitten och ger utrymme och uppvärderar.⁵⁰⁹

Livet segrar över döden, ljuset över mörkret

Nästa kategori är en av de vanligaste i materialet, allra helst kring påsk och allhelgonahelgen, men även under andra delar av året. Vi känner igen den från kapitel fem, där jag skrev om påskpredikningarnas tolkningar av korset och uppståndelsen. Det handlar om livets seger över döden, eller Guds seger över döden (samt i ett fall: kärlekens seger över döden⁵¹⁰). I denna kategori finns evangelium beskrivet både i termer av vad predikanterna menar en gång *har skett*, vad det betyder för lyssnarna *just nu* samt vad som väntar en gång *i framtiden*. Alister E. McGrath, den teolog jag hänvisade till i kapitel fem, skriver att just så ser den kristna synen (om än mycket förenklat) på frälsningen ut: något har hänt (på korset och i uppståndelsen), något händer just nu och något ska hända i framtiden – och alla tre sakerna hör samman.⁵¹¹ I materialet glider predikan ofta mellan vad som skett och vad det betyder idag. Många predikanter tycks till exempel *förutsätta* ett samband mellan Jesus död och

⁵⁰³ Se till exempel predikan 0726J-t, 0920I och 0927A.

⁵⁰⁴ Se till exempel predikan 0410G, 0419A, 0920E, 1129B, 1224D, 1225F-t och 1227A.

⁵⁰⁵ Se till exempel 0621B, 0726F, 0927B, 0927G och 1225L-t.

⁵⁰⁶ Predikan 1129J.

⁵⁰⁷ Predikan 1224G-t.

⁵⁰⁸ Se till exempel predikan 0412G, 0413D, 0726D, 0726J-t, 1206E, 1213H-t, 1220A och 1224G-t. Se även Nystrand 2021a.

⁵⁰⁹ Predikan 0308I.

⁵¹⁰ Predikan 0412E.

⁵¹¹ McGrath 2017, 251.

på att vara älskad eller i kontrast till hennes upplevelse av ensamhet. Ytterligare någon pekar på korsfästelsen som ett bevis på vad Gud är beredd att göra i sin kärlek till människan:

Korset visar oss att Jesus alltid älskar oss. Han har t o m låtit sig dödas och spikas fast på ett kors för att vi skall upptäcka hur mycket vi är älskade.⁵¹⁹

Ofta blandas flera kategorier av evangelium i samma predikan, ibland i samma mening. Gud kan till exempel älska människan och vara med henne och lida och dö för henne. Som redan framkommit i det ovanstående citatet är Guds kärlek emellanåt starkt förknippad med lidande. Att Gud älskar och lider är nära förbundet med varandra, vilket även framgick i kapitel fem och tolkningarna av korset där ett tema var just ”korset som demonstration av Guds kärlek”.

Förbundna med evangeliet om att Gud älskar människan är olika uttryck för att människan duger. Det kan till exempel sägas att människor är olika och att det är okej. Man får lov att vara den man är. Alla får vara med och alla är betydelsefulla. En predikant skriver apropå att Jesus valde att rida in i Jerusalem på en åsna istället för en stridshäst:

Tänk att det är då som det kan kännas riktigt bra att känna sig som en åsna ändå. För duger den för Jesus så duger också jag.⁵²⁰

Hit hör också de evangeliebudskap vi läste om i Tomas-predikningarna: om att människor är olika och att Jesus därför möter alla på olika sätt och tar emot människan sådan hon är.⁵²¹

Till denna kategori räknar jag även de predikningar i vilka evangeliet handlar om att människan är Guds barn. Detta är vanligast förekommande i predikningarna från söndagen efter jul, där temat är just ”Guds barn”, men det dyker också upp under andra delar av året. En predikant skriver till exempel på andra söndagen i advent att identiteten som Guds barn innebär att det väsentliga inte är vad vi gör eller vilka roller vi har. Kärnan är relationen till Gud och medmänniskan.⁵²² Jag återkommer till denna bild för relationen mellan Gud och människa i kapitel nio.

⁵¹⁹ Predikan 0301B.

⁵²⁰ Predikan 0405C.

⁵²¹ Predikan 0322J och 0419A

⁵²² Predikan 1206B.

Gud skapar och förändrar fortfarande

Nästa kategori av evangelium betonar att Gud fortfarande är *aktiv*. Gud har till exempel skapat människan och *Guds skapande pågår fortfarande*. En predikant skriver:

Men det var inte till skärvor han skapade oss, utan till hela människor med kropp, själ och ande. Kraften till liv kan ge helheten tillbaka. Den kan inte bara skapa utan också skapa på nytt som en krukmakare gör. Och han vill göra det, ty med kärlet han skapade hade han en tanke. För den människa han gav livet med kropp, själ och ande har han en plats och en uppgift i sin skapelse.⁵²³

Här finns tydligt evangeliet som en vändpunkt, som Grenholm beskriver: från skärva till något nytt, en ny helhet. Men det framställs också som ett glädjebudskap att det finns en plats för människan och en tanke med henne. Gud som aktivt skapande och människan som skapad, och därmed önskad, hålls ihop. I ett par andra predikningar formuleras det som ett glädjebudskap att Gud är hela skapelsens Gud och att Gud vill liv i överflöd till alla sina skapelser.⁵²⁴ En del av det glada budskapet består i dessa predikningar i att Gud *fortfarande* skapar. Det är således inte ett skapande som enbart hör historien till.

Relaterat till detta är de predikningar som framhåller som evangelium att Gud/Jesus *förändrar* något. Det kan handla om vad Jesus *har* förändrat: ”Ett litet barn föds och allt blir annorlunda”.⁵²⁵ Men det kan också handla om mer nutida beskrivningar av vad predikanten menar att Gud/Jesus förändrar. Exempel på detta är en predikant som skriver att Gud förändrar världen genom att förändra människan inifrån. Mot slutet av predikan skriver hon:

Gud är med oss, just i vår egen, kaotiska tid, och det ändrar allt! Vi erbjuds att vara med i hela den stora rörelse som förändrar världen på Jesu sätt, inifrån, på kärlekens och godhetens sätt.⁵²⁶

Det som framhålls som ett glatt budskap är att Gud inte bara agerat i historien, utan att Gud gör verklig skillnad nu också, som skapare och som den som kan åstadkomma förändring. Eller som några predikanter uttrycker det: fortfarande sker under – när människor föds eller upprättas och när Guds nåd får verka i en människas hjärta.⁵²⁷

⁵²³ Predikan 0620B.

⁵²⁴ Predikan 0802I, 1108C-t och 0802D

⁵²⁵ Predikan 1224H-t.

⁵²⁶ Predikan 1224B.

⁵²⁷ Predikan 0322B, 1213F och 0620B.

Gud har en plan

I den här kategorin, som inte är särskilt stor i materialet, handlar evangeliebudskapen om *Guds kunskap och kontroll*. Här finns bland annat de budskap som beskriver att allting är en del av Guds plan:

På det viset kan man säga att din frälsning, ditt liv, din kallelse har på ett sätt funnits i *Guds tanke och plan* från begynnelsen.⁵²⁸

Så står det i en predikan från fastan och predikanten argumenterar för att redan i Gamla testamentet finns det som pekar fram emot Jesus, till exempel texten från Jesaja 53 om Herrens lidande tjänare. Även predikanter som inte ger uttryck för denna bibelsyn, i vilken även Gamla testamentet handlar om Jesus, kan ge uttryck för att Gud har en plan. I en predikan står det:

Gud har en vision för världen. Gud har en längtan och en plan för mänskligheten. Och det är en längtan efter helande.⁵²⁹

Guds allmakt eller allvetande är inte frågor som diskuteras i de undersökta predikningarna, men då och då framställs det som ett evangelium att Gud har en plan, att Gud vet. Hit räknar jag också budskap om Guds kunskap eller kännedom om oss människor. Utöver ovanstående predikningar, finns ett par predikanter som tar upp att Gud vet vad vi behöver, att Gud förstår oss eller att Jesus känner oss och allt vad vi är.⁵³⁰

Var inte rädd!

Som vi redan sett är budskapet ”Var inte rädd!” vanligt främst i pandemins inledning, men uppmaningen återkommer även under andra delar av året. Ofta kopplar predikanten samman denna uppmaning med ett budskap om hopp eller om att Gud är med. Ibland framställer predikanterna dessa ord som en replik riktad från Gud till lyssnaren, vilket även benämnts i kapitel sex. Det kan till exempel se ut enligt följande:

Den Guden säger till oss idag och alla dagar som kommer Var inte rädd, Jag är med!
Du har funnit nåd hos Gud, Gud är med.⁵³¹

⁵²⁸ Predikan 0322L. Min kursivering. På liknande sätt resonerar predikanten i predikan 0410J-t. som citerades i kapitel fem. Även den hade Jesaja 53 som en utgångspunkt.

⁵²⁹ Predikan 1108C-t.

⁵³⁰ Se till exempel predikan 1025E.

⁵³¹ Predikan 0322H.

Även en uppmaning kan således vara en del av evangeliet, glädjebudskapet, kanske för att det orden ofta betyder är ”du behöver inte vara rädd”.

Gud förlåter, befriar, hjälper, bär...

När Paul Scott Wilson skriver om nöd och nåd i predikan betonar han vikten av att belysa *Guds handlande*. Ovan har redan framkommit exempel på Jesus som dör och uppstår, Gud som älskar, skapar och förändrar och så vidare. I det här stycket har jag samlat ytterligare ett antal av de verb, eller handlingar, som har Gud som subjekt i predikningarna. Jag har samlat dem under samma rubrik eftersom de var för sig inte är särskilt vanliga, men tillsammans utgör en försvarlig del av evangeliebudskapen i materialet.

Det vanligaste av dessa verb är *förlåta*. Ofta hänger Guds förlåtelse och Guds kärlek nära samman i de predikningar som talar om att Gud förlåter, som i följande exempel:

Men oavsett hur vi svarar på frågan, får vi alltid komma ihåg att vi är älskade av Gud. Om vi kommer ihåg att vi vad vi än gör alltid kan börja om, alltid kan göra gott, ställa tillrätta och ge tillbaka, att ingen gräns på Guds förlåtelse finns, då kan det hjälpa oss att hitta ett svar på frågan: Vad vill du bli ihågkommen för?⁵³²

I detta exempel sätts inget ord på vad det är människan behöver förlåtelse för. I en del predikningar används ordet ”synd” för att beteckna det Gud förlåter, men det händer också att predikanterna talar om ”misstag” eller ”felsteg”. Jag återkommer till detta i kapitel nio. Det är inte heller alltid just ordet *förlåta* som används. Ibland beskrivs det mer öppet – eller diffust – som nya möjligheter eller chanser för människan att börja om, som i följande exempel där det uttryckligen står att Gud vill leda rätt, men där det också handlar om möjligheten att börja om:

Men Gud vill leda oss rätt. Och de människor som utmanar oss kan hjälpa oss att våga ifrågasätta också våra egna val. För det finns alltid möjlighet att vända om, det var centralt i Johannes döparens förkunnelse. Om vi går vilse är det ändå inte kört, det finns möjlighet att vända om, att börja om på nytt.⁵³³

Utöver att Gud förlåter, finns i materialet även exempel på beskrivningar av att Gud *befriar*. En predikant skriver: ”För Johannes, Maria, Josef, herdarna och de vise männen är Jesus en kraft som befriar och räddar.”⁵³⁴

⁵³² Predikan 0809G.

⁵³³ Predikan 1213D.

⁵³⁴ Predikan 1227D.

Ytterligare en handling som Gud gör i det undersökta materialet är att Gud *hjälp*. Gud kan också *upprätta* och *hela*, två verb som gärna förekommer tillsammans, som i följande exempel:

Gud upprättar och helar oss och vandrar med oss, alltid. Även om vi, du och jag, kan misströsta över oss själva, på vandringen, så vet att Gud har tillit till oss och aldrig ger upp hoppet om oss.⁵³⁵

Någon enstaka gång står det i predikningarna att Gud *kämpar* och *räddar*. Något vanligare är att Gud *bär*, inte sällan bär Gud *allt*. Ytterligare ett av Guds verb i de insamlade predikningarna är *ge*. Gud ger till exempel vägledning, mod och frid. En del evangeliebudskap är särskilt förekommande eller till och med enbart förekommande på en given söndag. Så förekommer exempelvis budskapet att *Gud ger kraft* just på den femtonde söndagen efter trefaldighet, där följande rad ur episteltexten citeras och används som predikans glädjebudskap: "Allt förmår jag genom honom som ger mig kraft".⁵³⁶

Som redan framkommit av en del av de ovanstående exemplen, är det inte ovanligt att predikanterna använder flera av dessa verb i samma predikan, ibland också i samma stycke eller mening. Ytterligare ett exempel på detta är följande citat från fastan: "Jesus ville gärna hjälpa och många befriades och helades. Han mötte alla med kärlek och omsorg, han såg alla."⁵³⁷

Ett hoppets evangelium?

"Den himmelske konung som presenteras av kyrkan är Jesus Kristus. Det betyder *framtid* och *hopp*."⁵³⁸ Så skriver en predikant på juldagen. Predikanten är inte ensam om att framhålla hoppet och att detta kommer från Gud/Jesus. En annan predikant skriver:

För det är med påskdagen i våra hjärtan vi vågar tro att där allt hopp är ute kan hoppet vända åter. Att det som var förlorat kan bli återfunnet. Att den ondska som plågar oss en dag ska besegras fullt ut. Och att det som var dött kan väckas till liv på nytt.⁵³⁹

Återigen ser vi här att evangeliet kommer till uttryck i ett antal vändpunkter, där hopplöshet till hopp är en av dem. I en predikan från fjärde advent beskrivs hur Maria

⁵³⁵ Predikan 0705C.

⁵³⁶ Predikan 0920E och 0920G. Citatet är från Fil 4:13.

⁵³⁷ Predikan 0308I.

⁵³⁸ Predikan 1225B.

⁵³⁹ Predikan 0315C.

först är rädd i sitt möte med ängeln Gabriel, men att rädslan så småningom vänds i ett ”trotsigt hopp”. Hoppet beskrivs hänga samman med mötet med Gabriel, men också med att Gud har sett henne, ”en i omvärldens ögon obetydlig ung flicka”.⁵⁴⁰

Men när det gäller hoppet är det inte alltid så tydligt i predikningarna var det kommer ifrån eller vad det består i. En predikant uttrycker sig enligt följande kring hopp:

Det handlar om våra dagliga liv, att vi försöker så gott vi kan, utifrån våra förutsättningar. Att vi hjälper varann på vägen. Och att vi kan få ha hopp om förändring.⁵⁴¹

Här är hoppet något ”vi kan få ha” när vi föreställer oss att vi har möjlighet att göra val i livet. Det är inte något som uttryckligen knyts till Gud. I andra fall tycks predikanterna vilja inspirera sina lyssnare till hopp genom att peka på de fina handlingar människor gör för varandra – inte minst i början av pandemin. En predikant skriver i påsktid:

Mitt i ovissheten öppnas vägar till omsorg och medlidande. Det ger hopp att se hur myndigheter, regeringen, kommunföreträdare, företagare, frivilliga, vårdpersonal, grannar, kända och okända gör allt vad de kan för att hjälpa till att lindra i Coronaepidemin. Konkret, handfast, med värme och omsorg och i försök att förklara och förtydliga.⁵⁴²

Denna predikan övergår sedan i en bön till Gud om att ge hopp och mod när livet är svårt och nåden att känna sig buren.⁵⁴³ Ett annat exempel lyder:

På sociala medier finns det många som gör vad de kan för att ge människor hopp. Isolerade grannar som förut inte pratade med varandra samlas på balkongerna och pratar och spelar musik för varandra på bestämda tider. Politiker som förut käbblade fattar modiga, gemensamma beslut.⁵⁴⁴

Hopp och evangelium hör nära samman, men exemplen väcker frågan om huruvida allt hopp är evangelium. Om man följer Paul Scott Wilsons definition av nöd och nåd, skulle de sistnämnda exemplen inte räknas som nåd, då människan ensam har agentskapet och det inte framgår om Gud har en del i det som görs. Utifrån Travis

⁵⁴⁰ Predikan 1220B.

⁵⁴¹ Predikan 0802A.

⁵⁴² Predikan 0419A.

⁵⁴³ Med ord från en av Kyrkohandbokens dopböner.

⁵⁴⁴ Predikan 0329A.

ovan anförda tanke om att evangeliet – det glada budskapet för vår tid – ska återspegla Evangeliet, det vill säga vad Jesus eller Gud gjort för människan, blir det inte heller med självklarhet evangelium att tala om människors goda handlingar om detta inte får en koppling till Guds handlande. Samtidigt tycks exemplen och berättelserna av predikanterna vara valda i syfte att väcka hopp. I någon bemärkelse är de därmed en del av predikningarnas glädjebudskap. Här tycks med andra ord finnas olika sätt att se på relationen mellan hopp och evangelium.⁵⁴⁵

Visionen för framtiden

Så långt i sammanställningen av evangeliebudskapen i materialet har det mestadels handlat om vad Gud/Jesus *gjort* eller *gör* för människan och vad detta får för följder för den som lyssnar. Men som ovan nämnts, finns det förespråkare för profetisk predikan som menar att predikan istället kan få sin energi och sitt hopp från en *vision* av framtiden. Visionen, menar de, ska inte vara en fri fantasi, utan bygga på Bibelns berättelser och likaväl som andra former av evangelium bygga på vad Gud redan har gjort.⁵⁴⁶

Glimtar av dylika visioner finns i materialet och utgör, menar jag, en liten del av glädjebudskapen. Vanligast är de i början och slutet av kyrkoåret, där visioner för framtiden även finns med i några av bibeltexterna. En predikant skriver på domssöndagen:

[...] genom Kristus vill Gud upprätta och nyskapa hela mänskligheten och hela skapelsen. Det vi ser nu av sjukdom, död och lidande, det vi ser nu av mänsklighetens ondska och girighet, det ska inte tillåtas utan kommer att sättas stopp för liksom för varje makt och kraft som står Gud emot, för att slutligen Gud ska bli allt i alla. Där, mina vänner, har vi vårt hopp.⁵⁴⁷

Den andra advent skriver en annan predikant:

Ja, det ska komma en tid när våra kyrkor återigen öppnar sina portar vidöppna och bereder plats för Guds folk, för mänskligheten. Tills dess håller vi ut. [...] Vi *hoppas* på en annan framtid. Vi *tror* att fast att vi är många och splittrade har Gud blåst sin livsanda i oss alla och vi hör samman. Vi *längtar* och adventstidens texter berättar för oss att Guds rike är nära.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Jag skriver mer om hoppet i predikan i Nystrand 2021c.

⁵⁴⁶ Se framför allt Campbell 2002, 89–127. Se även Tisdale 2010, 105 och Brueggemann [1978] 2018, 108–113.

⁵⁴⁷ Predikan 1122A.

⁵⁴⁸ Predikan 1206F.

I dessa glimtar varvas bilden av vad som väntar med benämningar av det i samtiden som man hoppas på ska försvinna eller övervinnas. Här är alltså predikans verbala bilder ett viktigt verktyg för hopp och evangelium.

Mer precis *när* denna framtid är tänkt att infalla är inte alltid uppenbart i predikningarna. I kristen tradition ryms både ett inomvärldsligt och ett eskatologiskt hopp. I ett kapitel om antropologi och eskatologi i boken *Systematisk teologi – en introduktion* skriver Katarina Westerlund, docent i systematisk teologi, att grunden för kristen eskatologi är Jesus egna predikningar och liknelser om Guds rike samt hans död och uppståndelse. Men tolkningarna av gudsriket har sett olika ut i olika tider och traditioner. Westerlund fortsätter:

Det [gudsriket] har setts som något framtida och transcendent, som inomvärldsligt och närvarande, och som något redan i denna världen, men samtidigt något som skall komma. Det finns ingen enighet bland teologer om hur detta skall tolkas.⁵⁴⁹

Den av de ovan citerade predikanterna som talar om när kyrkorna återigen ska öppna sina portar, tecknar en mer *inomvärldslig* vision än den predikant som skriver om en tid då allt ska upprättas och nyskapas och då sjukdom och död inte längre ska finnas.

Inom profetisk predikan är det framför allt detta inomvärldsliga hopp som står i centrum. Det predikan kan göra, menar man, är att med utgångspunkt i Bibeln och den kristna traditionen föreställa sig och presentera alternativa sätt att se på världen. För Christine Smith och Jennifer E. Copeland är detta avgörande också för feministisk predikan. Smith skriver att rika bilder, poetiskt språk och ”imaginative stories” behövs i predikan. ”If we ever are to arrive at new places of possibility, the imagination of the human family – individually and collectively – must be engaged.”⁵⁵⁰ För Copeland innebär detta att även kunna föreställa sig en mer jämställd framtid.⁵⁵¹ Hon skriver:

”Preachers are in the business of futuring. The preacher concerns herself with the present intersection of the biblical text and the congregation’s context in order to move into God’s future.”⁵⁵²

⁵⁴⁹ Westerlund 2007, 152–153.

⁵⁵⁰ Smith 1989, 149.

⁵⁵¹ Copeland 2014, 31.

⁵⁵² Copeland 2014, 127.

I den svenska homiletiken tar Bo Larsson upp visionen i boken *Gestalta möjliga världar*. Han skriver att *en* möjlig definition av vad det är att predika idag kan vara att ”tala om det som ännu inte finns som om det redan fanns”.⁵⁵³ Han fortsätter:

Predikans uppgift är att provisoriskt och på försök konstruera en möjlig värld präglad av Gudsnärvaro, av jämställdhet mellan människor och av en oerhört ödmjuk tro på att Gud förblir Annorlunda.⁵⁵⁴

Ett annat exempel på en dylik vision från materialet kommer från en predikan på söndagen med tema ”Enheten i Kristus”, där en av predikanterna ger bilder av hur denna enhet kan se ut. I en predikan använder predikanten en bild från Kyrkornas världsråd för att teckna en vision av hur olika kristna kyrkor kan leva och verka tillsammans. Predikanten beskriver att i den stora sessionssalen i Genève hänger en stor gobeläng som har Kristus i mitten och runt honom är en mängd kyrkor från olika delar av världen invävda. Predikanten föreställer sig sedan hur delegaterna från dessa olika kyrkor samlas där i rummet och har gobelängen framför sig när de ska ta viktiga beslut för kyrkorna. Gobelängen blir en liten vision av att kunna leva och verka tillsammans med människor från många olika håll.⁵⁵⁵

Gud har ett uppdrag till dig

I nästa del av detta kapitel riktas ljuset mot de *uppdrag*, de imperativ, som formuleras i predikningarna. Innan dess vill jag belysa att uppdrag och glädjebudskap ibland närmar sig varandra så pass att de i princip blir ett och detsamma. På apostladagen, där rubriken för söndagen är ”Sänd mig”, blir detta tydligt. Där håller predikanterna samman detta att ha en uppgift med att ha en plats i tillvaron, att inte vara bortglömd och att faktiskt duga. En predikant benämner till exempel känslan av att vara ensam och utlämnad åt sig själv i pandemitider när det inte går att mötas. Det kan få en att undra om det är någon som kommer ihåg en. I ljuset av detta säger predikanten:

Men just du är också utvald: i dopet kallades du att vara Jesu lärjunge. Orden uttalas varje gång en människa döps. Uppdraget är att följa honom genom det som är ditt liv. Javisst, kan du i det livet känna dig utlämnad och ensam, men du kan också påminna dig om att du är utsänd. Vi är utsända till varandra.⁵⁵⁶

Att vara utsänd framställs i sammanhanget inte som en börda eller belastning utan just som ett glädjebudskap. En annan predikant på apostladagen skriver att

⁵⁵³ Larsson 2007, 50. (Baserat på Rom 4:17.)

⁵⁵⁴ Larsson 2007, 50.

⁵⁵⁵ Predikan 0913D.

⁵⁵⁶ Predikan 0712B.

människan behöver bli tagen i anspråk. Att få ett uppdrag av Gud är således främst för människans egen skull:

Gud behöver inte dig för att du har någon unik talang som han saknar. Han behöver inte mänskligheten för att utföra något han inte klarar själv. Han väljer att verka genom oss människor av omsorg om oss. Vi behöver få bli tagna i anspråk. Vi behöver få anförtrors det som är viktigt och på riktigt. Men Gud går med oss och lämnar oss inte i sticket.⁵⁵⁷

I ett sista exempel talar predikanten om att vi alla har vår plats i orkestern och att vi kanske är rädda för att inte duga och att vi kanske spelar fel ibland, men det gör inget. Då vill Gud, menar predikanten, att vi ska försöka igen.

Vi är liksom del av hela orkestern. Om vi så bara slår till på triangeln lite då och då, så har triangelns ljud en stor effekt för hela stycket. Vi kanske är de som pumpar på i trumpeten, eller glittrar i tvärflöjten, eller drar med stora, stabila drag i cellon. Vad vi än gör, så behövs vi för att helheten ska bli bra och klinga som ett skönt ackord.⁵⁵⁸

Att ha en uppgift hänger i det här exemplet nära samman med att få vara en del av en större helhet, att ha ett sammanhang. Alla de tre citerade predikanterna framhåller, med lite olika perspektiv, glädjen i att ha ett uppdrag. Detta leder vidare mot det här kapitlets nästa del, som fokuserar just på de uppgifter som artikuleras i de insamlade predikningarna. Men innan dess följer en kort reflektion över det som framkommit hittills.

8.2.3 Evangelium belyst

Utifrån ovanstående redogörelse för olika kategorier av evangelium vill jag kort belysa ett par saker som kommit fram. För det första beskrivs Guds verk oftare som *fördolt* än som något man kan erfara. Predikanterna säger att Gud är med dig, att Gud besegrar döden och att Jesus förändrar världen, men de utvecklar inte vad det konkret innebär för en människa. Fokus för predikanterna tycks vara att förmedla en tillit till att Gud verkligen finns där och fortfarande verkar. I kapitel tre och sex har vi sett hur predikanterna beskriver en kontext präglad av bland annat ensamhet, oro, rädsla och tvivel. Mot den bakgrunden framstår evangeliebudskapen med inriktning på tillit som relevanta.

⁵⁵⁷ Predikan 0712C.

⁵⁵⁸ Predikan 0712F.

För det andra finns hoppet i hopplösheten med som en röd tråd bland evangeliebudskapen. Att förmedla tillit till att Gud är med i det svåra är ett sätt att också förmedla hopp. Detsamma gäller beskrivningar av Guds seger över döden eller ljusets seger över mörkret liksom skildringar av en hoppfull vision för framtiden.

För det tredje vill jag nämna den roll människan får i en del predikningar: som spridare av hopp genom sina goda och inspirerande handlingar. Det presenteras också som ett evangelium att människan har en uppgift. Båda dessa punkter tyder på en bild av människan såsom *skapad god* av Gud, vilket jag snart återkommer till.

8.3 Teoretiska perspektiv på uppdrag och kallelse i predikan

Många predikningar i materialet innehåller någon form av uppmaning till lyssnarna. Det kan handla om allt från att i bildlig mening öppna dörren för Jesus till att i högst bokstavig bemärkelse tvätta sina händer i pandemitider. Just att detta är så vanligt förekommande i materialet är en anledning till att jag valt temat *uppdrag* för närmare undersökning. En annan anledning är att uppdrag i någon form även är ett tema i homiletisk litteratur. Paul Scott Wilson är en av de homileter som menar att varje predikan bör innehålla någon form av inbjudan till handling.⁵⁵⁹ En tredje anledning till valet av detta tema är att jag menar att dessa uppdrag rymmer många teologiskt intressanta dimensioner, som till exempel människosyn och gudsbild, vilka båda diskuteras vidare i nästa kapitel.

I den här andra halvan av kapitlet har jag således valt att närmare undersöka och kategorisera vad det är för uppmaningar predikningarna rymmer. Vad uppmanas lyssnarna till att göra, tänka eller tro? Jag kommer framöver att referera till detta som predikans *uppdrag*.

För att belysa resultatet har jag valt att ställa det i relation till framför allt luthersk teologi om kallelsen. Även om Martin Luther själv inte systematiserade någon lära om kallelsen, var det ett centralt begrepp i hans teologi. Svenska kyrkan bär, som en luthersk kyrka, mycket av arvet från denna teologi, delvis förvaltat och bearbetat i den skandinaviska skapelseteologin, samtidigt som detta arv kommit att blandas med andra perspektiv än det lutherska. På svensk mark har Cecilia Nahnfeldt, professor i praktisk teologi och tidigare forskningschef i Svenska kyrkan, under 2000-talet kommit med två böcker om kallelsen och det är med hjälp av dessa jag vill aktualisera

⁵⁵⁹ Wilson 1999, 205–207.

några tankar som är relevanta i relation till de uppdrag som kommer till uttryck i materialet.

8.3.1 Luthers syn på kallelsen: kallad till medmänniskan

Eftersom Luther själv inte systematiserade sin lära om kallelsen finns det inte *en* luthersk kallelselära, skriver Cecilia Nahnfeldt, utan flera. Men ett par saker kan framhållas som centrala för Luther. För det första talade Luther om kallelse i tre olika betydelser: dopets kallelse, kallelsen till präst samt uppmaningen att med uppmärksamhet på medmänniskans nöd fullgöra sina arbeten och uppgifter. De första två benämner Luther med ordet *Vocatio*, det sista kallar han *Beruf*, ett tyskt ord som implicerar att det finns ett rop, men som i vardagligt tal betyder ”yrke”.⁵⁶⁰ Det är denna tredje betydelse av ordet kallelse som jag finner särskilt relevant att ställa predikans uppdrag i relation till. Nahnfeldt skriver om denna kallelse:

Kallelse är i luthersk teologi benämningen för det av Gud givna uppdrag till människor att ta ansvar för varandra. [...] Det är centralt i luthersk människosyn att bära ansvar för medmänniskan. Inte främst som ett handlande i tro eller för att uppfylla eller realisera tro. Detta att vara medmänniska, att vara kallad, är konstituerande för vad det är att vara människa.⁵⁶¹

I Luthers syn på kallelsen ryms en dimension av att människan är *medskapare*, något jag återkommer till i nästa kapitel. Men här ryms också något annat, en dimension av *mening* i att vara medmänniska till någon annan. Nahnfeldt uttrycker det enligt följande:

Ordet kallelse förutsätter ett religiöst eller existentiellt tilltal – en röst eller ett rop. Människan blir ropad på för att finna mening, riktning och mål för livet.⁵⁶²

Att vara uppmärksamma på andras nöd är för Luther det vi är kallade till som människor. Två saker är med andra ord viktiga att ta fasta på: dels att kallelsens riktning är mot medmänniskan, dels att det finns något meningsfullt i att vara kallad, precis som i de exempel från apostladagen som gavs i slutet av avsnitt 8.2.

Viktigt för att förstå Luthers syn på kallelsen är att Luther vände sig emot att det skulle finnas en åtskillnad mellan en kallelse – med särskilda krav – till andlig tjänst,

⁵⁶⁰ Nahnfeldt 2016, 111–113.

⁵⁶¹ Nahnfeldt 2016, 17.

⁵⁶² Nahnfeldt 2016, 18.

och en kallelse – med allmänna krav – till vardaglig tjänst. Luther menade att man i livets alla positioner kan leva i sin kallelse.⁵⁶³

Det Luther framför allt har fått kritik för när det gäller hans tal om kallelsen är att människor oppmuntras till att lyda och finna mening där de är, istället för att till exempel protestera mot förtryckande strukturer. Idag, menar Nahnfeldt, tolkas kallelsen oftare i termer av att *tjäna* än *lyda*, och den samhällsbyggande dimensionen av kallelseläran har fått stå tillbaka för mer individcenterade dimensioner.⁵⁶⁴

I Nahnfeldts första bok om kallelsen beskriver hon Luthers syn på kallelsen såsom den har tolkats av Gustaf Wingren, och ställer den bredvid synen på kallelsen hos två nutida romersk-katolska teologer: Werner Jeanrond och Elizabeth A. Johnson. Från Jeanrond hämtar Nahnfeldt en syn på kallelsen som en riktad till en gemenskap, inte till en enskild individ. Således är kallelsen nära kyrkan för Jeanrond. Han beskriver denna kallelse som att delta i uppbyggandet av Guds rike. Det är visionen om Guds rike som ger kallelsen dess riktning.⁵⁶⁵ Hos Johnson finner Nahnfeldt en kallelse till ett gemensamt lärjungaskap. I detta är människan även kallad till att vara profet och att framföra kritik i Guds namn. En viktig poäng för Johnson är att ”helighetens arena är vardagens liv, som i sig är heligt” och att man inte kan skilja ut vad som är heligt.⁵⁶⁶ Nahnfeldt menar att det finns stora likheter mellan dessa teologer i deras syn på kallelsen som ett komplext skeende i relation till andra människor. En skillnad hon ser är att Wingren starkt betonar kallelsens riktning *ut* från kyrkan, Jeanrond pekar på kallelsens riktning *inåt* och Johnson ”visar på en rörelse både utåt och inåt, det ständiga gränsöverskridandet”.⁵⁶⁷ Det som med andra ord blir tydligt i Nahnfeldts jämförelse av kallelsen hos dessa tre teologer är att det kan finnas en skillnad dels i synen på *kallelsens riktning*, dels i synen på *gemenskapens roll* i kallelsen.

Efter denna korta bakgrundsskiss till ordet kallelse, är det snart dags att rikta blicken mot de uppdrag som förekommer i de insamlade predikningarna, men först några korta ord om den människa som tar emot uppdragen.

8.3.2 En kompetent människa med ett uppdrag från Gud

Det glada budskapet kan vara att det finns en uppgift, en plats, för var och en. Att vara räknad med och bli tagen i anspråk kan presenteras som ett evangelium, som

⁵⁶³ Nahnfeldt 2001, 18.

⁵⁶⁴ Nahnfeldt 2016, 77.

⁵⁶⁵ Nahnfeldt 2001, 36–39.

⁵⁶⁶ Nahnfeldt 2001, 54.

⁵⁶⁷ Nahnfeldt 2001, 63.

ovan visats. Men det kan också framställas som något grundläggande och självklart. I nästa kapitel går jag närmare in på vilken människosyn som kommer fram i predikningarna, men redan här är det på sin plats att nämna att det ofta är en *kompetent* människa som predikanterna skriver fram. Det är inte bara så att människan får uppdrag av Gud, det är också så att Gud räknar med människan. Gud arbetar genom människan och hon kan ibland få vara Guds händer och röst.⁵⁶⁸ Människan kan åstadkomma förändring och med Guds hjälp göra fantastiska saker.⁵⁶⁹ I flera predikningar beskrivs människan som Guds *medarbetare* eller *medskapare*.⁵⁷⁰ Hon är ofta både kompetent och kapabel. Sådan har bilden av människan inte alltid sett ut i predikan i Svenska kyrkan. I min tidigare nämnda jämförelse med predikningar från 1918, visade de äldre predikningarna upp en betydligt dystrare människosyn, där människor bland annat framställdes som alltför snabba till att klaga.⁵⁷¹

8.4 Uppdrag i materialet

Uppdragen i predikningarna kommer i många olika former. Ibland är de centrala för predikan, ibland nämns de bara kort. Precis som i många andra delar av den här avhandlingen finns det en stor spridning även bland uppdragen. En betydande andel av dem är de väldigt öppet formulerade. Emellanåt är uppdragen skrivna i rak imperativ, men de kan också vara formulerade i vi-form och mer inlindat: ”låt oss ...” eller ”vi behöver ...” Vad som i själva predikoögonblicket har låtit som en stark uppmaning och vad som snarare framstått som ett försiktigt förslag går inte att säga. Här spelar både tonfall, kroppsspråk och relationen till lyssnarna en stor roll. Därför finner jag att ordet uppdrag är bättre än uppmaning. Ett uppdrag är något man tar på allvar men också något man har möjlighet att tacka nej till.

8.4.1 Uppdrag i olika kategorier

Nedan följer en redogörelse för de kategorier av uppdrag jag har identifierat i materialet. I de olika kategorierna framgår det att uppdragen har delvis olika riktning: de behandlar lyssnaren i relation till Gud, till medmänniskan och till sig själv.

⁵⁶⁸ Se till exempel predikan 0419C, 0719D och 1108C-t.

⁵⁶⁹ Se till exempel predikan 0405H, 1213H-t, 0412F, 1220B och 1224B.

⁵⁷⁰ Bland annat i predikan 0620C, 0620D, 0719E, 0920I, 1031D och 1108C-t.

⁵⁷¹ Nystrand 2021a.

Uppdrag i relationen till Gud: släpp in, följ och kom!

En hel del av materialets uppdrag behandlar lyssnarens relation till Gud. Några av dem handlar om att säga ja till Gud, att ta emot – eller släppa in – Jesus och att öppna dörren för Gud.⁵⁷² I ett fall skriver en predikant om att både vara kritisk och öppen:

Så låt oss inspireras av Tomas. Att våga ställa frågor, pröva det som sägs, men också vara öppna för svaren, öppna för vad den uppståndne vill säga oss och möta oss.⁵⁷³

Ungefär lika vanligt är det att uppdraget istället är att *komma* till Gud eller *hålla sig nära*. Flera av dessa uppmaningar handlar om att komma till Gud *med sin nöd*, eller med sin ångest, oro och övergivenhet. Det kan också handla om att *överlåta sig* i Guds händer eller till Kristus.⁵⁷⁴

I relationen till Gud kan det även röra sig om uppmaningar till att *följa* Jesus som en förebild, att vara Jesus lärjunge eller efterföljare samt att säga ja till kallelser från Gud och att göra Guds vilja i världen. Några predikanter uppmanar sina lyssnare till att försöka fråga sig vad Jesus skulle ha gjort och att försöka bli mer lika Jesus. Det talas om att älska så som Jesus älskade och vara förlåtande, men också om att vara mänsklig så som Jesus var mänsklig.⁵⁷⁵ Det finns också ett flertal uppdrag om att *lyssna* på Gud eller att *rikta blicken* mot Jesus.⁵⁷⁶

Be och fira gudstjänst!

En kategori av uppdrag, relaterad till den ovanstående, är inte lika stor, men värd att benämna. I denna kategori uppmanar predikanterna sina lyssnare till bön, bibelläsning, gudstjänstfirande och liknande praktiker. En predikant skriver till exempel:

Men i tider av oro ska vi fortsätta att hålla fast vid det som är en god och beprövad ordning i ett kristet liv. Att ha regelbunden tid för bön – att ta vara på bibelordet – att helga vilodagen med kyrkogång (eller att lyssna på gudstjänsten hemifrån) – och att bruka nattvardens sakrament.⁵⁷⁷

Inte bara gudstjänsten framhålls, utan även den egna bönen:

⁵⁷² Se till exempel predikan 0329D, 1129M-t, 1213H-t, 1220A och 1227D.

⁵⁷³ Predikan 0419B.

⁵⁷⁴ Se till exempel predikan 0308B, 0405F-t, 0410A och 0927C.

⁵⁷⁵ Se till exempel predikan 0329H, 0409B, 0410, 0705D, 0712F, 0719D och 0719E.

⁵⁷⁶ Se till exempel predikan 0726B, 0920I, 1213D

⁵⁷⁷ Predikan 0322K.

Låt detta år bli ett år, då vår *längtan* efter Jesus, och att få fira hans ankomst tillsammans, gör att vi blir ännu angelägnare om att hålla fast vid egen *bön och bibelläsning*.⁵⁷⁸

Båda dessa ovanstående exempel är från perioder då pandemirestriktionerna var påtagliga, liksom oron. Framför allt det första exemplet visar att predikanten ser dessa klassiska kristna praktiker som ett sätt att finna något fast i en orolig tid.

Uppdrag i relation till medmänniskan: Hjälpa, älska och stå på de utsattas sida!

Många är de uppdrag som handlar om att *hjälpa* sin medmänniska. Ordvalen varierar. Några predikanter säger med ord från Galaterbrevet att lyssnarna ska ”bära varandras bördor”.⁵⁷⁹ Andra talar om att visa omsorg för varandra, att göra små handlingar med stor kärlek eller att hjälpa varandra att hålla sig uppe. Orden ”se medmänniskan” återkommer ett par gånger och någon predikant framhåller att människan har ansvar för sina medmänniskor. Lyssnarna uppmanas också att vara generösa och visa omtanke. Oftast blir uppdragen inte mer konkreta än så, men i en gudstjänst särskilt riktad till barn uppmanas lyssnarna konkret till att tvätta händerna ordentligt, att lära de vuxna att tvätta händerna och att prata med någon vuxen om man känner sig orolig över pandemin.⁵⁸⁰ En annan predikant blir lika konkret när hon ger exempel på vad det kan vara att i orostider ”förkunna Guds rike i ord och handling”: att inte längre kramas eller församlas, utan visa hänsyn och hålla koll på smittspridningen. Och samtidigt inte glömma att klimathotet fortfarande är det största hotet.⁵⁸¹

När det kommer till uppdrag med medmänniskan i fokus är det några predikanter som betonar vikten av att *älska*. ”Du kan ge kärlek vidare. Kärlek och omsorg. Skynda dig att älska” skriver en predikant.⁵⁸² Samma söndag, där evangelietexten utgörs av den gyllene regeln, skriver en annan predikant:

Vi kan tala om den gyllene regeln i allmänna ordalag, men när vi lever nära människor blir det mera konkret. Det är i din familj, bland dina grannar, på din arbetsplats och i dina lokala sammanhang som du ska praktisera kärleken.⁵⁸³

Att hjälpa sin medmänniska handlar i materialet ofta om att hjälpa individer, men det kan i en del fall också bli tydligt att uppdraget handlar om att *vara en gemenskap* eller

⁵⁷⁸ Predikan 1129B.

⁵⁷⁹ Se till exempel predikan 0413G och 0705C.

⁵⁸⁰ Predikan 0405E-t.

⁵⁸¹ Predikan 0719E.

⁵⁸² Predikan 0906H.

⁵⁸³ Predikan 0906J.

en större enhet i någon form. I pandemitider kan det till exempel innebära att hitta nya former för gemenskapen.⁵⁸⁴ Det finns också uppdrag som handlar om att kämpa för enhet eller att som församling eller kyrka vara en öppen gemenskap som ger rum för nya personer.⁵⁸⁵

Det finns också exempel på att uppdraget är att stå på de utsattas sida. En predikant formulerar försiktigt ett potentiellt uppdrag:

Vi ska våga stå upp för de svaga i samhället, våga ropa när något är fel, våga välja den svåra vägen. Anden leder oss på rätta vägar, leder oss på den vägen som Jesus själv hade vandrat. Jesus vandrar vid vår sida när vi går där.⁵⁸⁶

I det sista exemplet blir det tydligt att uppdraget är kopplat till Jesus på två sätt: dels att Jesus framhålls som en förebild för vad som ska göras, dels att Jesus beskrivs *vara med* den som utför uppdraget. Att dessa båda aspekter hålls samman och i viss mån glider ihop är inte ovanligt i materialet.

Sprid evangelium, sprid ljus och hopp!

Ett återkommande uppdrag, som också är ett uppdrag i relation till medmänniskan, är att på olika sätt *sprida* berättelserna om Jesus. Det kommer till uttryck på lite olika sätt. Ofta talas det om att *sprida evangelium*, ibland med tillägget att det kan ske i både ord och handling. En predikant uttrycker det såhär:

Uppdragen som Gud sänder oss in i är olika. Gemensamt är dock att de syftar till: **Att sprida evangeliet om Jesus Kristus i både ord och handling.** Jesus predikade OCH botade sjuka och Han mötte dessutom människor på ett sådant sätt att de kände sig sedda och räknade med.⁵⁸⁷

En annan skriver: ”Där får vi förlåtelsen, välsignelsen och uppdraget att gå ut och peka på det ljus som finns i mörkret: Jesus Kristus!”⁵⁸⁸

Ljuset i mörkret förekommer både som något lyssnarna får i uppdrag att *peka på* och av andra predikanter uppdraget att *sprida*. Med en välkänd dikt av Bo Setterlind uppmanar till exempel en predikant på första advent sina lyssnare att tända ljus.⁵⁸⁹ En annan skriver att det är vårt uppdrag att *komma med ljuset* när de mörka molnen

⁵⁸⁴ Predikan 0419B.

⁵⁸⁵ Se till exempel predikan 0823C, 0920K-t, 1025C och 1227B

⁵⁸⁶ Predikan 0802I.

⁵⁸⁷ Predikan 0712E.

⁵⁸⁸ Predikan 1225B.

⁵⁸⁹ Predikan 1129H.

hoppar sig.⁵⁹⁰ Ytterligare några predikanter talar om att *peka på* hoppet, på ljuset i tunneln, att *låta ljusen brinna* som hoppets tecken, att *vara ljus* för dem som vandrar i mörkret samt att *påminna världen* om att det finns ljus och hopp.⁵⁹¹ Som synes i dessa exempel ligger evangelium, ljus och hopp ofta nära varandra i predikningarna.

Tänk, reflektera och kom ihåg!

Ett betydande antal predikanter uppmanar sina lyssnare att *fundera* eller *reflektera* över något, oftast något stort. Här är det inte så mycket imperativ som frågor riktade till lyssnarna. En predikant skriver till exempel: ”Därför får vi gå till oss själva: vilken är **min** väg? Och hur banar jag väg för Jesus i **mitt** liv?”⁵⁹² Det kan också handla om att stanna upp inför döden och reflektera över livet, eller att fråga sig själv vad man vill bli ihågkommen för. Någon uppmanar sina lyssnare till att reflektera över om de har satsat på kärleken, någon annan till att rannsaka sina värderingar, beslut och sin egen gränsdragning (samt själva idén om gränsdragning).⁵⁹³ En predikant skriver apropå reflektion över livet:

Så manar domssöndagen oss till reflexion över det levda livet. Varifrån hämtar jag mitt vatten; från vilken flod och källa? Hur får mitt liv näring? Hur kan jag växa så att mina blad inte vissnar och min frukt aldrig tar slut?⁵⁹⁴

Det finns också uppdrag att tänka över en aning mer konkreta frågor, men även dessa är att betrakta som stora sådana. En predikant talar till exempel om människans plats i skapelsen och skriver mot slutet av predikan:

Det innebär självklart också att vi behöver ta en ordentlig funderare på om det är Gud vårt samhälle pekar mot idag, om det är Gud och människor som blir betjänta av kortsiktig vinstmaximering och effektivitetsiver.⁵⁹⁵

Andra predikanter uppmanar till reflektion över den egna konsumtionen och de egna ekonomiska prioriteringarna. Någon skriver:

En sak som det är viktigt att vara vaksam och uppmärksam på just nu är hur jorden mår. Hur mår jorden som vi står och sitter på och som vi är helt beroende av för att kunna existera som människor?⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Predikan 0620C.

⁵⁹¹ Se till exempel predikan 0712F, 1224D, 1224F och 11225B.

⁵⁹² Predikan 1213D.

⁵⁹³ Predikan 0927C, 0809G, 1213A och 1227B.

⁵⁹⁴ Predikan 1122B.

⁵⁹⁵ Predikan 0620A.

Uppdragen att fundera och tänka handlar också om att fundera över vad som ger återhämtning och livsglädje samt att försöka byta perspektiv och se på saker med nya ögon.⁵⁹⁷ Som framgår av exemplen ovan är det visserligen stora frågor, men helt öppna är de inte. Frågorna står i relation till annat material i predikan och ofta framgår det i vilken riktning svaren ska sökas. Det är ofta underförstått att den reflektion predikanten uppmuntrar till ska föra lyssnaren till svar som handlar om Gud och den egna relationen till Gud. I andra fall, som i den nyss citerade frågan om hur jorden mår, finns sannolikt hos predikanten en förhoppning om att reflektionen även ska leda till handling.

Våga!

”Var inte rädd!” var ett av glädjebudskapen som nämndes i första halvan av detta kapitel. I linje med det budskapet handlar en kategori av uppdrag om att *våga*. Några predikanter skriver om att *våga tro*: våga tro att Kristusdoften är där eller våga tro på en ljusare framtid.⁵⁹⁸ Det finns också uppmaningar till att våga något nytt eller att våga kärleken och livet – fastän man är rädd.⁵⁹⁹ Kärlek och liv återkommer även i följande exempel från en annan predikan:

För Jesus säger *stig upp* också till oss, till det som är dött i mitt liv, och i ditt liv. Han vill säga *lev, du som är skapad till liv. Hoppas, du som är skapad till tro. Våga, du som är skapad att älska*. Och så blir det vi som får resa oss upp igen, fyllda av återskapat liv, fyllda av tro hopp och kärlek.⁶⁰⁰

Ytterligare ett exempel på en uppmaning att våga:

Livet är heligt! Det gör att vi alla behöver hjälpas åt att värna och skydda liv. Men att livet är heligt betyder också att vi alla har ansvar att ta tillvara på den tid vi får och leva livet. Att ge livsutrymme och unna både varandra och oss själva att ibland få ta språnget och pröva våra vingar.⁶⁰¹

I uppmaningen att våga är det lyssnaren som individ som är i centrum, snarare än den medmänniska Luther menar att människan är kallad till. Men samtidigt finns medmänniskan med när det till exempel handlar om att våga älska eller, som i citatet ovan, om att även unna andra människor att våga.

⁵⁹⁶ Predikan 1115C.

⁵⁹⁷ Predikan 0830A och 0920B.

⁵⁹⁸ Predikan 0308H och 1213G.

⁵⁹⁹ Predikan 0927K och 0223A.

⁶⁰⁰ Predikan 0927B.

⁶⁰¹ Predikan 1101D.

Uppdrag i tiden: Hämta kraft och vårda skapelsen!

Uppdraget att sprida ljus i mörkret är på ett sätt tidlöst och kanske något som förekommer i predikningar från advent och jul i de flesta tider. Samtidigt är det en bild som särskilt aktualiseras av människors oro och isolering under advent och jul 2020. I exemplet ovan har redan framkommit ett antal andra uppdrag som är särskilt aktuella i predikanternas samtid, som att tvätta händerna och att undvika kramar. Utan att ha något jämförelsematerial från en annan tid, är det svårt att uttala sig om det tidstypiska, men här följer nu ytterligare två uppdrag som potentiellt säger något om vår samtid.

Det första handlar om att hämta kraft. Även om sabbatsbudet är gammalt, tänker jag att det kanske är just i en tid i vilken ordet ”livspussel” har blivit stort, som man finner uppmaningar som handlar om att *hämta kraft* och finna vila och återhämtning.

Om vi ska älska våra medmänniskor, så behöver vi kraft att göra det. Vi måste orka bry oss om. Men det kan komma perioder, när man inte orkar. Just nu kanske jag inte orkar bära på en annan människas jobbiga känslor, som riktas åt alla möjliga håll. Och då måste jag kunna dra mig undan, för att slippa få ta emot det som är jobbigt. Jag kan behöva en period när jag får hämta ny kraft och vila i att Gud bär mig. Också där är Jesus en förebild, för även han drog sig undan för att be, för att hämta ny kraft.⁶⁰²

Ett annat uppdrag som kan framhållas som särskilt aktuellt i den tid som är nu, med sitt fokus på klimathot, är det uppdrag som handlar om att vårda skapelsen. En predikant skriver till exempel om det stora arbetet att ”återställa skapelsen till den harmoni som den är skapad till”. I detta menar predikanten att vi har en viktig roll att spela ”för det är vi som är Guds händer och ord här på jorden nu”.⁶⁰³ En annan predikant skriver att ”vi är också kallade att använda vår kreativitet till att arbeta för att den här världen ska få liv.”⁶⁰⁴

I en predikan kombineras båda dessa uppdrag: att ta hand om jorden och se till att måna om sin återhämtning. På ett ställe skriver predikanten:

I en tid då jorden hotas på så många plan ... har vi en särskild roll att fylla att bidra till att skapa, inte till att bryta ner. Och det kanske låter ... krävande – och det är det också. Men vi är kallade att vara medskapare med hela vår personlighet – inte bara det

⁶⁰² Predikan 0906C.

⁶⁰³ Predikan 1108C-t.

⁶⁰⁴ Predikan 0620A.

vi kan göra och konstruera och åstadkomma. Inte bara när vi är aktiva utan kanske minst lika mycket när vi vilar.⁶⁰⁵

Människan ska vara medskapare, men inte enbart genom aktivitet utan även i sin vila.

8.4.2 Uppdrag i belysning

När Paul Scott Wilson skriver om uppdrag ("mission") i predikan betonar han ett par saker. För det första skriver han att uppdraget är ett av predikans syften:

The purpose of the sermon is to invite people into faith; the purpose of faith is service to the gospel of Jesus Christ. From faith issues action; thus the sermon points listeners toward their active ministries in the world.⁶⁰⁶

Predikan ska alltså enligt Wilson leda lyssnarna till någon form av aktiv handling. För det andra menar Wilson att predikans uppdrag inte bör formuleras som ett måste eller en börda. Uppdraget ska inte vara detsamma som "lag" i predikan. Istället belyser han att predikans uppdrag kan beskrivas som ett privilegium, en ära och en möjlighet. För det tredje skriver Wilson att lyssnare behöver hjälp med att förstå hur de bäst kan använda de gåvor de fått. Visserligen måste varje människa enligt Wilson på egen hand finna sitt individuella uppdrag i relation till Jesus, men predikanter får gärna föreslå en konkret sak som lyssnarna kan göra den närmaste veckan eller peka på konkreta exempel som andra har gjort.

I relation till vad Wilson skriver kan vi se dels att många predikanter formulerar uppdrag, dels att en stor del faktiskt undviker att formulera *måsten*. Som ovan beskrivits framställs det ofta som ett evangelium att ha ett uppdrag. Däremot är det få predikanter som kommer med konkreta förslag på hur lyssnarna till exempel kan hjälpa sin medmänniska. Det talas om *små handlingar* i stor kärlek, om att *se* medmänniskan, *visa omtanke* och *praktisera kärlek* i vardagen. Men det är sällan det blir mer konkret än så. Kanske finns det en osäkerhet kring att uttrycka konkreta uppdrag utan att det blir just "lag" (eller "gärningslära"). Visserligen kan de hoppogivande exempel på människors goda handlingar under pandemin, som beskrevs tidigare i det här kapitlet under rubriken "Ett hoppets evangelium?", kanske även förstås som inbjudningar till lyssnarna att göra handlingar liknande de som nämns där, men ändå kvarstår det faktum att uppdragen i de allra flesta fall beskrivs väldigt öppet – eller vagt!

⁶⁰⁵ Predikan 0620C.

⁶⁰⁶ Wilson 1999, 205–206.

8.5 Sammanfattning och diskussion

Det här kapitlet har behandlat evangelium och uppdrag, dels utifrån ett teoretiskt perspektiv, dels utifrån vad jag funnit i materialet. Från teoretiska perspektiv på evangelium i predikan framhöll jag följande punkter: att evangelium kan formuleras både *universellt och partikulärt*; att det kan komma i flera *olika former*; att det kan sökas i termer av *Guds handlande*; samt att evangelium kan gestaltas som en *vändpunkt* eller en *vision*.

Jag konstaterade och gav exempel på att evangelium i predikningarna inte alltid är detsamma som huvudbudskapet. Det är inte heller alla predikningar som förmedlar något glädjebudskap. Det innebär att evangeliet i många predikningar inte varit centralt, trots att det enligt homiletisk litteratur borde vara det.

När jag delade in evangeliebudskapen från materialet i olika kategorier visade sig en stor mångfald. De vanligaste formerna för evangelium var olika varianter av *Gud är med dig/oss*; *Gud segrar över döden*; samt *Gud älskar och du är älskad*. Några mindre vanliga kategorier behandlar att Gud fortfarande är aktiv på olika sätt, att Gud har en plan och att Gud förlåter, hjälper och bär.

En del predikanter presenterar människors goda handlingar som ett hoppgivande budskap. Det väckte frågan om relationen mellan hopp och evangelium. Är allt hopp evangelium? Jag framhöll att bland annat Paul Scott Wilson menar att människors goda handlingar enbart betraktas som evangelium om en koppling görs till hur Gud handlar eller har handlat. Samtidigt är dessa exempel på människors inspirerande handlingar i någon mening en del av predikningarnas glädjebudskap. Här finns det med andra ord olika sätt att se på relationen mellan hopp och evangelium.

En kategori av evangelium knyter an till det här kapitlets nästa del: uppdrag. I den här kategorin presenteras det som ett glädjebudskap att ha en uppgift, att vara kallad och utsänd. Det ställs bland annat i relation till att ha ett sammanhang.

Det glada budskapet måste hela tiden formuleras på nytt för nya situationer, skriver Jacobsen, som nämnts i början av det här kapitlet. Till viss del går detta att utläsa ur materialet. Visserligen ger det inte tillgång till den givna situationen i varje församling och det går därför inte att veta precis hur predikanten eventuellt knyter evangeliet till den specifika kontexten, men i sammanfattningen av kapitel sex skissade jag fram en bild av år 2020 i Sverige utifrån kruxen i predikan. Den skisserade bilden visade på ”en tid av oro, rädsla, ensamhet och isolering, väntan och förändringar samt en tid då människor tvivlar på sitt eget värde, ställs inför hinder i sin relation till Gud och i viss mån finner det svårt att leva tillsammans med andra och som upplever

klimateksam”.⁶⁰⁷ Om man på liknande sätt tecknar en skiss utifrån de mest frekventa evangeliebudskapen i materialet blir det sammantagna glädjebudskapet ett budskap om att Gud är med dig, älskar dig och lider med dig när du lider. Gud är fortfarande aktiv – skapar och förändrar – och segrar till slut över döden. Du är inte ensam och du behöver inte vara rädd. Det finns människor som gör gott och Gud har ett uppdrag även till dig. Gud hjälper dig, bär dig och förlåter dig när du gör fel. Denna skiss av glädjebudskap matchar den ovan tecknade skissen av kruz. Predikanterna tycks ha valt ut själavårdande budskap för att passa den situation de själva beskriver. Ett tydligt exempel är uppmaningen ”Var inte rädd!” som är särskilt förekommande i pandemins inledning.

En annan fråga för fortsatt reflektion utifrån denna sammanställning av evangelium i materialet, är vad det mer konkret innebär att ”Gud är med”. Få predikanter utvecklar detta. Hur märker en människa i sitt liv att ”Gud är med”? Gör det någon skillnad utöver att upplevelsen av ensamhet, som några predikanter nämner, potentiellt påverkas? Detsamma gäller de predikningar som betonar att allt förändras med Jesus, utan att egentligen klargöra vad som förändras och hur. Det kan tyckas tekniskt att fråga efter *hur* det gör skillnad att Gud är med, men just i perspektivet med teologisering i predikan blir dylika frågor relevanta för kopplingen mellan det Bibelns berättelser talar om och det liv lyssnarna lever idag.

Den andra halvan av kapitlet har handlat om uppdrag, det vill säga vad predikanterna uppmanar sina åhörare till att göra, tänka eller tro. För att ge detta en teoretisk belysning framhöll jag ett par av Martin Luthers tankar om kallelsen. För det första är kallelsens *riktning* mot medmänniskan. För det andra menar Luther att det är *meningsfullt*, ja, till och med konstituerande för människan, att vara kallad till tjänst för sina medmänniskor.

Precis som med evangeliebudskapen konstruerade jag olika kategorier av uppdrag utifrån vad jag identifierade i materialet. En kategori beskriver uppdrag i relation till Gud: till exempel att komma till Gud eller att säga ja till Gud. En vanligt förekommande kategori handlar just om medmänniskan: om att hjälpa och älska sin medmänniska och stå på de utsattas sida. I en kategori går uppdragen ut på att sprida evangelium, i en annan uppmanas lyssnarna till att tänka efter och reflektera och i en tredje går uppmaningen ut på att våga. Materialet visar att inte bara evangeliebudskap utan även uppdrag emellanåt kan få tidstypiska drag, som till exempel uppdragen att vårda skapelsen samt att vila och återhämta sig.

⁶⁰⁷ Se stycke 6.8.

Luther betonar som sagt kallelsens riktning mot medmänniskan, vilket också är den riktning som är vanligast i materialet. Den riktning in mot kyrkan som jag också nämner i det här kapitlet är inte särskilt vanlig i predikningarna, men det händer att uppdragen exempelvis handlar om att forma en gemenskap. Många uppdrag är formulerade som en uppmaning i riktning *mot Gud*, då de handlar om att släppa in Jesus, ta emot Gud eller att komma till och hålla sig nära Gud. Därutöver skulle några uppdrag kunna kategoriseras som uppmaningar i *relation till sig själv*, som till exempel uppmaningarna att vila och hämta kraft; att reflektera över sin egen väg, sina värderingar och sina gränser; samt att våga språnget och ta tillvara den tid man fått. Slutligen är riktningen för några av uppdragen mot själva skapelsen, att vårda och återställa den.

Det är tydligt i materialet att även om Luther inte systematiserade någon lära om kallelsen, så finns det en kallelsens teologi, i någon form, som är betydande. Åtminstone finns en självklarhet med vilken predikanter talar om att människor har uppdrag: ansvar för både medmänniskan och skapelsen. För Luther var detta både självklart och meningsfullt, så även i de analyserade predikningarna där uppdraget att vara medmänniska beskrivs som nära förbundet med att ha en plats och att vara en del av en större helhet. Att ha ett uppdrag är ibland själva glädjebudskapet. Däremot är det sällan uppdragen i predikningarna blir riktigt konkreta. Möjligen beror de relativt öppet formulerade uppdragen på att predikanterna strävar efter att undvika att bli lagiska eller moraliserande i sin predikan.

Redan i detta kapitel har vi sett exempel på hur väsentlig relationen mellan människa och Gud är i predikningarna. Den är central för flera av evangeliebudskapen och även en del av uppdragen. I nästa kapitel, om gudsbild, människosyn och skapelse, utvecklar jag detta vidare.

9 Gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen

Förunderliga och märkliga. Oändligt mäktiga. Och samtidigt: Fattiga och sårbara. Oändligt små. Allt detta får och ska vi vara. Och vi får se på barnet i krubban, barnet i tältet, barnet på flyktlasset, och låta det röra oss till större insikt, större ansvar – och större glädje. Och göra oss till större människor.⁶⁰⁸

Medan det förra kapitlet fokuserade på uppdrag och evangelium undersöker detta kapitel gudsbilder och människosyn. Att jag har valt ut just dessa båda huvudmotiv beror till stor del på att de har visat sig vara centrala i materialet. Redan tidigt under den första genomgången och kodningen av materialet stod det klart att ett betydande antal predikningar på ett eller annat sätt behandlar relationen mellan Gud och människa. Därutöver är detta en grundbult i den systematiska teologin. Att även skapelsen står med i kapitelrubriken är inte på samma sätt självklart, då den inte är lika central i materialet. Men med den i världen pågående ekologiska krisen valde jag ändå att mot slutet av kapitlet rikta fokus mot skapelsen så som den framställs i ett mindre antal predikningar. Det märks också i den för detta kapitel valda litteraturen att den teologiska reflektionen kring skapelse och natur kommit allt mer i fokus.

För att ha något att förhålla mitt material till och för att kunna belysa resultaten i det här kapitlet har jag sökt litteratur om gudsbilder och människosyn. Då detta är två mycket omfattande teman inom kristen teologi sökte jag litteratur som på ett bra och tillförlitligt sätt sammanfattar några av de viktigaste teologiska diskussionerna. Mina sökkriterier för litteraturen var att det skulle vara *grundböcker* eller introduktionsböcker på engelska i ämnet systematisk teologi, då grundböcker brukar ha en ansats att ge en *bred* bild av relativt etablerade perspektiv. Jag ville därutöver att böckerna skulle vara aktuella och alltså tämligen nytgivna. Samtidigt ville jag att det skulle vara böcker som funnits med ett tag och som bestått tidens prövningar. Mitt val föll därför på två böcker som kommit ut i flera utgåvor, varav den senaste under de senaste tio åren.

⁶⁰⁸ Ur predikan 1227C.

Den första boken jag enligt dessa kriterier valt ut för ändamålet är *Christian Theology: an Introduction* av Alister E. McGrath. McGrath har disputerat i både systematisk teologi och idéhistoria (samt molekylär biofysik) vid Oxfords universitet och boken är nyligen utgiven i sin sjätte upplaga. McGrath är prästvigd i Church of England. Den andra boken jag valt att använda är *Faith Seeking Understanding. An Introduction to Christian Theology* av Daniel L. Migliore. Migliore är professor emeritus i systematisk teologi vid Princetons teologiska seminarium och ordinerad pastor för en reformert kyrka. Boken är utgiven i sin fjärde upplaga. Båda böckerna har omfattande kapitel om Gud respektive människa i kristen teologi och båda ger en beskrivning av hur teologin har sett ut i olika tider samtidigt som de fäster mest vikt vid hur den ser ut idag. Båda författarna tar också på olika sätt upp hur den rådande klimatkrisen behandlats i teologiskt tänkande.

Jag sökte även efter en svensk grundbok i systematisk teologi och fann boken *Systematisk teologi: en introduktion* med redaktörerna Mattias Martinson, Ola Sigurdson och Jayne Svenungsson. Kapitlet om gudsbilder i denna bok är skrivet av Philip Geister S. J., systematisk teolog och rektor för Newmaninstitutet i Uppsala. Det kapitel som behandlar människosyn (och eskatologi) är skrivet av Katarina Westerlund, docent i systematisk teologi med livsåskådningsforskning vid Uppsala universitet. Utöver dessa tre böcker kommer jag i det här kapitlet vid något tillfälle också att använda mitt eget arbete, där jag jämför predikningar hållna under covid-19-pandemin med predikningar skrivna då spanska sjukan härjade i Sverige. Denna studie uppvisar skillnader mellan predikningarna under dessa perioder när det gäller både gudsbild och människosyn, och hjälper därmed till att få syn på hur skildringar av Gud och människa förändrats över tid i predikan i Svenska kyrkan.

Dispositionen av det här kapitlet består av fyra delar. Den första delen har fokus på gudsbilder, då jag först redogör för min förståelse av begreppet gudsbilder och därefter beskriver gudsbilder i materialet. Den andra delen handlar om relationen mellan Gud och människa. Den tredje delen av kapitlet behandlar människosyn. I kapitlets fjärde del redogör jag för en mindre fallstudie av tio predikningar som valts ut på grund av den stora plats de ger åt antingen skapelsen, klimatet eller bådadera. Den nyss beskrivna litteraturen används löpande för att belysa de resultat jag presenterar. Allra sist kommer en sammanfattning med diskussion av resultaten.

En del av de resultat jag tar upp i det här kapitlet har redan framkommit på andra håll i avhandlingen. Då har jag eftersträvat att bara kort påminna om dessa utan att upprepa alltför mycket.

9.1 Gudsbilder

En gudsbild är enligt Svenska Akademiens ordlista en ”föreställning om Gud”.⁶⁰⁹ I en predikan i materialet skriver predikanten:

Vi alla har olika gudsbilder. Det är livsviktigt och skall så vara. När vi ser stjärnhimlen spänna sig från ena sidan jorden till den andra så är det ändå bara en liten skärva som vi kan se av allt som ryms. Samma sak med Gud. I oss är Gud alltid en bit av en oändlig mosaik, en vindpust i en storm.⁶¹⁰

Gudsbilder framträder i materialet både genom utsagor om vem eller hur *Gud är* och genom beskrivningar av vad *Gud gör* samt genom de bilder, berättelser och exempel som används för att beskriva Gud. En och samma människa kan använda sig av flera olika gudsbilder beroende på sammanhang. I ett material på över 200 predikningar av lika många predikanter är det därför naturligt att det förekommer en mängd olika föreställningar om Gud. Samtidigt är det inte 200 fullständigt unika gudsbilder som framträder. Det finns flera gemensamma drag som går att identifiera. Inte minst i jämförelse med predikningar från andra perioder i historien blir det tydligt att det finns stråk som utmärker gudsbilderna i det analyserade materialet. Jämförelsen med predikningar skrivna under spanska sjukan 1918 visar till exempel på olikheter i synen på Gud. I materialet från 1918 var Gud framför allt den som höll livet och världen i sin hand. Ingenting kunde hända mot Guds vilja. Hundra år senare finns i de undersökta predikningarna några få exempel på denna gudsbild, men betydligt mer dominerande är bilden av en Gud som *är med* människan. Här betonas istället att människan inte är ensam samt att Gud lider med den som lider.⁶¹¹ Men det finns mer att säga om gudsbilderna i predikningarna från 2020, vilket jag snart återkommer till.

Innan jag kommer till själva gudsbilderna i materialet vill jag dock belysa en viktig aspekt av hur gudsbilder skildras i de insamlade predikningarna, nämligen med vilken *säkerhet* predikanterna väljer att uttala sig om Gud. En del bilder av Gud förmedlas i materialet med stor säkerhet. Predikanten ger en förklaring av hur det ligger till. Andra bilder förmedlas med påtaglig försiktighet. Här någonstans – är det som att predikanterna vill säga – kan vi ana Gud. En predikant berättar till exempel om en flicka som efter en spårvagnsolycka håller en döende äldre man i handen medan han somnar in. Om flickan säger predikanten:

⁶⁰⁹ <https://svenska.se/saol/?id=1019124&pz=5>

⁶¹⁰ Predikan 0628G-t.

⁶¹¹ Se Nystrand 2021a och Nystrand 2021c.

Kanske var flickan en ängel, kanske var det Gud själv som nedsteg en stund på jorden. Jag vill gärna tänka så. Att ingen är helt och hållet ensam och att Gud kanske är mindre än vi tror.⁶¹²

Dessa ”kanske” säger också något viktigt om teologin i predikan. De säger något om synen på vad som egentligen är möjligt att veta. Detta pekar i sin tur vidare mot en lång teologisk diskussion om uppenbarelse, som jag har valt att inte gå närmare in på här. Jag vill bara belysa att det i materialet finns en stor bredd när det kommer till graden av säkerhet med vilken predikanterna uttalar sig om Gud.

9.1.1 Gudsbilder i materialet: en kort rekapitulering

En hel del har redan framkommit i den här avhandlingen om de gudsbilder som är vanliga i materialet. Inte minst det föregående kapitlet om evangelium belyste vad *Gud gör*. Där beskrevs:

- att Gud är med oss och inte överger;
- att Gud segrar över döden;
- att Gud älskar och lider;
- att Gud fortfarande är aktiv och förändrar;
- att Gud har kunskap om oss människor och en plan för framtiden;
- att Gud förlåter, befriar och bär;
- att Gud har uppdrag till människan.

Redan detta säger en hel del om de föreställningar om Gud som är vanligt förekommande i materialet.

9.1.2 Vad Gud är och vill enligt predikningarna

Vad som nu följer är en för gudsbilder i materialet introducerande överblick, gjord som en sammanställning av formuleringar innehållande orden ”Gud är” eller ”Jesus är”, vilket gav följande tabell, ordnad efter frekvens:

⁶¹² Predikan 0419C.

Gud är...	Jesus är...
Med, här, nära.	Gud.
Kärlek, generös, nådig, barmhärtig.	Människa.
Större, mäktig.	Herre och konung. Mästare.
Vår fader, vår förälder. ⁶¹³	Den smorde, Messias, Kristus.
Gud. Inte översättbar. Oföränderlig.	Uppstånden (samt hos en predikant: upplivad)
Någon enstaka gång: ljus, domare, EN, helig	Återlösaren, Frälsaren.

I tabellen har jag markerat den första raden i den vänstra kolumnen med fetstil. Det beror på att detta är det absolut vanligaste som sägs om vad ”Gud är” i materialet. Gud beskrivs vara ”med dig” eller ”med oss”. I föregående kapitel nämndes att detta är den vanligaste formen av evangelium i de analyserade predikningarna. Jag kommer nedan att visa att många gudsbilder är särskilt vanliga vid någon specifik del av kyrkoåret, men just detta – att Gud är *med* och att Gud är *nära* – förekommer hela året om. Här följer några korta illustrationer från olika delar av kyrkoåret:

Vi får [...] påminna varandra om att Gud är med också i det svåra.⁶¹⁴

Vi vandrar inte själva, Gud är alltid med oss.⁶¹⁵

Stjärnan i våra fönster, adventsstjärnan, den berättar för oss att Gud är här. Gud är nära.⁶¹⁶

Det kan i tabellen noteras en skillnad mellan hur Gud respektive Jesus beskrivs. Skillnaden är dels språklig, dels teologisk. Flera av orden som används om Jesus – till exempel Messias, Frälsaren, Herre och konung – är ord som är mindre vardagsnära än de flesta av orden som används om Gud. Dessutom, menar jag, framstår Jesus med orden i tabellen som varandes på större avstånd än ”Gud”. Orden ”nära” och ”förälder” signalerar en närmare och mer personlig relation än ”konung” och ”mästare”. Detta kan ställas mot vad till exempel Geister skriver apropå gudsbilder: att det finns en kontinuitet mellan gudsbilden i Gamla och Nya testamentet men att genom Nya testamentets berättelser blir gudsbilden *personligare* och *närmare*. Geister fortsätter:

⁶¹³ I predikan 1227C omnämns Gud som ”vår himmelska mor och far”, men det är bilden av Gud som fader som är vanligast i materialet i stort.

⁶¹⁴ Predikan 0329B. Från en predikan i fastan.

⁶¹⁵ Predikan 0802I. Från en predikan i trefaldighetstid.

⁶¹⁶ Predikan 1129M-t. Från en predikan i advent.

I Jesus Kristus får den barmhärtige och nådige Guden ett ansikte: Jesu Kristi ansikte. Jesu Kristi liv, hans död och uppståndelse uppenbarar en Gud som är beredd att uppge distansen till världen och att av kärlek gå till det yttersta.⁶¹⁷

Den närhet till Gud som Geister här beskriver präglar gudsbilden i materialet, men just denna närhet tillskrivs oftare ”Gud” än ”Jesus”, vilket alltså inte ligger i linje med den tradition Geister sätter ord på. Å andra sidan är detta bara *en* del av vad analysen visar. Vi kommer snart att se exempel på att även närheten till Jesus skildras på en del håll i materialet. Inte minst betonas att det är genom inkarnationen, genom Guds människoblivande i Jesus, som Gud kan förstå människan så väl.

En liknande sammanställning som den ovan, denna gång av i materialet förekommande formuleringar tillsammans med orden ”Gud vill” och ”Jesus vill”, visas i nedanstående tabell:

Gud vill ...	Jesus vill ...
Relation. Försoning, förlåta oss. Ge, ge kärlek, välsigna. Sända människan.	Säga, förmedla något. Visa vägen till livet, leda oss rätt. Komma in i våra liv.

Som synes ligger denna tabell i linje med den tidigare. Allra vanligast att säga om vad Gud vill, är att *Gud vill relation* i någon form. Detta kan uttryckas på olika sätt: att Gud vill ”dela liv”, ”komma till varje människa i varje tid”, ”möta oss”, ”vara tillsammans med dig” eller ”ta oss människor till sitt bröst, omfamna och innesluta oss alla i sin stora gemenskap”.⁶¹⁸

Det talas i predikningarna också om att Gud vill *försoning* och att Gud vill *förlåta* oss. ”Allt Gud vill är att vi ska försonas”, skriver en predikant.⁶¹⁹

Även Jesus vill, enligt predikningarna, vara i relation med människan. I en predikan står det att vi ska hålla blicken på ”Jesus som vill komma in i våra liv, mitt i det vanliga, mitt i det vardagliga”.⁶²⁰ Men ännu oftare skriver predikanterna att Jesus vill *förmedla* eller *säga* något. Jesus vill också leda människan rätt: ”Jesus är världens ljus och vill vara en

⁶¹⁷ Geister 2007, 113.

⁶¹⁸ Predikan 0226B, 1220A, 1031E, 0726F, 0705C.

⁶¹⁹ Predikan 0329L.

⁶²⁰ Predikan 0405C.

fyr i våra liv. Jesus vill visa vägen till livet, till honom själv som livets källa”, skriver till exempel en predikant.⁶²¹ Jesus får således ofta en delvis annan roll än Gud.

Hur är det då med den heliga Anden? undrar den uppmärksamme läsaren. Anden är inte lika vanligt förekommande i materialet och det finns därför inte underlag för att göra en kolumn för Anden i tabellerna. Orden *Gud* och *Guds* förekommer sammanlagt över 2500 gånger i materialet; orden *Jesus* och *Jesu* förekommer sammanlagt närmare 2000 gånger medan orden *Ande*, *Anden* och *Andens* sammanlagt förekommer mindre än 200 gånger. Att Anden är så pass frånvarande (åtminstone i formen av konkreta omnämmanden) i predikningarna beror sannolikt till viss del på att ingen insamling av predikomanuskript gjordes under de helgdagar som mest handlar om Anden: Kristi Himmelsfärd, söndagen före pingst samt pingstdagen. Samtidigt är det även med detta i åtanke anmärkningsvärt hur sällan det uttryckligen talas om Helig Ande i materialet.

I det följande redogör jag för några gudsbilder som framkommit genom en undersökning av de verbala bilder (definierade som i kapitel sju) som i materialet specifikt handlar om Gud. Jag inleder med att presentera en kategori bilder som förekommer hela året för att därefter redogöra för några som är mer kyrkoårsanknutna.

9.1.3 Vardagens gudsbilder

Bilder av Gud som möter i vardagen – i naturen och i andra människor – förekommer under hela året. Predikanterna skriver till exempel att Gud kan märkas i naturen och att naturen kan påminna människan om Guds existens. Så nämns bland annat, utifrån berättelsen om Noa, regnbågen som en påminnelse om Guds förbund med människan:

Och det som kommer synas då är regnbågens tecken. Det som kommer synas då är Guds röst: Var inte rädda, allt kommer inte sköljas bort, det finns hopp.⁶²²

Flera predikanter skriver att Gud kan anas i andra människor. I en predikan står det:

Guds nåd som bär liv visar sig i det som är litet. I det som är enkelt. Såsom körsbärsträdet som trotsigt blommar på bar kvist.
Guds nåd som bär liv visar sig i mötet med en annan människa. För den som är hjälpare eller den som får ta emot hjälp i dessa dagar.⁶²³

⁶²¹ Predikan 0802D.

⁶²² Predikan 0620C.

En annan predikant citerar en kvinna hon hört på radion och kallar med hennes ord sjukvårdspersonalen för ”änglar i visir”.⁶²⁴ De omhändertagande personerna upplevs alltså som Guds representanter.

Ytterligare en annan predikant talar om ”att vi alla har något av det heliga inom oss. Det som är väldigt nära förknippat med det vi kan kalla Gud”.⁶²⁵ Predikanten fortsätter sedan att tala om detta som en bäck som från början är full av kraft och vitalitet men som kan komma att hindras av att man lägger en massa stockar och stenar i vägen. Då rinner det inte så mycket vatten, men bäcken finns kvar där. Det är en bild från naturen och samtidigt en bild av Gud inom varje människa.

9.1.4 Kyrkoårets olika gudsbilder

I det följande redovisar jag de gudsbilder som är särskilt vanliga under en viss tid på kyrkoåret.

Första advents och palmsöndagens ”omkastare”

I den svenska evangelieboken fokuserar första advent och palmsöndagen på samma berättelse. Det handlar om när Jesus på en åsna rider in i Jerusalem.⁶²⁶ Dessa båda söndagar präglas av en gudsbild jag valt att kalla för ”omkastaren”. Det är en Gud som visar på att det finns ett annat sätt. Det sker genom Jesus, som sägs vara Messias, men inte på det sätt som människor förväntat sig. Den tydligaste bilden i materialet för detta är att predikanterna betonar att Jesus rider in på en åsna, ett lastdjur, och inte på en stridshäst, vilket även nämnts i kapitel sju om bilder av kontraster. Hos en av predikanterna på första advent framställs detta enligt följande:

Folket jublar när Jesus kommer med sina åsnor. De lägger kvistar och mantlar på marken och ropar hosianna. De förstår säkert att Jesus inte har någon chans att ta makten i Jerusalem. Det går inte att besegra romarriket med två åsnor och tolv obebäpnade lärjungar. Men folket jublar ändå, för Jesus kommer med en annan makt än den som romarna har. Jesus tar inte makten – han gör om den. Jesus har inte våldets makt – men han har kärlekens makt. Han har inte kärnvapenkoderna – men han har ett litet åsneföl. Han har tolv trashankar från Galileen. Och han har dig och mig.⁶²⁷

⁶²³ Predikan 0413E-t.

⁶²⁴ Predikan 0410C.

⁶²⁵ Predikan 0920L.

⁶²⁶ Första söndagen i advent följer alltid Matteus version av berättelsen (Matt 21:1–9), medan man på palmsöndagen varierar mellan de olika evangelisternas versioner (Matt 21:1–11; Mark 11:1–11; Luk 19:28–40 samt Joh 12:1–16). Just 2020 var det även på palmsöndagen texten från Matteus.

⁶²⁷ Predikan 1129C.

Det görs olika tolkningar av åsnan, men det är ofta en kontrast som betonas: kontrasten till andra sätt att vara människa eller andra sätt att befria och skapa fred. Predikanterna beskriver att Jesus är en kung, men en annan sorts kung än den världen tänker sig.

Adventstidens och julens Gud 1: i enkelhet och sårbarhet

Under resten av adventstiden och julen är framför allt två andra gudsbilder vanliga. Den första handlar om Gud som kommer till jorden i all *enkelhet*. Ibland betonas även *sårbarheten* i detta. Bilderna av det nyfödda barnet och det enkla stallet målas upp och tolkas. En predikant kontrasterar den grotta man tror att Jesus föddes i med det stora kyrkokomplex som byggts där nu:

Och enkelheten, som måste ha rått i stallet, står i bjärt kontrast till hur samma plats är utsmyckad idag. Även om utsmyckningen är ett uttryck för vördnad [...] Enkelheten präglar Guds sätt att komma till oss, då och nu. Det enklaste av lastdjur, en åsna, bar Maria till Betlehem och bar både henne och Jesus vidare till Egypten på flykt. En enkel och karg grotta gav skydd åt den födande Maria och en krubba blev säng åt det lilla barnet. För Gud kräver inget stort, inget överdådigt, ingen glans, ingen prakt.⁶²⁸

Citatet ovan är också ett exempel på att även flykten till Egypten omtalas i materialet som en bild för den enkelhet och sårbarhet Gud väljer. En webbsänd predikan från julafton är inspelad just i ett stall, och dialogen som utgör predikan tar upp enkelheten på följande vis:

Präst: Vi har ju hört julevangeliet läsas för oss och det känns så gott att sitta här i stallet med fåren som mumsar på höet bakom oss.

Dialogpartner: Mm, verkligen.

P: Vi har flyttat ut från kyrkans prakt med alla förgyllda saker och allt det vackra, ut till det enkla. För det är ju det julevangeliet handlar om.⁶²⁹

Adventstidens och julens Gud 2: ljus i mörker

Nästa bild som är vanlig under advent och jul är bilden av *ljus i mörker*. Möjligen blir denna bild extra central under ett julfirande som präglas av pandemi och restriktioner, som gör att många människor får fira julen utan närhet till sina anhöriga. Många predikanter använder den första delen av den gammaltestamentliga läsningen från

⁶²⁸ Predikan 1225L-t.

⁶²⁹ Predikan 1224G-t.

Jesaja som hör till julnatten och juldagen: ”Men natten skall vika där ångest nu råder [...] Det folk som vandrar i mörkret ser ett stort ljus, över dem som bor i mörkrets land strålar ljuset fram.”⁶³⁰ Men även andra bibelord brukas av predikanterna. En predikan från juldagen består, som nämnts i kapitel tre, helt och hållet av olika bibelcitater om ljus och mörker, med fokus på Guds ljus i mörkret.⁶³¹

Inte sällan kombineras bilden av ljus i mörker med bilden av den Gud som är *med* människan och som är *nära*:

Profetian om ljuset i mörkret gäller oss i dag. Den är ett löfte om Guds närvaro, i allt som sker. Gud är nära alla som lider, alla som är sjuka och döende. Gud är med alla ensamma och oroliga. Gud är nära, dig och mig.

Profetian talar om hopp inför framtiden. Gud överger inte oss utan vandrar med oss i mörkret, med löfte om ljus som ska skingra mörkret.⁶³²

Påskens bilder av korset och uppståndelsen

Påskens bildspråk präglas av korset och den tomma graven. Predikanternas tolkningar av korset har redan behandlats i kapitel fem. Här vill jag bara framhålla att några av de gudsbilder som nämnades där är bilder som är särskilt framträdande just kring påsk men som även förekommer under andra delar av året. Det gäller till exempel bilden av Gud/Jesus som *lider* och därmed vet vad det är att lida; bilden av Gud som *söker försoning*; samt bilden av Gud som *segrar över döden*. Däremot är den påskdagens bild av en närvarande Gud, som också behandlades i kapitel fem, jämnt spridd över hela året.

9.1.5 Gudsbilder och teologisering

Ovanstående redogörelse ska inte ses som en uttömmande beskrivning av samtliga gudsbilder i materialet utan som en framställning av vanligt förekommande bilder av Gud. Här vill jag framför allt framhålla att det faktum att gudsbilderna varierar över året visar på precis det som denna avhandling behandlar: hur teologi formuleras i predikan genom ett knytnande av bibeltexternas, traditionernas och kontextens trådar. Gudsbilderna, menar jag, är en väsentlig del av den teologi som blir synlig i det färdiga hantverket. Att dessa bilder påverkas av både bibeltexter och tradition märks bland annat på att de åtminstone till viss del skiftar över kyrkoåret, med dess olika teman och texter.

⁶³⁰ Jesaja 9:1a, 2.

⁶³¹ Predikan 1225D.

⁶³² Predikan 1224D.

Samtidigt har tidigare kapitel gett exempel på när predikanter stöter på en gudsbild i bibeltexterna som de inte omedelbart har omfamnat.⁶³³ Dessa exempel har visat att predikanterna naturligtvis även kommer till bibeltexterna med en egen förförståelse och med sina egna bilder av Gud, som också påverkar teologiseringen.

Jag har vid ett par tillfällen jämfört predikanten med en lokal praktisk teolog som för in olika röster i ett samtal om teologi. Det finns dock en tydlig skillnad: predikan är en i högsta grad konfessionell praktik. Även om många praktiska teologer säkert har egna föreställningar om Gud att relatera till blir detta ännu mer påtagligt i predikans sammanhang. Frågan är om en predikant till exempel är beredd att förkunna en gudsbild som strider mot de egna gudsbilderna.

Det har redan framkommit i det här kapitlet att en stor del av det som sägs om Gud i predikningarna på något sätt också handlar om *Gud i relation till människan*. Därför fick denna relation bli ett eget avsnitt – som vi nu är framme vid.

9.2 Relationen mellan Gud och människa

I kristen teologi är Gud en *personlig Gud*, skriver Alistair McGrath. Detta är en av de första och största punkterna i hans kapitel ”The Doctrine of God”. Han förklarar vad ordet personlig betyder i det här sammanhanget och pekar på att en person är någon som talar, handlar och *står i relation till andra*. McGrath beskriver 1600-talsfilosofen Baruch Spinoza och dennes försök att skapa en rationalistisk idé om Gud. Försöket landade, skriver McGrath, i en Gud som människan är satt att älska, men som inte kan älska tillbaka. I kontrast mot detta framhåller McGrath sedan den judiska författaren och professorn i religionsvetenskap, Martin Buber, och hans tankar om jag-du-relationer som fått stort genomslag även i kristen teologi. I Bubers föreställning kan Gud inte reduceras till ett koncept eller ett passivt objekt. Det finns en *ömsesidighet* i människans relation till Gud som för kristen teologi idag, menar McGrath, är central.⁶³⁴

Så är det också i hög grad i de analyserade predikningarna. Som redan nämnts står ”relation” högt upp på listan över vad Gud vill, enligt predikanterna. ”Människan vill bygga hus, Gud vill relation”, konstaterar en predikant som i sin predikan undersöker vad den söndagens evangelietext säger om hur Guds rike skiljer sig från människans sätt att vara.⁶³⁵ I andra predikningar beskrivs det bland annat att Gud ropar på

⁶³³ Se avsnitt 4.7 och 7.8.2.

⁶³⁴ McGrath 2017, 175–181.

⁶³⁵ Predikan 0719C.

människan och att Gud ”står utanför dörren”.⁶³⁶ Det sägs också om Jesus (och ibland Gud) att han kommer till oss eller möter oss där vi är. I en predikan från julottans morgon upprepar predikanten som en refräng att Gud envisas med att bli människa mitt i natten. Själva gudstjänstfirandet, som sker när det ännu är mörkt ute, blir som en bild för hur Gud kommer människan till mötes just när det är mörkt.

Det är viktigt att fira gudstjänst när dygnet är som mörkast, oavsett om det är sent på kvällen eller tidigt på morgonen.

Det är viktigt därför att Gud envisas med att bli människa mitt i natten. Och vi firar Guds födelse in i världen. När själva livet är natt. Gud blir människa mitt i mörkret. Vi tänder tusen juleljus. Det tänds ett ljus i livets mörker.⁶³⁷

Redan här ser vi att det McGrath skriver om en personlig Gud som talar, handlar och står i relation till andra, står att finna i materialet. Jag vill även påminna om att stycke 8.4.1 visade att en hel del av materialets *uppdrag* berör människans relation till Gud: bland annat uppdragen att släppa in och säga ja till Gud.

I det följande kommer jag att beskriva tre olika punkter som är återkommande i predikningarna och som berör relationen mellan Gud och människa. Den första är en *bild* av själva relationen: där Gud är förälder och människan är Guds älskade barn. Den andra punkten är kopplad till inkarnationen och handlar om Guds möjlighet att förstå människan. Den tredje punkten handlar om relationen till Gud ur människans perspektiv, där bland annat hennes behov av Gud betonas.

9.2.1 Gud som förälder och människan som det älskade barnet

När det kommer till verbala bilder som beskriver relationen mellan Gud och människa, är den allra vanligaste bilden den av barn och förälder. Exempelen är många.⁶³⁸ Jag väljer att här citera två av dem. Det första exemplet är ur en predikan som framför allt handlar om Anden och Andens verk i Bibeln och i människors liv:

Vårt arv är barnskapet. Guds barn är Guds arvingar. Det de ärver är Guds rike. Och det arvet sträcks dem i Kristi kyrka på jorden. Att vara kristen det kan formuleras på

⁶³⁶ Predikan 0927H och 1101J.

⁶³⁷ Predikan 1225F-t.

⁶³⁸ Se till exempel predikan 0621C, 0802D, 0802J-t, 1206B, 1227A, 1227C, 1227E och 1227G. De många exemplen från den 27/12 2020 beror på den söndagens tema: ”Guds barn”.

lite olika sätt. Att vara en Kristi soldat. Ett får. En lem. En gren. Och så vidare. Nya Testamentets finaste och mest grundläggande bild är att vara barn till Gud.⁶³⁹

En annan predikant använder bilden av barn och förälder för att förklara Guds stora kärlek, som ibland kan vara svår för människan att uppfatta.

Jag vet att det är många med mig som tvivlat på mammas och pappas kärlek, och att det kan nog leda till svårigheter att uppfatta vår himmelske Faders kärlek.⁶⁴⁰

Bilden av Gud som förälder och människan som barn säger inte bara något om relationen mellan Gud och människa, det är också en bild som får betydelse för människans *identitet*. Predikanten till det första av de två ovanstående citaten skriver exempelvis senare i sin predikan:

Något större än att vara Guds barn finns inte. Barnskapet hos Gud är den kristnes djupaste och sannaste identitet. Det är den inre människan som ropar just "Abba, Fader!" Pappa, Gud. Det armeniska (sic!) ordet betyder fader. Och det ordet uttrycker förtrolighet. Närhet och intimitet. Det är barnet som liksom får klättra upp i faderns famn för att bli omkramad och känna sig älskad.⁶⁴¹

Även på andra håll i materialet, där bilden av förälder och barn inte används, framträder människans relation till Gud som en *nära* relation som på olika sätt bidrar till människans identitet. En predikant skriver till exempel: "Vi är rotade i och sprungna ur den kärlek som skapat allt som är och som fortsätter att älska trots ondska och destruktivitet."⁶⁴² Gud beskrivs vidare i predikningarna som *nära* människan; ibland så att Gud finns *i människan*, ibland att människan lever och är till *i Gud*.⁶⁴³ Människan beskrivs ofta som älskad av Gud. Inte sällan betonas att varje individ räknas; att Gud ser, bryr sig om eller älskar var och en.⁶⁴⁴

⁶³⁹ Predikan 0802J-t.

⁶⁴⁰ Predikan 0913A.

⁶⁴¹ Predikan 0802J-t. Predikanten menar sannolikt att säga det *aramaiska* ordet "abba", som brukar översättas fader.

⁶⁴² Predikan 1129E.

⁶⁴³ Se till exempel predikan 0621C, 0802E, 0920L och 1224G-t.

⁶⁴⁴ Se till exempel predikan 0726J-t, 0927B, 0927G, 1101H, 1101K, 1115E, 1129E, 1129L, 1213G, 1213H-t och 1220A.

9.2.2 Gud som valt att bli människa

Flera predikanter tar upp inkarnationen, att Gud valt att bli människa. Detta kan utgöra en del av olika slags teologiska resonemang, men ofta är det centralt för predikanterna att inkarnationen innebär en särskild närhet mellan Gud och människa. Gud har valt att komma människan nära, även då det till exempel kostar i lidande. I en del predikningar framhålls att inkarnationen dessutom innebär en särskild förståelse mellan Gud och människa. En predikant skriver:

I texten från Kolosserbrevet hörde vi att Jesus är den osynlige gudens avbild. I Jesus blir Gud människa. Genom att lära känna Jesus kan alltså du å jag lära känna Gud.⁶⁴⁵

I stycke 9.1.2 citerade jag Geister som skrev att Gud genom Jesus i kristen teologi beskrivs komma närmare människan. Genom Jesus kan människan bättre förstå vem Gud är, vilket speglas i citatet ovan. Men det finns även exempel på ett delvis omvänt resonemang. I följande citat beskriver predikanten hur inkarnationen möjliggör för Gud att bättre förstå människan:

att Jesus verkligen går in under de mänskliga villkoren: han äter och dricker, blir trött och sover, har en familj och en vänskrets och utsätts också för det som är tillvaron för den mänskliga naturen: döden. [...] Att komma till Jesus med sin oro och sin längtan är därför enkelt. *Han förstår vad det är att vara människa. Vad det innebär att vara rädd, frustrerad, ha ångest och lida.*⁶⁴⁶

I dessa rader får vi en hastig inblick i människans villkor och tillvaro. Hon äter, dricker, sover och lever i relationer. Hon dör till slut och innan dess hinner hon vara rädd, frustrerad, ha ångest och lida. Varför predikanten väljer ut just dessa aspekter av det mänskliga livet går inte att veta säkert, men man kan ana (inte minst av predikan i sin helhet) att predikanten vill sätta ord på vad människor känner i den märkliga tid som är covid-19-pandemins inledning.

Liknande resonemang såg vi i kapitel fem där jag beskrev hur det i en del av långfredagens predikningar betonas att Jesus lidande på korset på ett särskilt sätt möjliggör för Jesus/Gud att känna *medlidande* med människan.

9.2.3 Människan i relation till Gud: aktiv, behövande och tacksam

Inkarnationen tolkas alltså bland annat som Guds sätt att närma sig människan och förstå hennes villkor, men vad gör människan själv? I materialet beskrivs människan

⁶⁴⁵ Predikan 0322B. Se även till exempel predikan 0726B och 0410G.

⁶⁴⁶ Predikan 0322K. Min kursivering.

som en aktiv part i relationen till Gud. Flera predikanter skriver om människans *längtan* efter Gud och om att hon kan uppleva Guds kallelse.⁶⁴⁷ Hon kan också lära känna Gud alltmer och själv söka sig närmare Gud.⁶⁴⁸ I bön kan människan samtala med Gud och i gudstjänsten kan hon lyssna efter vad Gud eller Jesus vill henne nu.⁶⁴⁹ Dessutom kan människan välkomna Gud/Jesus eller som det ibland uttrycks: öppna dörren eller hjärtat för Gud.⁶⁵⁰ Ett par gånger nämns att människan kan överlåta sig till Gud och i en predikan uttrycker predikanten att hon också kan kämpa mot Gud och Guds vilja.⁶⁵¹

Att människan *behöver* Gud är en annan aspekt av människan i relation till Gud.⁶⁵² Predikanterna påminner om att människan inte är Gud, att hon inte kan styra över allt och att hon inte är tillvarons centrum. Från Gud får människan kraft att orka och mod att våga. En predikant skriver att ”Vi förmår mycket i en orolig tid genom Gud som ger oss kraft”.⁶⁵³ Människan behöver också Gud för vägledning (till viss del genom Jesus som förebild); för att finna lugn; för gemenskap och samhörighet; och för hjälp att kunna förändras.

Det är framför allt människans behov av Gud som i predikningarna tycks prägla hennes relation till Gud, men på ett par ställen betonas även olika former av glädje och tacksamhet. Gud framställs som en källa för människans glädje och tacksamhet samt som den till vilken människan kan rikta både lovsång och tacksägelse.⁶⁵⁴

Alla de punkter jag har tagit upp här – bilden av Gud som förälder och människan som barnet, en inkarnerad Gud som vill komma människan nära och som känner medlidande med den som lider, samt beskrivningen av att människan behöver Gud och själv kan söka sig närmare Gud – har en starkt själavårdande prägel.

Den klassiska bilden av att relationen mellan Gud och människa är brusten och att Gud därför behöver bli människa och åstadkomma försoning förekommer också i materialet. Vi såg detta till exempel i kapitel fem där en predikant beskrev hur synden skapat en stor ravin mellan Gud och människa och att korset blir som en bro på

⁶⁴⁷ Se till exempel predikan 0315E-t, 0726J-t och 0802E.

⁶⁴⁸ Se till exempel predikan 0322B, 0726B, 0906J, 1025E, 1122B och 1220B.

⁶⁴⁹ Se till exempel predikan 0726H och 0726J-t om bön och 0712B, 0726J-t, 1129B och 1225J-t om att lyssna efter Gud i kyrkan.

⁶⁵⁰ Bland annat i predikan 0405H, 1129B, 1129C, 1129E, 1129J och 1129K. Som synes är detta tema vanligast på första advent.

⁶⁵¹ Predikan 0405F-t, 0410A och 0927C samt predikan 1220A.

⁶⁵² Bland annat i predikan 0315E-t, 0405F-t, 0620D, 0802E, 0920D, 0920H, 0920I, 1025D, 1129H och 1224B.

⁶⁵³ Predikan 0920I.

⁶⁵⁴ Se till exempel predikan 0920E, 1129B och 1220A.

vilken människan kan vandra tillbaka till Gud. Men det är inte en dominerande bild av relationen mellan Gud och människa i de analyserade predikningarna.

Med detta flyttar vi nu fokus från relationen mellan Gud och människa till själva människan och den syn på henne som kommer fram i materialet.

9.3 Människosyn

För att beskriva människan ur ett teologiskt perspektiv börjar Daniel L. Migliore med att hänvisa till reformatorn Jean Calvin, som menar att kunskap om Gud och kunskap om människan är djupt sammanflätade.⁶⁵⁵ Detsamma kan sägas om gudsbilder och människosyn. Många bilder av Gud säger automatiskt, eller underförstått, något om människan. Några enkla och uppenbara exempel på detta är att när en predikant betonar Gud som kärleksfull, ligger det inte långt borta att även tala om människan såsom älskad eller i behov av kärlek. En Gud som är nära hör ofta ihop med en människa eller mänsklighet som därmed inte är ensam; en Gud som kallar och sänder människor, förutsätter att människan kan göra Guds goda vilja och så vidare. Exempelen kan fördjupas och nyanseras. Jag vill härmed bara framhålla att en hel del om människan redan har kommit fram i det här kapitlet och mycket av det som följer i denna del om människosyn kommer på olika sätt att relatera till det jag just skrivit om gudsbilder.

9.3.1 Människosyn i materialet: en kort rekapitulering

Om människan och hennes villkor, såsom beskrivna i materialet, har en hel del redan framkommit i den här avhandlingen. Kapitel tre, om kontext, åskådliggjorde hur människan är en del av ett större sammanhang, en kultur, som påverkar henne samt att hon har sina egna brottningar med existensen. Ur beskrivningen i samma kapitel av pandemins olika frågor framträdde en människa som bland annat känner rädsla, oro och ensamhet. Kapitel fem visade, i avsnittet om påsken och Jesus död på korset, att människan både lider och dör, att hon syndar och att hon är älskad av Gud. Bland krusen i kapitel sex har det bland annat framkommit att människan kan ha svårt att tro på Gud och att hon betvivlar sitt eget värde. Kapitel sju, om bilder, gav flera exempel på människan som sörjande. Uppdragen i kapitel åtta visar på en människa som är tänkande och kompetent och som ibland beskrivs som en Guds medarbetare. Samma kapitel tecknade också, i delen om evangelium, en människa som kan göra

⁶⁵⁵ Se till exempel Migliore 2023, 153.

bra och inspirerande saker för andra människor. Tidigare i det här kapitlet har vi fått en bild av människan som kan möta Gud i sin vardag: i naturen och i andra människor. Det har också framhållits hur människan i materialet beskrivs som ett Guds barn och att hon behöver Gud.

För den presentation som nu följer, har jag gått igenom och organiserat de texter som jag under den första kodningen av materialet sorterade som avsnitt om människan. I en del av dessa stycken skriver predikanterna just utifrån ordet människa eller människor, men det händer också att de uttrycker sig i termer av ”vi”. I en del av dessa fall står det just ”vi människor”, i andra fall är det ett odefinierat vi. I de flesta fall har jag tolkat att detta mer odefinierade ”vi” också på något sätt handlar om människan, även om det förstås är en möjlig tolkning att det handlar om de tillhöriga just i den församlingen eller om ”oss kristna”. Det ska också sägas att det naturligtvis inte finns en enhetlig människosyn som råder i samtliga predikningar, utan det jag presenterar är en sammanställning av vad som ofta återkommer.

9.3.2 Människa, du är inte ensam

Människa,
Du är älskad av Gud
Du är stoft
Du är inte ensam, du är i gott sällskap
du och jag är människor som alla andra, varken osårbara eller felfria.

Du är älskad av Gud
Du är viktig
Du är stor. I Guds ögon är du omistlig
Du är utvald, utsänd
Du är skapad till liv, skapad till tro, skapad att älska
Du är medskapare i den värld du vill leva i
Du är kallad att vara ljus i detta nya rike.

Du är min älskade son, min älskade dotter
Du är älskad
Du är inte ensam
Du är inte förlorad,
inte ensam

Det börjar alltid med Guds kärlek. Du är älskad, accepterad, mottagen, förlåten. Det är din identitet. Du är människa. Du är skapad till Guds avbild. Du är sårbar och det är som det ska vara.

Skäms inte för att du är människa, var stolt!

Du är inte ensam

Du är buren av Skaparens famn.

Det händer att predikanter riktar sig rakt till sina lyssnare med ett ”du är”-tilltal, inte sällan för att inskräpa ett för den givna predikan centralt budskap. Jag gjorde därför en sökning i materialet på ”du är” och sammanställde dessa tilltal. Efter att ha organiserat resultatet fann jag att raderna kom att likna en dikt, som jag valde att presentera här (ovan). De meningar som återkommer i ”dikten” (som lika gärna hade kunnat skrivas som en tabell, det är bara en fråga om form), är de som återkommer i materialet. Detta är ett sätt att ge en introduktion till den människosyn (människosyner) som kommer till uttryck i de insamlade predikningarna.

Som synes handlar de mest frekvent återkommande meningarna om att människan inte är ensam samt om att hon är älskad, det vill säga de handlar om en människa i relation – framförallt till Gud, vilket behandlats under 9.2. Människan som relationsvarelse återkommer ofta i de insamlade predikningarna. Det sägs att hon behöver gemenskap, längtar efter gemenskap och får glädje av gemenskap. Samtidigt kan gemenskap vara svårt och utmanande, vilket också behandlas av ett par predikanter. Inte sällan knyts behovet av Gud samman med behovet av gemenskap och andra människor. En predikant skriver såhär:

Vi behöver varandra och vi behöver Gud. Vi behöver en livstolkande och meningsskapande sammanhang där omtanke och försorg är aktiva delar av vår vardag. [...] Vi förmår mycket i en orolig tid genom Gud som ger oss kraft.⁶⁵⁶

Utöver dessa ”du är”-tilltal valde jag, precis som i undersökningen av gudsbilder, att göra en bred sondering genom att gå igenom formuleringar med ”människan/människor är/vill” samt ”vi är/vill”. En sammanställning av dessa formuleringar ger följande tabell, där de olika temana är listade utan inbördes ordning:

⁶⁵⁶ Predikan 0920I.

Människor/vi är	Människor/vi vill
älskade, sedda, kända, värdefulla	bli sedda och bekräftade
Guds barn, nära Gud	vara nära himlen
ensamma, inte ensamma	leva tillsammans
kallade, sända, medskapare, förvaltare	känna oss behöva
Guds avbild	leva sunt och vårda vår hälsa
rädda, oroliga	vara lyckliga, slippa oro
delar av en större helhet	mötas fritt och obundet
fria att välja, ansvariga för våra liv	"... den frihet där vi är oss själva ..." ⁶⁵⁷
syndare, slagna av skuld, trasiga	inte bli sedda på riktigt, inte visa det mörker som finns inom oss.
förlättna, frälsta	
sårbara	

En hel del av det som tabellen visar bekräftar vad som redan framkommit i avhandlingen, till exempel att människan beskrivs som ett Guds barn och som älskad. Så som jag har valt att sortera formuleringarna – och ställa vad människan är bredvid vad människan vill – ser det också ut att finnas beröringar mellan de båda spalterna.

Även här framträder människan som en relationsvarelse. Raden om att människor är delar av en större helhet sammanfattar ett antal olika formuleringar som beskriver hur människor (i något fall *kristna*) hör ihop i en och samma mänsklighet (eller samma *kyrka*).

I kapitlet om människosyn i den ovan nämnda boken *Systematisk teologi: en introduktion* skriver Katarina Westerlund att människosynsfrågan inom kristen teologi kännetecknas av två saker: "dels av föreställningen av människan som Guds avbild, dels av människan som skild från Gud genom en genomgripande syndfullhet".⁶⁵⁸ Båda punkterna står som synes i tabellens vänstra kolumn och det är om dem det nu kommer att handla.

9.3.3 Människan som Guds avbild

Människan beskrivs på ett flertal ställen i materialet som *Guds avbild*.⁶⁵⁹ Vad det mer konkret betyder enligt predikanterna är inte alltid uppenbart. Både McGrath, Migliore och Westerlund framhåller olika aspekter av vad det kan innebära att människan är skapad till Guds avbild, *Imago Dei*. Olika teologer gör olika tolkningar

⁶⁵⁷ Citat från Svensk Psalmbok 289.

⁶⁵⁸ Westerlund 2007, 147.

⁶⁵⁹ Se till exempel predikan 0308I, 0315B, 0329H, 0620A, 0620D, 0621B, 1101F, 1122A, 1122D och 1129E.

av uttrycket. Daniel L. Migliore skriver att en del tolkningar har betonat den *fysiska likheten* med Gud medan andra har betonat människans *frihet* eller hennes *maktposition* i relation till den övriga skapelsen. Migliore menar att en tolkning som görs av många nutida teologer handlar om en likhet med Gud i att *stå i relation med andra*. Att vara människa är enligt denna tolkning att vara skapad för ett liv i relationer som speglar Guds eget liv i relation.⁶⁶⁰ Först och främst är människan med andra ord en relationsvarelse som lever i relation till andra människor, till Gud och till allt annat skapat.

När McGrath diskuterar vad begreppet Guds avbild har haft för betydelser i kristen teologi framhåller han bland annat Augustinus poäng att det som skiljer människan från andra varelser är hennes gudagivna förmåga att relatera till Gud.⁶⁶¹ Även Westerlund tar upp Augustinus och nämner precis som McGrath möjligheten för människan att ha en relation till Gud. Men Westerlund pekar dessutom på de tre mänskliga egenskaper som enligt Augustinus bär spår av Guds vishet och förnuft: minne, förstånd och vilja eller kärlek. Människan kan enligt detta sätt att se själv avgöra ”vad som är gott och vad som är Guds vilja”.⁶⁶²

Det finns med andra ord tolkningar av *Imago Dei* som pekar i delvis olika riktningar. Så är det också i det insamlade materialet. Någon predikant pekar på människans skaparkraft, vilket jag återkommer till i stycke 9.4. Även de relationella perspektiv som beskrivits här ovan blir i viss mån synliga när människan beskrivs som Guds avbild i materialet: både relationen till Gud och till skapelsen. I drygt tio predikningar nämns att människan är skapad till Guds avbild. Någon konkret förklaring av detta ges sällan, men ett par gånger nämns det i samband med att människan är älskad av Gud. En predikant skriver till exempel:

för Jesus är vi alla medräknade och accepterade, Gud ser oss alla som sina älskade barn, Guds avbilder och älskade människor vem vi än är.⁶⁶³

Andra predikanter skriver att uttrycket Guds avbild har något med *likhet* att göra. En predikant skriver till exempel om ordet avbild:

Det ordet säger vad som utmärker oss. Vi är lika Gud, vi har en särskild relation till Skaparen. Han gör oss till sina likar, och det betyder också att vi inte bara är en del av

⁶⁶⁰ Migliore 2023, 155. Se även Westerlund 2007, 147.

⁶⁶¹ McGrath 2017, 328.

⁶⁶² Westerlund 2007, 148.

⁶⁶³ Predikan 0308I.

naturens kretslopp av födelse, växt, blomstrande, vissnande och död. Vi är en del av naturen, men vi är mer än det.⁶⁶⁴

Några menar att människan är skapad till Guds avbild och att i detta ligger en kallelse att *sträva efter likhet med Gud*. En predikant skriver att eftersom Gud i Jesus blivit människa, handlar det om att försöka vara mänsklig, sårbar. ”Ju mänskligare vi blir, desto tydligare blir det att vi är skapade till Guds avbild.”⁶⁶⁵ Westerlund skriver att både Irenaeus, Origenes och Tertullianus skilde mellan *avbild* och *likhet*. Gudsligheten har enligt dessa tänkare gått förlorad i syndafallet, men kan i viss grad återupprättas. Hos Irenaeus beskrivs detta återställande av gudsligheten som att bli alltmer mänsklig, en tanke som i skandinavisk skapelseteologi fångats upp av teologen Gustaf Wingren.⁶⁶⁶ Det tycks vara denna tolkning som den just citerade predikanten ansluter sig till.

I övrigt är det påtagligt att predikanterna menar att det är betydelsefullt att människan är Guds avbild samtidigt som de ger ytterst knapphändiga förklaringar av vad de lägger i begreppet.

9.3.4 Människan och synden

När Tisdale skriver om att undersöka människosynen, eller den teologiska antropologin, i en församling, citerar hon sin kollega Tom Long som menar att han brukar ställa präststudenter inför uppgiften ”Se ut genom fönstret där och välj ut en människa du inte känner. Beskriv sedan teologiskt vad du ser”. Long menar att svaren då oftast faller i en av två kategorier: antingen svarar kandidaten att hon ser ett Guds barn, skapat till Guds avbild, omätligt älskad av Gud och satt i en rätt relation till Gud genom Jesus Kristus eller också svarar kandidaten att hon ser en syndare, värdig Guds dom och utan hopp om det inte vore för Guds barmhärtighet och nåd.⁶⁶⁷ I det undersökta materialet för den här avhandlingen är det den förstnämnda kategorin som dominerar. Det är överlag en mycket positiv människosyn som framträder i predikningarna. Människan beskrivs som Guds avbild. Hon är älskad och kompetent, och Gud tycks enligt predikningarna ha förtroende för henne. Som en predikant uttrycker det, apropå Guds vision för framtiden:

⁶⁶⁴ Predikan 1101F.

⁶⁶⁵ Predikan 0329H

⁶⁶⁶ Gustaf Wingren [1983] 2019, 39–43.

⁶⁶⁷ Tisdale 1997, 81–82. Hon skriver Tom Long och menar sannolikt Thomas G. Long.

I den visionen så är du och jag viktiga medspelare. I den visionen är vi medräknade och medhoppades på. Den visionen, den räknar med att du och jag vet att vi är en del.⁶⁶⁸

Människan beskrivs här som en viktig medspelare som Gud räknar med och hoppas på. Gud ger också uppdrag och kallar människan, vilket jag behandlat i föregående kapitel. Men människan skildras inte enbart som bra och kompetent. En annan predikant beskriver det på följande vis:

Och även om vi älskar Gud, och gång på gång ber att Guds vilja ska ske i våra liv och i världens, så är det till och från alldeles för uppenbart att det blir ”sådär”.⁶⁶⁹

Det blir ”sådär”, trots att människan försöker. Predikanten fortsätter med att säga att människor är både syndare och rättfärdiggjorda och att det därför blir både och. Flera predikanter belyser på olika sätt att människor gör både gott och ont, att de är kapabla till bådadera. ”Det är en blandning av gott och dåligt i oss alla”, skriver en av predikanterna på domssöndagen.⁶⁷⁰

Migliore skriver om mänskligheten såsom skapad, fallen och slutligen ny genom Kristus. Människans fallenhet handlar om synden. Migliore beskriver synden bland annat som ett avbrott i relationen till Gud. Det handlar om något större än överträdelser av regler. Synden beskriver både en situation mänskligheten befinner sig i, och inte kan komma ur, och enskilda handlingar som människor har att ta ansvar för. Migliore nyanserar vidare begreppet synd och visar på att i beskrivningar av synden i kristen teologi har betoningen ofta legat på synden att förhäva sig själv. Men på senare tid har bland annat feministteologer och befrielse-teologer betonat synden att istället förminska sig själv. Synden, skriver Migliore, har många ansikten och kommer ibland förklädd till godhet. Ett annat nutida perspektiv på synden är det totala tvivlet och cynismen som säger att inget någonsin kommer att bli bättre. Denna inställning, menar Migliore, står i kontrast till tron på Guds löften för människan och världen.⁶⁷¹

När människans dåliga sidor och handlingar kommer fram i predikningarna finns det några teman som återkommer. Ett sådant tema är att människan förstör miljön eller klimatet.⁶⁷² Det framhålls också att människan främst ser till sig själv, eller sätter sig själv före andra. Någon gång nämns människans narcissism, men främst talas det om

⁶⁶⁸ Predikan 1108C-t. Se även stycke 8.3.2.

⁶⁶⁹ Predikan 1122D.

⁶⁷⁰ Predikan 1122A.

⁶⁷¹ Migliore 2023, 157–177.

⁶⁷² Se till exempel predikan 0301C, 0329A, 0410F, 0620A, 0621C och 1129J.

egoism och själviskhet.⁶⁷³ Det står också i ett flertal predikningar att människan gärna skyller ifrån sig, letar syndabockar och dömer andra. En hel del predikanter beskriver att människan ”misslyckas” med att göra det goda. Någon skriver att *makt* korrumpierar och berusar och att detta kan leda till att människan gör dåliga val. En predikant skriver:

[...] det blir ännu mer påtagligt hur makt berusar, hur lätt det är att tappa riktningen i livet för oss människor, men hur Jesus aldrig faller ifrån utan hela tiden har fötterna på marken och med Guds blick och handlande utmanar krafter och makter i världen som inte är till omsorg, kärlek och medmännisklighet.⁶⁷⁴

De exempel på människans synd som förekommer i materialet ligger således i linje med den synd som enligt Migliore fått mest utrymme i kristen teologi, det vill säga den som handlar om att förhäva sig själv och sätta sig själv i centrum. De former av synd som av olika teologer har framhållits på senare år, om att förminska sig själv (och därmed undgå ansvar) samt att ge efter för en total hopplöshet och cynism i relation till världen, skrivs inte fram lika tydligt i predikningarna. Åtminstone beskrivs inte detta som en *synd* av predikanterna. Däremot märks det att de på andra sätt bemöter detta. Ett av ovan nämnda krux är att människan tvivlar på sitt eget värde och i kontrast till det beskriver predikanterna att Gud ser människan som värdefull. Emellanåt märks det också att predikanterna tar spjörn mot nämnda cynism när de försöker förmedla hopp i en svår tid. Predikanterna bemöter alltså dessa mer nutida perspektiv på synden utifrån ett huvudsakligen självvårdande förhållningssätt, vilket är förståeligt. Mot detta kan dock hållas att lyssnarna då inte ges någon hjälp till *urskiljning*. Det spelar roll om det kallas för en dygd eller en synd (eller enbart ett beklagansvärt tillstånd) att till exempel förminska sig själv och sin egen betydelse.

Att synden inte enbart är enstaka handlingar utan även en genomgripande del av människans existens kommer någon gång till uttryck, om än inte beskrivet just med ordet ”synd”. Bland annat skulle följande citat kunna tolkas som en sådan förståelse av världen och människans situation i denna:

Hela skapelsen präglas av en princip om liv genom död, eller, skulle man också kunna säga, liv genom lidande. Vissa varelser finns mest till för att bli mat för andra, och *vi människor kan inte existera utan att tillfoga skapelsen och annat levande skada och lidande.*⁶⁷⁵

⁶⁷³ Se till exempel predikan 0329D, 0329J, 0409B, 0409C, 0719C, 0719D, 0802F, 1025F och 1122D.

⁶⁷⁴ Predikan 0705B.

⁶⁷⁵ Predikan 0410F. Min kursivering.

Predikningarna tydliggör även att förlåtelse finns att få. Gud ger nya chanser. ”Om vi går vilse är det ändå inte kört, det finns möjlighet att vända om, att börja om på nytt”, skriver en predikant och det är flera andra som instämmer.⁶⁷⁶ För människans möjlighet till förlåtelse finns många olika formuleringar. En predikant skriver:

Vägen som är fylld av förlåtelse, upprättelse och ständigt nya möjligheter för oss, den vägen är öppen för oss! Alla måste vi gå livets väg fram, men vi kan också få gå på Guds väg, och när vi faller på den så faller vi på honom som är vägen.⁶⁷⁷

Ofta är bilderna av synden och förlåtelsen just så öppna som i citatet ovan. Lyssnarna förväntas själva förstå och läsa in vad de behöver få förlåtelse för. Detsamma visar sig i följande citat:

I den inledande psalmen idag, psalm 754, så sjöng vi: ”När vi i tvivel frågar oss om vi är rena toner. Då svarar Gud: Han lovar oss att Jesus allt försonar.” (Sv. ps. 754: 2). Med vetskapen om det så gör det inget om vi spelar fel ibland, det förlåter Gud. Och Gud vill att vi ska försöka igen, spela igen.⁶⁷⁸

Bilden är öppen, kanske undflyende. Det är upp till lyssnaren att tolka vad det kan vara för tillfällen då man som människa frågar sig om man är en ren ton. I relation till vad Migliore skriver om att synden kan komma förklädd till godhet, och i kombination med att *när* synden beskrivs är det oftast fokus på människans självförhävande, blir min kritiska invändning att lyssnarna till dessa predikningar inte ges någon hjälp att tänka nytt kring vad synd kan vara i vår tid och hur den kan kännas igen när den kommer förklädd.

9.4 Gud – människa – skapelse

I de båda internationella teologiska grundböcker jag använt för detta kapitel finns beskrivna olika sätt på vilka skapelsen och den ekologiska krisen, eller klimatkrisen, behandlats teologiskt de senaste årtiondena. Den kris som pågår och som på olika sätt drabbar jorden, naturen och människan är en viktig del av det systematiskt teologiska tänkandet idag. Även på svensk mark skrivs det naturligtvis om ekoteologi och år 2022 utkom en bok i homiletik om att predika hoppfullt i en pågående klimatkris, vilket visar att detta också är en fråga för predikanter idag.⁶⁷⁹ Även om året 2020 mest

⁶⁷⁶ Predikan 1213D.

⁶⁷⁷ Predikan 0322J.

⁶⁷⁸ Predikan 0712F. Se även kap åtta.

⁶⁷⁹ Sjöholm 2022.

präglades av covid-19-pandemins utbrott, försvann inte klimatkrisen helt från människors (eller predikanter) synfält. Ingenting tyder heller i skrivande stund på att frågan skulle minska i aktualitet de närmaste åren. Jag har därför, i samband med undersökningen av gudsbild och människosyn, även sett närmare på relationen Gud – människa – skapelse. Denna undersökning utformades som en mindre fallstudie, som utgår från de tio predikningar som ger störst utrymme åt skapelsen eller klimatet. Från och med nu kommer jag att kalla dem för *skapelsepredikningarna*. Av dessa tio predikningar kommer fyra från midsommardagen, den dag som i evangelieboken har rubriken ”skapelsen”. Två predikningar är från söndagen före domssöndagen. I övrigt kommer en från fastan, en från palmsöndagen och två från trefaldighetstiden. Samtliga är valda på den enda premissen att de ger ett relativt stort utrymme åt antingen skapelsen, klimatet eller bådadera.

Två centrala aspekter av den människosyn som framträder i dessa skapelsepredikningar är att människan är *Guds avbild* samt att människan har en uppgift och en roll som *Guds medarbetare*. Det visar sig i citat som exempelvis detta:

Människan är en del av skapelsen, men hon bär också inom sig evigheten och en likhet med Gud. Och precis som Gud själv är skaparen till allt, så bär också vi inom oss en skaparkraft och skaparlängtan som Gud vill att vi ska bruka.⁶⁸⁰

Samtidigt som människans skaparkraft och kreativitet betonas i predikningarna, benämns också vikten av att människan *vaknar* och förändrar sitt sätt att leva:

Hur mår jorden som vi står och sitter på och som vi är helt beroende av för att kunna existera som människor? År 2015 slöts, som många säkert vet, det globala Parisavtalet. Där sattes målet att begränsa den globala uppvärmningen till under 2°C, med sikte på 1,5°C. En rapport från FN:s klimatpanel visar att om mänskligheten skulle lyckas begränsa den globala uppvärmningen till 1,5°C, försvinner ”bara” 70–90 % av världens korallrev. Vid 2°C höjning av jordens medeltemperatur, skulle över 99 % av världens korallrev försvinna enligt rapporten. *Om vi inte redan har vaknat, är det dags nu.*⁶⁸¹

9.4.1 Människosynen i skapelsepredikningarna

Människosynen i skapelsepredikningarna är i stor utsträckning positiv. Det finns en variation i synen på *hur mycket* människan egentligen kan göra, men grunden tycks ändå vara att hon kan göra *något*. Att människan – och hennes livsstil – är en del av

⁶⁸⁰ Predikan 0620A.

⁶⁸¹ Predikan 1115C. Min kursivering.

problemet, är däremot något som förblir undanskymt i de flesta av dessa tio predikningar. En predikan tar dock upp frågan:

Och det väcker frågor om människans plats i skapelsen. Om man lyssnar på vissa av de mest drastiska aktiviteterna i fråga om människans plats i världen så beskrivs hon rakt av som en parasit – en högmodig naken apa som med våld tvingat sig upp på den högsta positionen i näringskedjan och där befäst sin position och därifrån suger ut resurser från hela resten av planeten, så att ekosystem faller samman och arter dör ut.⁶⁸²

Men predikanten menar sedan i kontrast till denna bild av människan som en parasit, att den kristna traditionen ändå främst säger att människan är och förblir Guds avbild. Medan människans skuld stannar i bakgrunden ställs hennes förmåga att vända situationen och göra något bättre för framtiden i förgrunden.

Den svenska grundbok i systematisk teologi som använts för det här kapitlet kom ut redan 2007 och temat med ekoteologi är inte stort i denna. Men i en passage om människan diskuterar Westerlund hur människans uppdrag, såsom formulerat i Första Mosebok 1:28, ibland har tolkats som att människan ska vara Herre och *härskare* i världen och ibland som att hon ska vara *Guds medskapare*. Båda tolkningar ger människan en särställning, men där härskaren kan ta sig rätten att utnyttja naturen förväntas medskaparen se till hela skapelsens bästa.⁶⁸³ I de tio analyserade skapelsepredikningarna syns ingenting av människan som härskare.

9.4.2 Gudsbilden i skapelsepredikningarna

Gudsbilden i skapelsepredikningarna bygger föga förvånande i stor utsträckning på Gud som Skaparen. Gud är den som gjort allt det vackra så vackert – ”källan till vår underbara värld”.⁶⁸⁴ Gud är också den som både kallar människan, ställer krav på henne och ger henne kraft att orka. I en del av predikningarna beskrivs att Gud själv blir synlig i och genom sin skapelse.⁶⁸⁵ En predikant skriver att ”bakom all skönhet finns någon som också vill bli igenkänd, Gud själv”.⁶⁸⁶ I en predikan tecknas hur Gud och människan samarbetar genom att människan kan bidra med något litet, som Gud sedan kan göra till något stort.⁶⁸⁷

⁶⁸² Predikan 0620A. I andra delar av materialet finns fler exempel på detta, som nämndes i stycke 9.3.4.

⁶⁸³ Westerlund 2007.

⁶⁸⁴ Predikan 0719E.

⁶⁸⁵ Se till exempel predikan 0620C.

⁶⁸⁶ Predikan 0620B.

⁶⁸⁷ Predikan 0620A.

Det som varierar mellan gudsbilderna i skapelsepredikningarna är hur aktiv Gud framställs som, samt hur stor makt Gud har. En predikant betonar att det är Gud – och bara Gud! – som har ”skapelsemakten” i sin hand. Samma predikant skriver:

Gud är ju inte bara människans skapare utan hela världens. Därför är det Guds föresats att befria hela världen. [...] Så även om världen, liksom i berättelsen om Noa, obevekligen går mot förgängelse och undergång, så föds samtidigt något nytt ur den, som är bestämt till härlighet.⁶⁸⁸

I just den predikan uttrycks med andra ord ingen större anledning till oro. Gud ensam har ”skapelsemakten” och Gud har för avsikt att befria hela världen. En annan predikant betonar att Guds under fortfarande sker och att Gud ”står över de vanliga sambanden när han utför sina underverk”.⁶⁸⁹ Men samma predikant säger att inte alla kommer att få se överdådiga underverk och att vi borde uppmärksamma de små under som Gud fortfarande gör och visar hela tiden.

I en annan predikan är det inte lika tydligt vad Gud gör idag. Efter att ha fått höra att Gud skapat världen och låtit regnbågen bli tecknet för sitt förbund med människan, får lyssnaren inte veta mer om vad Gud gör för eller i sin skapelse. Däremot framgår det att människans uppdrag är att fortsätta skapelsen:

Men skapelsen har ju liksom inte slutat i och med att allting liksom hamnade på plats. Och inte ens efter syndafloden så var den liksom klar, utan alla människor och djur har fått i uppdrag att liksom fortsätta skapelsen.⁶⁹⁰

9.4.3 Skapelsen

Själva skapelsen framställs i predikningarna som god. Den ger människan kraft. I en predikan från midsommardagen skriver predikanten att många svenskar tydligt säger att ”skogen och de öppna landskapen är min kyrka”.⁶⁹¹ Predikanten skriver senare att vi finner så mycket glädje och styrka i naturen.

Det hotfulla och svåra som naturen också rymmer, till exempel vulkanutbrott, flodvågor och jordbävningar, nämns inte i någon av de tio skapelsepredikningarna. Däremot framhålls det att skapelsen är hotad och i behov av förändring. I citaten ovan har det redan framkommit att predikanterna frågar sig hur jorden mår och talar

⁶⁸⁸ Predikan 0620D.

⁶⁸⁹ Predikan 0620B.

⁶⁹⁰ Predikan 0620C.

⁶⁹¹ Predikan 0620A.

om en tid då jorden hotas på många plan. En predikan från söndagen före domssöndagen inleds med detta konkreta exempel:

För den asiatiska floddelfinen vet vi inte när slutet kom. Floddelfinen levde i Yangtze, Kinas stora flod och bara där. Floden är oerhört viktig för Kinas ekonomi och har de senaste 50 åren blivit smockfull av transportbåtar. Så pga. en blandning av industrialiseringen, hårt fiskande och föroreningar, ledde det till att floddelfinen helt enkelt inte överlevde. Sedan 2006 anses den utdöd.⁶⁹²

Predikanten fortsätter lite senare:

Det går upp för mig – då och då – att det finns ett slut. Det finns ett slut för mig. Det kanske finns ett slut för världen som den jag känner till. Och det kan finnas ett slut för människan på jorden. För en del arter, som floddelfinen i Yangtze, har slutet redan kommit.⁶⁹³

Situationens allvar blir med andra ord tydligt. Lite av detta allvar försvinner senare i predikan när predikanten nämner att det också kommer nya djurarter. Som exempel nämns en ny art sengångare och en ny art flygande ekorre. Här vill jag dock poängtera att det naturligtvis är skillnad på att nya djurarter upptäcks och att nya djurarter ”kommer”, i bemärkelsen ”blir till”. En predikant på midsommardagen tar upp skapelsens tillstånd på följande sätt:

Men den här dagen vill också hjälpa oss att reflektera över hur naturen blivit skadad och är i behov av räddning. Idag får vi be om räddning, om frälsning från undergången både för vår yttre och inre miljö.⁶⁹⁴

Som nämnts i kapitel åtta skriver en annan predikant att vi trots pandemitider inte får glömma klimatkrisen, som är det största hotet mot både människor och övrig natur.⁶⁹⁵

Sammanfattningsvis framträder i just dessa tio skapelsepredikningar en bild av en god skapelse/natur som är hotad och behöver förändring. Att det är människan som är orsaken till den rådande situationen står i bakgrunden, medan människans potential att som Guds avbild och med sin kreativitet och sina gåvor göra något för att förbättra situationen står i förgrunden. Endast en predikant markerar att Gud ensam har

⁶⁹² Predikan 1115B.

⁶⁹³ Predikan 1115B.

⁶⁹⁴ Predikan 0620B.

⁶⁹⁵ Predikan 0719E.

skapelsekraften. Hos de övriga tecknas bilden av ett samarbete mellan Gud och människa där dessa båda parter deltar i varierande grad.

Att predikanterna i dessa predikningar inte framhåller människans delaktighet i den klimatkris som råder, ska inte tolkas som att predikanterna är omedvetna om denna delaktighet. Det bör istället ses i ljuset av vad Magdalena Sjöholm skriver i inledningen till sin bok om en grönare predikstol:

För hur kan vi predika om klimatkrisen utan att bli ytterligare en som lägger bördor på människors dåliga samveten, eller målar en dystert framtidsbild? Bli ännu en som bidrar till att folk slår ifrån sig och inte orkar höra mer?⁶⁹⁶

I förordet till samma bok skriver biskop Andreas Holmberg att det bland predikanter finns en oro för att en predikan om klimatkrisen ska uppfattas som moraliserande eller som pekpinna och att de därför undviker att tala om ämnet.⁶⁹⁷ Sjöholm beskriver senare hur hon själv länge har sökt efter en väg för att kunna predika om klimatkrisen på ett sätt som både talar om verkligheten på ett konkret och relevant sätt *och* ger hopp. De analyserade skapelsepredikningarna kan betraktas som predikanternas sätt att teologisera kring en relativt ny fråga samtidigt som de förhåller sig till homiletiska ideal om att förkunna evangelium och hopp – inte bara lag.

9.5 Sammanfattning och diskussion

Det här kapitlet har behandlat gudsbilder och människosyn i predikningarna. För att belysa mina resultat har jag använt mig av tre olika introduktionsböcker i systematisk teologi.

Ordet gudsbild definierades i kapitlets inledning som en ”föreställning om Gud” och en kort rekapitulering gjordes av vad som redan framkommit i den här avhandlingen om olika gudsbilder i materialet, bland annat att Gud är med oss och inte överger; att Gud älskar och lider; att Gud segrar över döden; att Gud fortfarande är aktiv; samt att Gud har uppdrag till människan.

Analysen av gudsbilderna i materialet visade att en del bilder är vanliga hela året, däribland bilden av Gud som möter människan i hennes vardag. Andra gudsbilder är särskilt knutna till en viss del av kyrkoåret, såsom ”omkastaren” på första advent och

⁶⁹⁶ Sjöholm 2022, 10.

⁶⁹⁷ Holmberg 2022.

palmsöndagen eller den bild av en Gud som kommer i enkelhet och sårbarhet som är vanlig kring jul.

En sammanställning av utsagor om Gud respektive Jesus uppvisade ett mönster där Jesus framstår som mindre nära än Gud. Gud beskrivs ofta *vara med människan*: Gud är nära och Gud vill relation. Jesus beskrivs oftare som en konung, mästare eller Messias som vill säga människan något. Samtidigt finns det flera exempel på att just inkarnationen framhålls som ett sätt för Gud att komma människan närmare. Om den heliga Anden står det anmärkningsvärt lite i de analyserade predikningarna.

Relationen mellan Gud och människa spelar en viktig roll i materialet. Tre punkter som berör denna relation togs upp: bilden av Gud som förälder och människan som det älskade barnet; att Gud som valt att bli människa i inkarnationen öppnar för en större närhet och förståelse mellan Gud och människa; samt att människan behöver Gud.

När det kommer till människan upprepas och betonas i materialet att hon inte är ensam samt att hon är älskad av Gud. Människan som en relationsvarelse är ett återkommande tema: hon behöver både Gud och gemenskapen med andra människor.

Att människan är skapad till Guds *avbild* sägs i ett flertal predikningar. Detta framhålls som något viktigt för hennes identitet, samtidigt som begreppet ofta lämnas utan någon förklaring, trots att kristen teologi ger utrymme för en mängd tänkbara tolkningar.

Många gånger framträder i materialet en positiv, eller optimistisk, människosyn. Människan framställs som kompetent och som någon som är till nytta för Gud, medmänniskan och skapelsen. När *synden* skildras är det vanligen en traditionell bild av denna, som mer behandlar människans själviskhet och egocentrism än hennes förminskande av sig själv. Däremot *bemöter* predikanterna på flera sätt det som Daniel L. Migliore framhåller som moderna former av synd: att förminska sig själv samt att ge efter för total hopplöshet och cynism. Det gör de bland annat då de betonar att Gud ser varje människas värde, då de försöker att förmedla hopp i en svår tid och i viss mån när de uppmanar lyssnarna till att vårda skapelsen. Detta vittnar om ett självvårdande förhållningssätt. Min enda invändning mot att predikanterna inte också diskuterar eller belyser dessa nyare perspektiv på synd är att åhörarna då inte får någon hjälp i att tänka nytt kring vad synd kan vara och därmed inte heller att bättre kunna känna igen den i sina egna liv.

En analys av tio skapelsepredikningar visade att skapelsen beskrivs som god, men i behov av förändring och människans hjälp. Att naturen även kan åstadkomma

vulkanutbrott och flodvågor berörs inte. I relation till skapelsen framställs Gud och människa som *medskapare* tillsammans. Ingenstans beskrivs människan som en härskare och bara på något enstaka ställe beskrivs hon som den som skadar naturen. Gud framhålls som den som ligger bakom allt det vackra i skapelsen. Hur mycket makt Gud har och hur aktiv Gud är, skiljer sig åt mellan predikningarna. Sannolikt påverkas teologiseringen kring klimatkrisen i predikan av homiletiska ideal om att förmedla hopp och evangelium.

Sammantaget stämmer gudsbilderna i materialet väl med hur den valda litteraturen beskriver synen på Gud i samtida västerländsk kristendom. Att Gud till exempel kan lida med människan är en viktig komponent. Även synen på människan som medskapare ligger i linje med vad till exempel McGrath skriver om människan i nutida ekoteologi. Men det finns kritiska frågor att ställa. En positiv syn på människan som kompetent och kapabel kan tyckas tilltalande i kontrast mot exempelvis en bild av människan som syndig och mer eller mindre oförbätterlig. Samtidigt kan en alltför optimistisk syn på människan lämna den lyssnare som gång på gång upplever sig misslyckas med sina förehavanden, utan ett teologiskt språk för detta. Om människan i sig är god och kompetent, medan jag som person ständigt misslyckas med det goda jag vill, är det då bara fel på mig som enskilt exemplar?

På liknande sätt kan bilden av Gud som framför allt nära, som medvandrare till människan, delvis skymma bilden av en Gud i vars händer man kan lägga hela sitt liv. Kristen teologi rör sig ofta på ett spänningsfält mellan olika ytterligheter. Är Gud till exempel främst immanent eller transcendent? Är Gud mer av en rättvis domare eller en förlåtande förälder? Ingriper Gud genom mirakel eller arbetar Gud främst genom naturens processer? När man som teolog belyser den ena kanten av spänningsfältet lägger man samtidigt den andra i skugga och det är viktigt att emellanåt reflektera över vilka dimensioner som just nu hamnar i skugga.

En annan fråga som det här kapitlet väcker handlar om huruvida gudsbilder och människosyn *formas* i teologiseringen eller om de *formar* teologiseringen? Här vill jag framhålla den *hermeneutiska cirkeln* som säger att över tid påverkas vi av de texter vi läser (och som predikanter fördjupar oss i och predikar utifrån), men vår läsning av dessa texter påverkas också av de bilder vi redan bär med oss. Vi ser i undersökningen för detta kapitel att kyrkoårets texter och teman påverkar vilken gudsbild som gestaltas – den tycks alltså formas av mötet med texten i teologiseringen. Samtidigt har vi i tidigare kapitel sett att en del gudsbilder möter på motstånd från predikanterna – det vill säga att de gudsbilder predikanten redan har formar mötet med texten i teologiseringens process. Därtill har vi sett att sedan 1900-talets början har en mer övergripande förändring av gudsbilden skett – i möte med de erfarenheter som mänskligheten gjorde under detta århundrade. Det sistnämnda visar på att

gudsbilder över tid förändras av det teologiska arbete som sker när bibeltexter och traditioner ställs i ljuset av nya erfarenheter. En starkt bidragande del av denna förändring över tid sker just genom den teologisering i predikan som jag har beskrivit i den här avhandlingen.

På ett par håll i det här kapitlet har jag synliggjort att predikanterna valt ett själavårdande perspektiv i sina predikningar. På ett mer övergripande plan kan man då ställa sig frågan om hur mycket av det som framkommer i det här kapitlet om gudsbilder och människosyn som huvudsakligen formats av vad predikanterna tänker att deras åhörare *behöver höra*. Att Gud är nära och vill relation; att människan inte är ensam utan alltid älskad; att Gud är som en förälder till sitt älskade barn; att Gud förstår och väl känner människans lidande – allt detta framstår som dimensioner av Gud och människa som en isolerad och orolig person under pågående pandemi kan behöva påminnas om. Frågan är om några andra gudsbilder eller perspektiv på människan skulle skymta fram i en situation mindre präglad av detta själavårdande förhållningssätt. Skulle vi då till exempel se mer av den Gud som uppfordrar till omvändelse?

DEL V – RESULTAT

Den femte delen av avhandlingen rymmer en sammanfattning av avhandlingens resultat och en övergripande diskussion.

10 Teologisering i predikan – sammanfattning och diskussion

Det här kapitlet summerar det mest väsentliga av det som kommit fram i avhandlingen. Först sammanfattar jag resultaten från tidigare kapitel. Därefter svarar jag kortfattat på de frågeställningar som angavs i kapitel ett. Sedan återvänder jag till begreppet teologisering och visar hur denna avhandling bidragit till en fördjupad förståelse av begreppet. Efter detta diskuterar jag bilden av teologisering som en makramé samt predikantens roll som en lokal praktisk teolog i ljuset av det analysarbete jag gjort och de resultat som framkommit. Allra sist riktar jag blicken framåt och ger förslag på fortsatt forskning.

10.1 Sammanfattning av avhandlingens resultat

Här återger jag de viktigaste resultaten från avhandlingens sju analyskapitel.

Kapitel tre, om kontextens trådar, visade att kontexten kommer till uttryck i materialet på tre olika nivåer: samhällelig, lokal och personlig nivå.

Analysen av hur covid-19-pandemin framträder i predikningarna visade att det över året varierade vad predikanterna berörde i samband med denna. Till exempel tog de upp rädsla och oro, isolering, ensamhet, frustration och väntan, dömande av andra och vikten av att vara rädda om varandra. Jag argumenterade för att det faktum att man i materialet kan följa pandemins utveckling visar på att ett stort antal predikanter relaterar sin predikan till vad som hänt den senaste tiden och vad som getts stort utrymme i massmedia.

Materialet uppvisade en stor bredd av olika erfarenheter och referenser till kontexten, men jag kunde även påvisa att ett antal teman från den aktuella samhällsdebatten inte behandlades, däribland Black Lives Matter-rörelsen och frågor om synen på åldrande. Frågan väcktes om *vems kontext* det är som beskrivs.

Kapitlet belyser att predikanter dels gör ett *val* av något från kontexten att återge i predikan, dels att de gör en *tolkning* av lyssnarnas situation. I viss utsträckning görs denna tolkning i relation till söndagens bibeltexter och kyrkoårets teman. Med predikningar om Tomas tvivlaren som exempel visade jag hur tolkningen av bibeltexten och tolkningen av kontexten ömsesidigt påverkar varandra.

I kapitlet beskrev jag att de predikningar som knappt inkluderar någon av kontextens trådar använder desto fler trådar från bibeltexter och traditioner.

Kapitel fyra, om bibeltexternas trådar, visade på de val predikanter gör i fråga om bibeltexter. För det första väljer de bland evangeliebokens olika texter, för det andra väljer de ibland ut en enskild del av texten och för det tredje har de möjlighet att välja ut ytterligare bibeltexter att inkludera i predikan.

Vanligast är att predikanterna väljer att predika utifrån söndagens evangelietext. Bland de texter som predikanterna väljer ut *utöver* söndagens texter återfinns företrädesvis texter med ett tydligt evangelium. Jag framhöll att det totalt sett rör sig om en mycket begränsad del av Bibeln som används i predikans teologisering.

Kapitlet visade att det finns en stor variation både i predikanternas tolkningsarbete med bibeltexterna och i deras användning och gestaltning av texterna i själva predikan. Variationen vittnar om en frihet för predikanterna att välja sina tillvägagångssätt. Dock försöker de allra flesta visa i sin predikan att den har en koppling till söndagens evangelietext eller övriga texter.

Eftersom predikanternas frihet är stor och de potentiella tillvägagångssätten många blir det avgörande för teologiseringen i predikan vilken bibelsyn och vilket arbetssätt predikanten själv har. Någon rak information om detta ges sällan i predikan.

I kapitlet framhöll jag att predikanterna med sitt arbete med texterna i predikan eftersträvade att minska avståndet mellan lyssnarna och bibeltexterna. Men jag visade också att ungefär hälften av predikanterna tycks förutsätta att deras åhörare är väl bekanta med den bibeltext de predikar utifrån.

Kapitel fem, om traditionernas trådar, beskrev en påtaglig ekumenisk öppenhet i fråga om vilka teologer predikanterna refererar till. Framförallt anger man katolska, anglikanska och lutherska teologer, samt i viss mån reformerta. När predikanterna hänvisade till kristna praktiker i predikningarna var det i stor utsträckning liturgiska sådana som fördes på tal.

En undersökning av tolkningar av korset och uppståndelsen kring påsk visade att predikanterna öser ur olika källor i traditionen, blandar och formulerar nytt.

Den syn på traditionen som oftast kommer till uttryck i materialet kan beskrivas i termer av *evolutionär och organisk utveckling*, men det förekommer även exempel på *motstånd, vägran och revision*. Kapitlet visade att varken predikanterna i materialet eller den valda homiletiska litteraturen ger traditionen en lika betydande roll som bibeltexten och kontexten.

Något som kapitel tre, fyra och fem tillsammans visar är den teologisering genom bredvidställande som sker i predikan när predikanterna väljer vilka delar av kontexter, bibeltexter och traditioner som ska ställas bredvid varandra.

Kapitel sex, om predikans kruz och andra knutar, visade att predikanterna knyter samman kontexternas trådar med bibeltexternas trådar bland annat genom att skapa identifikation mellan predikans åhörare och personerna i texterna. De använder sig även av frågor till och från texterna. Ibland framstår själva knuten som predikans huvudärende: predikanten vill främst visa att det finns en koppling mellan bibeltext och nutid.

I kapitel sex introducerade jag också begreppet *kruz* och definierade det enligt följande: *predikans kruz är det som framkommer i predikan om vad som gör att dess budskap behöver höras just nu*. Jag visade att det i materialet finns en stor bredd av olika kruz. De handlar bland annat om det som står i vägen för människan i relation till Gud; om att inte se sitt eget värde; om oro och rädsla; om ensamhet; samt om svårigheter att leva tillsammans med andra. Kruzen och predikningarnas budskap hör samman genom att budskapen ställs i relation till de behov, svårigheter och frågor som kruzen beskriver.

Jag framhöll att även om inte alla predikningar har ett kruz, är begreppet ett bra analysverktyg både för akademiska analyser av predikan och för predikanter som själva vill skärpa blicken för den teologisering som sker i predikan. Predikans kruz och evangeliebudskap belyser framför allt den teologisering som sker i linje med Paul Tillich's *korrelationsmetod*, där teologin ska formulera svar på människors existentiella frågor.

Jag argumenterade för att summan av kruzen i ett stort material säger något om vår samtid, men pekade samtidigt på att det finns en risk att frågor och teman som inte behandlas i evangeliebokens texter och inte aktualiseras av nyhetsrapporteringen inte heller kommer med i predikan.

I **kapitel sju**, om bildernas bidrag till teologiseringen, argumenterade jag utifrån både homiletisk litteratur och analys av materialet för att verbala bilder (analogier, exempel och metaforer) inte är teologiskt neutrala. Med hjälp av dem formar predikanterna

teologi. Jag argumenterade även för att bilderna har en stark kommunikativ kraft och därför behöver användas med omsorg och utifrån teologisk reflektion.

Materialet uppvisar en mångfald av olika bilder, varav de flesta relaterar till en medelklassstillvaro.

Mot slutet av kapitlet framhöll jag att det finns risker med bruket av verbala bilder i predikan: de kan till exempel "läcka", ta över, spreta eller enbart transportera åhöraren en bit in i predikan.

Kapitel åtta, om evangelium och uppdrag, visade att de mest frekvent använda formuleringarna av evangelium i materialet beskriver att Gud är med dig/oss (och lider med den som lider), att Gud älskar dig och att Gud segrar över döden.

I kapitlet framkom det också att predikningarnas huvudbudskap inte alltid är samma som predikans evangelium samt att evangelium ibland saknas.

I en del predikningar framställs människors goda handlingar som det hoppgivande budskapet och frågan väcktes om huruvida allt hopp är evangelium. I andra predikningar beskrivs Guds uppdrag till människan som ett evangelium. Att ha en uppgift, att bli tagen i bruk och att därmed ha ett sammanhang skildras som ett glädjebudskap.

I kapitel åtta tog jag även fasta på de uppmaningar predikanterna ger åhörarna i sina predikningar. Jag kallade dem för *uppdrag* och beskrev att sådana förekommer i relation till Gud, medmänniskan, sig själv och skapelsen. Jag argumenterade för att även om *ordet kallelse* inte frekvent används i predikningarna så är kallelstens teologi inbegripen och därtill essentiell.

Kapitlet visar också på den tröstande och själavårdande karaktär som präglar lejonparten av materialets budskap.

Kapitel nio, om gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen, återger vanligt förekommande gudsbilder i materialet. Flera av dessa känns igen från evangeliebudskapen i kapitel åtta. Predikanterna tecknar bland annat att Gud är med oss; att Gud älskar och lider; att Gud segrar över döden; att Gud fortfarande är aktiv; att Gud har uppdrag till människan och att Gud är nära och vill relation.

En undersökning av verbala bilder av Gud visade att en del gudsbilder är vanliga året om medan andra är knutna till en viss period under kyrkoåret. Till den senare kategorin hör adventstidens "omkastare" samt julens bild av Gud som kommer i enkelhet.

Om den Heliga Anden står det anmärkningsvärt lite i materialet, vilket bara till viss del kan förklaras av att insamlingsperioderna inte omfattar Kristi Himmelfärdshelgen eller pingst.

I predikningarna i materialet är däremot relationen mellan Gud och människa en återkommande kärna. Relationen beskrivs bland annat i termer av Gud som förälder (främst fader) och människan som barn. Det framhålls att människan behöver Gud samt att Gud genom inkarnationen på ett särskilt sätt kan förstå människans lidande och själv lider med den som lider.

I kapitlet framhålls också att människan i flera predikningar anges vara Guds avbild. Överlag framställs hon som kompetent.

Ett resultat från kapitel nio visar att när synden eller människans dåliga sidor beskrivs i predikningarna handlar det ofta om hennes själviskhet och inte om hur hon förminskar sig själv eller ibland hemfaller åt en cynisk hopplöshet. Däremot märks det att predikanterna *bemöter* de båda sistnämnda perspektiven.

Skapelsen beskrivs av predikanterna som god, men i behov av räddning. Gud är den som ligger bakom allt det vackra i skapelsen och människan beskrivs som en Guds medskapare. Hur mycket makt Gud har att rädda världen varierar mellan predikningarna.

10.2 Avhandlingens frågeställningar och svar

De båda huvudsakliga frågeställningarna som guidat undersökningen för den här avhandlingen är omfattande och går inte att besvara med en enkel mening. Men här följer ett försök att ändå svara kortfattat.

På vilka sätt använder predikanter i Svenska kyrkan kontexter, bibeltexter och traditioner för att formulera teologi i predikan?

Predikanter i Svenska kyrkan använder kontexter, bibeltexter och traditioner för att formulera teologi i predikan genom att *välja ut* delar av kontexter, bibeltexter och traditioner, genom att *tolka* dessa och genom att *ställa de valda delarna bredvid varandra*. I centrum för predikanternas tolkningsarbete står oftast söndagens evangelietext. Dessutom formulerar en betydande del predikanter teologi genom att artikulera ett glädjebudskap i relation till något visst (ett kruz) som gör att deras åhörare behöver höra detta budskap. Därtill använder sig predikanterna av verbala bilder – analogier, exempel och metaforer – för att forma teologi. Exempel på det sistnämnda är när gamla bilder från kyrkans historia får bära teologi från en tid till en

annan, när visionära bilder tecknar hur världen hade kunnat se annorlunda ut om Guds sätt fått råda samt när bilder av kontraster används för att visa på vilka sätt Gud är annorlunda.

Hur ser några av huvudmotiven i denna teologi (dessa teologier) ut?

Ett huvudmotiv som framträder i denna teologi är de gudsbilder som säger att *Gud* är med människan, är henne nära och inte överger; att Gud älskar och lider; att Gud segrar över döden; att Gud fortfarande är aktiv (både skapar och förändrar); och att Gud har uppdrag till människan.

Ett annat huvudmotiv är *synen på människan*, enligt vilken hon inte är ensam utan alltid älskad. Hon är en relationsvarelse som behöver Gud och gemenskapen med andra människor. Människan är också Guds avbild. Hon är kompetent och beskrivs ibland som en Guds medskapare, men hon kan också göra fel och begå misstag – och bli förlåten.

Ett tredje huvudmotiv är den *relation* mellan Gud och människa som utgör en kärna i materialet. Gud liknas bland annat vid en förälder och människan vid ett barn. Genom inkarnationen förstår Gud människan (och hennes lidande) på ett särskilt sätt.

Ett fjärde huvudmotiv är de *uppdrag* åhörarna får i predikan. Uppdragen handlar om att hjälpa sin medmänniska; att ta emot Gud eller komma till Gud; att sprida evangelium; att tänka efter och reflektera; att våga; att vårda skapelsen; och att vila och återhämta sig.

Ett femte huvudmotiv är de *evangeliebudskap* predikningarna förmedlar. Många av dem sammanfaller med vad som sägs om Gud, men det finns också glädjebudskap som handlar om att ha en uppgift: att vara kallad och utsänd.

10.3 Begreppet teologisering i ljuset av avhandlingens resultat

Så här långt in i avhandlingen vill jag belysa de bidrag jag menar att avhandlingen tillför de samtal som jag i kapitel ett angav att den skulle ingå i. Det första och mest väsentliga samtalet är det om teologisering i predikan. Men innan jag beskriver *hur* avhandlingen bidrar till detta samtal, vill jag först betona vikten av *att* aktualisera just detta samtal.

Jag menar att den teologisering som sker i predikan är med och formar det teologiska tänkandet i Svenska kyrkan – eller kanske själva rummet, utrymmet, för det teologiska tänkandet. Det som präster talar om i predikan kan man också tala om vid kyrkkaffet och i andra sammanhang. Och när predikan visar att det finns olika sätt att teologiskt förstå en fråga, då kan detta ge upphov till fortsatta samtal och i en del fall fördjupande undersökningar. Teman, frågor och perspektiv som däremot aldrig nämns i predikan riskerar att av åhörarna uppfattas som mindre teologiskt intressanta eller till och med inte hemmahörande i det teologiska samtalet. På så sätt kan predikan både vidga och reducera rummet för det teologiska tänkandet ute i församlingarna. Och det stannar inte vid det lokala. Både bland predikanterna själva och deras åhörare finns personer som sitter med i kyrkans beslutande organ på olika nivåer eller som bidrar till olika former av kyrklig (och annan) media. På så sätt är den teologisering som sker i predikan hela tiden en del av det större teologiska samtal som förs inom Svenska kyrkan och som formar vad som uppfattas som ett slags ”standardteologi”.

David Schnasa Jacobsen konstaterar: ”Preaching occasionally finds itself at the constructive-theological cutting edge of the church.”⁶⁹⁸ Predikan kan alltså ibland befinna sig i den konstruktiva teologins framkant. Det har visat sig på en del håll i den här avhandlingen, som till exempel när predikanter formulerat sig kring digitalt förmedlade gudstjänster. (Är Jesus till exempel närvarande när två eller tre är samlade i hans namn i det digitala rummet?) Ett annat exempel är när de gör klimatkrisen till en central del av predikan. När någonting nytt och väsentligt påverkar kontexten blir det predikanternas uppgift att formulera sig teologiskt kring detta.

Efter en lång period inom homiletiken med fokus framförallt på åhörarna och predikan som kommunikation är det hög tid att teologins roll för predikan och predikans roll för teologin får stå i förgrunden.

10.3.1 Ett teoretiskt begrepp i praktiken

Ett av den här avhandlingens viktigaste bidrag är de empiriska undersökningarna av *hur* teologisering i predikan görs *i praktiken*. En teoretisk utgångspunkt med förankring hos David Schnasa Jacobsen och Leonora Tubbs Tisdale har varit *att* det sker teologisering i predikan, men empiriska studier på området har saknats.

Med hjälp av den empiriska undersökning som ligger till grund för den här avhandlingen kan jag nu beskriva den teologisering jag kunnat se i min analys,

⁶⁹⁸ Jacobsen, *Homiletical theology : preaching as doing theology*, 13.

fördjupa förståelsen av begreppet teologisering ytterligare och därtill kasta ljus över några av de frågor predikanter i Svenska kyrkan brottas med.

10.3.2 Två teoretiska bidrag: kruz och bilder

När det kommer till avhandlingens teoretiska bidrag till samtalet om teologisering i predikan vill jag här framför allt framhålla två saker: att jag infört begreppet *kruz* som ett sätt att undersöka teologiseringen i predikan samt att jag argumenterat för de verbala bildernas betydelse.

Begreppet kruz i predikan

I kapitel sex införde jag begreppet kruz. Jag definierade detta som *det som i predikan framkommer om vad som gör att dess budskap behöver höras just nu*. I samma kapitel konstaterade jag att begreppet utgör ett bra redskap på två sätt: dels fungerar det som ett analysredskap vid akademiska studier av predikan, dels kan det användas som ett verktyg för den predikant som själv vill få syn på sin egen teologisering för att till exempel kunna vässa denna ytterligare.

En viktig sak som kruzets tillsammans med evangeliebudskap hjälper till att synliggöra är den teologisering som sker i linje med Paul Tillichs korrelationsmetod, där teologin formuleras för att svara på en aktuell existentiell fråga.

I min egen undersökning bidrog begreppet kruz till att synliggöra några olika punkter. En första punkt är att predikan inte alltid innehåller ett kruz. Beroende på hur predikanten tolkar sin predikouppgift är det inte självklart att predikan innehåller vare sig ett tydligt huvudbudskap eller ett kruz.

En andra punkt är att många av kruzerna i materialet relaterar till sådant som ligger nära i tiden. I sammanställningen av kruzerna gick det till exempel att följa pandemins utveckling. På ett sätt visar detta att många av predikningarna är *kontextuella* i bemärkelsen att lyssnarnas kontext spelar en roll för teologiseringen. Men det visar också att de delar av lyssnarnas kontext som inte specifikt är knutna till ”just nu” eller till den senaste veckan, tenderar att hamna i bakgrunden. Detta väcker en fråga om predikans tidshorisont. Om det är så att det finns ett starkt ideal som säger att predikan ska vara ”kontextuell” och ”relevant”, finns det då en risk att predikanterna känner sig manade att predika just utifrån den senaste veckans händelser? Här menar jag att det är viktigt att framhålla att en kontextuell och relevant predikan inte behöver kommentera det allra senaste. Tvärtom är det viktigt för den teologiska reflektionen att saker får lov att ta tid.

En tredje punkt som begreppet krux synliggjort i den här avhandlingen är att inte bara evangeliebudskapen utan även kruxen i hög grad väljs utifrån söndagens evangelietext. Det innebär att det kan vara utmanande för en predikant som identifierat en fråga eller ett problem i sin församling att belysa detta teologiskt i en predikan om inte detta problem berörs i evangeliebokens texter.

Sammantaget väcker dessa punkter en fråga om huruvida det finns utrymme för predikanter att ta ett steg tillbaka och reflektera över och tolka sin samtid, lära känna sin församling och reflektera över vilka frågor som kan vara signifikanta i lyssnarnas kontext, utöver dem som kommer upp på nyheterna och i evangeliebokens texter? Finns det angelägna frågor i människors liv som sällan eller aldrig berörs i predikan? Här vill jag påminna om Leonora Tubbs Tisdale som menar att predikanten i egenskap av lokal praktisk teolog behöver göra en grundläggande analys av församlingens hela kontext för att kunna förmedla ett träffande evangeliebudskap.

Verbala bilder i predikan

Ett annat av den här avhandlingens teoretiska bidrag till samtalet om teologisering i predikan är belysningen av de verbala bildernas betydelse. Utifrån både (huvudsakligen amerikansk) homiletisk litteratur och exempel från materialet, argumenterade jag för att det som ibland kallas för ”illustrationer” i predikan inte är teologiskt neutrala. Tvärtom formar bilderna teologi. Jag argumenterade även för att verbala bilder har en stark kommunikativ kraft och att predikanter därför behöver använda dem med omsorg och utifrån en teologisk reflektion.

Jag pekade även på att det finns en spänning i synen på verbala bilder och deras roll för teologiseringen i predikan. Å ena sidan finns det amerikansk homiletisk litteratur som fäster stor vikt vid verbala bilder, inklusive deras potential att forma och kommunicera teologi, och det finns goda exempel från materialet som stärker detta. Å andra sidan ägnar den svenska homiletiska litteraturen betydligt mindre uppmärksamhet åt bildspråket i predikan och jag kunde visa att det i en del av materialets predikningar saknas centrala bilder samtidigt som det i andra finns så många bilder att det blir spretigt. Här menar jag att det finns ett behov av fortsatta studier, reflektioner och samtal om teologi, teologisering och bildspråk. Kombinationen av bildernas kraftfulla kommunikativa potential och predikanternas bruk av bilder på sätt som ofta inte stärker huvudbudskapet ger ett sammantaget intryck av att det finns mer att lära sig här – för både forskare och predikanter.

10.4 Bilden av teologisering i predikan som en makramé

I kapitel två presenterade jag en egen bild som beskriver teologiseringen i predikan som en makramé med olika sorters trådar och knutar. Den bilden har även format strukturen för avhandlingen. Därmed är det lätt att tro att den fanns med i arbetet från början, men i själva verket är även bilden av makramén något som vuxit fram under arbetets gång och skulle kunna betraktas som ett bidrag till samtalet om teologisering i predikan. I det följande tecknar jag några perspektiv som jag menar att bilden av makramén har synliggjort.

Jämfört med den ofta använda bilden av predikan som en bro som binder samman ett då med ett nu är bilden av makramén mer komplex och nyanserad. Brobilden kan ge intryck av att det finns ett givet eller självklart ”nu” som ska förbindas med ett lika givet eller självklart ”då”. Men varken nu eller då låter sig särskilt enkelt fångas. Dået är inte bara bibeltexten utan även traditioner från olika tider. Nuets är inte bara min egen erfarenhetshorisont utan bredare. Vad som blivit tydligt utifrån analysen av makraméns olika trådar är att predikanterna gör flera val. De väljer ofta en av söndagens bibeltexter, eller delar av denna. Ibland väljer de ut ytterligare bibelcitat. Därtill väljer de oftast något från kontexten och kanske något från traditionen att knyta till bibeltexterna. Varje val är en tolkning. Medvetenheten om detta möjliggör en vässad reflektion över både urval och tolkning.

När det gäller just tolkning visar enkätsvaren att predikanterna är väl medvetna om sin tolkning av Bibelns texter. Störst vikt fäster de just vid att knyta samman bibeltexter och kontext, vilket visar att de i hög grad delar det synsätt som brometaforen beskriver. Men att även kontexten och traditionen är föremål för tolkning tycks det inte finnas en lika stor medvetenhet om. Bilden av makramén och analysen av de enskilda trådarna har synliggjort vikten av alla tre sorters trådar och den ömsesidiga betydelse de har för varandra. Jag vill därmed betona att predikanterna inte bara tolkar bibeltexter, de tolkar även sin omgivning, sina lyssnares situation och den tradition de står i. Återigen vill jag framhålla att medvetenheten om vad som sker i processen är en viktig grund för eventuella förbättringar.

Bilden av en makramé förtydligar också att teologiseringen i predikan är en process som kan se olika ut från gång till gång beroende på vilka sorters trådar man använder, men att bruket av flera olika trådar ger utrymme för mer nyansering, komplexitet och variation. Inte minst blir detta viktigt sett över tid. Dessutom visar bilden på vikten av en viss balans. Att hastigt knyta in en kontextens tråd mitt i ett hantverk av bibeltrådar är inte detsamma som att med noggrannhet arbeta lika omsorgsfullt med alla tre sorters trådar. Det vill säga, att som predikant nämna kontexten är inte detsamma som att göra teologin kontextuell eller relevant. Och att enbart nämna

något kort om vad som sker i bibeltexten gör inte predikan textnära. På båda håll behövs tolkning, fördjupning, försök till förståelse och ibland ett utmanande. Som jag nämnde i reflektionen efter del II kunde jag iaktta en särskild spänst i de predikningar där predikanten fördjupat minst två sorters trådar.

Makramébilden synliggör också att det är lättare att skapa ett koherent hantverk av långa sammanhängande trådar än ett stort antal korta trådstuppar.

Sammantaget menar jag att såsom begreppet kruz framför allt synliggör när teologiseringen i predikan sker i linje med Paul Tillich och hans korrelationsmetod, belyser bilden av makramén teologisering genom bredvidställande. Trådar väljs ut och läggs bredvid andra trådar för att knytas samman och tillsammans bilda ett mönster.

Analysen i den här avhandlingen har också satt ljus på att det är många trådar som *inte* nyttjas i predikans teologisering. I kapitlet om kontexter väcktes frågan om vems kontext som egentligen inkluderas. I kapitlet om bibeltexter konstaterades att det främst är evangelietexterna från evangelieboken som används. Det innebär att stora delar av Bibeln inte inkluderas. I kapitlet om traditioner pekade jag visserligen bara ut Gustaf Wingren som exempel på en teolog som *inte* används, men naturligtvis kunde fler ha nämnts. Bara de delar av traditionen predikanterna känner till rimligt väl, kan användas i predikans teologisering. Allt detta visar sammantaget att rymden för predikans teologisering är mindre än den skulle behöva vara. Jag återkommer snart till detta.

Apropå rymd vill jag här tillägga att predikan inte enbart påverkar rummet för teologiseringen i Svenska kyrkan genom *vad* som sägs eller vilken teologi som kommer fram – utan även genom *hur* denna teologi framställs. Visar predikanten till exempel att man kan utmana både traditionen, samtiden och även bibeltexterna, eller slår hon främst fast auktoriteten i den ena eller andra tråden? Framställs det i predikan som att teologi fortfarande är något som förhandlas, eller framställs teologi som en summa eviga sanningar? Detta bör rimligen också påverka det lokala teologiska samtalet.

En nackdel med bilden av teologiseringen som en makramé är att den kan ge intryck av att det med någorlunda lätthet går att hålla isär de olika trådarna. I själva verket är de tre sorters trådar jag i min analys har ringat in och undersökt närmare hela tiden tätt sammanknutna med varandra, och alla former av uppnyttande har sina begränsningar.

Ytterligare en baksida med bilden av makramén är att den inte säger någonting om vad en färdig predikan kan betyda för den som lyssnar. Jag tror inte att någon blir så berörd av en makramé som av en riktigt bra predikan.

10.5 Predikanten som en lokal praktisk teolog

I det följande återkopplar jag till vad jag skrev i kapitel två om att Leonora Tubbs Tisdale ser predikanten som en lokal praktisk teolog och att man utifrån detta perspektiv kan formulera kritiska frågor om teologiseringsprocessen.

En sådan fråga som återkommit på flera håll genom avhandlingen, handlar om hur transparent teologiseringsprocessen i predikan egentligen är. Här tänker jag framför allt på två punkter: den ena berör hur predikanten tolkar uppgiften att predika och den andra behandlar predikantens ofta osynliga, men avgörande, relation till teologiserings olika trådar.

Låt oss börja med den första punkten. Många predikanter tycks anse att utgångspunkterna för deras predikan är självklara. En del tycks till exempel utgå från att det är självklart att predikanten ska hjälpa lyssnarna att se samband mellan bibeltext och nutid. Andra tycks med samma självklarhet utgå från att predikans uppgift är att visa på samband mellan flera olika bibeltexter. Ytterligare andra predikanter tolkar predikans uppgift på andra sätt. En del vill undervisa, andra vill beröra eller föra fram ett budskap. Min poäng är dels att det sannolikt inte är så självklart för lyssnarna hur predikanterna förstår sitt predikouppdrag, dels att det i predikan sällan ges någon *metainformation* om detta. Man kan fråga sig på vilket sätt predikan skulle bli annorlunda om predikanterna inte på något sätt vågade utgå från att lyssnarna från början vet vad predikanten i predikan försöker göra. Framför allt tänker jag att det skulle påverka de predikningar jag i kapitel sex kallade för *pusselpredikningar*, där predikanterna snarare än att förmedla ett budskap försöker lägga ett pussel mellan söndagens tre texter, söndagens rubrik och några pusselbitar från samtiden. Om man som lyssnare inte vet att detta är vad predikanten försöker göra blir predikans röda tråd mycket svår att följa. Detsamma gäller *popcornpredikningar* som hålls utifrån en text som predikanten förutsätter att lyssnarna är väl förtrogna med. Då utgör texten popcornkastrullen ur vilken associationer och kommentarer poppar. Om man då som lyssnare inte är förtrogen med bibeltexten eller inte vet om att den är upphovet till alla popcorn, blir det svårt att följa med. Jag tror inte att predikan är rätt plats för predikanter att berätta om hur de själva ser på predikans uppgift, men frågan är om det går att finna andra platser där detta kan ske.

Den andra punkten handlar om predikantens egen relation till teologiserings trådar: kontext, bibeltext och tradition. Med detta menar jag till exempel hur predikantens bibelsyn ser ut, samt hur hon viktar kontext, bibeltext och tradition mot varandra. När man ibland beskriver den praktiska teologen som en samtalsledare brukar man tala om vikten av att denna låter olika röster komma till tals i ett jämlikt

och ömsesidigt samtal. Om vi nu tänker oss predikanten i denna bild, skulle vi kunna tala om vikten av att predikanten till exempel låter tradition, bibeltext och kontext mötas i detta jämlika och ömsesidigt samtal. Den kritiska frågan blir då huruvida samtalet verkligen går att göra jämlikt och ömsesidigt. Eller med andra ord: fäster predikanten i själva verket alltid mer vikt vid vad traditionen säger? Eller kontexten? Eller bibeltexten? Om det är så att en av rösterna alltid får höras mer och kanske oftast får sista ordet, hur medveten och öppen är predikanten kring detta? Finns det en egen reflektion kring vad som ges tolkningsföreträde i arbetet och hur kommuniceras detta i så fall till den som lyssnar? Här vill jag påminna om David Schnasa Jacobsen, som skriver att homiletisk teologi i grunden är *konfessionell*. För Jacobsen innebär detta att den teologiska reflektionen i predikan sker med evangeliet (i någon form) som utgångspunkt. Men jag undrar om inte det konfessionella elementet i homiletisk teologi också innebär att den i hög grad relaterar till predikantens egen tro och övertygelse, inklusive predikantens syn på Bibeln, traditionen och kontexten.

Här hade jag gärna sett fortsatt forskning som med hjälp av intervjuer kunde belysa både hur predikanterna beskriver sin syn på predikan, dess premisser och mål, samt hur mycket lyssnarna, både vana och ovana, vet om predikans förutsättningar. Mer kunskap om detta skulle potentiellt kunna förbättra kommunikationen i predikan.

10.5.1 Predikantens homiletiska ideal

Ytterligare något som påverkar predikanten i rollen som lokal praktisk teolog är de homiletiska ideal hon förhåller sig till. I sammanfattningen av kapitel nio beskrev jag att flera predikanter i materialet väljer ett självavärdande förhållningssätt. Jag har även påpekat både i kapitel åtta om uppdrag och i kapitel nio om skapelsepredikningar att predikanterna ibland tycks eftersträva att *inte* vara lagiska eller moraliserande i sin förkunnelse.

Det går inte utifrån mitt material att dra några slutsatser om vad predikanterna *strävar efter*, men i analysarbetet har olika homiletiska ideal emellanåt gjort sig påmind. Framförallt tänker jag på tre saker, nämligen vikten av

- Att förmedla evangelium och/eller hopp i predikan.
- Att ha en självavärdande hållning i relation till lyssnarna.
- Att undvika att skuldbelägga eller att bli moraliserande/lagisk.

Jag vill inte påstå att samtliga punkter är ideal för alla predikanter i materialet. Däremot menar jag att dessa – och andra homiletiska ideal – har en potentiellt stark påverkan på den teologisering som sker i predikan. Ingen teologisering sker i ett vakuum, men något som påverkar *teologisering i predikan* är, förutom den konfessionella aspekten samt närvaron av konkreta åhörare, de tankar predikanten själv har om vad som utmärker en bra predikan.

10.5.2 Att rusta en lokal praktisk teolog

Om vi nu fortsätter att betrakta predikanterna som lokala praktiska teologer innebär detta vidare att de behöver vara rustade för sin uppgift. Olika syn på predikan ger upphov till olika idéer om utbildning och fortbildning av predikanter. Om predikan betraktas som allmän själavård behövs en annan förkunskap än om den ses som teologisering. Givetvis kan predikan vara både själavård och teologisering (och undervisning och mycket annat), men låt oss för en stund undersöka vad som krävs av predikanten som lokal teolog.

Jag menar att teologisering i predikan kräver minst tre sorters kompetens: För det första behöver predikanten kunna förstå människan och samtidigt för att veta vem hon talar med, men också för att kunna identifiera predikans potentiella kruz. Vad är angeläget för dem som lyssnar? Varför behöver evangeliet höras i just den här formen just här och nu? För det andra behöver hon kunna sin bibeltolkning och gärna känna mer av Bibeln än de berättelser som står med i evangelieboken, för att inte bli alltför bunden av denna. (Det står ju predikanten fritt att lyfta in fler texter i predikan än de i evangelieboken angivna.) För det tredje behöver predikanten vara väl bekant med sin tradition, inte minst för att veta när man försiktigt trampar utanför den eller behöver utmana den. Det som sätter ramarna för den lokala teologen är hennes kunskap om Bibeln och traditionen liksom hennes erfarenheter samt vad hon satt sig in i gällande andra människors erfarenheter. Allt detta är saker som i viss mån ingår i prästutbildningen för präster i Svenska kyrkan, men frågan är hur de därefter rustas kontinuerligt.

Jag skrev tidigare att teologiseringens makramé hade kunnat rymma många fler trådar än den gör eftersom predikanter bara kan arbeta med vad de känner till (och läser in sig på). I det perspektivet blir fortbildning av predikanter ett sätt att vidga rummet för det teologiska tänkandet i kyrkan.

10.6 Belysning av teologiska frågor i vår tid

Så långt har det handlat om avhandlingens bidrag till samtalet om teologisering i predikan. I det följande riktar jag ljuset mot vad som blivit den här avhandlingens bidrag till samtalet om teologi i nutida predikan i Svenska kyrkan. Avsikten är inte att här ytterligare fördjupa några teologiska teman, utan enbart att summera vad som redan framkommit. En stor del av detta kommer från avhandlingens fjärde del, där jag beskrev hur ett antal huvudmotiv – evangelium, uppdrag, gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen – kommer till uttryck i predikningarna i materialet. Sammantaget kan denna översikt säga något om vilka teologiska frågor predikanter brottas med idag (eller åtminstone under år 2020).

Följande teologiska teman, budskap och frågor – stora som små! – har aktualiserats av den här avhandlingen, av material i möte med vald litteratur, och har i varierande grad belysts och diskuterats:

- Påskens tolkningar av korset och uppståndelsen. Förekomsten av fyra teman uppställda av teologen Alister E. McGrath identifierades: korset som offer, korset som seger, korset som förlåtelse och korset som en demonstration av Guds kärlek. Utöver dessa fyra teman noterades ytterligare två: på långfredagen en koppling mellan Jesus lidande och hans förmåga till medlidande och på påskdagen ett budskap om Guds närvaro.
- Teologi i klimatkris. I de predikningar som ger skapelsen särskilt utrymme skildras Gud främst som den som ligger bakom allt det vackra i skapelsen. Människan beskrivs i huvudsak som en medskapare. Men hur mycket makt har Gud och hur aktiv är Gud i återställelsen av en skapelse i behov av räddning? Temat väcker också frågor om hur människans ansvar för skador på skapelsen kan gestaltas och behandlas i predikan.
- Olika perspektiv på synd. Materialet uppvisar traditionella bilder av synd med fokus bland annat på människans själviskhet. I litteraturen belyser Daniel L. Migliore också sådan synd som av bland andra befrielse-teologer och feministteologer beskrivs i termer av att förminska sig själv eller att hemfalla till total hopplöshet och cynism. Frågor väcks om hur man i predikan kan tala om, bemöta och hjälpa människor att få syn på synd i olika skepnader.
- Teologi om kallelsen. Kallelsen är inte något som synligt behandlas av predikanterna i deras predikningar, men det är tydligt att tankar om kallelsen har ett stort inflytande på predikan. Predikanterna tycks dela Luthers syn på

att människan självklart är kallad till att bistå sin medmänniska och att detta är något som ger livet mening.

- Gud är med dig. I predikningarna återkommer budskapet om att ”Gud är med dig/oss”. Men vad betyder det egentligen?
- Tolkningsraster i predikan. Diagrammen över teologiskt laddade ord visade att ord som liv, död, tro, kärlek, hopp och ljus är vanligt förekommande i materialet medan till exempel ord som synd, försoning och omvändelse förekommer i betydligt mindre utsträckning. Det kan vara ett resultat av att sträva efter ett vardagligt språk i predikan. Men det kan också säga något om vilka teologiska tolkningsraster som är vanliga bland predikanter idag.
- Var inte rädd! Våga! Flera predikanter uppmanar sina åhörare att inte vara rädda och att våga (våga tro; våga kärleken och livet; våga stå upp för andra; våga säga ifrån). Ska man förstå det som att människor idag (eller år 2020) bär på mycket rädsla? Eller speglar det främst predikanternas uppfattning om att människor generellt är självförminskande och känner hopplöshet, det vill säga det Migliore framhåller som synder i vår tid?
- Vila. Flera uppdrag handlar om vikten av vila, återhämtning och reflektion. Detta kan ses i ljuset av Hartmut Rosas uppmärksammade accelerationsteori, enligt vilken den tekniska accelerationen, de sociala förändringarnas acceleration och livstempots acceleration ömsesidigt driver på varandra.⁶⁹⁹ Det väcker i sin tur frågor om vilka teologiska resurser som kan aktualiseras för att möta och vägleda människor som befinner sig i ett allt högre livstempo.
- Du är inte ensam. Predikanterna upprepar och betonar att du inte är ensam. Säkert var detta budskap särskilt viktigt under pandemi och isolering, men det tycks även vara angeläget för vår tid mer generellt. Hur kan man teologiskt fördjupa detta tema ytterligare?

Materialet i relation till den valda litteraturen och betraktat i ljuset av de huvudmotiv jag valt att undersöka har bidragit till synliggörandet av just de här punkterna. Andra val hade synliggjort andra teman och frågor. Ännu mer intressant kunde det ha blivit om tiden hade funnits för att undersöka samma huvudmotiv i ett likvärdigt material från en annan tid, en annan plats eller ett annat trossamfund. Min jämförelse med ett

⁶⁹⁹ Rosa 2014.

litet material från 1918 gav mersmak snarare än mättnad.⁷⁰⁰ För var och en av de ovanstående punkterna finns stora vidder och djup att utforska – både akademiskt, i samtal och i predikan!

10.7 Förslag för fortsatt forskning

Ovan har redan framkommit ett par punkter kring vilka jag gärna skulle se fortsatt forskning. Jag har bland annat nämnt att det skulle vara värdefullt med en studie av predikanterers respektive lyssnares förståelse för, och syn på, predikans premisser och mål.

Jag har också nämnt att det vore intressant med en studie som kunde jämföra vad jag funnit utifrån tema evangelium, uppdrag, gudsbild, människosyn och tankar om skapelsen i mitt material med motsvarande motiv i ett annat material.

Utöver dessa två förslag för fortsatt forskning vill jag även föreslå ett forskningsprojekt kring predikan och AI. Det finns redan exempel på religiösa företrädare som låtit ChatGPT skriva predikan åt dem. Det skulle vara intressant att göra studier kring hur ChatGPT eller liknande AI skulle kunna vara till hjälp för predikoskrivandet. I den här avhandlingen beskrivs teologisering som en process där kontexter, bibeltexter och traditioner möts. Men en självklarhet i det mötet är att det är en människa som låter det ske. Teologisering händer inte av sig självt, det är någon som utför den. Om AI blandades in i processen skulle den till viss del flyttas ut, eller kanske delegeras, och den skulle inte vara lika beroende av den mänskliga predikantens teologiska kunskaper. Skulle AI rentav kunna vara en hjälp för att utvidga rummet för teologiseringen?

⁷⁰⁰ Se Nystrand 2021a och Nystrand 2021c.

English Summary

This English summary is a translation of the final chapter of this thesis. It summarizes the most important findings of this work. First, I summarize the results from previous chapters. Then I briefly answer the questions posed in chapter one. Next, I return to the concept of theologizing and show how this thesis has contributed to a deeper understanding of the concept. After this, I discuss the image of theologization as a macramé and the role of the preacher as a local practical theologian in the light of the analytical work I have done and the results that have emerged. Finally, I summarize a few of the theological questions brought forward by this thesis.

Summary of the Results

Here I present the main findings from the seven analytical chapters of the thesis.

Chapter three showed that context is expressed in the material at three different levels: societal, local, and personal.

The analysis of the appearance of the COVID-19 pandemic in the sermons showed that the sermons varied over the year in terms of what the preachers touched upon in relation to the pandemic. For example, they addressed fear and anxiety, isolation, loneliness, frustration and waiting, judging others, and the importance of caring for each other. I argued that the fact that one can follow the development of the pandemic in the material shows that many preachers relate their sermons to what has happened recently and what has been given a lot of space in the mass media.

The material showed a wide range of different experiences and references to the context, but I was also able to demonstrate that a few themes from the current social debate were not addressed, including the Black Lives Matter movement and perspectives on ageing. This raised the question of whose context is being described.

The chapter highlights that preachers make a choice of something from the context to reproduce in the sermon, and that they make an interpretation of the listeners' situation. To some extent, this interpretation is made in relation to the biblical texts from the lectionary and the themes of the church year. Using sermons on Doubting

Thomas as an example, I showed how the interpretation of the biblical text and the interpretation of the context mutually influence each other.

In chapter three I also described that the sermons that hardly include any threads from the context use more threads from biblical texts and traditions.

Chapter four displayed the choices preachers make in terms of biblical texts. First, they choose among the various readings in the lectionary. Secondly, they sometimes choose a single part of one of the readings and thirdly, they can also choose additional biblical texts to include in the sermon.

Most commonly, preachers choose to preach from the gospel reading in the lectionary. Among the biblical texts that the preachers select in addition to the Sunday readings are mainly texts with a clear 'Gospel'. I pointed out that, overall, it is a very limited part of the Bible that is used in the theologizing in preaching.

The chapter showed that there is great variation both in the preachers' interpretation of the biblical texts and in their use and presentation of the texts in the sermon itself. The variation indicates a freedom for the preachers to choose their own approach. However, the vast majority try to demonstrate that the sermon they preach has a connection to the gospel reading of the day or some other biblical text.

Since preachers have a great deal of freedom and since there are many ways of approaching the biblical texts, the preacher's own view of the Bible and his or her work process is decisive to the theologizing of the sermon. Direct information about these things is rarely given in the sermon.

In this chapter, I pointed out that the preachers aimed to reduce the distance between the listeners and the biblical texts through their working with the texts in the sermon. But I also showed that about half of the preachers seem to assume that their listeners are well acquainted with the biblical text from which they preach.

Chapter five described a noticeable ecumenical openness in terms of the theologians the preachers refer to. In particular, Catholic, Anglican and Lutheran theologians are cited, and to some extent Reformed. When the preachers referred to Christian practices in their sermons, these were largely liturgical practices.

A close study of different interpretations of the cross and resurrection at Easter showed that preachers draw on different sources in the tradition, mix them and formulate new interpretations.

The view of tradition most often expressed in the material can be described in terms of *evolutionary and organic development*, but there are also examples of *resistance, refusal, and revision*. The chapter showed that neither the preachers in the material

nor the selected homiletic literature give tradition as significant a role as the biblical text and the context.

Something that chapters three, four and five together show is the theologizing through juxtaposition that takes place in the sermon when the preachers choose which parts of contexts, biblical texts and traditions to juxtapose.

Chapter six showed that preachers connect the threads of the contexts with the threads of the biblical texts by, among other things, creating identification between the audience of the sermon and the characters in the texts. They also use questions to and from the texts. Sometimes the knot itself appears to be the main concern of the sermon: the preacher mainly wants to show that there is a connection between the biblical text and the present.

In chapter six, I also introduced the concept of *crux* and defined it as follows: *the crux of the sermon is what the sermon reveals about what makes its message needed to be heard right now*. I showed that there is a wide range of different cruxes in the material. Among other things, they are about what stands in the way of humanity in relation to God; about not seeing one's own value; about anxiety and fear; about loneliness; and about difficulties in living together with others. The cruxes and the messages of the sermons are linked to each other in that the messages are put in relation to the needs, difficulties and issues described in the cruxes.

I argued that even if not all sermons have a crux, the concept is a good analytical tool both for academic analyses of sermons and for preachers who want to sharpen their focus on the theologizing that takes place in the sermon. The crux of the sermon and the gospel message highlights above all the theologizing that takes place in line with Paul Tillich's *correlation method*, where theology is supposed to formulate answers to people's existential questions.

I argued that the sum of the cruxes in a large material says something about our time, but at the same time I highlighted that there is a risk that questions and themes not dealt with in the lectionary readings and not actualized by the news reports will not be included in the sermon either.

In **chapter seven**, I argued from both homiletic literature and analysis of the material that verbal images (analogies, examples, and metaphors) are not theologically neutral. Preachers use them to shape theology. I also argued that the images have a strong communicative power and therefore need to be used with care and based on theological reflection.

The material shows a variety of different images, most of which relate to a middle-class existence.

Towards the end of the chapter, I pointed out that there are risks associated with the use of verbal images in preaching: they can, for example, 'leak', take over, scatter, or merely transport the listener part way through the sermon.

Chapter eight showed that the most frequently used formulations of gospel in the material describe that God is with you/us (and suffers with the sufferer), that God loves you and that God triumphs over death.

The chapter also displayed that the main messages of the sermons are not always the same as the gospel of the sermon and that the gospel is sometimes missing.

In some sermons, people's good deeds are presented as a message of hope, raising the question of whether all hope is also gospel. In other sermons, God's mission to human beings is described as the good news. Having a task, being used by God, and thus having a sense of belonging, is portrayed as a message of joy.

In chapter eight, I also focused on the exhortations or missions that preachers give their audiences in their sermons. I called them *assignments* and described how they are depicted in relation either to God, fellow human beings, self or creation. I argued that although the *word vocation* is not frequently used in the sermons, the *theology of vocation* is implied and essential.

The chapter also demonstrates the comforting and pastoral nature of much of the material.

Chapter nine renders commonly used images of God in the material. Several of these are recognized from the gospel messages in chapter eight. The preachers describe, among other things, that God is with us; that God loves and suffers; that God is victorious over death; that God is still active; that God has a mission to mankind and that God is close and wants a relationship.

A survey of verbal images of God showed that some images of God are common throughout the year, while others are linked to a particular period of the church calendar. The latter category includes the image of God overturning things found at the beginning of Advent and the image of God coming in simplicity found at Christmas time.

There is remarkably little about the Holy Spirit in the material, which can only be partly explained by the fact that I didn't collect any sermons from Ascension or Pentecost.

In the sermons in the material, however, the relationship between God and man is a recurring central theme. The relationship is described in terms of God as a parent (primarily a father) and the human being as a child. It is emphasized that humanity

needs God and that through the incarnation God can understand the suffering of humanity in a special way and also suffer with those who suffer.

The chapter also points out that in several sermons, humanity is said to be created in the image of God. Overall, the human being is portrayed as competent.

One result from chapter nine shows that when sin or the bad sides of human beings are described in the sermons, it is often about selfishness and not about diminishing oneself or succumbing to a cynical hopelessness. However, it is noticeable that the preachers *respond* to the latter two perspectives.

Creation is described by the preachers as good, but in need of rescue. God is depicted as being behind all the beauty of creation and the human being is described as a co-creator of God. How much power God has varies between sermons.

The Research Questions and Answers

The two main questions that guided the research for this thesis are extensive and cannot be answered in a single sentence. However, the following is an attempt to answer them briefly.

In what ways do preachers in the Church of Sweden use contexts, biblical texts, and traditions to formulate theology in preaching?

Preachers in the Church of Sweden use contexts, biblical texts, and traditions to formulate theology in the sermon by *selecting* parts of contexts, biblical texts, and traditions, *interpreting* them, and *juxtaposing* the selected parts. At the center of preachers' interpretive work is usually the gospel reading from the lectionary. In addition, a significant number of preachers formulate theology by articulating the good news in relation to a particular issue (a *crux*) that makes their audience need to hear this message. In addition, preachers use verbal images - analogies, examples, and metaphors - to shape theology. Examples of the latter are when old images from church history are used to carry theology from one time to another, when visionary images depict how the world could be different if God's way would prevail, and when images of contrasts are used to show the ways in which God is different.

What are some of the main motifs of this theology (these theologies)?

One main motif that emerges in this theology is the *images of God* that say that God is with man, is close to him and does not abandon him; that God loves and suffers; that God triumphs over death; that God is still active (both creating and changing); and that God has a mission to man.

Another main motif is the *anthropology*, the view of man, according to which he is not alone but always loved. He is a relational being who needs God and community with other people. Man is also created in the image of God. He is competent and sometimes described as a co-creator with God, but he can also make mistakes and errors - and be forgiven.

A third main motif is the *relationship between God and man*, which is at the heart of the material. Among other things, God is likened to a parent and man to a child. Through the Incarnation, God is said to understand man (and his suffering) in a special way.

A fourth main motif is the *assignments* given to the listeners in the sermons. The assignments are to help one's fellow man; to receive God or come to God; to spread the Gospel; to reflect and ponder; to dare; to care for creation; and to rest and recover.

A fifth main motif is '*the Gospel*' of the sermons. Often times the gospel coincide with what is said about God, but there are also joyful messages about having a mission: being called and sent out.

The Concept of Theologizing in Light of the Results

At this point in the dissertation, I want to highlight the contributions I believe the dissertation makes to the conversations I indicated in chapter one that it would be part of. The first and most essential conversation is that of theologizing in preaching. But before I describe *how* the thesis contributes to this conversation, I would first like to emphasize the importance of bringing this particular conversation forward.

I believe that the theologizing that takes place in the sermon helps to shape theological thinking in the Church of Sweden - or perhaps the very room, the space, for theological thinking. What pastors talk about in the sermon can also be talked about at coffee after church and in other contexts. And when the sermon shows that there are different ways of understanding an issue theologically, this can give rise to further discussions and in some cases in-depth investigations. Themes, questions, and perspectives that are never mentioned in the sermon, however, risk being perceived by the listeners as less theologically interesting or even as not belonging to the theological conversation. In this way, the sermon can both expand and reduce the space for theological thinking in the congregations. And it does not stop at the local level. Both among the preachers themselves and their listeners are people who are members in the church's decision-making bodies at various levels or who contribute to various forms

of church (and other) media. In this way, the theologizing that takes place in the sermon is always part of the larger theological conversation that takes place within the Church of Sweden and that shapes what is perceived as a kind of "main line theology".

David Schnasa Jacobsen states: "Preaching occasionally finds itself at the constructive-theological cutting edge of the church." This has been demonstrated in several places in this thesis, such as when preachers have formulated theology around digitally mediated services. (For example, is Jesus present when two or three are gathered in his name in the digital space?) Another example is when the preachers make the climate change crisis a central part of the sermon. When something significant and new affects the context, it becomes the task of the preachers to theologize around it.

After a long period of homiletics focusing primarily on the listeners and on preaching as communication, it is due time for the role of theology in preaching and the role of preaching in theology to come to the fore.

A Theoretical Concept in Practice

One of the most important contributions of this thesis is the empirical investigations of how theologizing in preaching is done *in practice*. A theoretical starting point, anchored in the writings of David Schnasa Jacobsen and Leonora Tubbs Tisdale, has been that there is theologizing in the sermon, but empirical studies in the area have been lacking.

With the help of the empirical investigation that forms the basis of this thesis, I can now describe the theologizing I have seen in my analysis, further deepen my understanding of the concept of theologizing, and shed light on some of the issues preachers in the Church of Sweden wrestle with.

Two Theoretical Contributions: Cruxes and Images

In terms of the thesis' theoretical contribution to the conversation about theologizing in preaching, I would like to emphasize two things in particular: that I introduced the concept of *crux* as a way of investigating theologizing in preaching and that I argued for the importance of verbal images.

The Concept of Crux in Preaching

In chapter six I introduced the concept of crux. I defined it as what the sermon reveals about what makes its message needed to be heard right now. In the same chapter, I

noted that the concept is a good tool in two ways: firstly, it serves as an analytical tool in academic studies of sermons, and secondly, it can be used as a tool for a preacher who wants to gain insight into his or her own theologizing in order, for example, to sharpen it further.

One important thing that the crux, together with the gospel message, helps to highlight is the theologizing that takes place in line with Paul Tillich's correlation method, where theology is formulated to answer a current existential question.

In my own research, the concept of crux helped to highlight a few different points. A first point is that the sermon does not always contain a crux. Depending on how the preacher interprets the task of preaching, it is not always the case that the sermon contains either a clear main message or a crux.

A second point is that many of the cruxes in the material relate to things that are close in time. For example, in the compilation of the cruxes found in the material, it was possible to follow the development of the pandemic. In a way, this shows that many of the sermons are contextual in the sense that the context of the listeners plays a role in the theologizing. However, it also shows that those parts of the listeners' context that are not specifically linked to the 'right now' or to the last week tend to be relegated to the background. This raises a question about the time horizon of the sermon. If there is a strong ideal that preaching should be "contextual" and "relevant", is there a risk that preachers feel compelled to preach based on the events of the last week? Here I think it is important to emphasize that a contextual and relevant sermon does not have to comment on the most recent events. On the contrary, it is important for theological reflection that things are allowed to take time.

A third point highlighted by the concept of crux in this thesis is that not only the gospel messages but also the cruxes are largely chosen in relation to the gospel reading. This means that it can be challenging for a preacher who has identified an issue or problem in his or her congregation to treat it theologically in a sermon if this problem is not addressed in the biblical texts in the lectionary.

Taken together, these points raise a question of whether there is room for preachers to step back and reflect on and interpret their time, to get to know their congregation and to reflect on what issues might be significant in the context of their listeners, beyond those that come up on the news and in the lectionary readings? Are there urgent issues in people's lives that are rarely or never touched upon in sermons? Here I am reminded of Leonora Tubbs Tisdale who argues that the preacher, as a local practical theologian, needs to make a basic analysis of the whole context of the congregation to be able to convey a fitting gospel message.

Verbal Images in Preaching

Another theoretical contribution of this thesis to the conversation on theologizing in preaching is the elucidation of the significance of verbal images. Based on both (mainly American) homiletic literature and examples from the material, I argued that what are sometimes called "illustrations" in sermons are not theologically neutral. On the contrary, images shape theology. I also argued that verbal images have a strong communicative power and that preachers therefore need to use them with care and thorough theological reflection.

I also pointed out that there is a tension between different views of verbal images and their role in theologizing in preaching. On the one hand, there is American homiletic literature that attaches great importance to verbal imagery, including its potential to shape and communicate theology, and there are good examples from the material to support this. On the other hand, the Swedish homiletic literature pays much less attention to the imagery in the sermon, and I was able to show that in some of the sermons in the material there is a lack of central images, while in others there are so many images that it becomes scattered. Here I believe that there is a need for further studies, reflection, and conversations about theology, theologizing and imagery. The combination of the powerful communicative potential of the images and the preachers' use of images in ways that often do not reinforce the main message gives the overall impression that there is more to learn here - for both researchers and preachers.

The Image of Theologizing in Preaching as a Macramé

In chapter two, I presented my own image that describes theologizing in preaching as a macramé with different kinds of threads and knots. This image has also shaped the structure of the thesis. Thus, it is easy to believe that it was part of the work from the beginning, but in fact the image of the macramé is also something that has emerged during the work and could be regarded as a contribution to the conversation about theologizing in the sermon. In the following, I sketch some perspectives that I believe the image of the macramé has made visible.

Compared to the often-used image of the sermon as a bridge connecting the past with the present, the image of the macramé is more complex and nuanced. The bridge image may give the impression that there is a given or self-evident 'now' to be connected to an equally given or self-evident 'then'. But neither now nor then can be captured very easily. The past is not only in the biblical text but also in traditions from different times. The present is not only my own horizon of experience but a

broader one. What has become clear from the analysis of the various threads of the macramé is that the preachers make several choices. They often choose one of the lectionary readings, or parts of it. Sometimes they select additional quotations from the Bible. In addition, they usually choose something from the context and perhaps something from tradition to link to the biblical texts. Each choice is an interpretation. Awareness of this enables a sharpened reflection on both selection and interpretation.

When it comes to interpretation, the survey responses show that preachers are well aware of their interpretation of biblical texts. They attach great importance to linking biblical texts and context, which shows that they largely share the approach described by the bridge metaphor. But there seems to be less awareness that the context and tradition are also subject to interpretation. The image of the macramé and the analysis of the individual threads have highlighted the importance of all three kinds of threads and the mutual significance they have for each other. I would like to emphasize that preachers do not only interpret biblical texts, but they also interpret their environment, the situation of their listeners and the tradition in which they stand. Again, I would like to emphasize that awareness of what is happening in the process is an important basis for possible improvements.

The image of a macramé also clarifies that theologizing in preaching is a process that can look different from time to time depending on the types of threads used, but that the use of multiple threads allows for more nuance, complexity, and variety. This is especially important over time. The image also shows the importance of balance. To hastily tie in a thread of context in the middle of a craft of biblical threads is not the same as working just as carefully with all three kinds of threads. That is, as a preacher, mentioning the context is not the same as making theology contextual or relevant. And merely mentioning something briefly about what happens in the biblical text does not make the sermon biblical. Both sides need interpretation, deepening, attempts at understanding and sometimes challenging. As I mentioned in the reflection after Part II, I could observe a special tension in the sermons where the preacher worked in-depth with at least two kinds of threads.

The macramé image also reveals that it is easier to create a coherent craft from long continuous threads than many short pieces of thread.

All in all, I argue that just as the concept of *crux* makes visible the theologizing of the sermon in line with Paul Tillich and his correlation method, the image of the macramé highlights theologizing through juxtaposition. Threads are selected and placed next to other threads to be tied together and form a pattern.

The analysis in this thesis has also highlighted that there are many threads that are not used in the theologizing of preaching. In the chapter on contexts, the question of

whose context actually is included was raised. In the chapter on biblical texts, it was found that it is mainly the gospel readings from the lectionary that are used. This means that large parts of the Bible are not included. In the chapter on traditions, I only pointed out Gustaf Wingren as an example of a theologian who is not used, but of course more could have been mentioned. Only those parts of the tradition the preachers know reasonably well can be used in the theologizing of sermons. All in all, this shows that the space for theologizing in the sermon is smaller than it needs to be. I will return to this soon.

Speaking of space, I would like to add that sermons not only affect the space for theologizing in the Church of Sweden through *what* is said or what theology is presented - but also through *how* this theology is presented. For example, does the preacher show that it is possible to challenge tradition, the present and even the biblical texts, or does she mainly establish the authority of one or the other thread? Does the sermon suggest that theology is still a matter of negotiation, or is theology presented as a sum of eternal truths? This should reasonably also affect the local theological conversation.

A disadvantage of the image of theologization as a macramé is that it may give the impression that the different threads can be separated with relative ease. In fact, the three kinds of threads I have highlighted and examined more closely in my analysis are always closely intertwined, and all forms of unraveling have their limitations.

Another downside to the image of the macramé is that it says nothing about what a sermon might mean to the listener. I don't think anyone is as touched or moved by a macramé as by a really good sermon.

The Preacher as a Local Practical Theologian

In the following I return to what I wrote in chapter two about how Leonora Tubbs Tisdale sees the preacher as a local practical theologian and that from this perspective one can formulate critical questions about the process of theologizing.

One such question, which has recurred in several places throughout the thesis, concerns how transparent the process of theologizing in preaching really is. Here I am thinking primarily of two points: one concerns how the preacher interprets the task of preaching and the other deals with the preacher's often invisible, but crucial, relationship to the various threads of theologizing.

Let us start with the first point. Many preachers seem to take the starting points of their preaching for granted. For example, some seem to assume that it is obvious that

the preacher should help the listeners to make connections between the biblical text and the present. Others seem to assume with the same certainty that the task of the sermon is to show connections between several different biblical texts. Still other preachers interpret the task of preaching in different ways. Some want to teach; others want to convey a message or strive for the sermon to touch the listeners emotionally. My point is first of all that it is probably not so obvious to the listeners how the preachers understand their preaching task, and secondly that the sermon rarely provides any meta-information about this. One can ask in what way the sermon would be different if the preachers did not in any way dare to assume that the listeners know from the beginning what the preacher is trying to do in the sermon. Above all, I think this would affect the sermons I referred to in chapter six as *puzzle sermons*, where the preachers, rather than conveying a message, try to combine the three lectionary readings, the theme of the Sunday, and some issues from the news, as if putting together a jigsaw puzzle. If the listener doesn't know that the preacher is trying to solve a puzzle, the outline of the sermon becomes very difficult to follow. The same goes for *popcorn sermons* that are preached on a biblical text that the preacher assumes the listeners are familiar with. The text then becomes a sort of popcorn machine from which ideas, associations and comments pop in all directions. If the listener is not familiar with the biblical text or does not know that it is the source of all the popcorn, the sermon will be difficult to follow. I do not think that the sermon is the right place for preachers to talk about how they themselves interpret the task of preaching, but the question is whether it is possible to find other sites for this conversation between preachers and listeners to take place.

The second point concerns the preacher's own relationship to the threads of theologizing: context, biblical text, and tradition. By this I mean, for example, what the preacher's view of the Bible is, and how she weighs context, biblical text, and tradition against each other. When we sometimes describe the practical theologian as a conversation leader, the importance of letting different voices be heard in an equal and mutual conversation is often highlighted. If we now imagine the preacher in this image, we could talk about the importance of the preacher, for example, allowing tradition, biblical text, and context to meet in this equal and mutual conversation. The critical question then becomes whether the conversation can really be made equal and mutual. Or in other words: does the preacher in fact always attach more importance to what the tradition says? Or the context? Or the biblical text? If it is the case that one of the voices is always heard more and perhaps often gets the last word, how aware and open is the preacher about this? Is there a personal reflection on what is given interpretive priority in the work, and if so, how is this communicated to the listener? Here I want to remind you of David Schnasa Jacobsen, who writes that

homiletic theology is done in *a confessional mode*. For Jacobsen, this means that the theological reflection in the sermon takes place with the gospel (in some form) as a starting point. But I wonder if the confessional element in homiletic theology isn't also about the ways the theologizing in preaching relates to the preacher's own faith and conviction, including the preacher's view of the Bible, tradition, and context.

Here I would have liked to see further research that, with the help of interviews, could shed light on how the preachers describe their view of the sermon, its premises, and goals, and how much the listeners, both accustomed and unaccustomed, know about the prerequisites of preaching. More knowledge about this could potentially improve communication in the sermon.

The Homiletical Ideals of the Preacher

Another thing that influences the preacher in the role of local practical theologian is the homiletical ideals she relates to. In the summary of chapter nine, I described that several preachers in the material choose a caring, pastoral approach in their sermons. I have also pointed out both in chapter eight on missions and in chapter nine on sermons with a particular focus on creation that the preachers sometimes seem to strive not to be legalistic or moralizing in their preaching.

It is not possible from my material to draw any conclusions about what the preachers are *striving for*, but in the analysis done, various homiletic ideals have occasionally made themselves known. Above all, I think of three things, namely the importance of

- Communicating the gospel and/or hope in preaching.
- To have a pastoral attitude towards the listeners.
- To avoid blaming or moralistic/legalistic preaching.

I do not want to claim that all three points make up ideals for all preachers in the material. However, I believe that these - and other homiletic ideals - have a potentially strong impact on the theologizing that takes place in preaching. No theologizing occurs in a vacuum, but something that affects *theologizing in preaching* is, in addition to the confessional aspect and the presence of concrete listeners, the preacher's own ideas about what characterizes a good sermon.

To Equip a Local Practical Theologian

Furthermore, if we continue to see preachers as local practical theologians, this means that they need to be equipped for their task. Different views of preaching give rise to different ideas about the education and training of preachers. If preaching is seen as general pastoral care, a different set of skills and knowledge is needed than if it is seen as theologizing. Of course, preaching can be both pastoral care and theologizing (and teaching and many other things) but let us examine for a moment what is required of the preacher as a local theologian.

I argue that theologizing in preaching requires at least three kinds of skills: First, the preacher needs to be able to understand people and the present time in order to know who she is talking to, but also to identify a fitting crux for the sermon. What is important to the listeners? Why does the gospel need to be heard in this particular form here and now? Secondly, she needs to know her biblical interpretation and preferably know more about the Bible than the stories included in the lectionary, so as not to be too bound by it. Thirdly, the preacher needs to be well acquainted with her tradition, not least to know when she carefully steps outside it or when she needs to challenge it. One thing that limits the local theologian is her knowledge of the Bible and tradition as well as her experiences and what she knows about the experiences of other people. These are all things that are to some extent included in the education of pastors in the Church of Sweden, but the question is how this formation continues after ordination.

I wrote earlier that the macramé of theologizing could have contained many more threads than it often does because preachers can only work with what they know (and read up on). In this perspective, the continuous education of preachers becomes a way of widening the space for theological thinking in the church.

Illuminating a few Theological Questions in Our Time

So far it has been about the thesis' contribution to the conversation about theologizing in preaching. In the following, I focus on what has been the contribution of this thesis to the conversation about theology in contemporary preaching in the Church of Sweden. The intention is not to further deepen any theological themes here, but only to summarize what has already emerged. A large part of this comes from the fourth part of the thesis, where I described how a few main motifs - gospel, mission, image of God, view of man and thoughts about creation - are expressed in the sermons in the material. Overall, this overview can say something about the theological issues preachers are grappling with today (or at least in 2020).

The following theological themes, messages, and questions - large and small! - have been brought forward by this thesis, by the material in encounter with the selected literature, and have been highlighted and discussed to varying degrees:

- Different interpretations of the cross and resurrection at Easter. The presence of four themes set out by theologian Alister E. McGrath were identified: the cross as sacrifice, the cross as victory, the cross as forgiveness and the cross as a demonstration of God's love. Beyond these four themes, two more were noted: on Good Friday, a link between Jesus' suffering and his capacity for compassion, and on Easter Sunday, a message emphasizing God's presence.
- Theology in a climate crisis: in sermons that give special attention to creation, God is mainly portrayed as the creator behind of all the beauty of creation. Human beings are mainly described as co-creators. But how much power does God have and how active is God in restoring a creation in need of rescue? The theme also raises questions about how human responsibility for causing damage to creation can be portrayed and treated in preaching.
- Different perspectives on sin. The material shows traditional images of sin with a focus on, among other things, human selfishness. In the literature, Daniel L. Migliore also highlights the kind of sin that liberation theologians and feminist theologians, among others, describe in terms of diminishing oneself or succumbing to total hopelessness and cynicism. Questions are raised about how to talk about, respond to and help people discover sin in different forms.
- Theology of vocation. The concept of vocation is not something that is visibly addressed by the preachers in their sermons, but it is clear that thoughts about God calling human beings have a great influence on the sermons. The preachers seem to share Luther's view that man is called to help his neighbor and that this is something that lends meaning to life.
- God is with you. The message that "God is with you/us" recurs in many sermons. But what does it really mean?
- Interpretive grids in the sermon. The diagrams of theologically loaded words in chapter five showed that words such as life, death, faith, love, hope and light are commonly used in the material, while words such as sin, reconciliation and repentance, for example, are much less common. This may be a result of striving for everyday language in preaching. But it can also say something about the theological interpretative frameworks that are common among preachers today.

- Do not be afraid! Dare! Several preachers encourage their listeners not to be afraid and to dare (dare to believe; dare to love and live; dare to stand up for others; dare to speak out). Should we understand this to mean that people today (or in 2020) have a lot of fear? Or does it mainly reflect the preachers' perception that people are generally self-deprecating and feeling hopeless, i.e. what Migliore emphasizes as the sins of our time?
- Rest. Several missions address the importance of rest, recovery, and reflection. This can be seen in the light of Hartmut Rosa's acclaimed acceleration theory, according to which technological acceleration, the acceleration of social change and the acceleration of the pace of life mutually drive each other. This in turn raises questions about which theological resources can be brought forward to meet and guide people who find themselves in an ever-increasing pace of life.
- You are not alone. The preachers emphasize that you are not alone. Certainly, this message was particularly important during the pandemic and the isolation that came with it, but it also seems to be relevant to our time more generally. How can this theme be further explored theologically?

The material in relation to the selected literature and considered in the light of the main motives I have chosen to investigate has contributed to making these points visible. Other choices would have highlighted other themes and issues. It could have been even more interesting if there had been time to examine the same main motifs in an equivalent material from another time, another place, or another religious community. My comparison with a small body of material from 1918 provided me with more appetite rather than saturation. For each of the points above, there is great breadth and depth to explore - academically, in conversation and in preaching!

Referenser

- Abragi, Eva. 2004. *Predika idag : om retorikens betydelse för predikan*. Stockholm: Verbum.
- Aggedal, Jan-Olof. 2003. *Griftetalet mellan trostolkning och livstyndning : en pastoralteologisk studie*. Diss., Lunds universitet.
- Allen, O. Wesley. 2017. *Preaching in the Era of Trump*. Ashland: Chalice Press Ashland.
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg. 2017. *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur. Urspr. Utg. 1994.
- Angel, Sivert & Elisabeth Johnsen. 2019. "Preaching and Political Debate on Refugees: A 'Tyranny of Goodness'?" *Studia Theologica - Nordic Journal of Theology* 73: 60-88.
- Barth, Karl. 1991. *Homiletics*. Louisville, Kentucky: Westminster/John Knox Press.
- Bennett, Zoë, Elaine Graham, Stephen Pattison, & Heather Walton. 2018. *Invitation to Research in Practical Theology*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Bevans, Stephen B. 2002. *Models of Contextual Theology*. Maryknoll, New York: Orbis Books. Urspr. Utg. 1992.
- Bidstrup, Ulla Morre. 2011. *Fordi der skal prædikes på lørdag : kasualierne som orienteringsritualer belyst med udgangspunkt i nyere tysk kasualteori*. Diss., Aarhus Universitet.
- Bitzer, Lloyd F. 1968. "The Rhetorical Situation." *Philosophy & Rhetoric* 1, no. 1: 1-14. <http://www.jstor.org/stable/40236733>.
- Bobrowicz, Ryszard & Frida Mannerfelt. 2021. "Between Kuriaké and Ekklesia. Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline." *Svensk teologisk kvartalsskrift* 97, no. 1.
- Brueggemann, Walter. 2018. *Prophetic Imagination - 40th Anniversary Edition*. Minneapolis: Fortress Press. Urspr. Utg. 1978.
- Bryman, Alan & Björn Nilsson. 2018. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber. Urspr. Utg. 2002.
- Buttrick, David. 1988. *Homiletic : Moves and Structures*. Philadelphia: Fortress Press.
- Cameron, Helen. 2010. *Talking About God in Practice : Theological Action Research and Practical Theology*. London: SCM Press.
- Campbell, Charles L. 2002. *The Word Before the Powers: An Ethic of Preaching*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Cilliers, Johan. 2019. *Timing Grace : Reflections on the Temporality of Preaching*. Stellenbosch: African Sun Media.
- Craddock, Fred B. 1985. *Preaching*. Nashville, Tennessee: Abingdon Press.

- Craddock, Fred B. 2001. *As One Without Authority*. St. Louis, Missouri: Chalice Press. Urspr. Utg. 1971.
- Day, David, Jeff Astley & Leslie J. Francis. 2016. *A Reader on Preaching: Making Connections*. New York: Routledge.
- Ekstrand, Thomas. 2009. "Evangelisk-luthersk teologi på 2000-talet." I *Nya möjligheter : Svenska kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige*, red. Elisabeth Hjalmarsson, 18-39. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Eriksson, Anne-Louise. 2012. *Att predika en tradition : om tro och teologisk literacy*. Lund: Arcus.
- Fahlgren, Sune. 2006. *Predikantskap och församling : sex fallstudier av en ekklesial baspraktik inom svensk frikyrklighet fram till 1960-talet*. Diss., Uppsala universitet.
- Fahlgren, Sune. 2015. "Studying Fundamental Ecclesial Practices." I *Ecclesiology in the Trenches : Theory and Method under Construction*, red. Sune Fahlgren & Jonas Idestrom, 87-105. Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Fahlgren, Sune & Jonas Idestrom, red. 2015. *Ecclesiology in the Trenches : Theory and Method under Construction*. Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Farley, Edward. 2016. "Preaching the Bible and Preaching the Gospel." I *A Reader on Preaching. Making Connections.*, red. David Day, Jeff Astley & Leslie J. Francis, 65-74. New York: Routledge. Urspr. Utg. 1994.
- Florence, Anna Carter. 2007. *Preaching as Testimony*. Louisville, Kentucky.: Westminster John Knox Press.
- Florence, Anna Carter. 2018. *Rehearsing Scripture : Discovering God's Word in Community*. Grand Rapids, Michigan: William B Eerdmans Publishing Company.
- "Folkhälsomyndighetens hemsida." 2022. Årssammanfattning smittsamma sjukdomar 2020. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/tolkad-rapportering/arsrapporter-anmalningspliktiga-sjukdomar/arsrapporter-2020/arssammanfattning-2020/>.
- Gaarden, Marianne. 2015. *Prädikenen som det tredje rum*. Fredriksberg: Anis.
- Geister, Philip. 2007. "Gud." I *Systematisk teologi : en introduktion*, red. Sigurdsson, Ola, Mattias Martinson & Jayne Svenungsson, 95-120. Stockholm: Verbum.
- Grenholm, Cristina. 2010. *Levande teologi*. Stockholm: Verbum.
- Göranzon, Anders. 2020-07-04. "Att predika i en kris men inte om krisen." Moruti.blogspot.com. <https://moruti.blogspot.com/2020/07/att-predika-i-en-kris-men-inte-om-krisen.html>. (Hämtad 2023-10-16).
- Hammar, K. G. 1975. *Dialog i kyrkan : synpunkter på predikan*. Lund: H. Ohlsson.
- Heberlein, Ann. 2007. "Synd och frälsning." I *Systematisk teologi : en introduktion*, red. Sigurdsson, Ola, Mattias Martinson & Jayne Svenungsson, 189-211. Stockholm: Verbum.
- Hellspång, Lennart. 2004. *Konsten att tala : handbok i praktisk retorik*. Andra uppl. Lund: Studentlitteratur. Urspr. Utg. 1992.
- Hilkert, Mary Catherine. 1997. *Naming Grace : Preaching and the Sacramental Imagination*. New York: Continuum.

- Holmberg, Andreas. 2022. "Förord." I *Markens alla träd klappar händer : verktyg för en grönare predikstol*, av Magdalena Sjöholm. Stockholm: Verbum.
- Häll, Brita. 2022. "Han hjälper andra att predika modigare." *Kyrkans tidning*, 23 mars. <https://www.kyrkanstidning.se/teologi/han-hjalper-andra-bli-modiga>.
- Ideström, Jonas. 2015. "Implicit Ecclesiology and Local Church Identity: Dealing with Dilemmas of Empirical Ecclesiology." I *Ecclesiology in the Trenches : Theory and Method under Construction*, red. Sune Fahlgren & Jonas Ideström, 121–138. Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Ideström, Jonas & Tone Stangeland Kaufman, red. 2018. *What Really Matters : Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*. Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Ideström, Jonas. 2021. *Ikoniska kartor : att göra teologi i kyrkans vardag*. Stockholm: Verbum.
- International Theological Commission. 2011. *Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria*.
- Jacobsen, David Schnasa. 2015a. *Homiletical Theology : Preaching as Doing Theology*. Eugene, Oregon: Cascade Books.
- Jacobsen, David Schnasa. 2015b. *Homiletical Theology in Action : The Unfinished Theological Task of Preaching*. Eugene, Oregon: Cascade Books.
- Jacobsen, David Schnasa. 2017. *Theologies of the Gospel in Context : The Crux of Homiletical Theology*. Eugene, Oregon: Cascade Books.
- Jacobsen, David Schnasa. 2018. "The Practice of Homiletical Theology in a Confessional Mode: An Interim Report on the Homiletical Theology Project." *International Journal of Homiletics* 3: 30-42.
- Jakobsen, Rolv Nøtvik & Gunnfrid Ljones Øierud. 2009. *Prekenbeskrivelse: forstå, formidle, forbedre, förkynne*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- Jeanrond, Werner G. 1994. *Theological Hermeneutics : Development and Significance*. London: SCM Press.
- Johannesson, Kurt. 1998. *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedt.
- Jones, W. Paul. 1989. *Theological Worlds. Understanding the Alternative Rhythms of Christian Belief*. Nashville: Abingdon Press.
- Josefsson, Ulrik. 2019. "Nutida svensk pingstpredikan. Analys av tre pingstledares predikningar på Nyhemsveckan." I *Gudstjänstens mening*, red. Edgardh, Ninna, Stephan Borgehammar, Sune Fahlgren & Stina Fallberg Sundmark, 143-184. Svenskt Gudstjänstliv 94. Skellefteå: Artos.
- Justinus Martyren. *Apologi för de kristna ; Andra apologin ; samt Justinus martyrium*. Utg. och övers. Sven-Olav Back. 2014. Skellefteå: Artos. Urspr. Utg. kring år 155 e. Kr.
- Karlsson, Jonny. 2000. *Predikans samtal : en studie av lyssnarens roll i predikan hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet*. Diss., Linköpings universitet.
- Kaufman, Tone Stangeland. 2016. "From the Outside, Within, or In Between? Normativity at Work in Empirical Practical Theological Research." I *Conundrums in Practical Theology*, red. Mercer, Joyce Ann & Bonnie J. Miller-McLemore, 134-162. Leiden: Brill.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Larsson, Bo. 1994. *Spatdag i orden : funderingar kring predikan*. Stockholm: Verbum.
- Larsson, Bo. 1998. *Recept eller replik? : om predikans teologi och praktik*. Stockholm: Verbum.
- Lathrop, Gordon W. 1993. *Holy Things : a Liturgical Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Leer-Salvesen, Bjarthe. 2011. *Levende håp. En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Diss., Universitetet i Agder, Kristiansand.
- Lindroth, Hjalmar, red. 2005. *Svenska kyrkans bekännelseskriterier*. Sjätte uppl. Utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo. Stockholm: Verbum.
- Long, Thomas G. 2016. *The Witness of Preaching*. Third edition. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press. Urspr. Utg. 1989.
- Lorensen, Marlene Ringgaard. 2012. *Preaching as a Carnavalesque Dialogue – between the 'Wholly Other' and 'Other-Wise' Listeners*. Diss., Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Lorensen, Marlene Ringgaard. 2018. "Paradoxical Hope in the Promise of Preaching among Refugees in the Church of Denmark." I *Preaching Promise within the Paradoxes of life*, red. Johan Cilliers & L. Hansen, 61-71. *Studia Homiletica*, no. 11, Societas Homiletica Conference, Stellenbosch, South Africa, 11/03/2016. Stellenbosch, Sydafrika: African Sun Media.
- Lorensen, Marlene Ringgaard. 2020. "Nyere nordisk homiletik: Empirisk vending, fremmedhed og resonans." *Nordic Journal of Practical Theology* 37(1): 42-53.
- Lorensen, Marlene Ringgaard, Tone Stangeland Kaufman, Carina Sundberg, Sivert Angel, Pia Nordin Christensen, Tron Fagermoen, Elisabeth Tveito Johnsen, Pernilla Myrelid & Linn Sæbø Rystad. 2017. "Preaching in Times of the European 'Refugee Crisis': Scandinavian Perspectives." *International Journal of Homiletics* 2(1): 74-100.
- Lowry, Eugene L. 2001. *The Homiletical Plot : the Sermon as Narrative Art Form*. Expanded edition. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press. Urspr. Utg. 1980.
- Lundström, Siv. 2014. *Till gruvhålet som suger och skrämmer : en studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940-1950*. Diss., Åbo Akademi.
- Lönnebo, Martin. 1984. *Homiletik : en introduktion i kyrkans förkunnelse*. Älvsjö: Verbum.
- Mannerfelt, Frida. 2018. "Kontrast och kontinuitet. Predikoideal i Svenska kyrkans prästutbildning 1903-2017." I *Predikan - i tid och otid*, red. Stephan Borgehammar, 123-162. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 93. Skellefteå: Artos.
- Mannerfelt, Frida. 2022. "Old and New Habits. The Transition to Digitally-Mediated Worship in Four Swedish Free Church Denominations during COVID-19." I *Svensk frikyrklighet i pandemin. En studie av församlingen i corona och corona i församlingen*, red. Ulrik Josefsson & Magnus Wahlström, 90-119. Institutet för pentekostala studier.
- Mannerfelt, Frida. 2023. *Co-preaching : the Practice of Preaching in Digital Culture and Spaces*. Bromma: Enskilda högskolan Stockholm.
- Mannerfelt, Frida & Tone S. Kaufman. 2023. "Understanding the Paradox of (Im)Perfection: An Actor-Network Approach to Digitally Mediated Preaching." *Religions* 14(6).
- Marsh, Charles. 2016. *Lived Theology : New Perspectives on Method, Style, and Pedagogy*. New York, NY: Oxford University Press.

- Martinson, Mattias, Ola Sigurdson & Jayne Svenungsson. 2007. *Systematisk teologi : en introduktion*. Stockholm: Verbum.
- Matrikel 2019 : Svenska kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- McClure, John S. 1995. *The Roundtable Pulpit : Where Leadership and Preaching Meet*. Nashville: Abingdon Press.
- McClure, John S., Ronald J. Allen & Dale P. Andrews, red. 2004. *Listening to listeners : homiletical case studies*. St. Louis, Missouri: Chalice Press.
- McFague, Sallie. 1983. *Metaphorical Theology : Models of God in Religious Language*. London: SCM Press.
- McGrath, Alister E. 2017. *Christian Theology : an Introduction*. Sjätte uppl. West Sussex: Wiley, 2017. Urspr. Utg. 1993.
- Mercer, Joyce Ann & Bonnie J. Miller-McLemore, red. 2016. *Conundrums in Practical Theology*. Leiden : Brill.
- Migliore, Daniel L. 2023. *Faith Seeking Understanding. An Introduction to Christian Theology*. Fjärde uppl. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company. Urspr. Utg. 1991.
- Mitchell, Jolyon. 2016. "Preaching Pictures." I *A Reader on Preaching: Making Connections*, red. David Day, Jeff Astley & Leslie J. Francis, 154-165. New York: Routledge.
- Nahnfeldt, Cecilia. 2016. *Luthersk kallelse : handlingskraft och barmhärtighet*. Stockholm: Verbum.
- Nahnfeldt, Cecilia. 2001. *Genom nålens öga : synsätt på kallelse*. Stockholm: Verbum.
- Nystrand, Clara. 2018. "Nöd och nåd i aktuell svensk predikan." I *Predikan – i tid och otid*, red. Stephan Borgehammar, 163-186. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 93. Skellefteå: Artos och Norma bokförlag.
- Nystrand, Clara. 2021a. "Preaching in Times of Pestilence – 1918 and 2020." *International Journal of Homiletics* Supplementum II Words in a Time of Crisis: 1-12.
- Nystrand, Clara. 2021b. "Predikan som en hoppfull och kritisk röst i en polariserad tid." I *Människa och kristen idag. Skapelseteologiska perspektiv på samtiden*, red. Johanna Gustavsson Lundberg & Frida Mannerfelt, 163-184. Stockholm: Verbum.
- Nystrand, Clara. 2021c. "Predikans ärende i tider av pandemi. Lidande, hopp och evighetens horisont under corona och spanska sjukan." I *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris.*, red. Sune Fahlgren, Elin Lockneus & Daniel Strömner, 235-256. Stockholm: Libris bokförlag.
- "och lär dem ...": *Ett biskopsbrev om lärande och undervisning*. 2021. Uppsala: Svenska kyrkan, Biskopsmötet.
- Ottensten, Maria & Tina Johansson. 2010. *Predikan växer fram*. Stockholm: Verbum.
- Pleizier, T. Theo J. 2010. *Religious Involvement in Hearing Sermons : a Grounded Theory Study in Empirical Theology and Homiletics*. Delft: Eburon.
- Repstad, Pål & Björn Nilsson. 2007. *Närhet och distans : kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Fjärde uppl. Lund: Studentlitteratur. Urspr. Utg. 1988.
- Rosa, Hartmut. 2014. *Acceleration, modernitet och identitet: tre essäer*. Göteborg: Daidalos
- Rose, Lucy Atkinson. 2000. *Sharing the word : preaching in the roundtable church*. Louisville, Ky: Westminster John Knox Press.

- Ryan, Gery & H. Bernard. 2003. "Techniques to Identify Themes." *Field Methods* 15 (02/01 2003): 85-109.
- Sæbø Rystad, Linn. 2021. *Overestimated and Underestimated. A Case Study of the Practice of Preaching for Children with an Emphasis on Children's Role as Listeners*. Oslo, Norway: MF Norwegian School of Theology, Religion and Society.
- Schüssler Fiorenza, Elisabeth. 1983. *In memory of her : a feminist theological reconstruction of christian origins*. London: SCM.
- Sjöholm, Magdalena. 2022. *Markens alla träd klappar händer : verktyg för en grönare predikstol*. Stockholm: Verbum.
- Smith, Christine M. 1989. *Weaving the Sermon : Preaching in a Feminist Perspective*. Louisville, Kentucky: Westminster/J. Knox Press.
- Stenström, Hanna, red. 2008. *Allvarligt talat : om predikan*. Stockholm: Verbum.
- Sundberg, Carina. 2008. *Här är rymlig plats : predikoteologier i en komplex verklighet*. Diss., Karlstads universitet.
- Sundkvist, Bernice. 2001. *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse*. Diss., Åbo akademi.
- Sundkvist, Bernice. 2003. *Evangelium och existens : predikan som helande dialog*. Skellefteå: Artos.
- Thompson, Lisa L. 2018. *Ingenuity : Preaching as an Outsider*. Nashville: Abingdon Press.
- Tillich, Paul. 1973. *Systematic Theology, volume 1*. Paperback Edition edition. Chicago: The University of Chicago Press. Urspr. Utg. 1951.
- Tillich, Paul. 2014. *The Courage to Be*. Tredje uppl. New Haven & London: Yale University Press. Urspr. Utg. 1952.
- Tisdale, Leonora Tubbs. 1997. *Preaching as Local Theology and Folk Art*. Fortress resources for preaching. Minneapolis: Fortress Press.
- Tisdale, Leonora Tubbs. 2010. *Prophetic Preaching: a Pastoral Approach*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Tisdale, Leonora Tubbs. 2021. *How Women Transform Preaching*. Nashville, Tennessee: Abingdon Press.
- Travis, Sarah A. N. 2017. "Deconstructing a Gospel of Reconciliation: Locating Trouble and Grace in Postcolonial Preaching." I *Theologies of the Gospel in Context. The Crux of Homiletical Theology*, red. David Schnasa Jacobsen, 65-83. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.
- Turpin, Katherine. 2016. "The Complexity of Local Knowledge." I *Conundrums in Practical Theology*, red. Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore, 250-275. Leiden: Brill.
- Ward, Pete. 2017. *Introducing Practical Theology : Mission, Ministry, and the Life of the Church*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Watkins, Claire. 2015. "Reflections on Particularity and Unity." I *Ecclesiology in the Trenches : Theory and Method under Construction*, red. Sune Fahlgren & Jonas Ideström, 139–153. Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Webb, Joseph M. 2001. *Preaching Without Notes*. Nashville, Tennessee: Abingdon Press.

- Westerlund, Katarina. 2007. "Antropologi och eskatologi." I *Systematisk teologi: en introduktion*, red. Ola Sigurdson, Jayne Svenungsson & Mattias Martinson, 145–165. Stockholm: Verbum.
- Wilson, Paul Scott. 1999. *The Four Pages of the Sermon. A Guide to Biblical Preaching*. Nashville, Tennessee: Abingdon Press.
- Wilson, Paul Scott. 2007. *The Practice of Preaching*. Nashville, Tennessee: Abingdon Press. Urspr utg. 1995.
- Wimmer, Kerstin. 2008. "Samtalets poesi – om predikan i måltidens gemenskap." I *Allvarligt talat : om predikan*, red. Hanna Stenström, 161-184. Stockholm: Verbum.
- Wingren, Gustaf. 2019. *Människa och kristen : en bok om Irenaeus*. Skellefteå: Artos. Urps. Utg. 1983.
- Wingren, Gustaf. *Predikan : en principiell studie*. Lund: Gleerup, 1949.

Opublicerade källor

Predikningar hållna i Svenska kyrkan, insamlade under år 2020.

Appendix A – Mejl utskickat vid insamling av predikan

Predikan 2020 - Vill du vara med?

Hej!

Just nu pågår ett forskningsprojekt med inriktning på nutida predikan i Svenska kyrkan.

För att genomföra detta arbete behövs tillgång till predikomanus eller inspelningar från predikningar hållna under 2020 och 2021. Därför kommer Du så småningom att få en inbjudan till att delta i projektet genom att skicka in ett manus eller en inspelning från en predikan Du hållit. Det går också bra att bidra med mer än en predikan.

Vid just det här tillfället är fokus på trefaldighetstiden, från midsommardagen till och med nionde söndagen efter trefaldighet. Om Du redan nu vet att Du kommer att predika under denna tid: spara gärna det manus Du skriver till predikan. Eller om Du inte använder skrivna manus när Du predikar: spela gärna in Din predikan som en ljudfil (till exempel med hjälp av en mobiltelefon).

Vi är väl medvetna om att predikoomständigheterna för många är annorlunda just nu. Vi tar därför gärna emot predikningar, betraktelser eller andakter som har hållits digitalt.

Du kommer i augusti att få ett nytt mejl med information om vart Du kan skicka Din predikan samt med en enkät som Du har möjlighet att fylla i. Enkäten tar ca 10-15 minuter att fylla i.

Denna inbjudan skickas främst ut till präster i Svenska kyrkan, men om det är så att det i Din församling finns en diakon eller någon annan som predikar under den här perioden får Du gärna vidarebefordra detta mejl till vederbörande! Det skulle berika studien ytterligare.

Att delta genom att skicka in en predikan och svara på enkäten är helt frivilligt.

Nedan finner Du ytterligare information om forskningsprojektet. Om Du vill ställa frågor om studien eller Ditt eget deltagande i denna är Du välkommen att höra av Dig till mig, Clara Nystrand. Jag nås på kontorstid på 0702-968068 och annars via mejl clara.nystrand@ctr.lu.se.

Förhoppningen är att denna studie ska kunna bidra till det samtal som ständigt förs inom Svenska kyrkan beträffande den egna teologin, förkunnelsen och relevansen för samtida människor.

Lund i juni 2020

Clara Nystrand, doktorand i praktisk teologi

Predikan 2020 – Information om forskningsstudien

Information till forskningspersonerna

Vi vill fråga Dig om du vill delta i ett forskningsprojekt om predikan. I denna text får Du information om studien och om vad det innebär att delta.

Vad är det för projekt och varför vill ni att jag ska delta?

Under 2020–2021 genomför vi inom ramen för en doktorsavhandling vid Lunds universitet ett forskningsprojekt med fokus på nutida predikan i Svenska kyrkan för att ta reda på vilka frågor, erfarenheter och ämnen som behandlas i predikan. Syftet är att denna forskning dels ska kunna bidra till den allmänna förståelsen av Svenska kyrkan idag och dels bidra till det samtal som ständigt förs inom Svenska kyrkan beträffande den egna teologin, förkunnelsen och relevansen för samtida människor.

Du blir nu inbjuden till att delta i denna studie genom att

1. Skicka in en predikan i valfritt format, antingen i formen av ett skrivet manus, gärna en Word-fil, eller som en ljudupptagning av den hållna predikan samt
2. Svara på en enkät. Enkäten tar ca 10–15 minuter att svara på.

Enkätundersökningens syfte är att få ökad kunskap om hur arbetet med predikan ser ut och hur olika teman för predikan väljs ut.

Forskningshuvudman för studien är Lunds universitet. Med forskningshuvudman menas den organisation som är ansvarig för studien.

Hur går studien till?

Inbjudan att delta i studien genom att skicka in en predikan samt svara på enkäten skickas ut vid sex olika tillfällen under 2020–2021 till präster som finns med i Matrikel för Svenska kyrkan 2019. Varje präst får inbjudan endast vid ett av dessa tillfällen.

Analysen av predikningarna kommer att ske i två steg: först ett mer kvantitativt steg där teman och frågor systematiseras och därefter ett mer kvalitativt steg där ett mindre antal predikningar analyseras mer ingående med fokus på vilka budskap som förs fram.

Svaren från enkäten kommer att användas i samband med analysen av predikningarna. Därför kommer varje enkät att paras ihop med sin predikan innan både enkät och predikan pseudonymiseras. När materialet har pseudonymiserats och försetts med en kod kommer kodnyckeln att förvaras i ett låst skåp och materialet i ett annat låst skåp i olika rum vid Lunds universitet.

Att delta genom att skicka in en predikan och svara på enkäten är helt frivilligt.

Möjliga följder med att delta i studien

Enkätfrågor kan ibland upplevas som känsliga och kan väcka tankar. Om det är så att Du har behov av att prata med någon har Du möjlighet att vända Dig till ansvariga för studien (se nedan).

Vad händer med mina uppgifter?

Projektet kommer att samla in och behandla uppgifter om Dig för att utföra forskning som är av allmänt intresse. Den enda information som sparas är Dina enkätsvar och Din predikan, och dessa kommer behandlas så att inte obehöriga kan ta del av dem. Du kommer inte uppge namn eller arbetsplats när Du svarar på enkäten.

Ansvarig för Dina personuppgifter är Lunds Universitet. Enligt EU:s dataskyddsförordning har Du rätt att kostnadsfritt få ta del av uppgifter om Dig som hanteras i studien, och vid behov få eventuella fel rättade. Du kan också begära att uppgifter om Dig raderas samt att behandlingen av Dina personuppgifter begränsas. Om Du vill ta del av uppgifterna ska du kontakta Stephan Borgehammar på telefonnummer 046-222 46 98, adress: CTR, Helgonavägen 3, Lund.

Dataskyddsombudet vid Lunds universitet nås på e-post: dataskyddsombud@lu.se, på telefonnummer: 046-222 00 00, eller på postadress: Lunds universitet, Dataskyddsombud, Box 188, 221 00 Lund. Om Du är missnöjd med hur Dina personuppgifter behandlas har Du rätt att lämna in klagomål till Datainspektionen, som är tillsynsmyndighet.

Enligt gällande riktlinjer för arkivering kommer insamlat material att förvaras inlåst och säkert i 10 år, varefter eventuell gallring sker.

Hur får jag information om resultatet av studien?

Resultat från studien kommer att sammanställas och presenteras i en doktorsavhandling samt genom vetenskapliga publikationer. Om Du har frågor rörande resultaten är Du välkommen att kontakta ansvariga för studien (se nedan).

Deltagande är frivilligt

Ditt deltagande är frivilligt och Du kan välja att avbryta enkäten när som helst. Du kan också välja att inte svara på enskilda frågor i enkäten genom att lämna dem tomma. Om Du väljer att inte delta eller att avbryta Ditt deltagande kommer Du inte bli tillfrågad om varför.

Ansvarig för studien

Ansvarig för studien är Stephan Borgehammar, professor i praktisk teologi, Lunds universitet. Stephan kan nås på telefon 046-222 46 98 eller på e-post stephan.borgehammar@ctr.lu.se

Appendix B – Enkätfrågor

1. Skriv gärna ner ungefär hur din predikan inleds så att rätt predikan kan paras ihop med rätt enkät. En eller två meningar från inledningen bör räcka.
2. Vilken söndag hölls din predikan?
3. Var fick du din inspiration ifrån till just den här predikan?
4. Har du använt några digitala resurser, till exempel bloggar, poddar eller annat, i din förberedelse?
5. Om ja, vilken eller vilka?
6. När skrevs predikan?
7. Var skrevs predikan?
8. Ungefär hur lång tid la du ner på predikan?
9. Vilken eller vilka bibeltexter ligger till grund för predikan?
10. Vad var det för gudstjänst när du höll denna predikan?
11. Hur såg den gudstjänstfirande församlingen ut när du höll din predikan?
12. Fanns det någon särskild målgrupp som påverkade att predikan ser ut som den gör?
13. Hur väl känner du den gudstjänstfirande församlingen där du höll predikan?
14. Hur många predikningar har du hållit den senaste månaden, även räknat kortare betraktelser under veckomässor och dylikt?
15. När är du född?
 - 1990-2000
 - 1980-1989
 - 1970-1979
 - 1960-1969
 - 1959 eller tidigare

16. När är du präst- eller diakonvigd?

2010-2020

2000-2009

1990-1999

1980-1989

1979 eller tidigare

17. Vilket stift är du verksam i just nu?

18. Var är du präst- eller diakonvigd?

19. Var har du läst större delen av din utbildning?

20. Var har du fått din pastoralteologiska utbildning?

21. Identifierar du dig som

Kvinna

Man

Annat

22. Kan du tänka dig att vid ett senare tillfälle bli uppringd för en intervju?

Appendix C – Analysfrågor

Predikans namn

1. Vad går att säga om predikans situation? (digital, analog eller hybrid?)
2. Vilka är predikans viktigaste teman och budskap? (Vilka teman repeteras? Vilka får stort utrymme? Markera dessa. Koda refränger)
 - a. Kan dessa teman delas in i vad vi ska tro; vad vi ska tänka; vad vi ska göra; vem vi ska vara?
 - b. Kan man skilja på existentiella, aktuella och teologiska teman/frågor? Eller etiska frågor?
 - c. Hur svårt var det att identifiera detta budskap? (var det möjligen lättare att identifiera ett tema?)
 - d. Hur förhåller sig budskap/tema till söndagens tema?
 - e. Vad skulle kunna vara evangeliet i predikan? (Lätt eller svårt att hitta?)
3. Titta extra på inledning och avslutning. Vad lyfts där? Hur hänger de ihop?
4. Vilken är predikans genre?
 - a. homiletisk predikan(lägger ut bibeltexten vers för vers)
 - b. textnära exegetisk predikan
 - c. temapredikan
 - d. narrativ predikan
 - e. meditativ predikan
 - f. argumentativ predikan
 - g. dialogisk predikan
 - h. undervisande predikan
 - i. hybrid?
5. Vad gör predikan med bibeltexten? (Till exempel förklarar, gestaltar, ignorerar, avvärpar, aktualiserar, översätter?)
 - a. Fundera över bron mellan text och nutid/lyssnare!
6. Vilket är predikans kruz? (dvs varför behöver detta höras/sägas just nu?) Det kan vara ett implicit kruz.
 - a. Hur enkelt var det att identifiera kruzet?

7. Finns det något uppdrag/kallelse till lyssnaren?
8. Används någon bild som är central för predikan?
9. Vilka slags erfarenheter och kulturella referenser/samtidsreferenser kommer till uttryck? (Notera vems erfarenheter: predikantens, "kyrkans" ...?)
10. Tar predikan upp Corona?
11. Notera om predikan faller i någon av följande "fallgropar":
 - a. Utgår från att församlingen kan texten lika bra som predikanten
 - b. Ser predikan som ett pussel där uppgiften är att få ihop till exempel tre texter och ett tema.
 - c. Använder flertalet svåra kyrkliga/teologiska begrepp utan att förklara dem.
12. Var borrar predikanten djupast: i analysen av samtiden eller i analysen av bibeltexten eller i teologin? (Vad får mest utrymme?)
13. Koda också:
 - a. Teologer som används
 - b. Alla beskrivningar av "vår tid..." och "vi lever i en kultur som..."
 - c. Alla beskrivningar av "människan är..." och "vi har svårt för..."
 - d. Det som beskriver Gud: Alla beskrivningar av "Med Gud är man..." eller "Gud är..."
 - e. Det som står om kyrkan.
 - f. Andra teologiska begrepp (nåd, synd, skuld, treenigheten...)

